

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 240

Yıl: 20

HAZİRAN 2014 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

9 TL (KDV Dahil)

“YENİ ORTAÇAĞ”da DEVİRİMİN KARAKTERİ

*Mafyalaşan rejimin karakteri ve halkın gerçek talepleri
Milli demokratik devrim bugün neden daha büyük bir ihtiyaç?
Soma katliamının ekonomi politiği nedir?
Diktatörlüğün kitle psikolojisine nasıl başkaldırmalı?*

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Dr. Doğu PERİNÇEK
Doç. Dr. Haldun SOYGÜR

Muazzez İlmiye ÇİĞ:
“Başımız açık
Kur'an okurduk!”

Arş. Gör. Cenk ÖZDAĞ:
Post-Marksist Zizek
Ukrayna'da faşistlerin
yanında

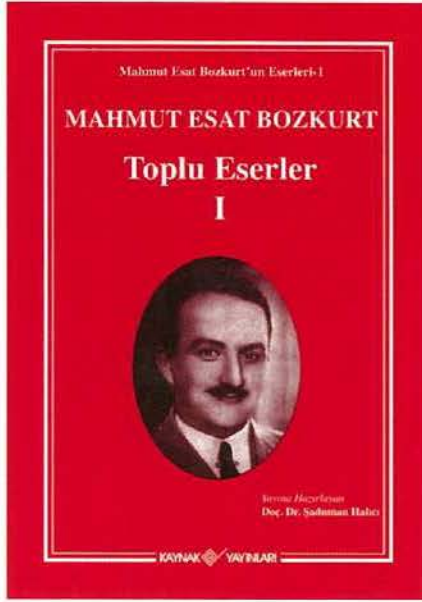

yaşam ağacı

Dünyada yaşamaya veda mı ediyoruz?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

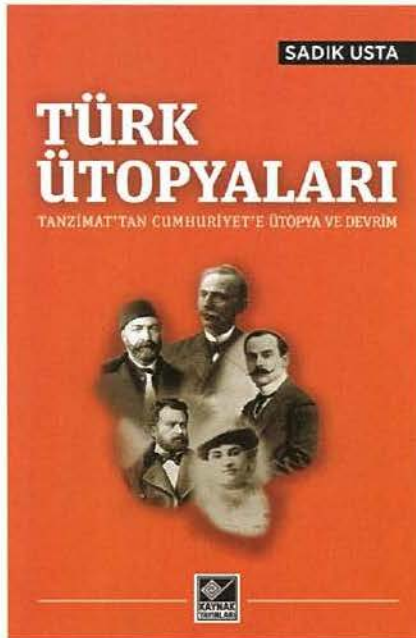
GEÇMİŞTEN GELECEĞE IŞIK TUTAN TEMEL ESERLER

Engin bir kültür, yalın bir Türkçe ve şiirsel bir anlatımla Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı'nın ve devrim felsefesinin işlendiği bu çalışmanın günümüze olduğu kadar geleceğe de ışık tutacağı kanısındayız. Bu derleme, Mahmut Esat'ın, Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'ni emanet ettiği "Türk Gençliği"ne armağanıdır.

Tutuklanarak Malta'da rehin alınan 145 İttihatçı devlet adamı 2 yıl boyunca soykırım iddiasıyla yargılanmış ancak İngiliz Kraliyet Başsavcısı tarafından serbest bırakılmıştır. Uluç Gürkan bu kitapta, Ermeni soykırımı yalanıyla ilgili ortaya atılan bütün tezlerin İngiliz belgelerine dayanarak tek tek çürütmekte ve bu konuda doğru stratejinin ne olması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Bu alanda yayımlanmış en gerçekçi ve ikna edici kitapla karşı karşıyasınız.

Ütopya kavramı neden 300 yıldır tartışılıyor? 150 yıldır mahzenlerde bekleyen Türk Ütopyaları ilk kez bu kitapta günümüz Türkçesine aktarıldı.

Ziya Paşa, Namık Kemal, İsmail Gaspıralı, Hüseyin Cahit Yalçın, İ. Hakkı Kılıçzade ve Ahmet Ağaoğlu'nun ütopyaları ilk kez birarada.

Türk Devrimi'nin Yayınevi

KAYNAK **YAYINLARI**

SAYI : 240 HAZİRAN 2014

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: İlyas KARATEPE

Görsel Yönetmen: Ajans Repa

Dağıtım-Abone: İlyas KARATEPE

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalın,
Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman,
Çağrı Mert Bakırcı, Dr. M. Kürşat Bozkurt,
Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Remzi Demir,
Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Erbil Gözlükmızı,
Prof. Dr. Erkin Güleç, Efe Can Gürçan,
Erkan İdiz, Prof. Dr. Bekir Karaoglu,
Prof. Dr. Zafer Kars, Doç. Dr. Çagatay
Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda
Odabaşı, Prof. Dr. Tülin Oygür, Feyziye
Özberk, Prof. Dr. Hüseyin Özel, Serper
Özsan, Ömer Özbek, Dr. Hakan Seçkin,
Doç. Dr. Haldun Soyğür, Prof. Dr. Kadri
Yamaç, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen,
Onurcan Ülker.Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkmaşı
No:7/2 34420 Beyoğlu/İSTe-posta: bilimveutopya@gmail.com
internet adresi: www.bilimveutopya.com.trAnkara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Dr. Mediha Eldem Sk. No: 51/1
Kızılay /Ankara
Tel: (0312) 418 52 64İstanbul Temsilcisi: Anıl AŞKIN
Tel: (0541) 202 99 62
askin.anil@gmail.comEskişehir Temsilcisi: Şafak BAYRAKTAR
Tel: (0541) 583 57 78
bilimveutopyaeskişehir@gmail.comGaziantep Temsilcisi: Mehmet İYİĞÜN
Tel: (0505) 669 48 71
doctoriyigun@hotmail.comHatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0326) 613 41 33İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Untermainkai 83 60329 Frankfurt am Main
Tel: +4969-25628873 Faks: +4969-25628875Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAS
Tel: +0484 130 819
ulas.saritas@gmail.comÇin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKKEŞ Tel: +86 1067637296Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587Hollanda Temsilcisi: M. Ozan UYAR
Tel: +316 45556564İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051862İsviçre Temsilcisi: Ethem KAYALI
Tel: +0041 - 79 744 41 03
e.kayali@hispeed.chİtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
zeynep.gunes@merck.comAbone Koşulları: 6 Aylık: 40.00 TL
Yıllık: 80.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$Abone bedelleri için, S.S. Ütopya Bilimsel
ve Kültürel Araştırmalar Yayıncılık ve
Üretim Kooperatifi
İs Bankası Bilkent Şubesi:
Hesap No: 4276 0292027İsviçre Hesap Numarası Ethem KAYALI
SPÜHLRAIN 25
3099 SCHLERN B. KANIZ ISVICRE
UBS, Ethem Kayali,
CH07 0023 5235 4108 0541 D
e.kayali@hispeed.chYurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör: Ajans Repa Ltd. Şti.

Basıldığı Yer: Analiz Basım
2. Matbaacılar Sitesi 3 No: 22
Topkapı - Fatih / İstanbul
Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarmala A.Ş.
ISSN 1301-6717
Aylık Yaygın Süreli Yayın

Yeni Ortaçağ'a karşı Yeni Devrim

Haziran İsyanı'nın 1. yılındayız.

Bu ay pek çok dergi, gazete, radyo ve tele-
vizyon kanalı kendi pencerelerinden isya-
nı yorumlayacak.

AKP'liler son günlerde iyice doğruğa çıkan pro-
pagandalarını yapacaklar. Diyecekler ki, "Gezi,
'insanlığın son umudu olan Yeni Türkiye'ye kuru-
lan bir tuzaktır. Dış destekli bir darbe girişimidir."
Bu arada "insanlığın son umudu" nitelemesi biz-
zat kendi kalemşörlerine ait... Durumu abarttığ-
ımızı düşünmeyesiniz diye belirtiyoruz. Çünkü
AKP yıkıldıkça, halk hareketi yükseldikçe gerici
propaganda aygıtlarında ideolojik kutsama ve
safları sağlamaştırma çabalarının arttığını görü-
yoruz. Tayyip Erdoğan'ın Almanya'daki salon
toplantısının ezan ve Kur'an okunarak açılmasın-
dan tutun da Cumhuriyet Devrimi'nin yasayla kal-
dırdığı Osmanlı tuğralarını geri getirme girişimine
kadar, AKP, hem seslendiği kitleyi gerici bir ide-
olojik büyüyle motive etmek istiyor hem de yük-
selen Cumhuriyet Devrimciliğine dincilik ve Os-
manlıcılıkla yanıt veriyor.

Bu açıdan baktığımızda tarihsel simgeler nezdin-
de Türkiye'de bir gelecek savaşının yaşandığını
da görüyoruz. Osmanlı özlemine karşı Mustafa
Kemal, dinciliğe karşı laiklik, özelleştirme talanı-
na karşı kamuculuk bayrağıyla mücadele ediyor-
ruz. Mustafa Kemal Atatürk bunların hepsini tem-
sil ediyor.

Halk hareketinin bir ayağı tarihte, ondan kuvvet
alıyor ve sırtını yaslıyor; bir ayağı ise gelecekte
ve kuruculukta. Bu nedenle Haziran İsyanı'nı ne
sadece tarihe indirgeyebiliriz ne de gelecek tari-
fiyle yetinip tarihi ıskalayabiliriz. Her iki yönünü
de bilince çıkarmak önem taşıyor. Ancak bugün
tarihle geleceği kuracağımız gerçeği esastır.
Özellikle Türkiye'nin sosyalistleri, ilericileri, yurt-
severleri ve aydınları halkın pratiğiyle her geçen
gün doğrulanan bu gerçeğe gözlerini kapata-
mazlar, önemsizleştiremezler. Böyle yapmak mü-
cadelenin kıyısına ve halkın gerisine düşmek an-
lamına gelir. Çünkü kurucu geçmişin mirasını ta-
lan eden ve dönüştüren AKP'ye karşı emekçi
halk o mirasın kurduklarını yeniden inşa etme bi-
linciyle mücadele ediyor. "Proletarya" mı arıyo-
ruz, işte Somalı madenciler! Onlardan öğrenelim.
Ne diyorlar: "Dayıbaşı Gidecek Kamu Gelecek!"
"Madenler Kamuya!" Peki kim kurdu bu kamuyu?
Kemalist Devlet. Demek mücadele hâlâ milli dev-
leti ve kurumlarını yeniden inşa etmek üzerinden
yürüyor... Emperyalistlerin, neoliberallerin, Kürt
milliyetçilerinin ve bazı "sosyalist"lerin dediği gibi

milli devlet gericiliği değil aksine devrimciliği ve
kuruculuğu temsil ediyor. Tabi bunu görmek için
milletin ve emekçinin safından bakmak gerekiyor.
Hangi sınıfın yanından bakıyorsanız, tarihe ve
kavramlara o anlamı yüklersiniz.

Türkiye toplumunda çalışan nüfusun %66'sı işçi
sınıfına mensup. Bir devrimle inşa edeceğimiz
milli devlet elbette 1920'lerin, 1930'ların tıpatıp
aynısı olmayacak. Emekçilerin ideolojik yönelimi-
nin ağırlığını daha fazla hissettireceği bir gelecek
ufku olacak. Ve bu ufuk arasız bir şekilde Türkiye
devrimini daha eşitlikçi bir geleceğe taşıyacak...
Ama bu eşitlikçi geleceğin önünü açmak milli
devleti kurmaya bağlıdır. Buna yan çizen her pra-
tik ve fikir efsane ve masal anlatmaktadır. Bu ka-
dar net! Ülkemizin feodal kültürünün sola yansı-
maları bilimsellikten uzak masal ve efsanelerin
doğmasına yol açtı. Ancak masalın da efsanenin
de yine gerçekle kesişen bir yönü vardır. İnsanla-
ra bir ütopya sunar, zorlukları yenme kuvveti ve-
rir, iradenin önünü açar. "Sol" masal ve efsaneler
ise kapalı bir dünyada dolaşıma sokulan tekkeyi
koruma çabalarının ötesine geçmemektedir.

Başlıkta da belirttik, Haziran'ın 1. yılındayız. Ya
süreci betimleyeceğiz, acılarımızdan dem vura-
cağız ya da her geçen gün zavalılaşan ve bir ba-
lon gibi şişirilen gericiliğe karşı nasıl mücadele
edileceği gerçeğine bakacağız. "Yeni Ortaçağ"da
Devrimin Karakteri başlığını taşıyan dosyamız bu
açıdan kafa açıcı fikirler sunuyor. Özellikle Sayın
Dr. Doğu Perinçek'le yaptığımız röportajın oku-
nup tartışılmasını rica ediyoruz. Röportaj oldukça
özlü. Yeni Ortaçağ diye anılan ve mafyalaşan
emperyalist-kapitalist sistemin karakteri, Türki-
ye'de sınıf mücadelesinin hangi mevzide yapıldı-
ğı, ülkenin durumunun 1960'lara göre neden da-
ha geri olduğu, milli demokratik devrim görevleri-
nin artmasının nedeni, sosyalist devrimin imkan-
sızlığı ve Türkiye gerçeği... Tüm bu başlıklardan
çıkaracağımız sonuç şu: "Yeni Ortaçağ" a ancak
Milli Demokratik Devrim'le yanıt verebiliriz. Bu
yanıt halkın mücadele pratiğinde görülüyor. Fa-
kat bu pratikleri derlemek, birleştirmek, sistem-
leştirmek aydınlar açısından doğru fikirleri kavra-
mak ve halka taşımakla mümkündür.

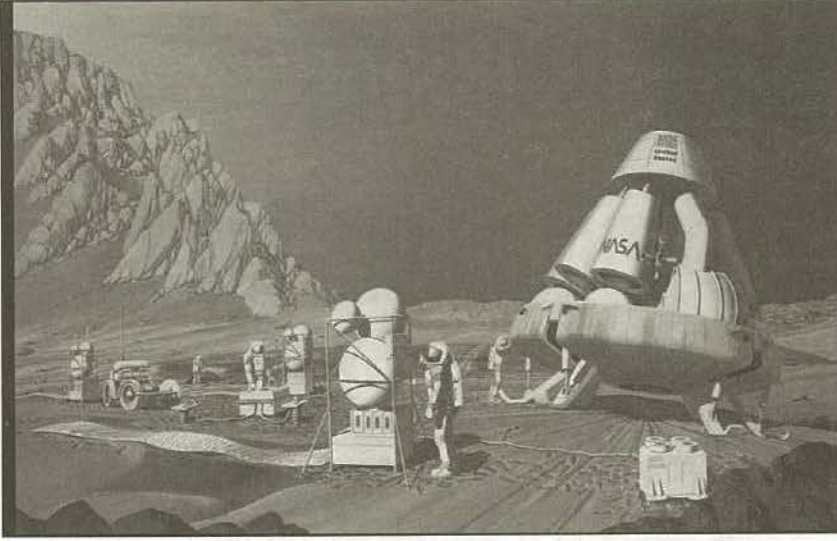
Dosyamızın diğer yazıları da "Yeni Ortaçağ"ın
ekonomi-politiğini ve psikolojisini somut örnekler
üzerinden anlatıyor. Sayın Prof. Dr. İzzettin Ön-
der ve Sayın Doç. Dr. Haldun Soyğür'e teşekkür
ediyoruz.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoglu@gmail.com
(0 555) 475 82 45
Ahi Evran Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
alkanyaren@gmail.com
(0 537) 587 53 77
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr
(0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
İsmail Eray ÇELEBİ
ieraycelebi@hotmail.com
(0 534) 831 39 69
Ankara Üniversitesi (Cebeci Kampüsü)
Emre CAN
emre-akan-can@hotmail.com
(0 534) 816 71 20
Ankara Üniversitesi (DTÇF)
Melike TONGE
miktng_06@hotmail.com
(0 545) 627 29 26
Bahçeşehir Üniversitesi
Azra Kardelen NAZLI
kardelennazli@gmail.com
(0 554) 566 19 37
Balıkesir Üniversitesi
Alihan VARAN
alihanvaran@hotmail.com
(0 508) 919 28 98
Baskent Üniversitesi
Helin GÖZELİK
hell_ein91@hotmail.com
(0 507) 919 83 13
Bilim Üniversitesi
Firaz UZUN
firatuzun_@hotmail.com
(0 555) 724 81 32
Bogaziçi Üniversitesi
İşıkğün AKFİRAT
iakfirat@gmail.com
(0 538) 978 06 56
Cumhuriyet Üniversitesi
Furkan DEREÇİK
fderelik@hotmail.com
(0 541) 550 90 81
Çanakkale Onsekiz Mart
Hüsnâ SARI
husnasari@hotmail.com
(0 537) 386 63 40
Çukurova Üniversitesi
Sefa APAYDIN
sefa.apaydin@gmail.com
(0 546) 465 07 17
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTCİÇEK
serdaryurticek@hotmail.com
(0 505) 288 90 70
Ege Üniversitesi
Oytun Ozan KORKMAZ
oytuncymaz@hotmail.com
(0 536) 346 58 50
Erçiyas Üniversitesi
Aykut Alp AVŞAR
mahrem_utoxia@hotmail.com
(0 542) 462 07 12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Günay KARAGÖLLÜ
guneykaragollu@gmail.com
(0 506) 957 24 17
Gazi Üniversitesi (İİBF)
Uğur Cemal EYYUBOĞLU
eyyuboglu_ugur@hotmail.com
(0 505) 833 88 35
Gazi Üniversitesi (Merkez Kampus)
Erdem ÖZBASAN
ozbasanerdem@hotmail.com
(0 543) 692 27 26
Hacettepe Üniversitesi
Doğan ÖZLÜK
doganozluk_93@yahoo.com
(0 554) 922 35 16
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Mehmet RUM
mehmetrum@gmail.com
(0 541) 414 14 31
İstanbul Üniversitesi
Gizem DOĞAN
gizemdogan92@hotmail.com
(0 543) 680 00 10
İstanbul Teknik Üniversitesi
Betül ÇIRAK
betulcraak@gmail.com
(0 531) 360 80 19
Kadir Has Üniversitesi
Buket YAZICI
buketyazici@gmail.com
(0 531) 011 96 17
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Servet CEVNI
servetcevni@gmail.com
(0 539) 399 52 48
Kırıkkale Üniversitesi
Can ALKAÇ
canalkac@gmail.com
(0 535) 788 62 68
Kırıkkale Üniversitesi
Selçuk KILIÇ
selcuk.kic@gmail.com
(0 555) 368 82 63

Türkiye'de diktatörlüğün ve devrimin dinamikleri

- Çiviyazısı 1
- Kapak
Dr. Doğu PERİNÇEK
"Yeni Ortaçağ"dan millî demokratik devrimlerle çıkılacak 4
- Kapak
Doç. Dr. Haldun SOYGÜR
Diktatörlüğün kitle psikolojisi ve başkaldırı 14
- Kapak
Prof. Dr. İzzettin ÖNDER
Soma faciasının dinamikleri 16
- Kapak
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim
üyelerinden Soma açıklaması 22
- Kapak
Friedrich ENGELS
19. yüzyılda İngiliz madencisinin durumu... 24
- Ahmet İNAM
Yaşama borçlu bir varlık olarak insan 27
- Arş. Gör. Cenk ÖZDAĞ
Zizek'ten anestezi girişimi: "Süperkomünizm" 28
- Muazzez İlmiye Çığ
"Başımız açık Kur'an okurduk" 32
- Doç. Dr. Cüneyt AKALIN
2014 YÖK Raporu: Çıkmaza çıkan yol haritası 36
- Dr. Ömer Faik ANLI
Bilim tarihi disiplininin 'Bilim Savaşları'ndaki olası iki konumu üzerine:
George Sarton, Thomas Kuhn 40
- Doç. Dr. Melek DİKER YÜCEL
'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'nün
on iki yılı (2003–2014) 52

İnsanlığın geleceği uzayda mı?

- ODTÜ Biyoloji ve Genetik Topluluğu (Haz.)
Yaşam Ağacı 57
- Bertrand RUSSELL
20. yüzyılın başlarında Batı'dan Çin'e bakışlar 70
- Geçmişten Esintiler
Satı Bey
Niçin geri kaldık? 75
- İnsanlar ve Olaylar: Antropolojik Bir Bakış
Dr. Ahmet Kerim GÜLTEKİN
Dinsel ve büyüsel inanışlar hakkında antropolojik kuramlar (I):
Animizm 80
- Bilimin Felsefesi ve Tarihi
Dr. Ayşe KÖKCÜ
Matematiğin Avrupa'da tekrar doğuşu 84
- Doğa Tarihinden Notlar
Prof. Dr. Nurdan İNAN
67. Türkiye Jeoloji Kurultayı'nın andan... 87
- Arkeo/izlem
Erkan İLDİZ
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 13. Arkeolojik Kazı ve
Araştırmalar Toplantısı 89
- Kitap Tanıtım
Feyziye ÖZBERK
Bir kitap üzerine...
İncelenen Hayatlar: Kendimizi nasıl yitirir, nasıl buluruz? 93
- Kitap Kurdu 94
- Dr. Necmi DAYDAY (Haz.)
Çetin Ceviz Problemleri 95
- Semra LARÇIN (Haz.)
Ödüllü Sözcük Bulmacası 96

Kocaeli Üniversitesi

Yeşim ÇAKMAK
yesim_cakmak.kou@hotmail.com
(0 538) 601 02 74

Koç Üniversitesi

Uğur Gökkan TOSUN
utosun@ku.edu.tr
(0 536) 466 80 64

Malatya İnönü Üniversitesi

Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 56

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Erdem ÖZDEMİR
erdem_ozdemir_@hotmail.com
(0 555) 519 43 07

Marmara Üniversitesi

Sıla AY
sila_ay@windowslive.com
(0 507) 588 64 62

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

İşık UZUN
birazdahaisik@hotmail.com
(0 553) 432 17 44

Mersin Üniversitesi

Mehmet AK
mehmetak_33@hotmail.com
(0 537) 788 18 98

Muğla Üniversitesi

Gözen SORGUCU
gozen_sorguc@hotmail.com
(0 554) 370 84 19

Namık Kemal Üniversitesi

Emre Alican YÜCEL
emrealican_18@hotmail.com
(0 530) 292 50 75

Niğde Üniversitesi

Süleyman Açıköz
suleymanacikgoz51@hotmail.com
(0 532) 732 64 00

ODTÜ

Mehmet KUTLU
mehmet.kutlu19@gmail.com
(0 534) 810 59 89

Pamukkale Üniversitesi

Behiye YARAŞCI
behiye_gs_07@hotmail.com
(0 543) 490 19 28

Sakarya Üniversitesi

Emre AKTAŞ
emreaktas89@hotmail.com
(0 536) 203 88 50

Selçuk Üniversitesi

Su ERK
suerk@hotmail.com.tr
(0 506) 958 83 36

Süleyman Demirel Üniversitesi

Serhat ÇİĞLA
serhat.1@hotmail.com
(0 506) 952 39 81

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Ali TATLI
alisseyin1@hotmail.com
(0 506) 286 14 03

Trakya Üniversitesi

Gürol Bora ATEŞ
gurolbora@hotmail.com
(0 537) 386 63 40

Uludağ Üniversitesi

Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com
(0 505) 775 14 98

Yeditepe Üniversitesi

Ayşe HAYKIR
ayse-haykir@hotmail.com
(0 538) 813 04 52

Yıldız Teknik Üniversitesi

Orkun YILDIZ
orkun19901968@hotmail.com
(0 553) 236 31 68

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD

Philadelphia Üniversitesi

Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlgkryyl@yahoo.com

Almanya (Güney Bölgesi)

Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAGISTANLI (hakan.d@gmx.net)

Almanya (Kuzey Bölgesi)

Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustatatosun@gmx.net)

Çin Halk Cumhuriyeti

Guangdong Congliang Üniversitesi

Alican GÖKDENİZ
alican@bilimutopya.com.tr

İngiltere

Queen Mary, University of London

Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com

Polonya

Varşova Üniversitesi
Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

Rusya Federasyonu

Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru

Suriye

Şam Üniversitesi

Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

“Yeni Ortaçağ”dan milli demokratik devrimlerle çıkılacak

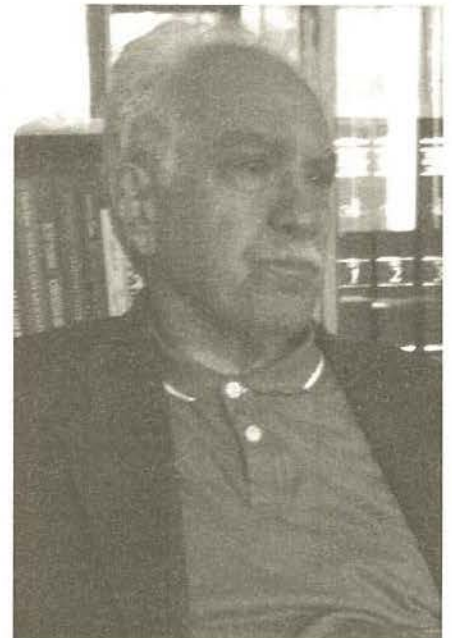
Birinci devrim dalgası belli kazanımlar sağladı ama geldiğimiz noktada kapitalizmin de mafyalaşmasıyla bugün dünya ölçeğinde bir anti-mafya devrim sürecinde olduğumuzu görüyoruz. Bugün dünya 1917 sonrasında söylendiği gibi “Proleter Devrimleri Çağı”nda yaşamıyor. Aradan 100 yıl geçti, arkaya dönüp baktığımızda öyle olmadığını görüyoruz. Bugün dünya ölçeğinde baktığımız zaman, hâlâ 1917’nin öncesindeki millî demokratik devrimler çağındayız.

Emperyalizm döneminde dünyadaki saflaşma değişti. 19. yüzyılda devrimin odağı Avrupa ve Kuzey Amerika idi. Devrim, gelişmiş kapitalist ülkelerde ülke içindeki burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki hesaplaşmanın ürünüydü. 20. yüzyılın başında Lenin artık devrimin kapitalizmin geliştiği ülkelerde değil emperyalizmin en zayıf halkasında olacağını belirtti.

Sovyetler Birliği yıkıldığında, ABD emperyalizmi “yeni dünya düzeni”ni ve “tarihin sonu”nu ilan etmişti. O zamandan günümüze dek 20 yılı aşkın süre geçti... ABD’nin “yeni dünya düzeni” ile demokrasi, istikrar, barış ve insan hakları geleceği propagandası, henüz 1990’larda çöktü. İnsanlık Yugoslavya’dan Irak’a çok sayıda kanlı savaş ve ekonomik kriz yaşadı. Pek çok ezilen dünya ülkesinde “küresel pazarla bütünleşme” programları, baskıcı iktidarlar eliyle yürütülmeye devam etti ve ediyor.

Bununla birlikte hiç de iddia edildiği gibi “tarihin sonu”nun gelmediği de açık. Türkiye ve dünya, özellikle 2008 krizinden bu yana büyük toplumsal direnişlere şahit oluyor. ABD, Asya-Pasifik’te Çin, Doğu Avrupa ve Kafkasya’da ise Rusya karşısında geriliyor. Beşar Esad önderliğindeki Suriye direnişi de, Ortadoğu kapılarının emperyalizme kapanmakta olduğunu gösterdi. Türkiye’de ise halk hareketi, Cumhuriyetçi kitle eylemleri ve emekçi direnişleriyle yükseliyor.

Peki, bütün bu gelişmeleri nasıl değerlendirmek gerekiyor? Emperyalist kapitalist sistem, nasıl bir krizle karşı karşıya? Çağımızda sosyalizmi somut bir seçenek haline getirecek program nasıl olmalı? Halk hareketleri, nasıl başarıya ulaşacak? Bütün bu soruların yanıtlarını, Dr. Doğu Perinçek’le birlikte

Dr. Doğu PERİNÇEK

aradık... Söyleyişi *Bilim ve Ütopya* Genel Yayın Yönetmeni Emrah Maraşo ve Yazı Kurulu Üyelerinden Onurcan Ülker gerçekleştirdi. İlgili okuyacağınızı düşünüyoruz.

Sermaye sınıfının değişen karakteri

Bilim ve Ütopya: *Mafyokrazi* kitabınız 2004 yılında yayımlandı. Bu kavramı kullanırken kastettiğiniz nedir? Mafyokrazinin neoliberalizmle ilişkisi nedir?

Doğu Perinçek: Çağımızda sermaye sınıfı, yeni bir karakter kazandı.

Dünya ölçeğinde sermaye sınıfı ilk önemli dönüşümünü 20. yüzyılın başında yaşadı. Sistemin emperyalizm dönemine girmesiyle birlikte kapitalizmin merkezlerinde tekelleşen burjuvazi sermaye ihracına yöneldi. Adım adım kârdan çok faizle, tefecilikle kazanç sağlayan bir karakter kazandı.

Emperyalizm döneminde dünyadaki sallaşma da değişti. 19. yüzyılda devrimin odağı Avrupa ve Kuzey Amerika idi. Devrim, gelişmiş kapitalist ülkelerde ülke içindeki burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki hesaplaşmanın ürünüydü. 1871 Paris Komünü bunun örneğidir. 20. yüzyılın başında Lenin artık devrimin kapitalizmin geliştiği ülkelerde değil emperyalizmin en zayıf halkasında olacağını belirtti. Buna bağlı olarak da dünyadaki kamplaşma, artık Ezen Milletler ile Ezilen Milletler arasında idi. Lenin, gelişmiş ülkelerin emperyalist hâkim sınıflarının Ezilen Dünyadan elde ettiği sömürünün bir kısmını kendi işçilerini yatıştırmakta kullandığını saptadı. Böylece Lenin'in deyişle burjuva milletler oluştu. İşçiler de o burjuva milletin bir parçası haline geldi. Bu birinci önemli gelişmedir.

Biz, hâlâ Lenin'in tahlil ettiği emperyalizm çağındayız. Emperyalizm, çürüyen kapitalizmdir. Bugün kapitalizmin klasik teorisiyle açıklanamayacak ilişkiler var.

"Dolar saltanatının arkasında ABD'nin silahlı gücü var. Yani iki sentlik bir değerle yüz dolarlık bir değeri silahını dayayarak değiştiriyor."

Çağdaş haraç sistemi

Adam Smith ve Ricardo gibi iktisatçılardan beri kapitalist piyasanın yasası, eşdeğerlerin değişimidir. Her ürünün değerini belirleyen, o ürün için harcanan ortalama toplumsal emektir. Mallar piyasada üretilmeleri için gerekli ortalama toplumsal emeğin belirlediği değerlerle değişilir.

Eşdeğerlerin değişiminde kapitalizmin ilerici rolünü görüyoruz. Girişimci ra-

Amerika Birleşik Devletleri dolar basıyor. Üstünde 100 Dolar yazılı olan kâğıdın üretilmesi için gerekli ortalama emek miktarı, diyelim ki birkaç sente denk düşüyor. Kullanım değeri ise kâğıt parçasına eşit. Klasik iktisat açısından birkaç sentlik değişim değeri olan kâğıt, 100 dolarlık değerlerle değişiliyor. Bu durumda kapitalizmin ilerici işlevi ve akılcılığı çöküyor.

kiplerine karşı emeği daha verimli kullanarak bir üstünlük sağlayabilir. Emeği daha verimli kullanmanın yolu ise, teknolojiyi geliştirmek, dolayısıyla eşdeğerlerin değişiminde bir üstünlük sağlamaktır. Böylece rakiplerinizi alt edebilirsiniz. Bir süre sonra yeni teknoloji yaygın olarak kullanılır. Böylece verimlilik artacak, verimli işletmeler yaşayacak ve verimsizler tasfiye olacaktır.

Bugüne gelirsek eşdeğerlerin değişimi yasasının artık delik deşik olduğunu görüyoruz. En önemli örnek dolarla değişimdir. Amerika Birleşik Devletleri dolar basıyor. Üstünde 100 Dolar yazılı olan kâğıdın üretilmesi için gerekli ortalama emek miktarı, diyelim ki birkaç sente denk düşüyor. Kullanım değeri ise kâğıt parçasına eşit. Klasik iktisat açısından birkaç sentlik değişim değeri olan kâğıt, 100 dolarlık değerlerle değişiliyor. Bu durumda kapitalizmin ilerici işlevi ve akılcılığı çöküyor.

ABD, bu eşitsiz değişimi silahlı güçlerine dayanarak yapıyor. Dolar saltanatının arkasında ABD'nin silahlı gücü var. Yani iki sentlik bir değerle yüz dolarlık bir değeri silahını dayayarak değiştiriyor. Bu bir haraç sistemidir. Sistemin geldiği bu durumda teknolojiyi geliştirmek, verimliliği arttırmak gibi itici güçler tasfiye oldu.

Faiz gelirlerinin esas sömürü halini alması da, klasik kapitalizmin tasfiyesi. Faiz geliri, eşdeğerlerin değişimini ortadan kaldırıyor. Kapitalist kâr sistemi sonuna kadar devam etseydi faiz ortadan kalkacaktı.

Özetle kaynakların verimliliğe göre dağılmasını sağlayan ilişki, eşdeğerlerin değişimidir. Oysa faiz, kaynakların verimliliğe göre dağılımını çelmeliyor. Tefeci sermaye, işçinin alınterinin bir kısmına el koyuyor. Girişimci veya kapitalist, el koyduğu artı değerlerin bir kısmını faizciyle paylaşıyor. Faize giden kaynakların kapitalizm açısından bir rasyoneli yok. Verimliliği geliştiren bir itici gücü ve rolü

Mafya vurgunlarıyla zenginleşen yeni bir hâkim sınıf oluştu. Modern tefeciler, yeraltı sermayedarları, sıcak para komisyoncuları, vurguncular, devlet eliyle zenginleşenler, tarikat rantçıları sistemin merkezine yerleşti. Bunların vurgunlarına klasik iktisat açısından "kâr" diyemeyiz. Bu mafya, klasik sermaye sınıfını da aşağılara ve kenarlara itti. Sistemin efendileri bugün sanayici ve tüccarlar değil, mafyadır.

yok. O açıdan sistemde faiz şiştikçe, dolar saltanatı yayıldıkça, 19. yüzyıl kapitalizminin ilerici özellikleri de ortadan kalıyor.

Çağımızda kapitalizm açısından kanunsuz bir yeraltı ekonomisi doğdu. En çarpıcı örneği uyuşturucu vurgunu. Eronin, esrarın ve diğer uyuşturucuların fiyatlarına bakıyoruz, içindeki ortalama toplumsal emek miktarı 1 ise piyasadaki fiyatı 1000. Siz, eşdeğerlerin değişimi açısından 1000 veriyorsunuz, 1 alıyorsunuz. Burada kapitalizmle açıklanamayan, kâr diyemediğimiz bir vurgun var. Kaynaklar verimliliğe göre değil verimsizliğe göre dağılıyor. Sermaye, orada çok büyük vurgunlar olduğu için yeraltı ekonomisine kayıyor.

Mafyalaşan yeni hâkim sınıf

Bilim ve Ütopya: Bu durumda bazı kapitalistlerin kenara itildiği ve bazılarının da mafyaya dönüştüğü yeni bir hâkim sınıf mı oluşuyor?

Doğu Perinçek: Evet, mafya vur-

gunlarıyla zenginleşen yeni bir hâkim sınıf oluştu. Modern tefeciler, yeraltı sermayedarları, sıcak para komisyoncuları, vurguncular, devlet eliyle zenginleşenler, tarikat rantçıları sistemin merkezine yerleşti. Bunların vurgunlarına klasik iktisat açısından "kâr" diyemeyiz. Bu mafya, klasik sermaye sınıfını da aşağılara ve kenarlara itti. Sistemin efendileri bugün sanayici ve tüccarlar değil, mafyadır.

Türkiye'de 1980'den sonra "Dünya ekonomisiyle bütünleşeceğiz" dediler, gümrükleri kaldırdılar, paranın giriş çıkışına denetimi kaldırdılar, kamu iktisadi teşekküllerini özelleştirmelerle tasfiye ettiler ve sosyal fonları kaldırdılar, tarıma destekleri kaldırdılar.

Özet olarak, millî ekonominin duvarlarını kaldırınca, Türkiye'de Sıcak Para Diktatörlüğü kuruldu. Aslında bu dikta Gladyo-Mafya-Tarikat diktasıdır. Tefeci sermaye İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na giriyor, kısa zamanda büyük faizlerle şişerek gidiyor. Burada klasik piyasa yok, üretilen eşdeğerlerin değişimi yok, başkalarının ürettiklerine el koyma var. Bizim alınterimize klasik sermayedar-ücretli işçi ilişkisiyle el koymuyor. Bu durumda "İşçiyi çalıştırayım, üretsin, artı değere el koyayım ve kâr edeyim" diye

tarif edebileceğimiz ilişkiyi yok ediyor. Menkul kıymet borsaları, kaynakların verimliliğe göre dağılmasına hizmet etmiyor, tam tersine kaynaklar havadan para kazanma amacına göre dağılıyor. Bu arada küçük tasarruf sahiplerinin birikimlerine de yine borsa aracılığıyla elkonuyor. Sermayeyi yatırıma yönelmek yerine faize yönelten bir sistem oluştu. Bu süreç kapitalizmin son büyük krizine yol açtı.

Sermaye akışı artık Çin'den dışarıya doğru

Bilim ve Ütopya: Reel ekonomi olmadan finansal sermayenin olmayacağını biliyoruz. Özellikle 1980'lerden sonra, kapitalist dünya sistemi içerisinde üretim merkezinin Çin, Hindistan, Brezilya ve son dönemde öne çıkan Bangladeş, Vietnam gibi ülkelere kaydığını görüyoruz. Buralarda üretim yapan sermaye de, holdingler de esas olarak hiç de finansal spekülasyonlardan bağımsız değil. Dolayısıyla kapitalist dünya sisteminin bir bütün olarak üretimden koptuğu tespitini yapmak ne kadar gerçekçi?

Doğu Perinçek: Çin ve Hindistan'da üretim yapanları yabancı sermaye olarak düşünmek yanlış. Çin'den dünyaya olan sermaye hareketi, dünyadan Çin'e

Bugün kaynakların verimli dağıldığı ekonomileri, kapitalizmin eski merkezlerinde değil Gelişen Dünya Ülkelerinde görüyoruz. Oralar dünya ekonomisinin lokomotifine haline geldiler.

Bankacılığın özelleştirilmesi Çin'de sosyalizm açısından tehlikeli gelişmelere yol açar. Faize yöneliş, sistemin büyümesini bozar.

olan hareketten çok daha büyük. Yani Çin, sermaye ithal eden değil, sermaye ihraç eden bir konumda. Çin'in 4 trilyon dolarlık bir rezervi var.

Bugün kaynakların verimli dağıldığı ekonomileri, kapitalizmin eski merkezlerinde değil Gelişen Dünya Ülkelerinde görüyoruz. Oralar dünya ekonomisinin lokomotifine haline geldiler. Bu çok önemli. Çin, Vietnam, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerde sermaye hareketlerinin kontrol edildiği oranda, verimliliği özendirir bir piyasa sisteminin işleyişine tanık oluyoruz. Kendi ekonomilerine dünyada geçerli kuralları dışında kumanda edebildikleri oranda verimli ekonomiler oluşturalabiliyorlar.

Çin'de bankacılığın özelleşmesi tehlikeli gelişmelere yol açar

Bilim ve Ütopya: Önceki Çin Ulusal Halk Kongresine sunduğu raporda başbakan Li Kışiang, önümüzdeki dönemde Çin'de finansal akışları liberalleştirme ve bankacılık sistemini özelleştirme yolunda önemli adımlar atılacağını vurguladı. Buna benzer vurgular daha önce Hu Cinto'nun ÇKP kongresine sunduğu ra-

porda da vardı. Nitekim Li'nin açıklamalarından hemen sonra, pilot uygulama olarak 5 özel bankanın kurulmasına da izin verildi. Eğer finansal akışların liberalleşmesi, bankacılık sisteminin özelleştirilmesi Çin'de de gündeme gelirse bu dünya sistemi içerisinde, mafyalaşan sistem içerisinde nasıl bir sarsıntı meydana getirir?

Doğu Perinçek: Bu gelişme, Çin'in sömürülmesine değil, Çin'in dünyayı sömürmesine yol açan süreçleri ateşler. Çin ile Amerika arasında, Çin ile Avrupa arasındaki ilişkilerde, eskiden Çin kaybeden taraf idi, artık kazanan taraf. Çin elindeki 4 trilyon dolarlık rezervle sermaye ihracatçısı bir ekonominin bütün olanaklarına sahip. Zaten sermaye de ihraç ediyor. Amerika'da çok önemli şirketleri satın alıyor. Ayrıca o 4 trilyon dolarla, ABD ekonomisinin ipini çekme olanağına da sahip. Ancak ABD'nin buna savaşıyla yanıt vermesi tehlikesi de var elbette. Çin, ABD ve Avrupa'yı barışçı yoldan geçme çizgisi izliyor.

Bankacılık sisteminin özelleştirilmesine gelince, Çin'deki özel sermaye bankaları satın alacak; ancak yabancıların Çin'de banka alabilecek gücü olduğunu sanmıyorum. Çin'deki özel sermaye ise, bizim bildiğimiz bireysel özel sermayeden farklıdır. Birçok devlet şirketi, kamu kurumu, kooperatif ve ortaklıklar, piyasada özel sermaye olarak rekabet halindedir.

Ne olursa olsun bankacılığın özelleştirilmesi Çin'de sosyalizm açısından tehlikeli gelişmelere yol açar. Faize yöneliş, sistemin büyümesini bozar.

Emeğe göre bölüşümden ihtiyaca göre bölüşüme gidiş

Çin bugün yine de esas olarak sosyalist bir ülke. Sosyalizm, kapitalizmden komünizme uzanan geçiş sürecidir. Uzun bir yoldur. Bu süreçte sosyalizm ile kapitalizm, işçi sınıfı ile burjuvazi arasın-

daki gelişmeler devam eder. Dolayısıyla her sosyalizm biraz kapitalisttir. Öte yandan her sosyalizmde geleceğin sınıfsız toplumuna götüren unsurlar büyüyerek inşa edilir. Eşdeğerlerin değişimi yasası, sosyalist toplumda olumlu yönde bozulur. Sosyal fonlar, bedava hizmetler, parasız sağlık, parasız eğitim, eşdeğerlerin değişimini adım adım ortadan kaldırır. Örneğin halka eğitim veriyor, karşılığında para almıyor. Halka sağlık hizmeti veriyor ama para almıyor. Tramvaya biniyorsun, otobüse biniyorsun, ücretsiz. Bu gidiş, piyasa ekonomisinin kalkması ve ihtiyaca göre dağılıma doğrudur.

Sosyalizmde bölüşüm, kapitalizmdeki gibi hâlâ emeğe göre. Emeğe göre bölüşüm, eşdeğerlerin değişimi anlamına geliyor. Sınıfsız topluma doğru ilerlemek, o emeğe göre bölüşüm ilkesini adım adım ihtiyaca göre ilkesine doğru dönüştürmektir. Toplumsal fonlardan sağlık hizmeti veriyor, karşılıksız değer aktarıyor. Sen üniversitede parasız okuyorsun toplumsal fonlardan sana bir değer aktarıyor. İhtiyacına göre bölüşüm yayılıyor, emeğe göre bölüşümün alanı daralıyor.

Çin ile Amerika arasında, Çin ile Avrupa arasındaki ilişkilerde, eskiden Çin kaybeden taraf idi, artık kazanan taraf. Çin elindeki 4 trilyon dolarlık rezervle sermaye ihracatçısı bir ekonominin bütün olanaklarına sahip. Zaten sermaye de ihraç ediyor. Amerika'da çok önemli şirketleri satın alıyor. Ayrıca o 4 trilyon dolarla, ABD ekonomisinin ipini çekme olanağına da sahip.

Kendisine sosyalist diyenlerin genel piyasa düşmanlığı yapmaları saçma sapan bir olay. Mallar kıt olduğu sürece, ihtiyaca yetmediği sürece piyasa zorunludur. İhtiyaca yetecek kadar üretene değin malları bölüştürmenin kuralı var. O kural, "emeğin kadar getir ben de sana eşdeğerini vereyim" ilkesidir.

Malların kıtlığı ortadan kalktığı zaman, piyasanın anlamı kalmıyor. O kadar bol mal üretiliyor ki, artık o malları değiştirmeye gerek yok, ihtiyacına göre istediğin kadar var. O zaman ihtiyaca göre bölüşümü uygulayabiliyorsun.

Bu süreç boyunca piyasa hâlâ var. Sosyalizmde piyasa kalkmıyor, ancak bolluk toplumunda kalkıyor. Toplumun ihtiyacını karşılayacak kadar mal üretilince piyasaya da gerek yok, değişime de gerek yok, paraya da gerek yok. Cennet gibi. Duvarlardan muhallebi akıyor, herkes istediği kadar muhallebiyi yalayabilir.

Çin başta olmak üzere sosyalizm deneyimlerini değerlendirirken gidişin hangi yönde olduğuna bakmak gerekir. Yoksa kapitalizme has ilişkilerin bulunması, tek başına bir şey ifade etmez. Emeğe göre bölüşümden ihtiyaca göre bölüşüme giden süreç, sosyalizmin kuruluşuna işaret eder. Kuşkusuz bu süreç de iniş çıkışlıdır.

Sosyalizm karma ekonomidir

Bilim ve Ütopya: Yirmi birinci yüzyıl-da sosyalist ülkelere bu açıdan baktığımızda daha çok kademeli, adım adım bir

geçiş görülüyor. Son olarak Küba ve Laos daha geri mevzilere çekildi. Yine Venezüella pratiğine baktığımızda, daha çok karma bir ekonomi modeli görüyoruz. Bu açıdan sosyalizmden sınırsız topluma doğru ilerlerken mülkiyet ilişkilerini nasıl değerlendirebiliriz? Sosyalizmde kolektif mülkiyet ve devlet mülkiyetinin yeri nedir?

Doğu Perinçek: Sosyalizm zaten deyim yerindeyse karma ekonomi...

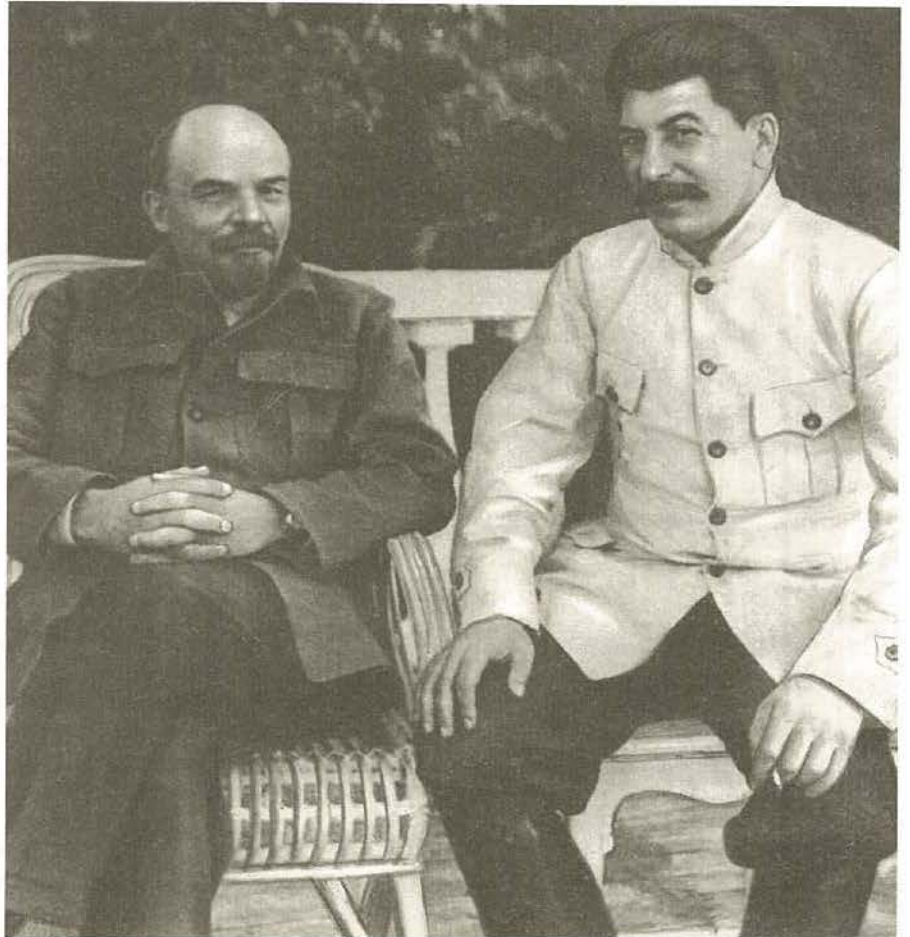
Bir devrim oluyor ve emekçiler iktidara geldiği anda bütün üretimi kamulaştıramazsınız. Bütün ekonomiyi toplumsallaştıramazsınız. Yani küçük üretim var ondan vazgeçemezsiniz, küçük üretimi kamulaştıramazsınız. Sosyalizm sürecinde elbette kamu mülkiyetinin ağırlığı artacaktır. Hem devlet mülkiyeti, hem de toplumsal mülkiyet biçimlerinde. Devlet

mülkiyeti, devlete ait... Öte yandan 30 bin kişinin, 40 bin kişinin ortak olduğu komünler veya kooperatifler var. Bugün Çin'de olduğu gibi şirket oluşturuluyor ve o şirketin binlerce ortağı var. Ama bütün bu şirketler ve birimler arasındaki ilişkiyi piyasa düzenliyor. Aralarında bir rekabet var, o piyasa ilişkisi onlar için itici güç oluyor. Yani daha verimli üretmek zorunda, piyasadaki konumunu korumak ve geliştirmek zorunda...

Sosyalist ülkeler bile millî demokratik devrim mevzilerine döndü

Bilim ve Ütopya: Yani piyasaya tarih dışı bir olumsuzluk yüklemek mümkün değil, öyle mi?

Doğu Perinçek: Bu çok büyük bir hata; çünkü piyasa olmadan sosyalizm

Sosyalizmde piyasayı kaldırmak diye bir şey olmaz. Lenin ve Stalin Rusya'da sosyalizmin kuruluşunda bunu saptadılar. Mao da kitabını yazdı.

olmaz. Yani piyasa sona erdiği zaman sınıfsız topluma geçilmiştir. Piyasayı kendi keyfine göre kaldıramazsın.

Piyasa ne zaman doğdu? Üretim fazlası olduğu zaman doğdu. İnsan toplulukları, tükettiklerinden fazla mal ürettikleri zaman değişiyorlar ve meta ortaya çıkıyor.

Piyasa ne zaman ortadan kalkar? Malların üretimi o kadar bol olacak ki, onları değişimin bir anlamı kalmayacak. Değişim, malların kıtlığından kaynaklanıyor. Mesela gidiyoruz ormandan kestane topluyoruz, bol... O kadar çok kestane var ki, onları değiştirmenin bir anlamı yok.

Kendisine sosyalist diyenlerin genel piyasa düşmanlığı yapmaları saçma sapan bir olay. Mallar kıt olduğu sürece, ihtiyaca yetmediği sürece piyasa zorunludur. İhtiyaca yetecek kadar üretime değin malları bölüştürmenin kuralı var. O kural, "emeğin kadar getir ben de sana eşdeğerini vereyim" ilkesidir. "Bana bir emek birimlik bardağı getir, ben de sana bir emek birimlik pamuk vereyim."

Burada değişilen bir emek birimidir. Sosyalizmde piyasayı kaldırmak diye bir şey olmaz. Lenin ve Stalin Rusya'da sosyalizmin kuruluşunda bunu saptadılar. Mao da kitabını yazdı.

Bugün dünyamızda Küba, Çin, Venezuella, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Vietnam ve Laos, sosyalist diyebileceğimiz ülkelerdir.

Bu ülkeleri incelerken bazı efsaneler var. Örneğin Küba! Küba'da zorunluluklar nedeniyle kamu ekonomisi, 1990'dan sonra gittikçe daraldı. Eğitim ve sağlık dışında piyasa ilişkilerine açıldılar. Neden? Çünkü üretici güçleri Çin kadar gelişmiş değil.

Sosyalizm büyük ölçeklerde inşa edilebiliyor. Küba küçük ve zorluklarla savaştan bir ülke. Bu konuyu Küba liderleriyle de konuştum. Şunu söylediler:

"Biz zorluklarla boğuşuyoruz, Çin ise mucizeler yaratıyor. Çin'i inceliyoruz, Çin önümüzde bir başarı modeli oluşturuyor. Eğitim ve sağlık dışında piyasaya açılıyor. Küçük bir ülkeyiz. İkinci geçmişte ciddi hata yaptık, Sovyet ekonomisine bağımlı hale geldik. Biz esas olarak tek malın üretimine yoğunlaştık. Şeker üretiyoruz ve şekerin çoğunu Sovyetler Birliği alıyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra büyük zorluklar yaşadık. Sağlık alanında büyük

Rusya'da 1917 yılı Şubatında Demokratik Devrim ve arkasından Ekim Devrimi oldu. Gerçi Ekim Devrimine "sosyalist devrim" dediler; ama incelediğiniz zaman 1917-1930 arası esas olarak millî demokratik devrimdir. Tarımda kolektifleşmeye ancak 1929-1930 yıllarında başlayabildiler. Hatta 1921 yılında, NEP döneminde kapitalizme yol verildi.

yatırımlar yaptık. Nitelikli doktorlar yetiştirdik. İlaç yaptık. Gen teknolojisine yatırımlar yaptık. Şekerin yanında başka ihraç ürünleri üretmeye başladık."

Sosyalizmi kurmak için ekonomik temelin zayıf ve küçük ölçek olması büyük zorluklar yaratıyor. Çin ise çok büyük bir ölçek. Kendi iç pazarı yeter. Dünya yerinden oynasa, Çin kendi iç pazarıyla yine ayakta kalır.

Çin'in tarihsel birikimi, kültürel mirası, sosyalizmi kurma tecrübeleri, devrimini çok uzun sürede yapması ve çok büyük bir halk kitlesini seferber etmesi nedeniyle sosyalizmi kurma konusunda çok önemli üstünlükleri ve olanakları var. Bütün dünyada artık eski Sovyetler Birliği taraftarı partiler bile Çin'i inceleme ve Çin'i izleme gereği duydular. Vietnam da Çin'in yolunu izledi. Kore DHC yakın zamana değin farklı tutum alıyordu; ama orada da şimdi benzer gelişmeler var.

Çok önemli bir gerçeğimiz var: Dünya, genel olarak millî demokratik devrim dönemine döndü. "Yeni Ortaçağ geldi" deniyor. Yeni Ortaçağda sosyalist devrim yapamazsınız.

Devrimler, 20. yüzyılın başında büyük bir atak yapmıştı. Emperyalizm çağına girdikten sonra peş peşe 1905 Rus Devrimi, 1908 Türk Devrimi, 1909 İran Devrimi, 1910 Meksika Devrimi, 1911 Çin Devrimi oldu. Ezilen Dünyada, Doğu ülkelerinde bir devrim dalgası ortaya çıktı.

Birinci Dünya Savaşıyla birlikte ikinci büyük devrim dalgası geldi. Rusya'da 1917 yılı Şubatında Demokratik Devrim ve arkasından Ekim Devrimi oldu. Gerçi Ekim Devrimine "sosyalist devrim" dediler; ama incelediğiniz zaman 1917-1930 arası esas olarak millî demokratik devrimdir. Tarımda kolektifleşmeye ancak 1929-1930 yıllarında başlayabildiler. Hatta 1921 yılında, NEP döneminde (Novaya Ekonomiçeskaya Politika -Yeni Ekonomi Politikası) kapitalizme yol verildi. Şehirlerin aç kalması üzerine ticareti serbest bıraktılar.

"Bugün mülksüzleştirilen kim? Yatağan işçisi! Soma işçisi! Büyük tehdit altında olan onlar! Mücadele edenler de onlar! Onların taleplerine bakalım, sosyalist devrimin talepleri mi, yoksa millî demokratik devrimin mi?"

1930'da tarımda kolektifleşmeye geçtiler ama 1956'dan sonra kapitalizme geri dönmeye başladılar. SBKP en sonunda 1991'de kapitalist olduğunu ilan etti. İlan edenler, Komünist Partisi adını taşıyorlardı.

Sürecin tamamına baktığımız zaman Sovyetler Birliği'nde 1930'larda sosyalizme doğru bir atak görüyoruz ama bu atak, üretici güçlerin yeterince gelişmediği bir ülkede oldu. *Stalin'den Gorbaçov'a* adlı kitabımda bu süreç incelendi.

Geri dönüşle birlikte Sovyetler Birliği'ne bağımlı Doğu Avrupa ülkeleri tamamen kapitalist oldu. Ama sonuçta sosyalizmde ısrar eden Çin de bu dünyada yaşıyor; Vietnam, Küba, Kore, Laos da "Yeni Ortaçağ"a dönen dünyada yaşıyorlar.

Mafya karşıtı devrimler

Bütün bu hakikatlerin toplamına baktığımız zaman şu gözüküyor: Birinci devrim dalgası bir atak yaptı, belli kazanımlar sağladı ama geldiğimiz noktada kapitalizmin de mafyalaşmasıyla bugün dünya ölçeğinde bir anti-mafya devrim, bir tür millî demokratik devrim sürecinde olduğumuzu görüyoruz.

Bugün dünya 1917 sonrasında söylendiği gibi "Proleter Devrimleri Çağı"nda yaşamıyor. Aradan 100 yıl geçti, arkaya dönüp baktığımızda öyle olmadığını görüyoruz. Bugün dünya ölçeğinde baktığımız zaman, hâlâ 1917'nin önce-sindeki millî demokratik devrimler çağındayız. Örneğin Japonya Komünist Partisi'nin bu noktada aldığı tutum çok ilginç, incelemeyi öneriyorum. Japonya gibi kapitalizmin en geliştiği bir ülkede millî demokratik devrim deniyorsa, nedenleri mutlaka incelenmelidir.

Rusya'ya geçelim; Gennadi Zugarov'un önderliğindeki Rusya Federasyonu Komünist Partisi, "millî demokratik devrim" diyor! 1917 Ekim'inden sonraki o "proleter devrimleri çağına geçtik" görüşünü paylaşan ciddi bir parti yok.

Öncelikli görev: Dolar saltanatını yıkmak

Yüzyılın deneyimine, iniş çıkışlara toplam olarak baktığımızda Amerika, Japonya, Almanya bile bir sosyalist devrimin eşiğinde değil. Dünyanın önünde öncelikle bu dolar saltanatını yıkmak gibi bir görev var.

Bugün dolar saltanatı, emperyalist sistemin merkezindeki olgu. Dolar saltanatı, yukarda açıklandığı üzere, eşdeğerlerin değişimini ortadan kaldıran en önemli etken. Yani kâğıt verip mal alıyor.

"Yeni Ortaçağ"a girmiş olan dünyanın millî demokratik devrimler aşamasında yaşadığı bu tarihsel süreçte, Çin, Kore, Küba vb. gibi ülkelerin dünyadan koparak sosyalizmi inşa şansları yok. Yani siz gidip bir ıssız adada küçük bir grup olarak komün kurabilirsiniz, orada keyfinize göre bir şeyler yapabilirsiniz; ama 1 milyar 350 milyon nüfusu olan Çin'de bunu yapamazsınız.

Direnen işçiler millî demokratik devrim mevzisinde

Bilim ve Ütopya: Bugün Türkiye'de sosyalist devrim tezini savunanlar, öyle ya da böyle bağımsızlık, aydınlanma, halkçılık ilkeleri çerçevesinde siyasetler geliştiriyorlar ve kendilerini yönelttilen "aslında siz millî demokratik devrim programıyla siyaset yapıyorsunuz" eleştirisine de, bunların "geçerken çözülecek sorunlar" olduğu yanıtıyla karşılık veriyorlar. Bu tutumu nereye koymak gerekir?

Doğu Perinçek: Bakın teorik tartışmayı bırakalım. "Sosyalist devrim" diyorlar. Kimle yapacaklar? Ancak işçiyle yapabilirler. Gitsinler bugün en çok sava-

Yatağan işçileri neye karşı mücadele ediyor?

"Özelleştirmeye son" diyor.

İşçi mücadelelerinde, sosyalist devrime değil, millî demokratik devrim aşamasına ait talepler var. "Sendika istiyorum",

"işyerimde güvenlik sağla",

"ücretimi yükselt" diyor. Bütün

hepsi demokratik devrim şiarı!

şan Yatağan işçisine veya Soma işçisine desinler ki, "sosyalist devrim yapalım". Kemerköy'de, Yeniköy'de işçiye ziyaret etsinler; desinler ki "biz sosyalist devrim yapacağız."

Kaç işçi onların arkasından gelecek? Sıfır işçi! Hangi işçi ile sosyalist devrim yapacaklar?

Hayatla ilgisi olmayan hedefler koymanın, programlar ortaya atmanın Bilimsel Sosyalizmle bir ilgisi kurulamaz.

Sosyalist devrim kiminle yapılır? İşçiyle yapılır, emekçiyle yapılır, köylüyle yapılır. Sosyalist devrim emekçinin mülksüzleşmiş kesimiyle yapılır. Mülksüz bir sınıf olacak ki, o sınıfla kolektif bir ekonomiyi adım adım inşa edelim.

Bugün mülksüzleştirilen kim? Yatağan işçisi! Soma işçisi! Büyük tehdit altında olan onlar! Mücadele edenler de onlar! Onların taleplerine bakalım, sosyalist devrimin talepleri mi, yoksa millî demokratik devrimin mi?

Yatağan işçileri neye karşı mücadele ediyor? "Özelleştirmeye son" diyor. İşçi mücadelelerinde, sosyalist devrime değil, millî demokratik devrim aşamasına ait talepler var. "Sendika istiyorum", "işyerimde güvenlik sağla", "ücretimi yükselt" diyor. Bütün hepsi demokratik devrim şiarı!

1980'den bu yana "dünya ekonomisiyle bütünleşme" sürecini yaşıyoruz. Özelleştirmeye karşı mücadeleler, taşeronlaştırmaya karşı iş güvenliği, sendikasılaştırmaya karşı mücadeleler, hepsi demokratik devrim mücadelesi.

Demokratik devrimin üzerinden atlayarak, sosyalist devrimi nasıl yapacaklar? Gerçeklerden koparak sosyalist devrimi yapılamaz, ama emperyalizmin oynacağı olunur!

Sistem onlara dokunmuyor, sistem böyle komünistlerden çok memnun. Çünkü sistemin efendileri sosyalist devrim aşamasında olunmadığını biliyor.

Sistem, palavracılardan korkmaz, ama millî demokratik devrimden korkuyor.

Saddam Hüseyin "ben komşularımla dolarla değil de yerel paralarla alışveriş yapacağım" dediği zaman, sistemi can evinden tehdit ediyordu. "Sosyalist devrim" diye gevezelik yapsaydı, kimse ona dokunmazdı. Irak'a, Libya'ya ve bugün Suriye'ye, sosyalist devrimi bastırmak için değil, bağımsızlık eğilimlerini bastırmak için saldırdılar ve saldırıyorlar.

Millî devletler burjuva demokratik devrimlerle kuruldu. Bugün Gelişen ve Ezilen Dünya ülkelerinde Bilimsel Sosyalistler millî devleti savunuyorlar, o mevzide mücadele yürütüyorlar. Bu çok önemli. Demek ki dünyamız millî demokratik devrimler çağında. Eğer millî devlet ilerici bir rol oynuyorsa, hala millî demokratik devrimler çağındayız.

Sosyalist devrimi savunanlar sınıf mücadelesinin dışında

Bilim ve Ütopya: Pek çok sosyalist örgüt millî devleti savunmayı ilkesel olarak reddediyor ve millî devletin sınıf karakterinin kaçınılmaz olarak burjuva olduğunu bu bağlamda ifade ediyor. Siz ise millî devleti kararlı olarak savunuyorsunuz. "Millî devlet" dediğimizde ne anlıyoruz? Emekçilerin millî devletteki yeri nedir?

Doğu Perinçek: Millî devletler burjuva demokratik devrimlerle kuruldu. Bugün Gelişen ve Ezilen Dünya ülkelerinde Bilimsel Sosyalistler millî devleti savunuyorlar, o mevzide mücadele yürütüyorlar. Bu çok önemli. Demek ki dünyamız millî demokratik devrimler çağında. Eğer millî devlet ilerici bir rol oynuyorsa, hala millî demokratik devrimler çağındayız. Millî demokratik devrim, burjuva demokratik devrimin görevlerini üstleniyor. O anlamda millî devlet, burjuvazinin önderlik ettiği devrimlere denk düşen bir aşamayı işaretliyor.

Bugün millî devlet, sınıf mücadelesinin temel mevzisiidir!

Emperyalizm millî devletleri yıkma programını önüne koydu. Amerika, Sovyetler yıkıldıktan sonra kendisini rakipsiz gördü ve "Ben Yeni Dünya Düzenini kuracağım, sizlerin millî devletleriniz olamayacak" dedi.

Millî devlet nedir? Gümrüktür.

Millî devlet nedir? Paranın giriş çıkışının kontrolüdür.

Millî devlet nedir? Kendi tarımını desteklemektir.

Millî devlet nedir? Sosyal fonlardır.

Millî devlet nedir? Demokrasidir. Demokrasi dünyaya millî devletle geldi.

Millî devlet nedir? Burjuva demokratik anlamda özgürlüktür; Fransız Devrimi ve Amerikan Devriminin, İngiliz Devriminin, dünyaya getirdiği özgürlüklerdir. Dü-

şünceyi açıklama özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, laiklik, bilimsel araştırma özgürlüğü, insan onuru ve haysiyeti... Millî devlet işte bunlardır.

Dünyadaki sınıf mücadelelerine bakalım, hangi mevzide? Millî devlet mevzisinde! Sosyalist devrim mevzisinde bir sınıf mücadelesi yok. Demek ki sosyalist devrimi savunanlar, en başta sınıf mücadelesinin dışındalar.

Millî Demokratik Devrimler ve Sosyalizme Açılma Çağındayız

Zaten işçi sınıfı da millî devlet mevzisinde mücadele ediyor. Onun için bu tartışmamızda en önemli nokta şudur: İnsanlık, bugün Millî Demokratik Devrimler ve Sosyalizme Açılma Çağında.

"Sosyalizme Açılma" Çin için geçerli! Çin, bugün kendisini sosyalizmin ilk basamaklarında görüyor. Bu nedenle Çin'de az önce üzerinde tartıştığımız gelişmeler yaşanıyor. Çin'de sosyalizm ile kapitalizme özgü olgular bir arada; çünkü sosyalizmin alt basamaklarında... Bunu *Bilimsel Sosyalizm ve Bilim* adlı kitabımda anlatmaya çalıştım.

Dünyanın bugün Millî Demokratik Devrimler Çağında olduğunu kavradığınız zaman her şeyi anlayabiliyor ve çözebiliyoruz. Millî Demokratik Devrimler Çağı, ABD ve Japonya gibi ülkeler için de geçerli. Çünkü oralarda kapitalizm gelişmiş olmakla birlikte mafya rejimleri var. Mafya saltanatını yıkmak, sınıf mücadelesinin öncelikli aşaması oluyor.

"Yeni Ortaçağ" saptaması üzerinde durmamız gerekir.

Ortaçağda sosyalist devrim yapabilir misin?

Peki, "Yeni Ortaçağ'da nasıl devrim yapacaksın?

Gelişmiş kapitalist ülkeler de tarikatlar, cemaatler gelişiyor, falcılık ve büyüculük aldı yürüdü, Ortaçağ'a ait ilişkiler ve bağımlılıklar yanında mafya ilişkileri yayılıyor.

"Bugün millî demokratik devrim mevzisine girmeyenlerin hayatla hiçbir bağları yok, teori ve programlarını toplumsal pratikte sinamıyorlar. Toplumsal pratikten teori üretmiyorlar."

Toplamına baktığımız zaman bu ülkelerde de mafya diktasını yıkmak, "Yeni Ortaçağ"ın toplumsal ilişkilerini değiştirmek öncelikli mesele oluyor.

Burada "sosyalistim" diyen arkadaşlara bir ölçüt sunuyorum. Programımızı

Dünyanın bugün Millî Demokratik Devrimler Çağında olduğunu kavradığınız zaman her şeyi anlayabiliyor ve çözebiliyoruz. Millî Demokratik Devrimler Çağı, ABD ve Japonya gibi ülkeler için de geçerli. Çünkü oralarda kapitalizm gelişmiş olmakla birlikte mafya rejimleri var. Mafya saltanatını yıkmak, sınıf mücadelesinin öncelikli aşaması oluyor.

ancak sınıfların beğenisine sunarak sınıyabiliriz. Yatağan işçisine kabul ettiremediğimiz bir programla toplumun karşısına çıktığımız zaman bulutların üstündeyiz demektir. Bir takım entelektüellerin, bu işin hevesine kapılan rozet komünistlerinin, hayatta bir karşılığı olmayanların emekçi sınıflarla birleşme şansları yoktur. Ya yanlışlarından vazgeçerek aşamalı devrimi kabul edecekler veya tamamen emperyalizmin oyuncağı olacaklardır.

Millî devlet: Devrim mevzisi

Bilim ve Ütopya: "Yeni Ortaçağ" dediğiniz dönemde aslında burjuva demokratik devrimin kazanımlarını, daha somut koyarsak millî devletin kazanımlarını savunmanın aslında hâkim tekelci burjuvaziye karşı başta işçi sınıfı olmak üzere, halk sınıflarının programının temeli olduğunu söyleyebilir miyiz? Yani burjuva demokratik devrimin getirdiği kazanımları bugün esas olarak mafyalasın hâkim sınıflardan çok halk sınıflarının savunduğunu söyleyebilir miyiz?

Doğu Perinçek: Elbette... Bugün millî devleti savunmak ilerici ve devrimci bir tavidir. Türkiye'de halen millî devleti savunmanın da gerisindeyiz, millî devleti yitirmişiz, yeniden kurma görevi var.

Gümrüğü olmayan, paranın giriş çıkışını kontrol edemeyen, tarımını desteklemeyen, ordusu NATO'nun kontrolünde olan, ABD emperyalizmine tavır alanları hapse tıkan bir devlet var! Millî devlet olsaydı 1500-2000 subay hapse atılmazdı.

Teorinin ve programın toplumsal pratikte sinanması gerekir, işçi sınıfı pratiğinde doğrulanması gerekir. Sosyalist devrimi savunan TKP'nin teorisyenleri fizik ötesindeler. Hayatla hiçbir bağları yok, teori ve programlarını toplumsal pratikte sinamıyorlar. Toplumsal pratikten teori üretmiyorlar.

Sovyetler Birliği'nde kapitalizme geri dönüşe ilişkin bir açıklamaları bile yok

Bilimsel Sosyalizmin birikiminden, Lenin'in ve Mao'nun katıklarından kopuklar. 20. yüzyılın devrimini anlamıyorlar. Türkiye'de kendisine sosyalist diyenlerin, İşçi Partisi dışında, Sovyetler Birliği'nde kapitalizme geri dönüş süreciyle ilgili bir tahlilleri yok. Dünyada koskocaman bir olay oldu, Sovyetler Birliği gibi yüz milyonlarca insanın yaşadığı bir ülke kapitalizme geri döndü. Hani nerede o "sosyalist devrim" teorisyenleri? Bu konuda bir teorileri ve görüşleri var mı? Bu tahlile yönelemezler, çünkü yöneledikleri an bütün programları ve teorileri çöker.

Bizim Sovyetler Birliği'nde kapitalizme geri dönüş ilgili görüşlerimiz, Rusya'da kitap olarak basıldı, Küba'da bu konuda dünyada yazılmış en olgun eser olarak değerlendirildi. Rusya Komünist İşçi Partisi lideri Boris Gunko bizimle yaptığı görüşmeleri Rusça bastı. Çinliler inceledi, başka ülkelere değerlendirdi vs. Türkiye'nin böyle bir teorik zenginliği var.

Hani bunlar sosyalistti?

19. yüzyılda kapitalizme geri dönüş diye bir olay yok. 20. yüzyıla daha gel-

Doğu Perinçek ve Genel Yayın Yönetmenimiz Emrah Maraşo...

memiş durumdalar! Bu durumda Sovyetler Birliği'nin geri dönüşü gibi bir olayla ilgilenmelerine gerek yok. Bu olayı teorinin bir yerine sığdırmaları mümkün değil. Marx'ın teorisi içinde Sovyetler Birliği'ndeki geri dönüş olayını nereye koyacaksınız? Marx'la Engels yaşadıkları çağın pratiğine bakarak o teorileri ürettiler. Kapitalizmin işleyişine, karakterine, ilişkilerine bakarak veya o zamanki toplumsal devrimlere bakarak teorilerini ürettiler. O zaman ne sosyalist ülke vardı ne sosyalist devrim vardı, ne sosyalizmden geri dönüş vardı. Yaşanmayan, pratikte olmayan konularla ilgilenmezler!

Marx son yıllarında gözünü Asya'ya çevirdi

Ömrünün son yıllarında Marx niçin Türkçe öğrenmeye, niçin Rusça öğrenmeye yöneldi?

Marx, "1870'lerde 'Avrupa'nın en erdemli, en yetenekli (tüchtig) köylüsü, Türk köylüsüdür" dedi. Onların bunu anlaması mümkün değil.

Marx burada devrimlerin Doğuya kaydığını seziyor ve 30 yıl sonra da devrimler Rusya, Türkiye ve Çin'de oluyor.

Türk köylüsünü değerli bulan her görüş, onları rahatsız eder.

Oysa Marx 1908 Devrimini, 1920 Devrimini, Mustafa Kemal'i önceden görmüş. Türkiye'nin bir devrim yapaca-

ğını ve o devrimin köylüye dayanacağını görmüş.

Ama onların teorisinde köylünün devrim yapması yok. Marx'ı da anlamış değiller.

Marx'ta köylüyü inkâr yoktur. Marx, 19. yüzyıl devrimlerinin eleştirisini yaparken şöyle söylüyor: "İşçi sınıfı köylülükle birleşmediği için devrimler başarısız oldu."

Marx Batı Avrupa dışında millî devrimden söz ediyor, örneğin Polonya'da. Marx'ın çağında bile burjuvazi-proletarya çelişmesi birkaç gelişmiş kapitalist ülkedeki olaydır. Fransa, Belçika, İngiltere, Almanya gibi ülkelerde geçerli...

1871'de Almanya'da kimi destekliyor Marx? Bismarck'ı! Marx ve Engels'in 1871 Alman Devrimine bakışını incelemeliyiz. 1871'de Almanya'nın birleşmesinde Bismarck'ı neden desteklediler, bunu değerlendirmek gerekir.

Bismarck Prusyalı bir general! Silah yoluyla Almanya'yı birleştirdi ve Alman millî devletini kurdu. Anarşistler, sözümona sosyalist geçinenler Marx'a, "Bismarck'ın adamı, militarist" diye saldırdılar. Oysa Marx ve Engels, o gün Almanya için ilerici olanın Bismarck olduğunu gördüler ve onu desteklediler.

Bilim ve Ütopya: Sayın Perinçek, söyleşi için çok teşekkür ederiz...

Marx, "1870'lerde 'Avrupa'nın en erdemli, en yetenekli (tüchtig) köylüsü, Türk köylüsüdür" dedi. Marx burada devrimlerin Doğuya kaydığını seziyor ve 30 yıl sonra da devrimler Rusya, Türkiye ve Çin'de oluyor. Marx 1908 Devrimini, 1920 Devrimini, Mustafa Kemal'i önceden görmüş. Türkiye'nin bir devrim yapacağını ve o devrimin köylüye dayanacağını görmüş.

Diktatörlüğün kitle psikolojisi ve başkaldırı

Diktatör en küçük bir aralık bıraktığında hızla yıkılacağını bilir ve otoritesinden vazgeçme eğilimi göstermez. Önünde sonunda yıkılacağını bilse de, buz üstünde frene basmayıp gaza basan sürücü gibi hızını/zulmünü artırır. Kısa erimde bu onu "kaymaktan" kurtarır, ancak uzun erimde kaçınılmaz olarak bütün diktatörlerin sonu hazin olmuştur. Her türlü acıyı göze alıp baş kaldırmak zorundayız.

Diktatörün giderek artan zorbalığı karşısında, toplum diktatörün ruh halini tartışır oldu. Gerçekten de, öylesine inanılmaz davranış biçimleri ile karşılaştık ve karşılaşmaya devam ediyoruz ki, insan ister istemez bütün bunları yapının aklından ya da kişiliğinden kuşkuya düşüyor ve bir bozukluk arayışı içine giriyor.

Tarihteki pek çok benzerleri gibi, bir diktatör kendini beğenmişlik veya kendine tapınma özellikleri taşıyabilir. Beğenilmeye doymayan ve ne kadar özel, ne kadar eşi bulunmaz olduğunu düşünen bu kişi, her konuda kendisinin haklı olduğuna, üstelik bu ayrıcalığı özellikle hak ettiğine inanabilir. Onun için amaca giden yolda her şey

mubahtır. Her şeyi ve herkesi kendi çıkarları için kullanma eğilimi içindedir. Ya kendisini başkalarının yerine koyabilme yetisinden tümüyle yoksundur ya da karşısındakinin ruhunu okuyacak kadar iyi bir eşduyum (empati) yapar fakat bunu kötüye kullanır, ötekinin zaaflarından alabildiğine yararlanır. Diktatör, kibirli, küstah, alaycı, saygısız ve kıskançlık dolu olabilir. İşine gelmediğinde hukukmuş, yasaymış, toplumsal normlarmış, onu hiç ilgilendirmez. Dürtülerini kontrol edemeyip aklına geleni hiçbir süzgeçten geçirmeden olduğu gibi söyleyebilir. Sorumluluk duygusu ya da vicdan gibi kavramlar onun sözlüğünde olmayabilir. Satar, savar, alır, çalar ama bunların hepsine mutlaka kendine göre man-

Diktatör ve yakın çevresindeki elit, bir yandan toplumun ortak din vb. inançları üzerinden veya doğrudan tehdit ile -Soma'da olduğu gibi- toplumu boyun eğmeye zorlayabilir, bir yandan da çıkarları ya da cehaletleri ile kendine bağladığı şürekâsını kışkırtabilir ve isyan edenlerin üzerine salabilir.

Diktatör ya kendisini başkalarının yerine koyabilme yetisinden tümüyle yoksundur ya da karşısındakinin ruhunu okuyacak kadar iyi bir empati yapar fakat bunu kötüye kullanır.

Diktatör ne kadar korunuyorsa toplum o kadar korumasız bırakılır.

tıklı bir izah getirmeye çalışır. Gözünüzün içine baka baka yalan söyleyebilir. Bir söylediğini öbür gün inkâr edebilir. Engellenme eşiği yerlerde gezer. İşler yolunda gitmediğinde kuşkuculuğu artar, zulmü çoğalır.

Bu türden bozuk kişilik özelliklerini öbekleyip, tanı ağaçları yolu ile kurgusal bir ayırıcı tanı yapmak niyetinde değilim. Çünkü yaşadıklarımız, sadece diktatörün psikopatolojisi ile izah edilemez. Dikkat çekmek istediğim konu, diktatörlüğü hazırlayan ve sürdüren nesnel koşullar. Bu koşullar olduğu sürece bozuk kişilik özelliklerine sahip bir aday nasılsa bulunur.

Diktatörlüğün gelişiminde sosyal, ekonomik, kültürel, coğrafi vb. etkenlerin payı olduğu açıktır. Bu süreçte psikolojik etkenlerinse ayrı ve çok önemli bir yeri vardır. Sorunun ideolojik yanı elbette en orta yerdedir. Diktatörün "ideolojisi" onun olsun, biz kim olduğumuzu biliyoruz: Ulusal demokratik devrimimizi yeniden canlandırarak tamamlayıp toplumcu bir gelecek için tohum ekenler.

Gelelim diktatörün tüm zulmüne karşın sessizce yönetilmeyi tercih edenlerin psikolojisine... Sosyal psikoloji bilimi ve psikiyatrinin tarihsel birikimi, insanların topluluk içinde yaşarken ortaya koyduğu davranışların incelenmesine ilişkin varsıl bir kaynak barındırmaktadır. Bu alanda sadece artık klasikleşmiş bazı deneylerin gözden geçirilmesi bile yeterince aydınlatıcı olacaktır. İnsanlar topluluk içinde çoğunluğun ve güçlü olanın koyduğu kurallara uyma eğilimi göstermektedir. Çok şükür ki, böyle koşullarda itaat etmemeyi tercih eden insanlar da vardır. Çoğunluğun baskısı karşısın-

da direnen ve "uyumsuz" olarak nitelenen bu insanlar geleceği inşa edecek olanlardır. Direnmek ve itaat etmemek sanıldığı kadar kolay bir iş değildir, hatta çok ağır bedelleri olan bir etkinliktir. Spartaküs'den bu yana başkaldırmanın bedelinin neler olduğunu biliyoruz. Acı, bunalı ve duygusal karmaşa... Günümüzde itaat etmemenin ya da bağımsız davranmanın nörobilimsel karşılığına ilişkin bulgular da mevcuttur. Berns ve ark.'nın 2005'de gerçekleştirdikleri bir manyetik rezonans görüntüleme çalışmasında, bağımsız davranan insanların beyinlerinde amigdala ve kaudat çekirdekte etkinlik artışı saptanmıştır. Bu anatomik alanlar doğrudan duygularla bağlantılı beyin alanlarıdır. Bu biyolojik karşılığa dikkat çekmemin amacı biyolojik bir indirgemecilik tutumu sayılmamalı. Vurgulamak istediğim itaatsizliğin duygusal bedellerinin biyolojik bir karşılığının da olduğu. Bu nedenle kimi zaman Soma'da olduğu gibi başkaldıran insanların ağır baskı ve kuşatılmışlık altında susmak ve hatta özür dilemek zorunda kalmaları anlaşılır bir tepkidir. Duygusal acımızı giderecek biricik gücümüz "ya hep beraber ya hiç birimiz" diyebilmektir.

İnsanın sosyal doğası, içine doğduğu kültürden alabildiğine etkilenir. Birey, o toplumda egemen olan değerler, kuralları benimseme eğilimi gösterir. Ancak benimsemenin değerler yararlı ve özgeci olabileceği gibi yıkıcı hatta yok edici de olabilir. İnsanların yaşadıkları toplumun değerlerine uyum göstermeleri anlaşılabilir bir durumdur ve bir sosyal psikoloji gerçeğidir. Fakat bu gerçek aynı zamanda diktatörlüğün yerleşmesi ve sürdürülmesinde de anahtar bir

rol oynar. Diktatör ve yakın çevresindeki elit, bir yandan toplumun ortak din vb. inançları üzerinden veya doğrudan tehdit ile -Soma'da olduğu gibi- toplumu boyun eğmeye zorlayabilir, bir yandan da çıkarları ya da cehaletleri ile kendine bağladığı şürekâsını kışkırtabilir ve isyan edenlerin üzerine salabilir. Bunlardan daha da kötüsü, oluşturduğu "yeni" değerler dizgesi ve ortam, sıradan insanın itiraz etmediği/edemediği yerleşik bir yapılanmaya dönüşür. Bu tutum "çalışıyor ama çalışıyor" gibi anlaşılmaz bir cümlelerin vicdanlarda nasıl legalize edildiğini açıklar.

Diktatör ne kadar korunuyorsa toplum o kadar korumasız bırakılır. Kendi egemen, görsel ve yazılı basınıni oluşturan diktatör bu yolla her türlü bilgiyi çarpıtarak sunar. Bu yolla yolsuzlukların üzeri örtülür, cinayetler gizlenir, ülke gül bahçesi gibi gösterilir. Toplum adeta bir ikna ve inandırma bombardımanı altında kalır. Yaşanan gerçeklik başka, diktatörün sıradan insanlar üzerinde yarattığı toplumsal algı başkadır.

Ne yapmalı?

Diktatör için zulmünden, adaletsizliğinden, yolsuzluğundan geri adım atmak söz konusu değildir. Diktatör en küçük bir aralık bıraktığında hızla yıkılacağını bilir ve otoritesinden vazgeçme eğilimi göstermez. Önünde sonunda yıkılacağını bilse de, buz üstünde frene basmayıp gaza basan sürücü gibi hızını/zulmünü artırır. Kısa erimde bu onu "kaymaktan" kurtarır, ancak uzun erimde kaçınılmaz olarak bütün diktatörlerin sonu hazin olmuştur. Her türlü acıyı göze alıp baş kaldırmak zorundayız. Özgürlük ve bağımsızlık ancak mücadele ile kazanılır. Sorun sadece itaat etmemekten de ibaret değildir. Erich Fromm'un yazdıkları yol gösterici olmalıdır: "*Bir kimse yalnız itaat gösterip, itaatsizlik edemiyorsa bir köledir; eğer yalnız itaatsizlik gösterip, hiç itaat etmiyorsa, bir isyankârdır (devrimci değil). Böyle biri öfke, düş kinklığı ve pişmanlıkla hareket eder, ama hiç bir zaman bir inanç ya da ilke adına değil*". İtaatsizliğimiz ancak örgütsel bir bütünlük içinde anlam kazanır. Diktatörlük demokrasi ekseninde, diktatörlüğün karşında yer alan tüm güçlerin bir araya gelmesi ve örgütlenmesi gereklidir. Hep şunu hatırlayalım: "Örgütlü halkı hiçbir kuvvet yenemez."

Soma faciasının dinamikleri

Soma olayı bir iş cinayeti olarak fecidir, ancak unutmayalım ki, 2013 yılında 1203 ölümlü, 2014 yılının ilk dört ayında da 396 ölümlü iş cinayeti yaşanmıştır. Siyasilerin olduğu kadar işbirliği içindeki patronların zihniyet ve politikaları doğrultusunda gerçekleştirilen yasalar, üretim aşamalarında seçilen teknoloji düzeyi ve üretim teknikleri, emek gücüne verilen değer ve sendikasılaşma, dünya emperyalizmi içinde savrulan ülke kapitalizminin, vazgeçilmez olmamakla beraber, dayattığı koşul ve durumlardır.

Türkiye'deki büyük maden kazalarında toplam ölüm sayısının, dünyada gerçekleşmiş büyük maden kazalarında gerçekleşen toplam ölümlere oranı % 11 dolayındadır. Bu oranı, 2011 yılı itibariyle, enerji üretim ve tüketiminde Türkiye'nin dünyadaki yerinin % 0,1 dolayında olduğu gerçeği ile yorumladığımızda, durumun vahameti tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır.

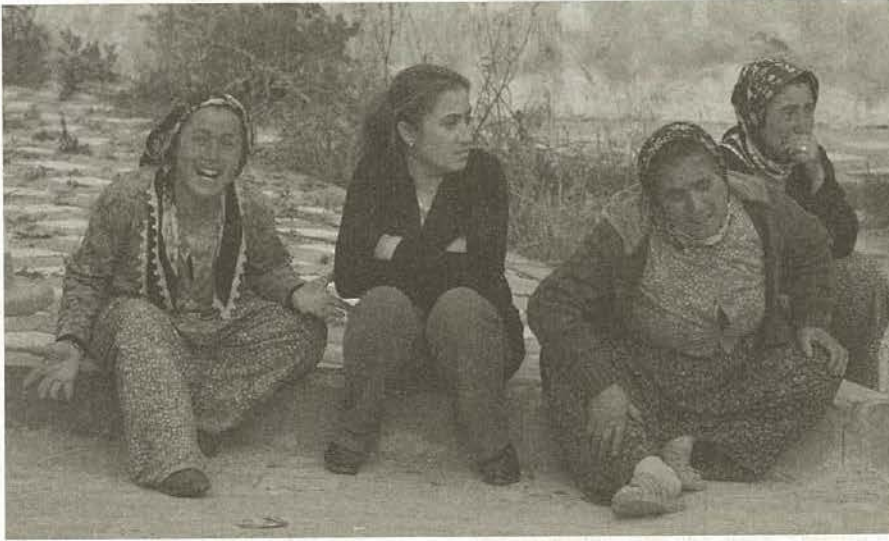
1 3 Mayıs 2014 Türkiye'de madencilik tarihinde unutulmamacak bir gün olarak kafalara kazındı. Resmi bilgilere göre, arkada yüzlerce dul ve yetim bırakarak toprağa giren 301 madencinin dramı vesileyle, iş cinayetleri olarak nitelenmesi gereken facialar başta olmak üzere, tüm emekçi sorunları ve çalışma koşulları üzerinde halkımızın hassasiyetle durup yorum yapması zorunludur. Soma kahramanları defnedildikten ve facianın ilk hasarları toparlandıktan sonra, bir yandan atanan savcılar adli kovuşturmayaya başlamış, diğer yandan da parlamentoda bu konuyu tahkik etmek üzere bir tahkikat komisyonu kurulması yoluna gidilmiştir.

Soma faciasının dünya ve Türkiye'de yaşanmış olan maden kazalarındaki yeri durumun vahametinin anlaşılması açısından önemlidir. Dünya tarihine kısaca baktığımızda iki önemli saptama yapabiliriz. Birincisi, başta Almanya olmak üzere, ABD, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ekonomilerde geçmişte büyük felaketler ve yüzlerce ölümler yaşanmış olmasına rağmen, alınmış olan önlemler sonucunda söz konusu ekonomilerde son yarım yüzyıl içinde maden kazasında ölenlerin sayısı iki haneli rakamlara, çoğunlukla da tek haneli rakamlara düşürülmüştür. Bu gelişmeler, bir yandan madende üretim ve denetimle ilgili alınan ve titizlikle uygulanan çok sıkı önlemlere, diğer yandan da maden ocaklarında sermaye-yoğun üretim tekniklerine

geçilmesi ve emek yerine robotların kullanılmasına bağlıdır. Alınan önlemler sonucunda, örneğin, 2008 itibariyle ABD'de bir milyon ton üretim başına ölüm oranı % 0,2'ye, Çin'de ise % 1,27'ye geriletilmiş bulunmaktadır. İleri ülkelerde yaşanmış maden kazalarında yüzölçü, hatta onlu ölüm miktarları 1950'lerden sonra gerçekleşmemiştir. İkinci önemli saptama ise, maalesef, Hindistan ya da Zimbabwe veya farklı ekonomilerden oluşan Güney Afrika'da 1960 ve 70'lerden sonra da maden kazalarının sonuçları üç haneli rakamlarda seyretme-

301 madencinin dramı vesileyle, tüm emekçi sorunları ve çalışma koşulları üzerinde halkımızın hassasiyetle durup yorum yapması zorunludur.

Muhalefetten ve ilgili çevrelerden gelen ikazlara rağmen bu denli riskli faaliyet alanı ile ilgili yasaları çıkarmamış olmasından dolayı Soma faciasından, hükümet birinci derecede sorumludur.

ye devam etmiştir. Örneğin, Hindistan'da 1965 tarihinde 365, 1972 tarihinde de 372 ölümlü facia, Zimbabwe'de de 426 ölümlü facia 1972 tarihinde yaşanmıştır. Öyle görünüyor ki, henüz sıkı önlemlerin alınıp etkili denetimlerin yapılmadığı gibi, robot teknolojilerinin de yaygın olarak uygulanmadığı geri ya da kalkınmakta olan ekonomilerde maden kazalarında ölümler devam etmekte olup, daha bir süre de devam edeceğe benzetilmektedir.

Türkiye'deki maden kazalarına kısaca göz atacak olursak, Türkiye'deki büyük maden kazalarında toplam ölüm sayısının, Türkiye dâhil, dünyada gerçekleşmiş büyük maden kazalarında gerçekleşen toplam ölümlere oranı % 11 dolayındadır. Türkiye'de maden kazalarında yaşanan ölümlerin dünya ölçeğindeki bu oranı, 2011 yılı itibarıyla, enerji üretim ve tüketiminde Türkiye'nin dünyadaki yerinin % 0,1 dolayında olduğu gerçeği ile yorumladığımızda, durumun vahameti tüm çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır. Maden kazalarının farklı dönemlerin kümülatif oranı ile bir yıllık üretim ve tüketimin karşılaştırılması çok hassas bir ölçüm sonucu vermiyor olmakla beraber, bir fikir oluşturma bakımından önemlidir. Türkiye'de, çok gerilere gitmeden, 1983 yılından itibaren on üç maden kazası olmuş ve bunlarda, resmi verilere göre, toplam 898 emekçi yaşamını yitirmiştir. Son yirmi yılın en yüksek kayıplı maden kazası olan Soma faciasında ölenlerin, son yirmi yılda gerçekleşen toplam kayıplara oranı %

33'tür. Dünya ekonomileri sıralamasında on yedincilikle övündüğümüz ekonomik yapıda, tünelleri delip, geçmiş iktidarların başlattıkları işleri tamamlamakla övündüğümüz 2014 yılında böylesi büyük kayıplı facia ne kaderle ne de fitrat anlayışı ile geçiştirilebilir.

Facianın ertesinde oluşturulan kovuşturma heyeti, bir yandan hata ve ihmalleri saptayarak, ilgili kişiler hakkında adli takibat yoluna gidecek, diğer yandan da, parlamentoda kurulan kovuşturma heyetine yardımcı olabilecek ek çalışmalar yaparak, çok kuşkuyla olmakla beraber muhtemelen, yasal boşluklar hakkında da parlamentoya bilgi verebilecek bir rapor hazırlıyor olabilir. Var olan yasalar muvacehesinde görülen hata ve ihmaller, umalım, en şiddetli şekilde cezalandırılacaktır. Ancak, yasal boşlukların da bir parlamenter ihmal ve/veya hata olduğu saptanması yapılıyor olsa da, muhtemelen, parlamentoda oluşturulacak komisyon tarafından bu saptama dikkate değer şekilde ele alınmayacağı gibi, içinden geçtiğimiz karanlık despotik dönemde, halkların keskin biçimde ayrıştığı toplumsal yapıda da, maalesef, siyasi karşılığını bulmayacaktır. Örneğin, "Madenlerde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi" hükmünü amir ILO'nun 176 numaralı maddesinin 19 yıldır onanmamış olmasının, ihmal olmanın da ötesinde, kapitalist mantıkla kasıtlı işlenmiş çok net bir hata olmasına karşın, bunun nedeni araştırılmayacak, parlamento-daki görece ağırlığına binaen baş sorumlular

olan iktidar partisinden hesap sorulamayacaktır. Öyle anlaşıyor ki, tahkikatın ilk aşamasında var olan yasalar çerçevesinde saptanabilen suçlular saptanıp, adalete teslim edilecek, buna mukabil, yasal boşluk oluşturan iktidar partisi hiçbir şekilde bu faciadan ve yaşanan bunca can kaybından mesul tutulamayacaktır. Böylesi vahim siyasi ihmal ya da hataların seçmen nezdinde yanıt bulması da hayalden öte geçmeyen bir durumdur.

Salt kamu otoritesi olması ve uzun zaman süresi içinde, muhalefetten ve ilgili çevrelerden gelen ikazlara rağmen bu denli riskli faaliyet alanı ile ilgili yasaları çıkarmamış olmasından dolayı Soma faciasından, doğal olarak, hükümet birinci derecede sorumludur. Ancak, hükümetin, dolayısıyla da iktidar partisinden sorumluluğu, bunun da ötesinde, bizzat işletmenin birinci derece maliki sıfatıyla, bir tür hizmet alımı sözleşmesi ile özel firmaya devrettiği işletme hakkının kullanımını tüm denetimden uzak tutarak, maliyet tasarrufu görüntüsü altında, emekçilerin çok açık risk altında tutulmasına göz yumması nedeniyle de asli derecededir. Ton başına maliyetin yaklaşık 135 dolardan 24 dolara düşürüldüğü iddiası, hiçbir yenileme ve teknik yatırım yapılmadan, kapasitenin çok üzerinde üretim yapılarak, emekçiler üzerindeki baskı ve

Son yirmi yılın en yüksek kayıplı maden kazası olan Soma faciasında ölenlerin, son yirmi yılda gerçekleşen toplam kayıplara oranı % 33'tür. Dünya ekonomileri sıralamasında on yedincilikle övündüğümüz ekonomik yapıda, tünelleri delip, geçmiş iktidarların başlattıkları işleri tamamlamakla övündüğümüz 2014 yılında böylesi büyük kayıplı facia ne kaderle ne de fitrat anlayışı ile geçiştirilebilir.

Kömürün alternatifi olarak nükleer enerji üzerinde durulmakta, önümüzdeki yıllarda dört adet santral kurulması planlanmaktadır.

Ancak, Soma faciasına yol açan gerek yasal düzenleme eksiklik ve hataları, gerek var olan yasalar çerçevesinde yaşanan işletme hata ve yetersizlikleri dikkate alındığında, Soma türü bir facianın nükleer santralde yaşanmasının nasıl bir kitle ölümü ve uzun yıllar süren işinlame etkisine yol açacağını düşünmek dahi insana korku veriyor.

sömürünün ne denli vahşice uygulanmış olduğunun en açık kanıtıdır. Basından edilen bilgiye dayanarak, emekçilerin işveren kendilerini çok zorladığı ve üretimin planlandığından % 40'lara varan oranda fazla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Değerler ve oranlar bilimsel yöntemlerle kanıtlanmadığından mutlak gerçeği ifade etmiyor olarak görülse de, sömürünün ve aşırı üretimin boyutu hakkında bir fikir vermektedir.

Soma olayı bir yüzü ile tehlikelidir; diğer yüzü ile de, kömür üretimi olarak, temel enerji üretim işletmesidir. Birincil enerji kullanımı alanında 2011 yılı itibarıyla dünya ortalamasında, birinci sırayı % 33 oranı ile petrol alırken, kömür % 30 oranı ile ikinci sırada gelmektedir. Ancak, aynı yıl elektrik üretiminde dünya ortalamasında kömür % 40 oranı ile, doğalgazın da önüne geçer. Aynı dönemde Türkiye'de enerji tüketiminde kömür, doğalgaz ve petrolün arkasında gelerek, % 30'luk paya sahip bulunmaktadır. Doğalgaz ve petrolün ithal edildiği ve

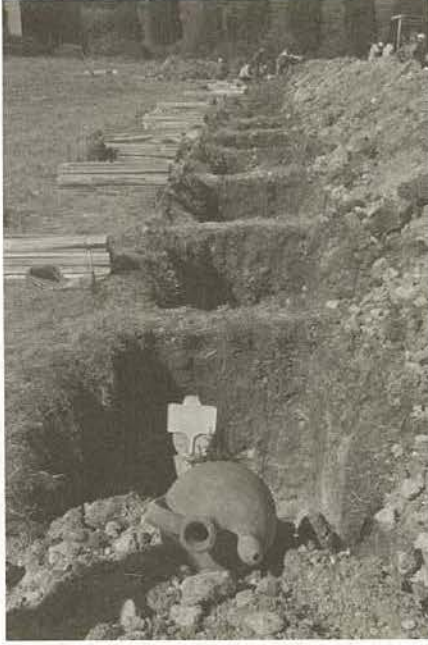
cari açığın, yıllar itibarıyla değişmekle beraber, büyük bölümünün enerji ithalatından kaynaklandığı düşünüldüğünde, kömürün önemi ortaya çıkmaktadır. Sahibi olduğumuz dünyanın yedinci büyük hidrotermal enerji potansiyelinden ya da rüzgâr ve su gibi yenilenebilir birincil enerji kaynaklarından henüz gereği kadar yararlanamamış olmamız nedeniyle, tüm olumsuzluklarına rağmen, fosil enerji kaynakları öne çıkmaktadır. Bu veriler karşısında çok riskli olan kömür madeni işletmeciliğinin kısa sürede terk edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Nükleer enerji kaynağı üzerinde durularak, önümüzdeki yıllarda dört adet santral kurulması planlanmaktadır. Ancak, Soma faciasına yol açan gerek yasal düzenleme eksiklik ve hataları, gerek var olan yasalar çerçevesinde yaşanan işletme hata ve yetersizlikleri dikkate alındığında, Soma türü bir facianın nükleer santralde yaşanmasının nasıl bir kitle ölümü ve uzun yıllar süren işinlame etkisine yol açacağını düşünmek dahi insana korku veriyor. Son verilere göre, dünyadaki yaklaşık 450 civarındaki nükleer santrallerin % 25'i ABD'de, % 35'i Fransa, Almanya, İngiltere, Japonya ve Kanada'da, % 10'u ise Rusya ve Kore'de bulunmaktadır. Geri kalan santraller Çin, Ukrayna ve Hindistan'da bulunmaktadır. Söz konusu ülkeler toplam olarak kurulu kapasitenin üçte biri kadar ek kapasite oluşturma yoluna gitmekte. Kapasite artırımı yoluna giden ülkeler nüfus ve/veya ekonomik büyümeye sahne olan ekonomileri temsil

etmektedir. Örneğin, en yüksek kapasite genişlemesini, % 350 oranı ile Çin tasarlamakta, onu % 90 oranı ile Hindistan ve % 72 oranı ile Rusya izlemektedir. Diğer gelişmiş ekonomiler çok düşük oranda genişleme planlamakta, hatta Almanya hiç ilave yatırım öngörmemektedir.

Soma faciasının ekonomik boyutunun incelenmesinde, Türkiye ekonomisinin içsel koşulları ve dinamiklerinin dünya kapitalizm-empyalizm havuzundaki süreci odağa oturur. Açık ki, böylesi fevkalade girift konuyu bir yazı boyutunda ancak ana çizgilerle orta koymakla yetinmek durumundayım. Yeni Dünya Düzeni politikalarında "gelişmekte olan piyasalar" olarak nitelen ekonomiler arasında yer alan Türkiye, sermaye birikimi ve tasarrufları yetersiz, teknoloji düzeyi, bazı yabancı kuruluşlar hariç, orta düzeyde, bunlara bağlı olarak gelir yükseltme kapasitesi, uzun dönem ortalamaları olarak % 4 düzeyinde seyreden kalkınmakta olan bir ekonomidir. Tasarruf oranının yetersizliğinin dış tasarruflara, enerji kaynakları yetersizliği yanında doğal enerji kaynaklarından yararlanma kapasitesi düşüklüğünün de ithal enerji kaynaklarına bağımlı kıldığı ekonomi, bir yandan ulusal gelirinin % 7'lere varan, hatta 2010 ve 2012 yıllarında, sırasıyla, % 10,0 ve % 8,8 oranına yükselen, yüksek oranda cari açık verirken, cari açığın oluşumunda da, yıllar itibarıyla değişmekle

Soma faciasının ekonomik boyutunun incelenmesinde, Türkiye ekonomisinin içsel koşulları ve dinamiklerinin dünya kapitalizm-empyalizm havuzundaki süreci odağa oturmaktadır.

Bir yandan kamu bütçesi üzerindeki neoliberal baskılar, diğer yandan da firma düzeyinde kar hırsı karşılaştığımız sonuca yol açmıştır.

beraber, yaklaşık dörtte birlik bölümünü, 2012 yılında % 25,4'e varan oranda, enerji ithalatı oluşturmaktadır. Türkiye'de çıkarılan kömür kalitesi çok yüksek olmamakla beraber, elektrik üretiminde kullanılabilecek nitelikte olmasına rağmen, küreselleşme politikalarının dayatmaları ile, elektrik santrallerinin büyük bölümü, doğal gaz üretici yabancı ülke ve firmalarla yapılan "al ya da öde" sözleşmeleri sonucunda, doğal gazlı santrallere çevrilmiş bulunmaktadır. Örneğin, 1900'lü yıllarda elektrik üretiminde kömür kullanım oranı yaklaşık % 40 dolayında iken, bu oran 2000'li yıllarda, tedricen, % 15 dolaylarına düşürülmüştür. Buna karşın, doğal gazın elektrik üretiminde kullanım oranı ise, aynı dönemlerde, % 1 mesabesinden % 60 dolaylarına yükseltilmiş bulunmaktadır.

Kısaca özetlenen bu tablo, enerjide dışa bağlandığımızdan dolayı iç kaynakları ne denli zorlamak durumunda olduğumuzu açıkça göstermektedir. İç kaynaklar söz konusu olduğunda ise, açıktır ki, sorunun bel kemiğini yatırım, dolayısıyla kaynak meselesi oluşturmaktadır. Ülke düzeyinde yenilenemez kaynaklardan, başta rüzgâr, güneş enerjisi vb. gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmede karşılaşılan teknoloji ve yatırım sorunu, maliyet hesapları açısından, ülkeyi görece ucuz kaynaklara

yönelmeye zorlamıştır. Böylece, enerji üretiminde arz ve talep koşullarının oluşturduğu piyasalar bağlamında, dünya emperyalizmi ve ülke geriliği karşımıza bu tabloyu çıkarmıştır. Maalesef, koşulların sürmesi halinde benzer koşulların daha da devam edeceği bir gerçektir. Şu hale göre, Soma'da kapasite üstü üretim yapılması, denetim sisteminin kurulamaması, insan değerine saygı gösterilmemesi, hükümetin olaya baştan beri ciddi yaklaşmaması rastlantısal olmayıp, içinde bulunulan koşulların dayatmasıdır. Diğer bir deyişle bu durum, maalesef, dünya kapitalizminin ülkemizin içinde bulunduğu koşulları ağırlaştırmasının, tüm kapitalist ekonomilerde olmakla beraber, özellikle çevresel konumlu ülkemizde daha da yoğun yaşanan hükümet-sermaye işbirliğinin, hatta ortaklığının, politika ve uygulamalar şeklindeki yansımalarıdır. Şu hale göre, kısa süreli çözümler üretmek ya da Soma gibi facialarda asıl sorumlulardan hesap sormaya yeltenmek doğru ve geçerli olmakla beraber, bu tür kısa vadeli hedeflere yönelirken asıl hedeften şaşılmalıdır, ekonomik sistem ve üretim ilişkileri mutlaka devreye alınmalıdır.

Enerji ekonomisi konusu, doğal olarak, arz ve talep koşullarının oluşturduğu piyasa ortamında belirlenir. Soma faciasına yol açan piyasa koşullarında, ekonomik ve sosyal koşullardaki gelişmelerin belirlediği talep cephesi temel zorlayıcı öğedir. Zira, talep veri ve karşılanması gereken gereksinim olarak belirlendikten sonra, talebe yanıt verme durumunda olan ekonomik olanaklar ve kapitalist üretim ilişkileri anlayışı ve tahdidi altında sürdürülen arz koşulları söz konusu faciaya davetiye çıkarmada başat öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, bir yandan kamu bütçesi üzerindeki neoliberal baskılar, diğer yandan da firma düzeyinde kar hırsı, göreceli fiyat yapısı altında üretim faktörleri bileşimi ve üretim tekniklerinin seçiminde belirleyici rol oynayarak karşılaştığımız sonuca yol açmıştır. Nitekim aynı mantık ve işleyiş, Tuzla gemi inşaat alanında, inşaat işlerinde ve diğer hemen tüm üretim alanlarında devamlı tanık olduğumuz iş cinayetlerinin de temel belirleyicisidir. Soma faciasının bu denli ilgi çekmesi ve gündeme oturması, sistemin insana verdiği —daha doğrusu vermediği— değer anlayışı ile doğrudan ilgili olmayıp, bir yandan yaşanan facianın ve uğranılan insan kaybının topluma anla-

tılamayacak boyutu, diğer yandan da işletmenin kamu mülkiyetinde olmasıdır. Oysa, aşağıda anlatmaya çalışacağım üzere, her iki faktör de tüm diğer işletmelerde mevcut olup, yaşanan facianın boyutunun da, işletmenin kamu veya özel kesimde olmasının da kamusal sorumluluk açısından bir farklılık yaratmadığı, daha doğrusu yaratmaması gerektiğidir.

Soma'da özellikle karşımıza çıktığı gibi, çoğu işyerlerinde çalışan emekçilerin henüz kapitalistleşmiş sanayi işçisi olmaması, geldikleri köylerle ilişki içinde, hatta yıllık gelirinin bir bölümünü kırsal alandan aile ilişkileri içinde ve aynı olarak sağlıyor olması, emek/sermaye fiyat oranını emek aleyhine bozarak, taşıdığı yüksek risk nedeniyle özellikle maden işletmelerinde çok önemli olan ve ileri ülkelerde söz konusu kazalarda ölüm oranını tek haneli rakamlar boyutunda tutan makineleşme ve teknik yatırımların ihmal edilmesine yol açmaktadır. Emekçilerin kırsal kesimle ilişkilerinin kesilmemiş ve henüz sanayi proleter niteliğine dönüşmemiş olması ücret taleplerinde proleterleşmiş bir sanayi işçisi kadar

Bir yandan kamu bütçesi üzerindeki neoliberal baskılar, diğer yandan da firma düzeyinde kar hırsı, göreceli fiyat yapısı altında üretim faktörleri bileşimi ve üretim tekniklerinin seçiminde belirleyici rol oynayarak karşılaştığımız sonuca yol açmıştır.

Soma faciasının bu denli ilgi çekmesi ve gündeme oturması, bir yandan yaşanan facianın ve uğranılan insan kaybının topluma anlatılamayacak boyutu, diğer yandan da işletmenin kamu mülkiyetinde olmasıdır.

dayatmacı olmamaları yanında, düşünce ve yaklaşımlarında da talepkâr ve yırtıcı olmayıp, görece daha muti ve kanaatkâr olarak davranmalarına yol açmaktadır. Her ne kadar temel gereksinimlerinin karşılanmasında kırsal destekler ücretleri baskılıyor olsa da, bir yandan aileyi daha üst düzeylere taşıyabilmek, diğer yandan da kapitalizmin parıltılı ürünlerine ulaşabilmek amacıyla borçlu konuma düşen –ya da düşürülen– emekçiler sisteme bağlı kalarak, kendilerine dayatılanlara razı olmak durumuna geçer ve bu kısır döngüde, başlarına gelecekleri kader uyutmacılarıyla algılayıp içselleştirme yoluyla giderler. Böylece, gerek emek ile patron arasında, gerekse emek ile hükümet arasında bir tür “tevekkül” anlayışı ve davranışı oluşarak, sistemin suhuletle yürütülmesi sağlanır.

Kamunun mülkiyetindeki Soma işletmesinin bizzat kamu eli ile işletilmeyip, işletme hakkının “hizmet alımı” yöntemi ya da kiralama sistemi olan “rödovans” ile özel işletmeciyeye devredilmesi, kamu kesiminin işletmeciyeye ile üretim yapamayacağı anlayışının bir sonucudur. Kamucu anlayış ile işletmeciyeye arasındaki çok temel fark, hem üretim tekniği hem de faktör bileşimi seçiminde maliyet ve kar dürtüsünün farklı algılanmasıdır. Kamu işletmeciliğinde, emekçilerin de seçmen olduğu anlayışı ile, emek istihdamı görece resmi sistem içinde götürülerek emekçi haklarının korunmasına özel işletmeciyeye göre daha ileri düzeyde korunması sağlanır. Açıkça ki, bu durum maliyetleri yükselterek, ya ekonomide genel üretim kanalından veya bütçe açığı yoluyla enflasyon olarak tüm topluma yansarak, siyasi erkin toplum tarafından olumsuz algılanmasına neden olur. Hal böyle olunca, özellikle de neoliberal politikalarda bütçe disiplini anlayışının sürdürülmesi gerekçesi ile, maliyet tasarrufu sağlamaya yönelik hükümet aşırı emek sömürsünün riskini özel işletmeciyeye aktarma yolunu seçerek maliyet baskılama politikasını dolaylı yoldan devreye sokar. Açıkça görülmektedir ki, hizmet alımı yöntemi ile sürdürülen tüm merkezi ve yerel idare hizmetlerinde çalıştırılan emekçilerin sosyal haklarına riayet edilmekte, bu yolla hem bütçe açığına yol açılmamış, hem de ihaleyi alan işletmecinin kar hırsı tatmin edilmiş olmaktadır. Bu nedenlerdir ki, özelleştirmeler yanında ve onlar kadar kiralama ve hizmet alımı yöntem-

Neoliberal politikalarda, maliyet tasarrufu sağlamaya yönelik hükümet, aşırı emek sömürsünün riskini özel işletmeciyeye aktarır.

leri yaygın olarak kullanılmaktadır. Böylesi durumlarda hükümete “kadroya geçirme” talebi yöneltilmemekte, taşeron çalıştırma sistemi uygulaması var olan siyasal kadrolara fazla zarar vermemektedir. Gerçi, kamu ya da özel kesimde olsun, emekçilerin taşeron uygulamasından siyasal erkin sorumlu olduğu ve uygunsuz çalışma koşullarını değiştirici mevzuatı oluşturması talep edilebilir olmakla beraber, emekçilerin bir yandan bilinç düzeyi, diğer yandan da etkin örgütsel yapılardan uzak olmaları emekçi ile hükümet arasında kalın bir duvar örmektedir.

Özelleştirmeler yanında ve onlar kadar kiralama ve hizmet alımı yöntemleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Böylesi durumlarda hükümete “kadroya geçirme” talebi yöneltilmemekte, taşeron çalıştırma sistemi uygulaması var olan siyasal kadrolara fazla zarar vermemektedir.

Emekçilerin örgütlendiği ve emekçi haklarının korunmasında önemli olduğu düşünülen sendikalar da, maalesef, sistemin birer üst-yapı örgütü olarak çalıştıkları için, ancak sistem içinde kalmak koşulu ile çalışma yaşamına müdahale etme durumu ile yetinirler. Nitekim geçtiğimiz yıllarda taniş olduğumuz TEKEK direnişinde ya da son dönemler yaşanan Greif işçilerinin direnişindeki sendikal tutumların fevkalade olumsuz tavırları, belki de sendikaların olmaması durumunda emekçilerin önünün daha açık olabileceğini düşündürmüştür. Sendikaların yönetim ve ücret sistemleri emekçilerle yöneticiler arasında derinleştirmekte ve yönetimi emekçilerden patronlar cephesine eğilimli kılabilmektedir. Sendikal eğitimlerde üretim ilişkileri, emek-sermaye ilişkisi, artık değer veya sömür gibi kavramlar kullanılmamakta, bu yönde eğitim verebilecek elemanların emekçilerle teması önlenmekte, eğitim adına bazı mevzuat hükümleri ya da pratikte karşılaşılan sorunların var olan hükümler çerçevesinde nasıl çözüleceği gibi konular üzerinde yoğunlaşmakla yetinilmektedir. Sermaye yanlı hükümetler bir yandan sarı sendikalar kurulmasına yeşil ışık yakarak, diğer yandan da sendikaların temsil yetkileri üzerinde çeşitli otoriter yöntemlerle hâkimiyet kurarak sendikaları ehlileştirme yoluna gitmekte. Başkanlık dönemi sonunda iş yaşamına dönmek istemeyip, gözlerini bir şekilde sermaye sahibi olmaya ya da siyasete diken sendika ağalarından var olan koşullarda emekçi haklarının korunmasında etkili müdahale beklemek söz konusu olamaz.

Başta emek maliyeti olmak üzere tüm üretim maliyetini düşürme peşinde koşan hükümet ve işletmeciyeye işin kotarılmasında olduğu kadar, denetimlerin yapılmasında da maliyet tasarrufu yöntemi uygularken, emekçileri çok büyük iş cinayetleri ile karşı karşıya getirirler. Çok sayıda maden karşılarında yeterli sayıda denetim ünitesi veya denetçinin bulunmaması, denetim sıklığının olduğu kadar denetimin ciddiyetini de tehlikeye atar. Sermaye ile işbirliği içindeki hükümet de ILO sözleşmesinin ünlü 176'ncı maddesini imzalamamakla ve diğer bazı yasal düzenleme ya da yasal boşluklarla aşırı kar hırsı ile davranan özel işletmecinin işlerini kolaylaştırmakta ve onu sorumluluktan kurtarmaktadır. Olağan dönemlerde kamuoyunun fark etmediği bu tür kasıt-

Kamuya ait işyerini salt maliyet tasarrufu mantığı ile özel işletmeciyeye hizmet alımı ya da sair nitelemelerle devreden hükümet, bir yandan işletme politika ve uygulamasını aklamak, diğer yandan da acıları dindirerek yaşananlara siyasi bedel çıkarılmaması amacıyla acı sahiplerini sahtece onurlandırmak adına ölümlere “şehit” muamelesi yapılarak, bir takım avantajlar sağlanması yoluna gitmektedir.

İl atlanan noktalar ya da konular siyasal erke politik anlamda zarar vermediği gibi, işletmecilere de çok önemli risksiz alan sağlamaktadır.

Soma faciasının ardında yaşanan solumsuz olduğu kadar emeğe ve insana da saygısız davranışları bir yana koyup, işin idari ve cezai sorumluluk cephesine bakacak olursak, şu konu çok net olarak karşımıza çıkmaktadır. Var olan mevzuat çerçevesinde tüm işletme ve denetim hataları belki bir şekilde cezalandırılır(!) Ancak açıktır ki, siyasilerin ve sair yetkililerin verdikleri beyanatlarda “tüm eksiklikleri gidecek gerekli önlemler alınacaktır” vs. mealindeki ifadelerini ileriye umutla bakılacak beyanlar olarak almamak gerekir. Zira, şimdiye dek alınmamış önlemler, belki bir kaç istisna, hemen tümü bilgisizlik ya da ilgisizlikten dolayı değil, sistem gereği oluşturulmamıştır. Hal böyle olunca, sistemde bir değişiklik olmadığına göre, hizmet maliyetini yükseltecek faktör bileşimini ve üretim ve denetim yöntemini değiştirecek etkili önlemlerin alınacağı ve uygulanacağı ifadesinin inandırıcı olduğu düşünülemez. Zira, 301 kayıpla Soma en büyük maden kazası olmakla beraber, bunun dışında 2000’li yıllarda gerçekleşen altı maden kazasında toplam 103 ölüm olayı yaşanmış olup, bunlardan ders alınmamıştır.

Kamuya ait işyerini salt maliyet tasarrufu mantığı ile özel işletmeciyeye hizmet alımı ya da sair nitelemelerle devreden hükümet, bir yandan işletme politika ve uygulamasını aklamak, diğer yandan da acıları dindirerek yaşananlara siyasi bedel çıkarılmaması amacıyla acı sahiplerini sahtece onurlandırmak adına ölümlere “şehit” muamelesi yapılarak, bir takım avantajlar sağlanması yoluna gitmektedir. Bu durum, emek hakkı kavramını geri plana iterek, sanki elde olmadan yaşanmış bir doğa felaketine maruz kalmış olanlara bir el uzatmak olarak topluma yansıtılmaya çalışılmaktadır. Belki yüreklerle bir nebze su serpecek olan bu uygulama, ne yazık ki, iş cinayetlerinde ölen diğer emekçilere yapılmış büyük bir haksızlık ve ayrımcılıktır. Diğer yandan, hükümetin samimiyeti, ilgisiz nitelemelerle ölen madencilerin ailelerine yaklaşmak yerine, tüm emek hakkının korunması yönünde kalıcı adımlar atmakla test edilebilir. Ancak, böylesi politikaların geliştirilmesini ne sermaye ister, ne de onun siyasal ajanı ve destekçisi olan hükümetler!

Soma olayı bir iş cinayeti olarak fecidir, ancak unutmayalım ki, 2013 yılında 1203 ölümlü, 2014 yılının ilk dört ayında da 396 ölümlü iş cinayeti yaşanmıştır. Soma olayı 2013 yılı iş cinayetlerinde kaybedilenlerin % 25’i oranında kayıp vermiştir. Her kayıp önemli ve dikkate alınmaya değerdir. Ne var ki, kapitalist sistemde emek metalaştırılarak ve insan olma durumundan soyutla-

nıp salt üretim maliyeti olarak devreye alınarak, hasın maliyet hesaplamasında değişim değerine göre değerlendirilmektedir. Başbakanın maden kazalarında 19. yüzyıla ait ileri ülke örnekleri vermesi, Türkiye’nin gelmiş olduğu aşamanın siyasal erk tarafından nasıl algılandığının psikolojik kanıtıdır. Hal böyle olunca, kapitalist sistemde olmakla beraber, başka ülkelerde farklı önlemlerle insan ölümlerinin azaltılabileceğini, bizde de bu tür önlemlere geçilmesinin olası, hatta olması gereken durum olduğunu savlamak, kapitalizmin değer ve meta üretme mantığı ile tutarlı görülmemektedir. Siyasilerin olduğu kadar işbirliği içindeki patronların zihniyet ve politikaları doğrultusunda gerçekleştirilen yasalar, üretim aşamalarında seçilen teknoloji düzeyi ve üretim teknikleri, emek gücüne verilen değer ve sendikalaşma, dünya emperyalizmi içinde savrulan ülke kapitalizminin, vazgeçilmez olmamakla beraber, dayattığı koşul ve durumlarıdır. Bu anlatımda en acı hikâye de, bizzat emekçilerin de sistemin baskısı altında kendi çıkarlarına aykırı siyasi tercih yapmaları ve sistemin ideolojik aygıtlarının ışınlanması altında bu durumu net olarak algılayamamalarıdır. Mücadele sürdürülürken, doğal olarak, en iyi koşulun elde edilmesine çalışılmalıdır, ancak mücadelede, hatta en iyi koşulun elde edilmiş olduğu durumda dahi bunun geçici bir taviz olabileceği bilinci ile, uzun vade hedefinden, ekonomik sistem ve üretim ilişkisi biçimi hedefinden vazgeçilmemelidir.

Soma olayında, 2013 yılı iş cinayetlerinde kaybedilenlerin % 25’i oranında kayıp verilmiştir.

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü
öğretim üyelerinden Soma açıklaması:

"Sorumlu güvencesiz, sendikasız çalışma ve taşeronlaşmadır!"

Pek çok üniversiteden Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (ÇEKO) bölümü öğretim üyeleri, yüzlerce işçinin yaşamını yitirdiği Soma katliamı hakkında ortak bir açıklama yayımlayarak, maden facialarının işçilerin "fırtında" olmadığına işaret ettiler. Açılmayı, Ankara, İstanbul, Uludağ, Kocaeli, Anadolu, Dokuz Eylül, Marmara, Muğla, Namık Kemal ve Adnan Menderes üniversitelerinin ÇEKO bölüm başkanları da imzaladı. Açıklama metninin tamamını ve imzacıları, aşağıda *Bilim ve Ütopya* okurlarının dikkatine sunuyoruz:

13 Mayıs 2014 tarihinde Soma'da yaşanan trajik maden kazasının ardından, öncelikle yaşamını kaybeden emekçilere rahmet, aileleri ile toplumumuza sabır ve başsağlığı diliyoruz. Ülkemizde son yıllarda sıklıkla yaşanan ve çok sayıda işçinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan büyük iş kazalarının nedenlerine dikkat çekmek ve acil çözüm talep etmek, Türkiye'deki üniversitelerde çalışma hayatı üzerinde eğitim veren, araştırma ve diğer bilimsel etkinliklerde bulunan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü mensubu öğretim elemanları açısından insanî ve akademik bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan kazanın üzerinden geçen uzunca zamana rağmen hala madende kaç işçinin olduğu konusunda net bir rakamın verilmemesi, medyada 15 yaşında bir çocuğun madende olduğu yönünde bilgiler akıllara pek çok soruyu getirmektedir. Güvencesiz, sendikasız çalıştırma biçimlerinde ve alt işveren uygulamalarında son yıllarda yaşanan hızlı artış, işçi ölümlerinin artmasının önemli nedenleri arasındadır. Özellikle devletin maden işletmelerini özelleştirmesinin ardından madenlerde yaşanan iş kazalarında gözlenen artış, "çok tehlikeli" sınıfta yer alan maden işkolunda taşeronlaşmanın yaygınlaşması, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alındığı çalışma ortamlarının sağlanmaması büyük iş kazalarına ve çok sayıda işçinin hayatına mal olmaktadır.

Anayasa'da ve taraf olduğumuz uluslararası insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınmış olan yaşam hakkı ve sağlık hakkının ayrılmaz bir parçası olan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin işverenlerce eksiksiz alınması, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın işyerlerini etkin denetimi ve kurallara uyulmadığının tespiti halinde sadece caydırıcı nitelik taşımayan idari para cezası ile yetinmeyerek, gerek görülen hallerde işin durdurulması ve/veya işyerinin kapatılması yaptırımlarına başvurulması, iş sağlığı ve güvenliği alanında yaşanan ihaller ile orantılı yaptırımların uygulanması, işçi sendikalarının iş sağlığı ve güvenliği alanında aktif bir rol üstlenmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, uygun iş sağlığı ve güvenliği önlemleri alındığı takdirde iş kazası ve meslek

hastalıkları önlenilebilecektir. Yapılan hiçbir işin kaderinde ölüm olmadığı gibi, çalışırken yaşamını kaybetme riski ile karşı karşıya bırakılan insanların yaşama hakları ellerinden alınmaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı başta olmak üzere tüm devlet kurumlarını, konunun uzmanlarını ve sendikaları iş sağlığı ve güvenliği alanında koşulların iyileştirilmesi için gereken her türlü işlemi yapmak, önlemi almak, denetimleri etkin ve sıklıkla yerine getirmek, denetim sonucunda yapılan önerilerin uygulanmasını sağlamak, işçilerin güvenli çalışma ortamlarında, insan onuruna yaraşır iş kavramına uygun işlerde çalışmalarını sağlamak için her türlü çalışmayı yapmaya acilen çağırıyor, alanın akademisyenleri olarak her türlü desteği vereceğimizi de belirterek, konunun yakın takipçisi olacağımızı kamuoyuna saygılarımızla duyuruyoruz.

İmzacılar:

Prof. Dr. Ahmet Makal (Ankara Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. Sedat Murat (İstanbul Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. Ahmet Selamoğlu (Kocaeli Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. Abdurrahman Ayhan (Muğla Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. Serpil Karakoç Aytaç (Uludağ Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. A. Çiğdem Kirel (Anadolu Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. Mustafa Yaşar Tınar (Dokuz Eylül Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. Alpay Hekimler (Namık Kemal Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Doç. Dr. Hatice Erol (Adnan Menderes Üniversitesi, Bölüm Başkanı), Prof. Dr. Mesut Gülmez, Prof. Dr. Yusuf Alper, Prof. Dr. Fevzi Demir, Prof. Dr. Gülay Toksöz, Prof. Dr. A. Gürhan Fişek, Prof. Dr. Aysen Tokol, Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu, Prof. Dr. İlkay Savcı, Prof. Dr. Şerife Türkan Özşuca, Prof. Dr. Coşkun Saraç, Prof. Dr. Banu Uçkan, Prof. Dr. Faruk Sapancalı, Prof. Dr. Müjdat Şakar, Prof. Dr. Zeki Erdut, Prof. Dr. Özlem Zeybek İşçiçök, Prof. Dr. Sevda Demirbilek,

Prof. Dr. Tijen Erdut, Prof. Dr. Tunç Demirbilek, Prof. Dr. Hakan Keser, Prof. Dr. Verda Canbey Özgüler, Doç. Dr. Aziz Çelik, Doç. Dr. A. İlhan Oral, Doç. Dr. Burcu Güler, Doç. Dr. Deniz Kağnıcıoğlu, Doç. Dr. Betül Altuntaş, Doç. Dr. Betül Urhan, Doç. Dr. Fatma Kocabaş, Doç. Dr. H. Şebnem Seçer, Doç. Dr. İlknur Kılış, Doç. Dr. Meltem Delen, Doç. Dr. Özlem Çakır, Doç. Dr. Piralı Kaya, Doç. Dr. Recep Kapar, Doç. Dr. Serap Özen, Doç. Dr. Selmin Kaşka, Doç. Dr. Seyhan Erdoğan, Doç. Dr. Şelale Uşen, Doç. Dr. Şenay Gökbayrak, Doç. Dr. Umut Omay, Yrd. Doç. Dr. Şenol Baştürk, Yrd. Doç. Dr. Çağatay Edgücan Şahin, Yrd. Doç. Dr. Çağla Ünlütürk, Yrd. Doç. Dr. Derya Keskin, Yrd. Doç. Dr. Doğa Sariipek, Yrd. Doç. Dr. Ekrem Erdoğan, Yrd. Doç. Dr. Elif Tuğba Doğan, Yrd. Doç. Dr. Gaye Burcu Yıldız, Yrd. Doç. Dr. Hakan Koçak, Yrd. Doç. Dr. Hasan Ejder Temiz, Yrd. Doç. Dr. Memet Zincirkıran, Yrd. Doç. Dr. Nihan Çiğerci Ulukan, Yrd. Doç. Dr. Nilgün Ongan, Yrd. Doç. Dr. Salih Dursun, Yrd. Doç. Dr. Sebiha Kablay, Yrd. Doç. Dr. Sinem Yıldırım, Yrd. Doç. Dr. Umut Ulukan, Yrd. Doç. Dr. Yusuf Yiğit, Dr. Emre Kol, Dr. Osman Tezgel, Dr. Utku Balaban, Arş. Gör. Ahmet Gökçe, Arş. Gör. Akın Özdemir, Arş. Gör. Arzu Özsoy, Arş. Gör.

Ayça Güzel, Arş. Gör. Ayşe Gözde Koyuncu, Arş. Gör. Ayşenur Öktem Özgür, Arş. Gör. Barış Koyuncu, Arş. Gör. Bilge Cengiz, Arş. Gör. Burak Faik Emirgil, Arş. Gör. Büşra Halis Öztürk, Arş. Gör. Ceyhan Güler, Arş. Gör. Cihan Durmuşkaya, Arş. Gör. Denizcan Kutlu, Arş. Gör. Duygu Demirsat Köleoğlu, Arş. Gör. E. Deniz Ela, Arş. Gör. Ebru Kanyılmaz Polat, Arş. Gör. Efe Çınar, Arş. Gör. Elif Hacısalıhoğlu, Arş. Gör. Feyza Turgay, Arş. Gör. Gözde Soysal, Arş. Gör. Gözde Sümer, Arş. Gör. Halil Balcı, Arş. Gör. Hilmi Etcı, Arş. Gör. Hüseyin Sevgi, Arş. Gör. M. Seyyid Yelek, Arş. Gör. Maviş Yıldırım, Arş. Gör. Nail Dertli, Arş. Gör. Nuray Turan, Arş. Gör. Nursel Durmaz, Arş. Gör. Olcay Besnili Memiş, Arş. Gör. Onur Metin, Arş. Gör. Onur Can Taştan, Arş. Gör. Ömer Ceylan, Arş. Gör. Ömer F. Özdemir, Arş. Gör. Özal Çiçek, Arş. Gör. Samet Yaşar, Arş. Gör. Seher Demirkaya, Arş. Gör. Selcan Peksan, Arş. Gör. Serhat Özgökçeler, Arş. Gör. Sevda Köse, Arş. Gör. Seyran Gürsoy, Arş. Gör. Şafak Tartanoğlu, Arş. Gör. Taylan Akgül, Arş. Gör. Tuğba Güner, Arş. Gör. Umut Denizli, Arş. Gör. Uygur Ekim İçmez, Arş. Gör. Yasemin Arı.

19. yüzyılda İngiliz madencisinin durumu . . .

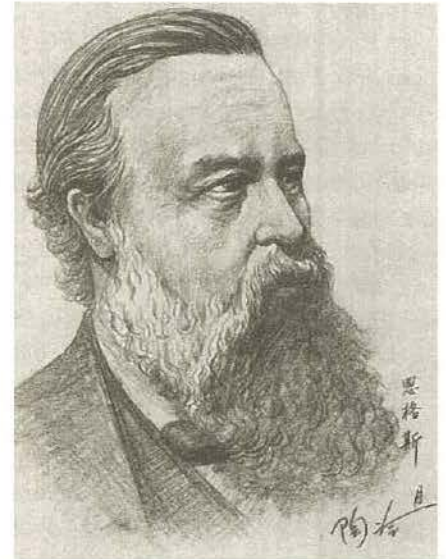
Maden ocaklarında ortaya çıkan hidrokarbon gazı, havayla birleştiği zaman patlamaya hazır hale gelir ve bir alevle temas ettiği anda patlar, çevresindeki herkesi öldürür. Ocaklarda bol miktarda oluşan karbonik asit gazı da, ocağın derin kesimlerinde birikir, zaman zaman bir insan boyuna kadar yükselerek içinde kalanları boğar. Bu iki gazın neden olduğu zararları, ocağı temiz hava taşıyan havalandırma şaftları tamamen ortadan kaldırabilir. Ama burjuvazinin bu amaca ayırabileceği parası yoktur.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Soma faciasının ardından, 14 Mayıs 2014 günü Soma Belediyesi'nde gerçekleştirdiği basın toplantısında, madenci ölümlerini 1860 İngiltere'sini örnek göstererek "normal" göstermeye çalıştı, "bunlar bu işin fitratında var" dedi. Pek çok kişinin gayriciddi bulduğu bu açıklama, aslında ciddi bir itirafı içeriyordu. Erdoğan, açıkça, 21. yüzyılda Türkiye'de madencilerin yaşam ve çalışma koşullarının, ancak 19. yüzyıl İngiltere'siyle kıyaslanabileceğini ifade ediyordu.

Peki, 19. yüzyıl İngiltere'sinde madenciler nasıl yaşar, hangi koşullarda çalışmak durumunda kalırlardı? Bilimsel Sosyalizmin kurucu önderlerinden, Marx'ın yakın çalışma arkadaşı Friedrich Engels'in 1845 yılında, henüz 25 yaşındayken kaleme aldığı "İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu" adlı yapıtı, bu konuda önemli ipuçları vermektedir. Ünlü İngiliz Marksist tarihçi Eric Hobsbawm, bu yapıt için, "bütün 19. yüzyıl tarihçilerinin ve işçi sınıfı hareketine ilgi duyan herkesin kütüphanesinde o kitabın yerini tutabilecek başka bir çalışma yoktur" demektedir (Eric Hobsbawm, "Dünya Nasıl Değişir:

Marx ve Marksizm Yazıları", İstanbul, Agora, s. 114).

Aşağıda okuyacağınız metin, Engels'in söz konusu yapıtının Sol Yayınları tarafından Yurdakul Fincancı çevirisi ile yapılan Ekim 1997 tarihli ilk baskısından özetlenerek alınmıştır. Sayın Muzaffer İlhan Erdost'a, çeviriyi kullanmamıza izin verdiği için çok teşekkür ederiz. (Bilim ve Ütopya)

Friedrich Engels (1820-1895)

İngiltere'nin kuzeyinde, Northumberland-Durham sınırında Alston Moor'da geniş kurşun madenleri vardır. Tıbbi verilere göre, burada çoğunluk kırk-elli yaş arasında ölür. Yörenin nüfus kayıtlarına göre, ortalama 45 yaşında ölen 79 madenciden 37'sinin ölüm nedeni verem, 6'sının ki astımdır.

19. yüzyılda İngiltere'nin güney batısında yer alan Cornwall bölgesinde çalışan maden işçileri...

İngiltere'nin kuzeyinde, Northumberland-Durham sınırında Alston Moor'da geniş kurşun madenleri vardır. Burada da oksijen azlığından, aşırı tozdan, barut dumanından, havadaki karbonik asit gazı ve sülfürden yakınılmaktadır. Sonuç olarak buradaki madenciler de Cornwall'dakiler gibi, kısa boyludurlar; hemen hepsi otuz yaşından itibaren göğüs rahatsızlığından yakınırlar; bu işte çalışmakta ısrar edilirse de hemen her zaman olduğu gibi, bu insanların ortalama ömrünü çok büyük ölçüde kısaltan veremden sona erer. Eğer bu yörenin madencileri, Cornwall'dakilerden bir parça daha uzun yaşıyorlarsa, bu, yerin altına on dokuz yaşından önce girmedikleri içindir; Cornwall'da ise, gördüğümüz gibi toprak altı işine on iki yaşında başlanırlar. Ama gene de tıbbi verilere göre, burada da çoğunluk kırk-elli yaş arasında ölür. Yörenin nüfus kayıtlarına göre, ortalama 45 yaşında ölen 79 madenciden 37'sinin ölüm nedeni verem, 6'sının astımdır. Çevredeki Allendale, Stanhope ve Middleton'da ortalama ömür sırasıyla 49, 48 ve 47 yıldır; göğüs hastalıklarından ölenlerin oram da gene sırasıyla yüzde 48, yüzde 54 ve yüzde 56'dır.

Hemen hemen aynı biçimde işletilen kömür ve demir madenlerinde dört, beş ve yedi yaşında çocuklar çalıştırılmaktadır. Bu çocuklar, madencinin damardan çıkardığı demir cevherinin ya da kömürün oradan at patikasına ya da ana şafta aktarılması ve işçilerle malzemenin geçişi için, (maden bölümlerini ayıran ve havalandırmayı düzenleyen) kapıları açık

kapatmakta çalıştırılmaktadırlar. Kapılara bakmakla en küçük çocuklar görevlendirilmektedir; böylece o çocuklar günde on iki saatlerini, karanlıkta, yalnız başlarına, rutubetli geçitlerde oturarak, hiçbir şey yapmaktan kaynaklanan uyuşturucu ve yaballaştırıcı bir bezginliğe kapılmalarını sağlayacak kadar bile bir meşguliyetleri olmaksızın geçirirler. Öte yandan, kömür ve demir cevherinin taşınması ise çok ağır bir iştir; altında tekerlekleri olmayan geniş teknelerde, madenin düzgün olmayan tabanında sürüklenerek çekilir; bu aktarma işi çoğu zaman ıslak bir killi tabaka üstünden, bazen su birikintisinden geçerek ve sık sık yokuş yukarı tırmanan tünellerden geçerek yapılır; tünellerin tavanı o kadar alçaktır ki, işçiler çoğu zaman elleri ve dizleri üzerinde emekleyerek ilerler. Bu daha yorucu iş için, daha büyük çocuklar ve büyümek üzere olan genç kızlar çalıştırılırlar. Duruma göre, tekne başına ya bir erkek ya iki erkek çocuk görevlendirilir; eğer iki erkek çocuk görevlendirilirse, biri çeker, öteki iter. Kömürün ya da demir cevherinin damardan sökülmesi de çok yorucu bir iştir; erkek işçiler ya da on sekizinin üstündeki güçlü gençler tarafından yapılır. Normal iş günü on bir-on iki saattir, bazen daha uzundur; İskoçya'da on dört saate çıkar ve çift mesai sıkıcadır. Yer altına inen işçiler, bir seferinde yirmi dört hatta bazen otuz altı saat boyunca çalışırlar. Yemek arası için belirlenmiş bir zaman çoğunca bilinmez, bu insanlar acıkınca ve zamanın elverdiği ölçüde yerler.

Madenciler, işin doğasından ileri geldiği kolaylıkla anlaşılan bazı özel hastalıklara yakalanırlar. İlk sırada sindirim organları hastalıkları yer alır; iştahsızlık, mide sancıları, iç bulantısı, gasyan çok sık görülür; aşırı susuzluk hissedilir ve ancak madendeki pis ılık suyla giderilebilir; böylece sindirim engellenir ve ayrıca başka hastalıklara çağrı çıkarılır. Kalp hastalıkları, özellikle kalp büyümesi, kalp ve kalp zarı yangısı, kulakçık-karınçık arasında ve aort girişinde daralmalar madenci hastalığı olarak tekrar tekrar belirtilmektedir; hepsi aşırı çalışmayla açıklanmaktadır; aynı şeyler fitik hastalığı için de geçerlidir; o da aşırı çalışmanın ürünüdür. Kısım aynı nedenden, kısmen kötü, toz yüklü, karbonik asit ve hidrokarbon gazıyla karışmış, aslında kolaylıkla sakınılabilecek pis havanın solunması sonucu birçok tehlikeli ve ıstırap verici akciğer hastalığı, özellikle astım ortaya çıkar; bu hastalık bazı yörelerde kırklı, bazı yörelerde otuzlu yaşlarda birçok madencide görülür ve kısa sürede, onları çalışamaz hale getirir. Islak işlerde çalışanlar arasında göğüs sıkışıklığı, doğal olarak çok daha erken yaşta ortaya çıkar; İskoçya'nın bazı kesimlerinde yirmilerde-otuzlarda görülür ve zaten etkilenmiş olan akciğerler bu göğüs baskılarının başladığı dönemde, yangıya ve başka ateşli hastalıklara çok daha fazla açık hale gelir. Bu işçilere özgü bir hastalık da 'kara salya'dır; akciğerlerin kömür parça-

Kötü, toz yüklü, karbonik asit ve hidrokarbon gazıyla karışmış, aslında kolaylıkla sakınılabilecek pis havanın solunması sonucu birçok tehlikeli ve ıstırap verici akciğer hastalığı, özellikle astım ortaya çıkar; bu hastalık bazı yörelerde kırklı, bazı yörelerde otuzlu yaşlarda birçok madencide görülür ve kısa sürede, onları çalışamaz hale getirir.

19. yüzyıl İngiltere'sinde çocuk madencilerin nasıl çalıştırıldığını gösteren bir çizim... Soma'da da 16 yaşından beri madende çalışan işçiler olduğu ortaya çıkmıştı.

cıklarıyla dolmasından ileri gelir; belirtileri takatsizlik, baş ağrısı, göğüste baskı ve koyu, kara balgam tükürmektir. Doğu Lot-hian'da Pencaitland'dan Dr. Mackellar, tanıklığı sırasında, doğru dürüst havalandırılan madenlerde bu hastalığın bilinmediğini, ama iyi havalandırılan madenlerden kötü havalandırılan madenlere giden madencilerin bu hastalığa yakalandığını söyledi. Demek ki, bu hastalıktan sorumlu olan maden sahiplerinin vantilatör kullanımını kulak ardı eden kâr açgözlülüğüdür. Warwick ve Leicestershire madencileri dışında, romatizma da kömür madenlerinde çalışan işçilerin yaygın hastalığıdır; genelde rutubetli yerlerde çalışmanın sonucudur. Tüm bu hastalıkların sonucu, istisnasız tüm maden yörelerinde, kömür madencilerinin erken yaşlanması ve kırkinci yılından kısa süre sonra çalışamaz duruma gelmesidir; ama çalışamazlık, farklı yerlerde, farklı yaşlarda ortaya çıkar. Kırk beş-elli yaşından sonra çalışabilen madenci gerçekten çok seyrektir. Genellikle kabul edilmektedir ki, maden işçileri yaşlılık dönemine kırkında girerler. Bu maden yatağından kömürü kazanlar için geçerlidir; ağır kömür parçalarını sürekli olarak yerden kaldırıp teknelere yükleyen işçiler yirmi sekiz-otuz yaşlarında yaşlanırlar; kömür madeni yörelerindeki öz deyişle, kömür yükleyiciler genç olmadan yaşlanırlar. Bu erken yaşlanmayı erken ölümün izlemesi, işin o kadar doğası gereğidir ki, maden işçileri arasında altmışına ulaşmış birini bulmak büyük bir istisnadır. Madenlerin sağlığa daha az zararlı olduğu güney Staffordshire'da bile elli bir yaşına ulaşan pek azdır. Bu erken yaşlılık nedeniyle, doğal olarak, fabrikalarda olduğu gibi, yaşlanan işçilerin sık

sık işsiz kalması ve genç çocuklarının bakımına muhtaç hale gelmesi olayıyla karşılaşılır. Kömür madenlerinde çalışmanın sonuçlarını kısaca özetlersek komisyon üyelerinden Dr. Southwood Smith'in dediği gibi, bir yanda uzamış bir çocukluk, öte yandan erken gelmiş yaşlılık arasında, insanın gücünün kuvvetinin tam yerinde olduğu erkeklik dönemi, ömür ortalamasının hayli altında kalmasına koşut olarak büyük ölçüde kısalmaktadır. Bunu da burjuvazinin borç hanesine yazmak gerekir!

Ama kömür ocağı işçisinin başına musallat olan belalar bu kadarla bitmiyor. Tüm Britanya İmparatorluğunda, bir insanın, ölümle bu kadar değişik biçimlerde yüz yüze bulunduğu başka hiçbir uğraş yoktur. Kömür ocağı, birçok dehşet verici felaketin sahnesidir ve o felaketler de doğrudan doğruya burjuvazinin bencilli-

ğinden ileri gelir. Bu maden ocaklarında ortaya çıkan hidrokarbon gazı, havayla birleştiği zaman patlamaya hazır hale gelir ve bir alevle temas ettiği anda patlar, çevresindeki herkesi öldürür. Bu patlamalar, neredeyse hemen her gün olage-liyor; 28 Eylül 1844'te Durham'da Haswell ocağında 96 kişiyi öldürdü. Ocaklarda bol miktarda oluşan karbonik asit gazı da, ocağın derin kesimlerinde birikir, zaman zaman bir insan boyuna kadar yükselerek içinde kalanları boğar. Madenlerde bölümleri birbirinden ayıran kapılar, patlamanın ve gaz hareketinin yayılmasını önlemek içindir; ama bu kapılardan küçük çocuklar sorumludur; onlar da ya uyur kalırlar, ya görevlerini gereği gibi yapmazlar; bu yüzden kapıların önlem görevi yalnızca düşseldir. Bu iki gazın neden olduğu zararları, ocağı temiz hava taşıyan havalandırma şaftları tamamen ortadan kaldırabilir. Ama burjuvazinin bu amaca ayırayabileceği parası yoktur; o nedenle Davy lambalarını yeğler; ama bunlar da pek yararsızdır; çok ölgün bir ışık verirler; o yüzden de genelde mum kullanılır. Bir patlama olduğu zaman da suçlanan maden işçisinin dikkatsizliği olur; oysa burjuvazi, iyi bir havalandırma sağlayarak, patlamayı bütün bütün olanaksız hale getirebilir. Dahası var, birkaç günde bir ocaktaki kazı yeri çöker, içinde çalışan maden işçileri ya diri diri gömülür, ya ezilip yaralanır. Burjuvazinin çıkarı, kömür damarının olabildiği ölçüde tamamen kazılmasıdır; kazı yerlerinde bu tür kazalar da bu yüzden olur. Sonra işçilerin ocağa inmelerinde kullanılan halatlar çoğu zaman eski ya da çürüktür, kopar ve talih-sizler yere çarpıp parçalanır.

Bir patlama olduğu zaman
suçlanan maden işçisinin
dikkatsizliği olur;
oysa burjuvazi, iyi bir
havalandırma sağlayarak,
patlamayı bütün bütün
olanaksız hale getirebilir.
Dahası var, birkaç günde bir
ocaktaki kazı yeri çöker, içinde
çalışan maden işçileri ya diri
diri gömülür, ya ezilip yaralanır.

Yaşama borçlu bir varlık olarak insan

Özerk, özgür bireyler olarak bağımsız topluluklarda yaşayan cana, canlara saldırıp yok etmeye çabalayan, onları sığ, dar yaşamlara mahkûm eden anlayışlarla kavga sürecektir. Canımızı çıkaranlarla kavgamız bitmeyecektir.

İnsanınız. Demek ki eksikliyiz. Borcumuz var yaşama. İnsana. Topluma. Ülkeye. Dünyaya. Evrene. İnsan yaşadığına borçlu olan bir varlık. Bu borç, ona bedeninden gelen sesle ulaşıyor. Yaşam, sesleniyor ona. Daha canlı, daha hakça, daha az zulmün, sömürünün, yalanın, ikiyüzlülüğün olduğu bir dünya için. Ahlakın kökleri yaşamda. Türüne yakışan bir hayatın olsun diyor, yaşam. İnsan binlerce yıllık dünya serüveninde kendine yakışan hayatı arıyor.

İnsanım. Duyuyorum. Düşünüyorum. Yetkin olanı. Eksiksiz, özürsüz olanı. Bakıyorum kendime, eksik ve özürlüyüm. Bakıyorum kendime canım var. Can gücüm var. Bu gücümle kapatmaya çabalayabilirim eksikimi. Düzeltmeye uğraşabilirim yanlışlarımı.

Diğer insanlarla birlikte, onlarla hep birlikte, insanım. İnsan olmak, birlikte insan olmak demek. Birlikte ödemek yaşama borcumuzu. Birbirimize borcumuzu. Hep alacaklı olduğu sanan insanlar yaratır bu düzen. Belli yaşam biçimleri dayatır. Borçlu olma, bu düzene karşı verilen kavganın başıya dönüşmesi sorumluluğudur.

Eksikli insan nasıl oluyor da bir de borçlu duyuyor kendini? Mademki eksikliğini duyuyorsun kendinin ve hayatının, o halde bu eksikliğini giderme yükümlülüğün ve sorumluluğun var. Borcun var. Hem eksik hem de borçlusun.

Tuhaf bir sav, değil mi? Sanki dinsel bir havası varmış gibi geliyor. Hristiyan ahlakının suçluluk, günahkârlık taşıyan insan anlayışına benziyor.

Eksik ve borçluluk hayata karşı. Bu borcu kapatma gücü olan cana karşı.

İnsan, can taşıyan bir varlık. Can içimizdeki yaşam enerjisidir. Bedenimizi, duygularımızı, düşüncelerimizi, düşünme ve eyleme süreçlerimizi devindirir.

Desen: Abidin Dino.

Canı yok etmeye, ezmeye, sömürmeye, kullanmaya, aşağılamaya, gücünü ortadan kaldırmaya yönelik her çaba, can ahlakına aykırıdır. Evrendeki yaşamdan sorumluyuz. Biliyorum, kocaman bir lâf. Anamlı ama. "Kendi küçük ilişkilerimin bile sorumluluğunu bile taşıyamıyorum, bana ne evrendeki yaşamın sorumluluğundan" diyebilirsiniz. Size göre bu bakış, geçmiş yüzyılların romantizmini taşıyan içi boş bir sav olabilir. Yine de, evrendeki yeri üzerine düşünemeyen bir insanın dünyadaki yaşam borcunu ödeyemeyeceğini, can enerjisini, can erkesini yeterince kazanamayacağını düşünmekteyim.

Can hiçbir ezikliği, boynu büküklüğü, yaşamdan kaçışı, köleliği kabul etmez. Can, bir *imkânlar varlığı* olduğunu bilir. Onda bir can taşımanın bir potansiyelin, henüz ortaya çıkmamış bir gücün, bir yetinin, bir olanağın bulunduğu ayırtındadır. Can, eksiklik ve borçlulukla duyduğumuz sorumluluğu taşıyabilme gücümüzdür.

Yaşama, yaşamdaki insana, her türlü can taşıyan varlığa, onlara yaşama olanağı veren toprağa, suya, havaya yaşam katma sorumluluğumuz var. Yaşama yaşam katma sorumluluğumuz. Bu sorumluluk, can taşıma sorumluluğudur. Can evimizdeki can sesimiz şöyle der: Can taşıyorsun. Eksiksin. Borcun var. İmkân

nın ve gücün de var. Canının sesini duyabildiğin sürece, bunamadıkça, can gücünü yitirmedikçe, ölmedikçe, taşıdığın canla, canlara can vermen gerekir. Evrendeki her varlık candaşındır. Can yoldaşındır.

Can gücünü değerler yaşayarak bulur. Hayata yüklediğimiz anlamlarla can arasında sıkı bir bağ vardır. Can ile sahip olduğumuz, olacağımız, tazeleyip, yenileyeceğimiz değerleri cana katmak gerekir. Can ile eşitlik, adalet, dostluk, barış, erdem, güzellik gibi değerleri yağurmak gerekir.

Her can biricik. Biricikliği içindeki canda tüm canları kucaklayacak biçimde görmek, canda evrenselliği yaşayabilmek, eksikli ve borçlu insanın yaşama önemli bir katkısı olacaktır.

Can, borcunu hakikati arayarak, görünenin, anlatılanın "ardında" bir hakikati bulmaya çalışarak öder. Bitimsiz hakikat yolunun yorulmaz yolcusudur.

Peki, düşmanlarımız ne olacak? Kendi dünya görüşlerini, yaşam anlayışlarını canıma giydirmeye çalışanlar ne olacak? Onlar da mı yoldaşım, candaşım? Dünyayı kan götürürken, canı savunmak ne ola?

Özerk, özgür bireyler olarak bağımsız topluluklarda yaşayan cana, canlara saldırıp yok etmeye çabalayan, onları sığ, dar yaşamlara mahkûm eden anlayışlarla kavga sürecektir. Canımızı çıkaranlarla kavgamız bitmeyecektir.

Bu kavga sürdüğü sürece, canlarımızın özlemleri bitmeyecek, kavganın kendi işleyişi içinde can ahlakının yaşanabileceği ahlak iklimi, "ethos" gerçekleştiremeyecektir.

Şimdi öyle bir dünyadayız. Canlarımızın çıkarılmasının, can saygısızlığının öne çıkarıldığı bir hayata sürükleniyoruz.

Borcumuzu ödemeyi sürdürelim. Can ahlakının yaşanabileceği bir dünyanın nasıl mümkün olduğunu araştırma da bu borcun ödenme yollarından biridir.

Zizek'ten anestezi girişimi: "Süperkomünizm"

Zizek solun ayağını yerden keserek solu tuş etme stratejisini izliyor. "Süperkomünizm" bayrağı sallayarak yeterince komünist bulmadığı kim varsa düşmanlaştıran Zizek, komünizme cepheden karşı olanları sosyalizmin erken aşamasında yer alan devrimci hareketlermiş gibi kucaklıyor.

Batı'nın asi çocuğu, "rockstar" namı filozof Zizek, *London Review of Books*'ta 25 Nisan 2014'te yayımlanan "İnsancıl Barbarlık" ("Barbarism with a Human Face") başlıklı makalesinde "devrimci duruşu" yeniden inşa etmeye yeltenmiş.

Yazıda izlenen strateji şu şekilde:

1- Çarlık Rusyası kötüdür, Lenin'in iktidara gelirkenki yılları ve iktidarının ilk yılları ve bu yıllarda yaptıkları iyidir.

2- Buna karşın Lenin'in Ukrayna'da-

ki anlamı farklıdır. Bugün Lenin heykelleri Sovyet zulmünü temsil etmektedir.

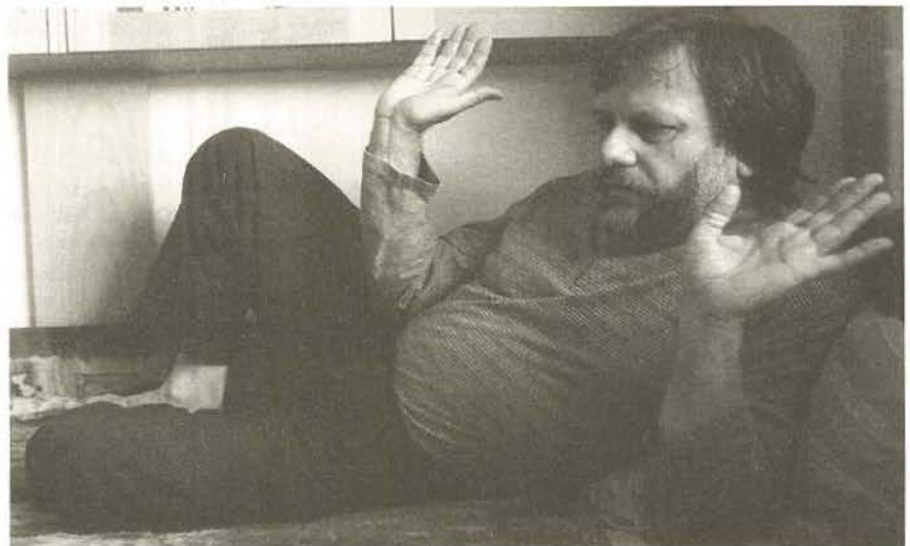
3- Stalin dönemi kötüdür, Stalin Çarlık'ın devamıdır.

4- Ukrayna'daki olay esasen bir Putin müdahalesidir.

5- Ukrayna'daki hareketin kusurları vardır ama bunlar zamanla çözülebilir.

6- Leninist duruş bu kusurlu yolun kusurlarının bilinciyle Çarlık Rusyası'nın ve Stalin'in devamı olan Putin'e direnmeyi emreder.

Zizek'in sola çağrılarının anlamı "Ukrayna'daki faşist çetelere katılın" biçiminde düşünülemez. Bu yazıların görevi esasen sola "sessiz ol", "vicdanını rahatlat", "sürece müdahil olma" demektir. Zizek, Lenin'e yaptığı göndermelerle neoliberal çağın iklimini soluyan solculara uyuşturucu sunmaktadır.

Sistemin "aykırı düşünürü" Slavoj Žižek:
Şimdi de solun, neo-Nazi çetelere karşı tepkisini dizginlemeye çalışıyor...

7- Ya süperkomünist olacaksın ya da emperyalizme teslim olacaksın.

Sonuç olarak okuyucuya bugünün gerçekliğinde süperkomünist olmanın olanaksızlığı gösterilerek, okuyucu emperyalizmin dayattığı bir seçeneğe razı edilir. Zizek'in sola çağrılarının anlamı "Ukrayna'daki faşist çetelere katılın" biçiminde düşünülemez. Bu yazıların görevi esasen sola "sessiz ol", "vicdanını rahatlat", "sürece müdahil olma" demektir. Zizek, Lenin'e yaptığı göndermelerle neoliberal çağın iklimini solculara uyuşturucu sunmaktadır. Arzu eden kullanır. Arzu eden Zizek'i daha yakından okuyup ayrındaki gerçeğe ulaşmaya çalışır. Bu yazının amacı da Zizek'in üstünü "kızıl" makyajla kapatmaya çalıştığı gerçeği yakalamaktır.

Öncelikle Zizek'in yazısına daha yakından bakalım. Bu süreç içerisinde de Zizek'i ayak oyunları yakalamaya çalışalım. Sonrasında bugünün devrimcilerinin Ukrayna konusunda omuzlaması gereken görevleri anımsayalım.

Lenin heykellerinin yıkılışı: "Milli kurtuluşçu Zizek!"

Yıkılan "Lenin heykelleri", Zizek'e göre Sovyet zulmünü(1) simgelemekte, Putin Rusyası SSCB'den kalma komşular üzerindeki hâkimiyet siyasetinin devamı olarak algılanmaktadır. Lenin heykellerinin özellikle Kruşçev zamanında Stalin'i ortadan kaldırmak için ülkenin tamamına yayıldığını belirten Zizek, Lenin'in yeni anlamının Stalin'i yerini doldurmak olduğunu ima ediyor. Zizek'e göre tam da bu nedenle Lenin heykellerinin Ukrayna'da yıkılması, milli egemenliğin lehine bir adım olarak yorumlanmalı.

Zizek'in yeni konumlanması eğer bir süre daha bozulmazsa bir hayli ilginç olacağı benziyor. "Milli egemenlik", "ulusal sınırlar" gibi "demode" kavramların Zizek'in diline dolanması çağın ağır basan değerlerinin ne olduğu konusunda bir ipucu sunuyor. Demek ki bundan sonra Marksist eserlerden alıntıların ya-

Zizek'e göre, Lenin heykellerinin Ukrayna'da yıkılması, "milli egemenliğin" lehine bir adım olarak yorumlanmalı.

nı sıra burjuva devrimlerinin değerlerine, ilkelerine de sarılacak neoliberal kalemşörler.

Yakın zamanlara kadar Chavez'i, Tito'yu ve benzeri milli kurtuluşçuları, anti-emperyalist liderleri "kapitalizmden beter" olarak gördüğünü söyleyen Zizek, "ulusların kendi kaderini tayin hakkı"nın Atlantik sistemine uygun olarak yeniden

Yıkılan "Lenin heykelleri", Zizek'e göre Sovyet zulmünü simgelemekte, Putin Rusyası SSCB'den kalma komşular üzerindeki hâkimiyet siyasetinin devamı olarak algılanmaktadır. Lenin heykellerinin özellikle Kruşçev zamanında Stalin'i ortadan kaldırmak için ülkenin tamamına yayıldığını belirten Zizek, Lenin'in yeni anlamının Stalin'i yerini doldurmak olduğunu ima ediyor.

yorumlanabileceği bir ortamda söylem değiştiriyor. Bu yeni durum Wilson ilkeleleriyle Lenin'in "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" arasındaki çelişmeyi anımsatmakla birlikte kendine özgüdür. Jeopolitik parametrelerin egemen olduğu 20. yüzyılın ilk çeyreğinin aksine neoliberal düzenin siyasal biçimlenişinden etkilenen günümüz siyasetinin yeni parametreleri nedeniyle "yeni bütünlük" coğrafi bir bütünlüğe gönderme yapmamaktadır. Ukrayna gerçeğine daha yakından bakıldığında coğrafi bölünmenin etnik-tarihsel ve ekonomi-politik bölünmeyi gizleme işlevini yerine getirdiği görülecektir. Seçimlerle Ukrayna iktidarını değiştirme şansı olmayan Ukrayna'nın batısında hakim olan Rus düşmanlığı ve lümpen proletaryaya önderlik eden AB-ABD sermayesi, seçim dışı yollarla Ukrayna coğrafyasını bir bütün halinde yeniden şekillendirmeyi amaçlıyor. Dolayısıyla, Zizek'in sunduğu yol yalnızca bir Rusya eleştirisi değildir. Bunun da ötesinde Ukrayna'nın emperyalizmle yeniden şekillendirilmesinde sola olumlayıcı bir yol öğütleniyor.

Sola göz kırpmanın yolu: Ölüyü uysallaştır!

Zizek'in stratejisinin bir parçası olarak sol içerisinde tutulacak bir yan bulması gerekiyordu. Burada da esasında Stalin'in karşısında üstünlüğü genel kabul görececek bir figüre sarılmak zorunda kalıyor. Bu figürün gerçek olması da gerekmiyor, tek gereken gerçek bir figürün yerine geçmesi, gerçeğe yamuk bakmasıdır. Lenin, Zizek'in elinde bir ütöpik sosyaliste dönüşüyor. Gerçek Lenin'i yok etmenin yolu Stalin'e karşı iyi bir baba rolü verilen figüran Lenin'dir. Yaşayan bir Lenin olmayınca, geriye yapılacak tek şey Lenin'in uysallaştırılarak günümüz solunun yumuşatılmasıdır.

Ukrayna'ya Çarlık döneminde sahip olmadığı özgürlüğü ve kendi kaderini tayin hakkını, dilini canlandırma olanağını veren Lenin Rusyası olduğunu belirten Zizek, kültürel ve toplumsal kazanımların Ukrayna'da Lenin döneminde yerleş-

tiğini ve tam da bu nedenle heykellerin yıkılmasının ironik bir yanı olduğunu söylüyor. Zizek, her nasılsa, birden Lenin-Stalin karşıtlığı olarak sunduğu bir "tarihsel zıtlasma" yaratıyor. Lenin, koşulsuz olarak tüm ulusların ayrılma hakkını savunan bir ulusal kurtuluşçuydu; Stalin ise her ne pahasına olursa olsun buna karşıymış.

Zizek'in Stalin korkusu!

Post-Marksist Zizek'in, bu yazısında, birden resmi geçitlere ilgisinin doğduğunu görüyoruz. Bu kez hayıflandığı şey bu resmi-askeri geçitlerde Lenin'in yer almayıp Stalin portrelerinin ellerde dolaşmasıymış.

Stalin imgesinin farklı çevrelerde farklı anlamları vardır, bu doğaldır da. Faşistlerin gözünde Stalin, faşist orduları püskürten bir makine; sosyal demokratların gözünde özgürlük düşmanı; liberallerin gözünde "sol" Hitler; Zizek'in gözünde ise Çarlık Rusyası'ndan ABD-Atlantik topraklarına uzanan bir şer güç. Zizek özelinde, ABD'nin şer ekseninin vücut bulmuş hali Stalin'dir.

Birçoklarının sandığı gibi Stalin ölmüş olsaydı, Zizek ve benzerleri Stalin'in adını ağızlarına almazdı ya da en azından olumsuz bir dille konuşmazlardı. Stalin düşmanlığının güncelliğinin nedenini Zizek açığa çıkarıyor: Rossiya televizyon kanalının 2008'de yaptığı bir kamuoyu yoklamasında Stalin yarım milyon oyla tüm zamanların en büyük üçüncü Rus'u seçildi. Küresel güçlerin bölgede yoğunlaşan karşıtlığında Putin'in tarihsel bir blok arayışına soluğu Stalin'de bulması Zizek'i çok rahatsız etmiş olacak ki Stalin zamanında kullanılan "Yeni Rusya" adlandırmasının Putin'in açıklamalarında yer bulduğunu zikrederek aradaki paralelliğe dikkat çekiyor.

"Resmi söylem" eleştirisi

Adettendir, Zizek "resmi söylemi" eleştiriyor. İddiasına göre çatışma Rus resmi söyleminde özel bir karşıtlık gibi sunuluyor, elbette gerçeğin aksine:

Stalin imgesinin farklı çevrelerde farklı anlamları vardır. Örneğin Zizek'in gözünde Stalin, Çarlık Rusyası'ndan ABD-Atlantik topraklarına uzanan bir şer güç...

"Avrupa'nın tüm neo-faşist sağ (Macaristan'da, Fransa'da, İtalya'da, Sırbistan'da) sürmekte olan Ukrayna krizinde Rusya'nın 'Kırım Referandumu'nu Rus demokrasisi ile Ukrayna faşizmi arasında bir seçilmiş gibi sunması sonucunda Rusya'yı sıkı sıkıya destekliyor."

Avrupa'nın gerçek neo-faşist sağının kimi desteklediğini olaylara katılan ey-

Birçoklarının sandığı gibi Stalin ölmüş olsaydı, Zizek ve benzerleri Stalin'in adını ağızlarına almazdı ya da en azından olumsuz bir dille konuşmazlardı. Stalin düşmanlığının güncelliğinin nedenini Zizek açığa çıkarıyor: Rossiya televizyon kanalının 2008'de yaptığı bir kamuoyu yoklamasında Stalin yarım milyon oyla tüm zamanların en büyük üçüncü Rus'u seçildi.

lemcilerin kimliğine bakarak anlayabiliriz. Zizek'in aksine *a priori* bir akıl yürütme yapmayacağız. Svoboda (Özgürlük) Partisi, Ukrayna Nasyonalist Partisi, protofaşist Ukrayna Demokratik Birlik Partisi, merkez sağdan Ukrayna Anavatan Partisi, Ukrayna Milliyetçiler Kongresi, Ukrayna Milli Meclisi (Ukrayna Halkının Özsavunması, özgün adıyla UNA-UNSO) vb. parti ve örgütler Zizek'in "milli egemenliği" savunan güçleri olarak öne çıkmaktadır. Oysa, olayların çıkış noktasına bakarsak Zizek'in "milli egemenlik" anlayışının ne olduğunu anlayabiliriz. Olayların çıkış nedeni Ukrayna'nın seçilmiş hükümetinin AB ile yapılması beklenen anlaşmaları (AB'ye katılım ve serbest ticaret anlaşmaları başta olmak üzere bir dizi anlaşma) yapmamasından rahatsız olan ve yukarıda adları anılan partilerin darbe girişimidir. Sözde milli egemenlikçiler Ukrayna hükümetinin siyasi yetkilerini AB'ye devretmek için canları pahasına mücadele etmektedirler. Dolayısıyla, Zizek'in milli egemenliğini "milli" yapanın 1970'ler Türkiye'sindeki MC (Milliyetçi Cephe) hükümetlerinden farksız olduğunu görmek mümkün. En büyük NATO'cu, en büyük AB'ci en büyük milli egemenlikçi olunca, en büyük Leninist de en büyük faşist oluveriyor!

Zizek, adını açıkça vere vere "anti-empyralist solculardan" da şikâyetçi: "Tahmin edildiği gibi, birçok antiempyralist solcu ilgili haberlere Ukraynalılara patronluk taslayarak tepki gösterdi: [Ukraynalılar] AB'ye katılmanın Ukrayna'yı er ya da geç tıpkı Yunanistan gibi Batı Avrupa'nın sömürgesi haline getireceğini göremeyip Avrupa'yı idealleştirerek ne denli kandırılmışlar!"

Zizek'in şikâyeti bir gerçeğe işaret etmektedir. Antiempyralist sol ayakta. Zizek'e bu yazı görevi verilmişse ya da Zizek, bunu "komünist" bir disiplinle üstlenmişse demektir ki şikâyetçi olunacak bir antiempyralist sol kitle var. Zizek bu kitleye karşı Leninist salvolar yaparak ikna turlarına devam ediyor.

Aşamalı devrimden aşamalı işbirlikçiliğe!

"Yetmez ama Evetçi" şiarını tersine çevirerek Zizek "Evet, Ama Yetmez!" diyor. Ukrayna-Rusya karşıtlığı olarak sunulan iç savaş sürecinde Zizek'in Leninizmi Batı uygarlığının karşısında bir tehdit olan Rusya'ya karşı "kitle çizgisi-ni", "aşamalı devrim stratejisini" öneriyor. Zizek'in sunduğu resim kısaca şu şekilde:

- 1- Ukrayna'nın devrim yapacak bir kitle ve kabiliyeti bulunmamaktadır.
- 2- Bu kabiliyet ve kitle yok diye bekleyecek değiliz.
- 3- Devleti çökertmeli ve güçsüz olana sarılmalıyız.

Demek ki Zizek'e göre "Batı cephesi" güçsüzdür. Ukrayna halkı ve aydını Zizek'in istediği nokta değildir. Demek ki Ukrayna solu henüz bozulmuş değildir. Çökertilmesi gereken devletlerin biçimi Küba'dan Çin'e tüm ulus-devletlerdir. Bu ulus-devletler mikromilliyetçilikle ama aynı zamanda kozmopolitizmle uyumlu "milli egemenliğini" daha büyük devletlerin uluslararası kurumlarına devreden devletçiklere bölünmelidir. Bu polit-

kanın iflas ettiğini görmek zor olmasa gerek. Çok değil bir yıl önce insanlara sorulsa Rusya'nın topraklarını genişletme şansı var mı diye, yanıt büyük bir ihtimalle "hayır" olurdu. Batı kaldırdığı taşın altında kalırken taşın altında ezilen Zizek'in temsiliyle Batı'nın solu olmaktadır. Batı taşın altında kalırken hala solu ezmenin derinde!

Soyut devlet düşmanlığıyla hayaletlerle mücadele özgürlüğü

Zizek solun ayağını yerden keserek solu tuş etme stratejisini izliyor. "Süperkomünizm" bayrağı sallayarak yeterince komünist bulmadığı kim varsa düşmanlaştıran Zizek, komünizme cepheden karşı olanları sosyalizmin erken aşamasında yer alan devrimci hareketlermiş gibi kucaklıyor. Zizek'in bu tutumu yeni değil. BBC'nin *Hard Talk* adlı programında Chavez'i baskıcı ve kapitalizmden beter olarak niteleyen de Zizek'in "süperkomünizmi"ydi.

İmparator Konstantin'in uysal İsa'sının her türlü rezaleti kabul etmeye sevk eden "İlk taşı günahsız olanın at-sın!" şiarını benimsercesine Zizek, Horkheimer'a sarılıyor:

Zizek'in hinliği, tam anlamıyla sosyalist-komünist olamayanın, olmayanın susturulması biçiminde açığa çıkıyor. Zizek'e göre "komünist değilsen, Ukraynalı faşistlere karşı çıkamazsın! Komünist değilsen, ABD'ye karşı milli kalkınma programı benimseyemezsin!" Ayakları yerden kesilen solun tek yapacağı soyut devlet düşmanlığıyla Paraguay'la ABD'ye düşmanlığı eşitlemektir!

"1930'larda Max Horkheimer'ın kapitalizm ve faşizm hakkında söyledikleri bugün başka bir bağlamda yeniden vücut bulmaktadır: liberal demokrasiyi eleştirmeyenlerin köktendincilik hakkında da sessiz kalmaları gerekmektedir."

Zizek'in hinliği, tam anlamıyla sosyalist-komünist olamayanın, olmayanın susturulması biçiminde açığa çıkıyor. Zizek'e göre "komünist değilsen, Ukraynalı faşistlere karşı çıkamazsın! Komünist değilsen, ABD'ye karşı milli kalkınma programı benimseyemezsin!" Ayakları yerden kesilen solun tek yapacağı soyut devlet düşmanlığıyla Paraguay'la ABD'ye düşmanlığı eşitlemektir! Sola devletle dövüşmek adına, esasında, hayaletlerle dövüşmeyi öneren Zizek, Stalin'in hayaletiyle dövüşür gibi görünürken esasında Putin'le güç tutmaya kalkışıyor.

"Süperkomünizm" Zizek'in olsun, biz bildiğimiz yoldan antiemperyalist mücadeleyle enternasyonalizme ilerleme yolundan ilerleyelim!

Dipnot

(1) İnsanlıktan çıkan Ukrayna kuvvetleri için bkz. : <http://let-them-know.livejournal.com/2594.html>

BBC'nin *Hard Talk* adlı programında Chavez'i baskıcı ve kapitalizmden beter olarak niteleyen de Zizek'in "süperkomünizmi"ydi...

"Başımız açık Kur'an okurduk"

1923-24'te benim Çorum'da ilkokul resimlerim var. Kızlar ilkokulda ve kocamanlar. O zaman öyle; önceden okula gitmemişler ve hiçbirinin başı örtülü değil. Ben orada 4. sınıfa geldim ve başımı örttüğümü hatırlamıyorum. Hatta bizim sınıfta Kur'an okunurdu. Hoca gelir bize Kur'an dersi verirdi. Başlarımızı örttüğümüzü ben hatırlamıyorum; başımız açık Kur'an okurduk.

Bu yıl 20 Haziran'da 101 yaşına girecek olan "Son Sümer Kraliçesi" Muazzez İlmiye Çiğ ile din ve Cumhuriyet karşısında kadının konumunu konuştuk.

Okurlarımızın yararlanacağını düşünüyoruz.

İlyaz? Kadının baskı altına alınmasını ön-gören uygulamalar ekseninde, kadının medeniyet içindeki rolünü nasıl tarif edebiliriz?

MİÇ: Şimdi sen çok derine gittin... Bir kere eski Türklerde kadın-erkek ayrımı

Eski Türklerde kadın-erkek eşitti!

Bilim ve Ütopya (BÜ): Sayın Çiğ, öncelikle *Bilim ve Ütopya* adına bu davetimi-zi ve ricamızı geri çevirmedığınız için çok teşekkür ediyorum.

Muazzez İlmiye Çiğ (MİÇ): *Bilim ve Ütopya* benim yazılarımı ilk verdiğim yer, benim için çok değerli...

BÜ: Yaradılışçı tezlerde özellikle kadın bir şehvet veya arzu nesnesi, erkeğin ilk günahını işleme nedeni veya vesilesi olarak tarif edilir. Yani cinselliği temel alan bir anlayış temelinde, kadına yönelik belli yasaklar, yaptırımlar söz konusu olagelir...

MİÇ: Aynı bugünkü zihniyetten bahsediyoruz yani!

BÜ: Elbette ki bizler bu konuyu ele alırken belli ayrımlar yapacağız. Bu bir Tanrı emri gibi yansıtılsa da, soruna bir yerde erkeğin veya erkekliği temsil eden kurumların kadın üzerindeki baskısını gösteren bir düzenleme olarak mı bakma-

Sumer mabetlerinde çeşitli kadın sınıfları var. Bugün baksak "fahişe" diyeceğimiz kutsal kadın sınıfı cinselliği gerçekleştiriyor. Yani gençlere, erkeklere yol gösteriyor. Bu kadınlar kutsal kabul ediliyor. Üzerlerini örterek mabette sınıflarını belli ediyorlar.

Eski Türklerde kadın-erkek ayrımı yoktur. İslamiyet'ten önce kadın-erkek arasında hiç ayrım olmadı. Hatta erkekler kadın gibi ve kadınlar da erkek gibi yetiştiriliyordu.

yoktur. İslamiyet'ten önce kadın-erkek arasında hiç ayırım olmadı. Hatta erkekler kadın gibi ve kadınlar da erkek gibi yetiştiriliyordu. Ben Dede Korkut'ta bir hikâye okudum. Orada delikanlı evlendirilsin isteniyor aile içinde. Ama delikanlı evleneceği kızın işgüzar olmasını vs. istemiyor. "Benim gibi ata binen, benim gibi kılıç kullanan, ok kullanan bir kız istiyorum" diyor. Yani eski Türklerde kadın-erkek eşitliği tamamen var. Eşitsizlik, İslamiyet'e geçildikten sonra gündeme geliyor.

Daha ziyade Hristiyanlar ilk başladıkları zaman başlarını örtmüşler. Hristiyanlarda çarşaf var; bunu bizzat kaynaklarda gördüm. Yani kadınlar çarşafly. Hatta mesela geçenlerde bir e-postada gördüm. Çarşafly kadınlar var ve soruyorlar "hangisi, hangi dindendir?" diye. Herkes çarşaflyya İslam demiş, hâlbuki Hristiyan.

Bu hocalar, hacılar Hristiyanlıktan bunu almaya başlamışlar. Hâlbuki Kur'an'da kadınlar için 'örtünmedikleri takdirde Müslüman değildir' diye bir şey yok. 'Kadın örtünmediği takdirde cehenneme gidecek' diye böyle kurallar yok. Şimdi bu ikisi çok önemli. Örtünme denilen şey şöyle ortaya çıkıyor:

Seks öğreten örtülü rahibeler

Sumer mabetlerinde çeşitli kadın sınıfları var. Bugün baksak "fahişe" diyeceğimiz kutsal kadın sınıfı cinselliği gerçekleştiriyor. Yani gençlere, erkeklere yol gösteriyor. Orada seks yapan kadınlar var. Bu o zaman tanrısal bir görev; yani Sumerler cinselliği kapalı bir kutuya koymuyor, aksine ortaya koyuyor. En önemlisi fonksiyonunu tam bilmesek de Gilgamiş Destanı'nda mesela yeni yaşamına hazırlanmak isteyen bir orman adamı var. O adamın terbiyesi için mabetteki bir kadını, yani genel kadın olan bir rahibeyi gönderiyorlar. O yemek yemeyi, insan gibi içmeyi öğretiyor; çünkü adam hayvanlar gibi yiyor. Giyinmeyi öğretiyor, seksi öğretiyor. Bu çok önemli. Bu demektir ki mabetlerdeki bu kadınlar seksi öğretiyorlar, bir nevi ders veriyorlar. Bu kadınlar kutsal kabul ediliyor. Üzerlerini örterek mabette sınıflarını belli ediyorlar. Başlarına basit bir şey örtüyorlar. İsa'dan

Başörtüsü bir kutsal sınıfı, kutsallığı gösteriyor. Bu simge, Sumer mabet fahişelerinden çok çeşitli dinlere geçiyor.

önce 1600'lerde bir Asur kralı alıp çıkıyor ve diyor ki "evli ve dul kadınlar sokağa çıkarken başlarını örtecekler." Vurguluyorum, evli ve dul kadınlar. Sonra bunu Yahudiler alıyor. Kadınlar evlenir evlenmez örtünüyorlar, saçlarını kestiriyorlar, peruk takıyorlar. Sumerlerin fahişeleri kutsal kadın sayılıyor. O kutsallık diğer medeniyetlerde, Hititlerden Romalılara kadar gidiyor. Kadınlar başlarını örtünce saygın kadın unvanı alıyorlar. Mesela başlarında örtü olan kadın heykelleri var. Yani bu örtü bir kutsal sınıfı, kutsallığı gösteriyor.

Örtünme İslam'a nasıl geçti?

Benim okuduklarım ışığında, Mekke'de İslamiyet kuruluyor. O zamana kadar bir şey yok. Peygamberin eşleri, kızları ve cariyeleri var. Mekke'de bunların hepsi biliniyor ve bunlara sataşmıyorlar. Şayet sataşırlarsa, o zaman kan gövdeyi götürüyormuş. Onun için Mekke'de kapanma mevzuu yok. Medine'ye göç edildiğindeyse -ki Medine çok kozmopolit bir yer; Hristiyan'ı var Yahudi'si var her şeyi var- Medineliler Mekke'den gelenleri tanımıyorlar. Kim olursa olsun sataşacaklar. Onun üzerine peygamberin karlılarına ve kızlarına kapanma emri geliyor; ama yazarken mü-

min kadınlara da başlarını örtmelerini söylüyorlar. Ben, bu tamamen uydurma diyorum. Çünkü bu emir peygamber karlıları ve kızları için gelen bir şey. Tanınsınlar, rahatsız edilsinler diye...

Zaten biliyorsunuz Kur'an Muhammed zamanında yazılı değil. Sonra diyorlar ki, sözüm ona Muhammed zamanında ezberlemişler; Muhammed'in ağzından onu 14-15 sene sonra yazıya dökmeye çalıştılar. Nitekim yazıya dökmüşler ve iki ayrı Kur'an gibi olmuş. Osmanlı zamanında da demişler ki bunları birleştirelim. Bunlar birkaç elden geçiyor ve değişiyor. Bir de örtünme hakkında Nisa Suresi'nde "bir örtü vurun" diyor ama "bu örtüyü örtmeyen kadın Müslüman değildir, cehenneme gidecektir" diye bir ceza yok. Bunu sonradan uydurmuşlar; şeyhler, tarikatlar bunu kullanmışlar.

Bir de şimdi bizim köylümüz asla kapanmaz. Erkek-kadın ayırımı yoktur. Peçe takmak falan hep şehirlilere gelmiş. Padişahlar özellikle son zamanlarda kadınlar için peçesiz sokağa çıkmayı yasaklıyor. Tamamıyla erkeklerin uydurması...

BÜ: Peki, modern dönemde de köyler ve kentler arasında Mekke-Medine ayırımı olduğunu mu düşünüyorsunuz?

MİÇ: Ben televizyonda "Gezelim Görelim" gibi programlar izliyorum. Ara ara görüyorum; gezen kişi gidiyor köylere kadın-erkek karşıyorlar, öpüşüyorlar, ondan sonra kızlı erkekli oyun oynuyorlar. Yani halkımız bizim böyle... Buna karşı din zorlaması yapıyorlar.

"Başımız açık Kur'an okurduk"

Şimdi 1923-24'te benim Çorum'da ilkokul resimlerim var. Kızlar ilkokulda ve kocamanlar. O zaman öyle; önceden okula gitmemişler ve hiçbirinin başı örtülü değil. Ben orada 4. sınıfa geldim ve başımı örttüğümü hatırlamıyorum. Hatta bizim sınıfta Kur'an okunurdu. Hoca gelir bize Kur'an dersi verirdi. Başlarımızı örttüğümüzü ben hatırlamıyorum; başımız açık Kur'an okurduk. O zaman ben bunu idrak edemedim. Fakat sonradan yaptığım

araştırmaya göre II. Meşrutiyet'te ilkokullar açılmaya başlanıyor ve açılan bu okullarda kızlar başlarını örtmüyorlar. Yani bunun mazisi var anlatabildim mi? O zaman Atatürk'ün başörtüsüne dair söylediği hiçbir şey yok. 1923-24 yıllarında ben okuldayım. 1925'te Bursa'ya geldim ve okula başladım, yine başörtüsü yoktu ve kızların başı açıktı. Sonra beni babam bir özel okula aldı. Okul kız-erkek karışıktı ve kızların başı açıktı. Sonra öğretmen okuluna geçtim, kızların başı açık. Yani 1926'da. Daha önceden bunlar yapılmıştı. Atatürk de "Kıyafet Kanunu"nu getirirken şöyle düşündü: "Kızlar zaten ilkokula başı açık gidiyorlar. İleride de bu kanuna göre başlarını örtmeyecekler ve böylece onlar yetişecek. Onların yetiştirdiği çocuklar da başları açık olarak devam edecek." Bu çok önemliydi. Peki neden?

Şimdi bakın, bir kere Hristiyanlar Müslümanları sevmiyor çünkü onlardan sonra gelen bir din, yani kendilerine göre haklılar. Müslümanları dini olarak sevmedikleri gibi, kılık kıyafetleri de onlardan ayrı olunca daha çok sevmiyorlar. Senin kılık kıyafetine, saçına bakıyorlar. "Ne lüzumu var saçın başın" diyebiliriz; ama öyle olmuyor. Atatürk'ün gittiği yerlerde -Avrupa'da mesela- alay ediliyor. Önemli bir askeri toplantıya davet ediliyor ve Fransa'ya gidiyorlar. Kumandanlar hep beraber manevrayı tartışıyorlar. Atatürk bakıyor, doğru buluyor yapılanları ve kendince bir manevra planı çiziyor ama kabul etmiyorlar. Onun üzerine Atatürk'ün canı sıkılıyor. Oradaki adam diyor ki "Şu başındaki var ya... O yüzden senin planını kabul etmiyoruz." Atatürk bunları bildiği için, ayrımı yaşadığı için kıyafete dikkat ediyor. Ayrıca laikliğin en mühim yönü şudur ki, din tamamıyla senin içinde olacak. Kendi evinde yap; ama bunu vazifene getirmeyeceksin. "Namaz kılacağım, ben işimi yapmıyorum" diye bir şey yok. Mesela namazın kazasını yapmışlar. Yani akşam gidip kazasını kılabilyorsun. Bunu daha önceden düşünmüşler; ama dini gösteriş yapılıyor. "Dini gösteriş yapılmayacak, dinden istifade edilmeyecek, hiçbir yarar sağlanmayacak ama kendi istediğini kendin yapacaksın" demişler.

Muazzez İlmiye Çığ'ın gençliği...

"Tepeden inme"nin yararları

BÜ: Cumhuriyet reformlarının "tepeden aşağı" yapılmasına yönelik eleştiriler hakkında siz ne düşünüyorsunuz?

MİÇ: Bakın, eğer tüm o reformlar bir anda yapılmıyorsa bugünlere göremezdik. Mesela "yazıyı altı senede değiştirelim, insanlara altı sene süre verelim" deniliyor ilk başta... Yani hem eski harfler hem yeni harfler kullanılsın istiyorlar altı sene boyunca. Atatürk dedi ki "altı seneye kadar yine çalışmazlar, ancak altı ayda çalışırlar. Bu yüzden altı ay diyeceğiz." Ve altı ayda herkes öğrendi. Bir şeyi sürüncemeye bırakırsan o biter... Sürüncemeye bırakmadan devam etmek gerekiyor. O yüzden bizim devrimler oturdu, yoksa oturmazdı. Ki

Yaptığı şey ileride kadınların, küçük kızların çarşafa girmesine sebep olacak. Bunu gerçekten istiyor mu sormak istiyorum. Yavaş yavaş alıştıra alıştıra yapıyorlar her şeyi.

o zaman da karşı gelenler çoktu. Bir inönü, bir de Fevzi Çakmak Atatürk'e hiçbir zaman karşı olmadı. Fakat en yakın silah arkadaşlarından birisi "padişahlığı devam ettirelim" dedi, biri "halifelik kalsın" dedi, öbürü başka bir şey dedi... Biri mesela, "bu kadar ani yapılmasın, ağır ağır yapalım" dedi. Eğer yavaş yavaş yapsaydı hiçbir olmayacaktı! Bugünkü halimizi daha o gün görecektik. Çünkü etrafımızda akba gibi bekliyordular yemek için. Bugün o zamandan başlayacaktı ve belki Türkler kalmayacaktı ortada. Bunu söyleyince karşı çıkıyorlar ama o zaman öyleydi.

Kadın-erkek ayrıldı mı iki cins düşman olur

BÜ: Oldukça can sıkıcı; ama değişmemizi gerektiren başka bir mevzuunun da kadın cinayetleri olduğunu düşünüyorum. Bunun yerine erkek cinayetleri, yani erkeklerin işlediği cinayetler demek daha doğru olursa da, bu şekilde sormuş olayım. Elbette bu kayıplar can sıkıcı olsa da sebepleri üzerine düşününce, en yaygın açıklamalar ekonomik sıkıntılar ve dini referanslı dürtüler olarak ortaya konuyor. Siz ne düşünüyorsunuz?

MİÇ: Kadın cinayetleri tatsız olur mu; gerçeğin ta kendisi! Gazetelerde onlarca haber görüyoruz. Bu hükümetle ne kadar da arttı görmüyor musunuz? Ondan evvel bu kadar yoktu. Elbette ekonomik kriz var, kültürlük var, kadın-erkek ayrımı var. Eğer kültürlü olsalar ve evvelinde kadın-erkek oturmayış olsalar, arkadaşlar olarak evlenilir ve gerekirse ayrılır; bunlar sorun olmaz. Ama bunlar alışmamışlar. Baksanıza kadını-erkeği ayırıyorlar daha çocukluktan başlayarak. Bu bir topluma yapılabilecek en büyük kötülüktür. Kadın-erkek ayrıldı mı iki cins birbirine düşman gözüyle bakar.

Cinselliğin trajedisi

Öyle çok kızlar var biliyorum, erkeğe hiç yanaşmamış, hiç tanımadığı bir erkek onu koynuna almaya çalışıyor ve kız deli oluyor. Adam da utanarak geliyor, o da hiç-

bir şey bilmiyor. İçgüdüleriyle geliyor. Cinsellik tam bir trajedi oluyor. Bir terbiye meselesi var. Sonra erkek de, kadın da etrafını görünce cahilce bir hürriyet yaşamak istiyor. Hadi bakalım bununla baş edelim! Evlilik kolay bir müessese değil. Alışmak, anlatmak, paylaşmak lazım. Ama herkes cahil ve gelişigüzel gidiyor.

1931'de ben öğretmenken, Konya'da-ki, Edirne'deki öğretmen arkadaşlarım memlekete dağıldılar. Gittikleri yerlerden hiçbirisi şikâyet etmedi. Hiçbir öldürme vakası olmadı. Bilakis oralardaki öğretmenlere saygı ve yardım vardı. Ben hiç unutmuyorum, genç bir kızken Eskişehir gibi hiç tanımadığım, tanınmadığım bir yer-deydim. Ne laf atmak ne başka bir şey... Böyleydi 1930-35 arası.

BÜ: Peki hocam bu kadar iyi şeyler paylaşıyorsunuz Cumhuriyet'in ilk yıllarına ilişkin; ama bugün kadın-erkek konusunda yaşadığımız sorunların nüvelerini baskın bir şekilde ne zaman gözlemlemeye başladınız? Kırılma anı olarak tarif edeceğiniz bir dönem var mı?

Gerici erkek zihniyeti

MİÇ: Şimdi ben bir kısmını bilmiyorum elbette. Zaten çok evvelinden erkekler kızların okumasında muazzam bir kötülük görüyorlar. Ben öğretmen okuluna girdiğimde yıl 1926'ydı ve yaşıma büyütüp gire-

bilmiştım. Yani on bir, on iki yaşındaydım. Çocuğum daha... Bir yerlerden kulağıma gelmişti ki "öğretmen okulunda tuvaletler kadınların düşürdüğü çocuklarla dolu" diye. Ben ne olduğunu anlamadım. Sonra biraz büyümeye başlayınca ne demek istediklerini anladım. Yahu çocuk düşürmek hiç öyle kolay mı helâda? Kadın kan kaybediyor, hasta oluyor. Olabilir mi? Ben beş sene okudum, böyle bir şey görmedim. İşte erkek zihniyeti hep bu! Bilhassa bu yobazlar ki ODTÜ'de de hareketlenmeler olunca benzer şeyi söylediler, "çocuk düşürüyorlarmış yurtlarda" diye... Yetmiş, seksen sene öncesinin lafı bir yerde. Öte yandan mesela zamanın Milli Eğitim Bakanı Şemsettin Sirer Köy Enstitüleri'ndeki kızlara "karılar" diyor. Yani nasıl söylersin bunu, işte o zihniyet Atatürk ölünce ortaya çıktı. İnönü zapt edemedi bunları. İnönü savaşın getirdiği yoksullukla didişirken bir yanda bunlar oldu. Sonra "komünist olacak" dediler Köy Enstitüleri'nden çıkanlar diye; Amerika da dedi aynısını ve buraları kapattılar. Memleketin bütün istikbalini mahvettiler. O çocukları şimdi camiler, İmam Hatipler alıyor. Cumhuriyet'in aleyhinde müthiş bir grup oluşuyor.

Kadınların örgütlenmesi ve birleşmesi gerek

BÜ: Bugün etrafımıza baktığımızda onlarca farklı kadın örgütlenmesi görme-

miz mümkün. Ancak toplumdaki birçok konudaki bölünmüşlüğün bir benzerini de kadın oluşumlarında görüyoruz. Bu düşünce ayrılıklarına rağmen bir araya gelmek gerekmiyor mu sizce?

MİÇ: Herkesi toparlamak gerekiyor. Kadınları bir davanın etrafında toplamak lazım ama nasıl olacak bilmiyorum. Kadınlar İstiklal Savaşı'nda olmasaydı savaş kazanılamayacaktı.

Şimdi kadınların örgütlenmesi lazım. Hakikaten ben de bu hususta hiçbir şey yapamadım. Çok yazdım çizdim; ama bir organizasyon yapmadım. Şimdi bilgisayarla, başka olanaklarla insanlar birbirleriyle muazzam irtibat kurabiliyor. Tam bir organizasyon yapılacak zaman. Nitekim farklı tavsiyelerde bulunuyorum. Hep bir arada olmak, devletin yaptıklarına karşı korkmadan tepkileri göstermek gerek. Ben oturduğum yerden tepkimi göstermeye çalıştım, vatandaşlık tepkimi... Aradım, telgraf çektim, mektup yazdım.

Sokaklara çıkmalıyız

BÜ: Konu konuyu açıyor; ama ben şimdi soracağım soruyla söyleşimizi sonlandıralım istiyorum. Sizi de fazlasıyla yordum sanırım. Geçen sene Gezi Parkı'nda ve Türkiye'nin dört bir tarafında aslında yukarıda da bahsettiğimiz gibi kadın ve erkeğin birlikteliğini gördük. Toplamdaysa bambaşka gruplardan, düşüncelerden insanlar yan yana gelebildi, beraber direndi. Ne hissettiniz hocam?

MİÇ: Ben çok beğendim ve gururlandım. Şuna kâniyim ki çocuklar müdahaleyi hak etmediler. Fakat bunun köylere kadar gitmesi beni çok heyecanlandırdı. Köylerde de ayaklandılar. Ama bu seçimlerden sonra da halk yine ayaklanmalıydı. Seçimi iptal ettirecek kadar ayaklanmak lazımdı. Bu seçimi %40 kazanmamıştır. %20 kazanmıştır. %40'ın %10'u hile, diğer %10'u rüşvettir. İstanbul'un çok merkezi yerlerinde binalara olmayan insanlar yerleştirilebiliyorken köylerde neler yapıyordu tahmin edebiliyor musun? Gençler memleket size kalıyor, çıkmanız lazım sokaklara!

Yobazların yalanları 90 yıldır hep aynı... ODTÜ'de de "kızlar yurtlarda çocuk düşürüyor" diye propaganda yapan cemaatçiler, öğrenciler tarafından kampüsten böyle kovulmuştu.

2014 YÖK Raporu

Çıkmaza çıkan yol haritası

YÖK raporu, laf kalabalığının ötesinde, üniversitenin “küresel güçlere” teslim bayrağını çekmesinin 2014’te geldiği noktadır. Bu açıdan, iflasın adıdır. Son yıllarda uygulanan neoliberal politikanın son halkasıdır. YÖK yöneticilerine şunu sormak lazım: Üniversitenin ortak aklını bir yana iten, her şeyi piyasaya bırakan bir sistemin YÖK’e neden ihtiyacı olsun? Bu soruya tek bir yanıt akla geliyor: YÖK’ü ve yükseköğretim alanını iktidarın denetiminde tutmak.

YÖK Başkanı Prof. Çetinsaya’nın “**Yükseköğretim için yeni bir yol haritası**” olarak sunduğu, “**Büyüme, Kalite ve Uluslararasılaşma**” baş-

lıklı strateji/paket, kamuoyunun fazla dikkatini çekmedi ama üzerinde durmaya değer. Tamamı YÖK web sitesinde yayımlanan 194 sayfalık paket, üniversite ve yükseköğretim alanını farklı yönleri ile ele alıyor, 2014’ü temel alarak geleceğe ilişkin projeksiyonlar yapıyor.

Şimdilerde her yerde karşımıza çıkan “küreselleşen dünyamızda” cümlecigi ile başlayan neoliberal söylem, bu raporda da boy gösteriyor. Bu cümlenin ardından konuya göre “küreselleşmiş öneriler” sıralanıyor. TÜSİAD, OECD vb. isimleri havalarda uçuşuyor.

Yine de bir şey dikkati çekiyor: OECD tarafından 2007’de kaleme alınan dört senaryoya dikkati çeken YÖK Raporu, OECD’nin bu alandaki yeni arayışlarını da yansıtıyor. Üzerinde kısaca durmakta yarar var.

OECD’nin (2007) raporu yüksek öğretimde dört senaryoyu tartışıyor:

1. Açık ağ,
2. Hizmet eden, yerel ulusal topluluklar,

3. Kamu sorumluluğu,

4. Yükseköğretim şirketi modeli.

“Açık ağ” senaryosundan kastedilen, bilim kuruluşlarından, öğrencilerden, sanayi kuruluşlarından vb. oluşan, deyim yerindeyse ucu açık ağın yükseköğretim sorunlarına el atarak sistemi yürütmesi. İlginç olan, yükseköğretim sorunlarını ele alan bir YÖK raporunun “Açık ağ” modelini tartışırken “akademik kısıtlardan kurtulmayı” yüceltmesi. OECD’nin şahidi YÖK. Anarşizmle iç içe geçen bir liberalizmin vicaklılığı boy gösteriyor.

İkinci senaryoda ele alınan “**yerel-ulusal topluluklara hizmet**” küreselleşme öncesi “ulusal modeli” anımsatıyor. Demek ki, kalem OECD uzmanlarının elinde bile

Çetinsaya’nın yeni “yol haritası”, *tamamıyla neoliberal söylem temelinde inşa edilmiş bir metin...*

Şimdilerde her yerde karşımıza çıkan “küreselleşen dünyamızda” cümlecigi ile başlayan neoliberal söylem, bu raporda da boy gösteriyor. Bu cümlenin ardından konuya göre “küreselleşmiş öneriler” sıralanıyor. TÜSİAD, OECD vb. isimleri havalarda uçuşuyor.

Raporda öğretim üyesi açığının ülkütücü boyutlarda olduğu da itiraf ediliyor.

olsa, rapor hayatın dayattıkları görmezden gelemiyor.

Üçüncü senaryoda “Üniversite-kamu sorumluluğu” irdeleniyor. Üniversite esas olarak kamusal bir faaliyet biçiminde ele alınırken, yükseköğretimin gelir kaynaklarının “katkı payı” vb. unsurlarla desteklenmesi araştırılıyor.

Dördüncü senaryo ise “Yükseköğretim Şirketi”ni tartışıyor. İşte, bu yeni bir uçukluk. Buna göre, yükseköğretim alanında eğitim üniversitelere bırakılırken, araştırma çalışmaları eğitimden ayrılarak başlı başına bir faaliyet olarak ele alınıyor. Araştırma, bir şirket faaliyet alanı gibi tasarlanıyor. Buna Hindistan’da yazılım, Çin’de modern tarım vb. örnek gösteriliyor. (s.32)

Konu, OECD raporlarının eleştirisi olmadığı için, yukarıdaki senaryolara değinerek geçiyoruz. Zaten YÖK Raporu da öyle yapıyor; OECD senaryolarına yer verse de lafı uzatmadan kendi işine dönüyor. “Günümüzde Üniversitelerin Amerikanlaşması” adını verdiği süreci döne döne irdeliyor. Rapor, yükseköğretim alanının sorunlarını dört bölümde inceliyor.

1. Tarihsel Gelişim Güncel Eğilimler,
2. Nicel Büyümeden Nitelikli Büyüme-ye,
3. Akademik İnsan Kaynağı,
4. Yükseköğretimde Uluslararasılaşma.

Rapor sonuç bölümünde sıralanan önerilerle bitiyor.

Tarihsel gelişim ve güncel eğilimler

YÖK Raporu (Çetinsaya Raporu mu demeli?) yükseköğretime bakış açısını, üniversite kavramının evrimini ele aldığı “tarihsel gelişim” adını verdiği ilk bölümde ortaya koyuyor. YÖK raporuna göre 11.-12. yüzyılda Batı Avrupa’da temelleri atılan modern üniversite, ulus-devlet aşamasından, Kant’ın aydınlanma modelinden geçtikten ve 19. yüzyılın başında Von Humboldt’un “araştırmacı üniversite” modeline, deyim yerindeyse, bir süre takıldıktan sonra II. Dünya Savaşı’nın ardından “küreselleşen dünya”ya ayak basıyor, “Amerika modeli”ni benimsiyor. Buna göre yeni anlayış “bilim insanlarından ziyade girişimci yetiştiren bir eğitim sistemi (s. 3) olmaya yönelmeli. Akademisyenlerden oluşan bir yönetim sistemi yerine profesyonel bir yönetim önerisi, “Amerikan modeli” tespiti hemen arkasından geliyor.

Büyüme

“Nicel Büyümeden Nitelikli Büyümeye” başlığını taşıyan raporun ikinci bölümü, grafikler galerisi. Bu bölüm bir karşılaştırma ile başlıyor, bir önerme ile devam ediyor. Bir kiteselleşme edebiyatıdır, gidiyor.

Okur bir sayı bombardımanına tabi tutulduktan sonra “Son on yılda yüksek öğretimde önemli bir niteliksel büyüme ve genişlemenin sağlandığı, Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkelerin yüksek öğrenim okullaşma oranlarını yakalandığı” (s.59) iddia ediliyor. Türkiye’de yükseköğretim sisteminin son yıllarda yakaladığı büyüme hızı sayılarla veriliyor. Açık öğretim dâhil 2010’da 3,5 milyon, 2013’de 4,9 milyon, 2014’de 5,5 milyon yüksek öğretim öğrencisi sayısına ulaşıldığı müjdeleniyor (s.53). YÖK bundan, kendine bir övünç payı çıkartıyor:

“Türkiye’nin OECD içinde en yüksek kapasiteye sahip ülkelerden biri haline geldiği, mevcut haliyle Türkiye’nin yükseköğretimde Çin, ABD, Rusya, Hindistan gibi kıtasal büyüklükteki ülkeler bir yana bırakıldığında en büyüklerden biri haline geldi.” (s.62)

Dikkat edelim, YÖK’ün övünerek vurguladığı sözcükler “büyüme ve genişleme”dir. Demokrat Parti’nin ünlü “her mahallede bir milyoner yaratmak” şiarının YÖK söyleminde (şimdilik) her ilçeye bir üniversiteye dönüştüğü görülüyor.

Üniversitenin “büyümesi ve genişlemesi” söylemi güzel de, değirmenin suyu nereden gelecek? Bu işi profesyonel işletmecilere bırakmaktan başka çaresi yok YÖK’çülerin. Eh üniversite bilimden eline eteğini çekip “girişimci” yetiştirmeye soyununca neoliberal söylemin sihir atfedilen sözcükleri bir kez daha karşımıza çıkıyor:

- Açıklık, şeffaflık,
- Performans temelli bütçeleme,
- Üniversitelerin profesyonellerce yönetilmesi. (Kaynak yaratma bu kişilere bırakılıyor)

“Yeni üniversiteler kurulmalı, üniversite kurulması yaygınlaştırılmalı, özelleştirmeler daha da artmalı” formülü, OECD raporları dayanak gösterilerek önümüze konuyor.

Kalite

Büyümede büyük laflar etmek kolay. Her ilçeye bir üniversite, her tarıkata üniversite imkânı tanırırsanız, kocaman sayılar havada uçuşabilir.

Eh, bina yapma, iyi kötü çevreyi yeşillendirme becerisine de hâkim iseniz, ülkenin dört bir yanında "yerleşkeler" inşa edebilirsiniz. Ama ya öğretim elemanı ihtiyacı? Zumanın zart dediği yer ortaya çıkıyor, itiraflar başlıyor: "OECD ülkeleri ile kıyaslandığında önemli bir eleman açığı görülüyor" (s. 96). Kalite bölümünde itiraflar devam ediyor. Esas neden geçmişe yıkılmak istense de yayındaki geriliğin adı konuyor.

Öğretim üyesi açığı ise ürkütücü boyutlarda: "Önümüzdeki 5 yıl içinde 57.000 araştırma-öğretim görevlisi ile 35.000 öğretim üyesine" ihtiyaç duyulduğu açıkça belirtiliyor (s. 133). Bu itiraflardan sonra yuvarıdaki büyüme" rakamlarının kofluğuyi-ce ortaya çıkıyor.

Uluslararasılaşma

Yukarda belirtildi: Dünyadaki üniversitelerde yaygın "Amerikalılaşma" tespiti yapan Raporun, sonraki bölümlerde rotayı buna göre ayarlayacağını kestirmek zor değil. "Küçük Amerika"nın "Amerikancı Üniversite modeli nasıl olacak? Aynen bir şirket modeli gibi olacak.

Nasıl olacak? Basit. Metropol üniversitelerinin (yani belli başlı ABD üniversitelerinin) şube kampüsleri açılacak (s. 29). "Bu sistemin Ortadoğu'da başarılı olmadığı, Asya'ya doğru kaydığının tespit edilmesine rağmen" (s. 29) bir Ortadoğu ülkesi olan Türkiye'ye bu öneriliyor.

"Uluslararasılaşma" ele alınırken en çok üzerinde durulan konuların başında "öğrenci değişimi" geliyor. AB'nin Erasmus programları vb. adeta YÖK'ün başarısı gibi sunuluyor. Yeni başlatılan Mevlana Değişim Programında son iki yılda değişime tabi tutulanlardan öğretim elemanı sayısının öğrenci sayısını geçtiği belirtiliyor (s. 162) ancak bunun nedenleri açıklanmıyor.

Öğrenci hareketliliği bölümünde Türkiye'ye yükseköğretime gelen yabancı öğrenciler inceleniyor (s. 185). Burada da YÖK'ün hedefi net değil. Bir yerde bu girişim "Türkiye'nin bölge gücü ve küresel hedefleri"ne bağlanıyor, başka yerde ise "küresel alışveriş" anlamında müşteri kazanma arayışı öne çıkıyor.

Raporun belli yerlerine özenle serpiştirildiği görülen bir 2023 hedefi var. R.T. Erdoğan'ın bir 2023 hedefi olduğunu da biliyoruz. Peki, YÖK bu hedefin neresindedir?

Dikkat çekici 2023 hedefi

Raporun sistematigi içinde öne çıkartılmayan ama raporun belli yerlerine özenle serpiştirildiği görülen bir 2023 hedefi var. Üzerinde durmaya değer. Şöyle ifadeler görülüyor:

"Üniversitelerdeki arayışın Türkiye'nin 2023 hedefine uyumlu hale getirilmesi." (s. 174)

"Küreselleşmenin dinamiklerini dikkate alan yeniden yapılandırma düşünceleri." (s.174)

Bu ne anlama geliyor?

Türkiye'nin, bizim bildiğimiz kadar, 2023 hedefi olsa olsa Cumhuriyeti pekiştirmektir. Ancak Başbakan R.T. Erdoğan'ın zaman zaman dile getirdiği ve ipuçlarını verdiği bir 2023 hedefi olduğunu biliyoruz. Bunun Cumhuriyet'in kazanımları ile bir tür hesaplama olduğunu da kestirebiliyoruz. Peki, YÖK bu hedefin neresindedir? Yoksa YÖK'ün açıklamadığı bir "gizli ajandası" mı var?

Dikkat çekici YÖK'ü yeniden yapılandırma hedefi

YÖK Raporu (Çetinsaya Raporu) YÖK'e atıp tutan bir havada başlıyor. İfadeler aynen şöyle:

"30 yıldır hiç değişmeden kalmış bir kurum olarak YÖK ne küreselleşme ihtiyaçlarını karşılayabilir ne de bugünkü Yükseköğretimin yükünü çekebilir." (s.14)

Bu ifadenin doğal sonucu nedir? YÖK'ü dağıtmak, yerine başka çareler aramak. YÖK yöneticilerin bu yönde açıklamaları da oldu. Ama rapor başka telden çalıyor. YÖK'ün (yükseköğretim alanının) yeniden yapılandırılmasından söz ediyor (s.15). Bu, daha küreselleşmeci, daha piyasacı bir YÖK hedefinin daha Erdoğan'cı bir yapıya doğru savunulması anlamına mı geliyor?

Sonuç

2014 YÖK Raporu'ndan şu sonuçlar çıkıyor:

1. YÖK "kütleselleşme" adını verdiği nicel büyümeyi sürdürecektir, milyonlarca gençe diploma verecek; hepsi o.

2. Kalite açığını kapatacak bir çare üretmiyor. Olsa olsa küresel desteklere daha çok bel bağlanacak.

Hedeflere ulaşmak için geleneksel "üniversitenin meslektaşlarca yönetilmesi" modeli terk edilerek, üniversitelerin tıpkı ticari şirketler gibi profesyonel yöneticilerce yönetilmesi sağlanacak.

3. Uluslararasılaşma adı altında "Amerikan modeli" daha çok içimize girecek. ABD üniversiteleri şubeler açacak, bizim gençler iş bulmak için ABD'ye, Batı'ya göçecekler. Hepsi bu.

YÖK (Çetinsaya) Raporu, laf kalabalığının ötesinde, üniversitenin "küresel güçlere" teslim bayrağını çekmesinin 2014'te geldiği noktadır. Bu açıdan, iflasın adıdır. Son yıllarda uygulanan neoliberal politikanın son halkasıdır.

YÖK yöneticilerine şunu sormak lazım: Üniversitenin ortak aklını bir yana iten, her şeyi piyasaya bırakan bir sistemin YÖK'e neden ihtiyacı olsun? Bu soruya tek bir yanıt aklı geliyor: YÖK'ü ve yükseköğretim alanını iktidarın denetiminde tutmak. Çetinsaya raporu "YÖK yeniden yapılandırılсын" derken, galiba, bunu kastediyor.

Teziç'ten Çetinsaya'ya YÖK cephesinde değişen bir şey yok...

YÖK (2014) Raporu, Teziç döneminde hazırlanan "Yüksek Öğretim Stratejisi" (2007) raporuna sık sık gönderme yapıyor. "Büyük emek ürünü" olduğunu iddia ettiği Teziç raporundan övgü ile söz ediyor. Haksız da sayılmaz; çünkü her iki rapor da aynı bakış açısını paylaşıyor. YÖK Teziç Raporu (2007) ile YÖK Çetinsaya Raporu (2014) kıyaslandığında, bu gerçek açık seçik ortaya çıkıyor. Teziç raporunu kısaca anımsayalım:

Teziç raporu (2007)

Teziç raporunun "Yüksek Öğretim Stratejisinden Beklentiler" bölümünde uzun uzadıya dünyadaki ve Türkiye'deki yeni eğilimlerden söz ediliyor. Ve bunlar tek tek açıklanıyor:

- **Stratejiyi "küresel ve ülkesel bağlama oturtmak gerekir"**

- **Dünya değişiyor, Türkiye değişiyor.**

Yani bildik "küreselleşen dünyamızda" söylemi. Altına değişimin markası da yerleştirilmiş: AB'nin ünlü Bologna süreci.

YÖK'ün taslakçıları döne döne "bilgi toplumuna geçiş sürecinin başlaması"ndan, "yeni bir küresel ekonomik yapının oluşması"ndan söz ediyorlar. Kişi bir an için, "Hürriyet'in başyazısını ya da TUSİAD'ın bir raporunu mu okuyorum acaba" duygusuna kapılıyor ama tereddüde gerek yok; önümüzde YÖK Strateji Rapor Taslağı var. TV kanallarında raporun sözcülüğünü yapan (ve raporun mimarlarından olduğu anlaşılan) Bilgi Üniversitesi öğretim elemanlarından Burhan Şenatlar'ın hesabına göre rapor, "geniş kesimlerce katılımcı biçimde tartışılacak, ardından Türkiye'ye mal edilecek"

Bu küresel bilgi toplumu nasıl gerçekleşecek? Sadece tartışmayla olacak değil ya!

Diğer bir deyişle değirmenin suyu nerden gelecek?

Yanıt "küresel ekonomi" de... Yazmışlar zaten "Finansman" bölümünde "gelirler çeşitlendirilecek", "kamu kaynakları daha verimli dağıtılacak" ve buraya dikkat, "PAYDAŞLAR"

(yani üniversite sisteminin ana unsurları olan öğrenciler) paraları bastırarak, yani yükseköğretim paralı olacak; bunun yanı sıra sanayicilere bilgiler satılacak!

Masalların ardından sıra geliyor yeni türkülere: Yeni kavramlar var:

- **Yoğunlaşma**

- **Özelleşme**

Yoğunlaşmadan giderek daha çok insanın yükseköğretim talebinin karşılanması kastediliyor. Demokratikleşiyoruz ya! Avrupa'da öyle diye bizimkiler aktarıyorlar. Ardından "artık bu kadarını devlet yapamaz, pamuk eller cebe" sonucu geliveriyor.

Özelleşme (dikkat özelleştirme değil) ise

YÖK'ü uzmanlara göre kaçınılmaz bir süreç, küreselleşmenin gereği, IMF'nin emri nerdeyse (biz bu filmi daha önce de gördük). Gerçekleri de çarpıtarak bu olguyu kanıtlamaya çalışıyorlar, ABD'de ve Japonya'da zaten yaygın olan özel yükseköğretimin 1990'lardan sonra Uzakdoğu ülkeleri ile birlikte Çin, Hindistan, Rusya'da hızla yaygınlaştığını iddia ediyorlar. Kanıta gelince, ne kadar sömürge varsa sıralıyorlar. Endonezya, Tayland, Singapur vb. Biraz ayıp oluyor ama olsun varsın. Küreselleşiyoruz ya...

Raporun başında, özel yükseköğretimin dünyada hızla yayıldığını yazdıkları bölümün girişinde Avrupa'da birçok ülkede, örneğin Fransa'da, Almanya'da vb. yükseköğretimin bir kamu hizmeti olarak görüldüğünü yazıyorlar; ama özel yükseköğretim masallarını anlatmayı sürdürüyorlar. Olsun varsın, Fransa ve Almanya beğenmedi diye küreselleşmeden vaz mı geçeceğiz?

Peki, türban ne olacak? Laiklik konusunda, devletin temel nitelikleri konusunda YÖK raporu ne diyor? Teziç raporu bunları bir yana bırakmış. "Biz stratejiyi tartışmaya açıyoruz" diyorlar. Yani büyük işlerin peşindeler. Küreselleşme edebiyatı ile doldurulan rapor Cumhuriyet'in temel değerlerine, ulusal özelliklere, ulusal hukuka, ulusa birikime "Fransız"!

Bilim tarihi disiplininin 'Bilim Savaşları'ndaki olası iki konumu üzerine

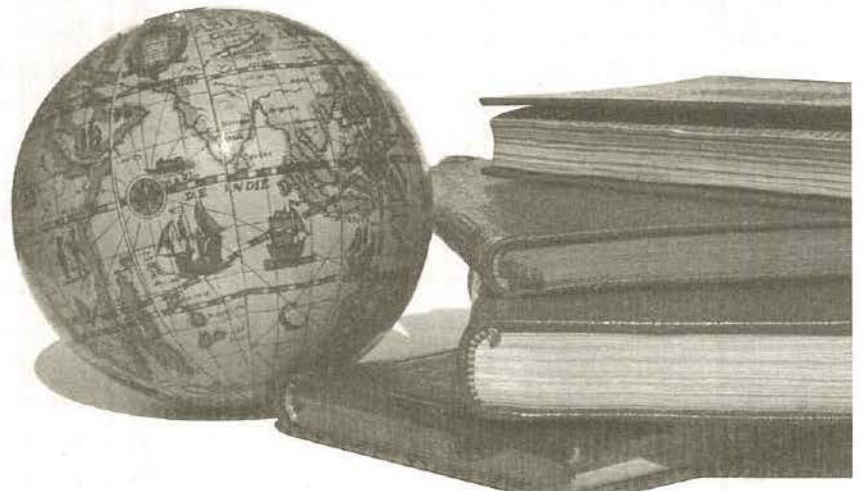
George Sarton, Thomas Kuhn

Pozitivist bilim tarihçisi için -birikimsel ve çizgisel- 'ilerleme' bir yasadır. Bütünsel tarih, Sarton'un savunduğu gibi insanlığın ilerleme tarihi olarak okunabilir. Kuhn'a göre ise, eldeki veriler tarihçinin içerisinde bulunduğu döneme dek gelen bir zincirin halkaları değil, "parçaları kare şeklinde olan resimli yap-bozlar"dır ve bunun da ötesinde tarihçiye "kutu içerisinde fazladan parçalar da verilmiştir." Tarihçinin yapması gereken, bu parçalardan seçeceği bir diziyi yan yana getirerek tanınabilir nesnelerin resmini açığa çıkarmaktır.

Felsefe tarihiyle yaşıt bir biçimde bilgi üzerine derin bir refleksiyon olarak açığa çıkan epistemoloji, 'bilgi'nin tarihsel dönüşümüyle paralel bir dönüşüm yaşamıştır. Epistemoloji tarihi içerisinde kendisini gösteren bu dönüşüm anlarından biri de 16. ve 17. yüzyıllardır. Yoğunluklu olarak 'Aristoteles nerede hata yaptı?' sorusunu merkeze alarak bir tür doğru yöntem arayışı olarak kendisini gösteren bu süreç, Kopernik'le başlayan ve Newton'la tamamlanan devrimle birlikte 'New-

ton/bilim nasıl başardı?' sorusunu merkeze alan bilim felsefesine evrildi. Bu evrilmeye birlikte, özellikle 19. yüzyılda hem hakikat/doğru bilgi bağlamında hem de uygulamaları bakımından başarılı ürünlerle sonuçlanan bilim etkinliğinin kendine özgü nitelikleri felsefi yönelimin araştırma konusu haline getirildi. Bu dönemde, öncel bilim çalışması (incelemesi) olarak bilim felsefesi, bilimle metafiziği birbirinden ayıran ve bilimin içsel yapısında bulunan niteliklerin tespitine, ardından da bu nitelikler üzerinden bilim/bilim-dışı ayrımını yapabilmeye

Neo-pozitivist bilim felsefesi açısından, herhangi bir bilimsel kuram, onu açığa çıkaran etkinliğin tarihinden ayrı ve hatta bu tarihten bağışık biçimde, bilimselliğin gerek koşullarının (niteliklerinin) belirlenmesi bağlamında ele alınabilir.

Bilimsel olan ile olmayan arasındaki farka ve bu farkı açığa çıkaran niteliklere yoğunlaşan pozitivist felsefe, daha geniş anlamıyla bir tür tarih okuması olarak kendisini üretmiştir.

Bilim tarihi disiplini, 19. yüzyılla birlikte, Newton Fiziği ile başarısını kanıtlamış olan doğa bilimlerine öykünerek kurulan ya da evrilen sosyal bilimler içerisinde yer almaktadır.

yoğunlaştı. Pozitivist bilim felsefesi, bu nitelikleri belirlerken, bu nitelikleri kendisinde taşıyan bilimi olanaklı kılan bilimsel düşünme biçimini aynı zamanda tarihin bir evresi olarak görmüştür. Böylelikle, bilimsel olan ile olmayan arasındaki farka ve bu farkı açığa çıkaran niteliklere yoğunlaşan pozitivist felsefe, daha geniş anlamıyla bir tür tarih okuması olarak kendisini üretti. Diğer bir deyişle, bilimi ve onun gösterdiği başarının nedenini anlamaya yönelik bir felsefi girişim, doğal bir biçimde felsefi-tarihsel bir yönelim haline geldi. Eğer söz konusu olan tarihsel bir gelişme, sonucu bilime ulaşan bir düşünce evrimi ise, düşüncenin teolojik aşamadan pozitif aşamaya doğru kat ettiği yol tarihsel ve hatta 'tarih'in ta kendisi olmak durumundadır. Bu durumda, ilk aşamadan son aşamaya kadar düşünce tarihi, pozitivist yönelim açısından bilimin tarihinden başka bir şey değildir.

Arakplanındaki bu bütünsel tarih tasarımıyla pozitivistin ortaya koyduğu yaklaşım bir kanadıyla neo-pozitivist bilim felsefesini, diğer kanadıyla ise bilimsel bir disiplin olarak bilim tarihini açığa çıkarır. Bu süreçte neo-pozitivism, temelde bilim/bilim olmayan (metafizik) ayrımının belirlenmesini konu edinmeye devam ederken, hedefini daha da inceltirerek bilim/sahte-bilim ayrımını netleştirme uğraşı haline dönüşür. Bunun için konu edindiği malzeme, bilim

etkinliğinin ürünü olarak bilimsel kuramlardır. Öyle ki, neo-pozitivist bilim felsefesi açısından, herhangi bir bilimsel kuram, onu açığa çıkaran etkinliğin tarihinden ayrı ve hatta bu tarihten bağımsız biçimde, bilimselliğin gerek koşullarının (niteliklerinin) belirlenmesi bağlamında ele alınabilir. Diğer bir deyişle, bilimsel kuram, bilim/bilim olmayan ya da bilim/sahte-bilim ayrımını net bir biçimde ortaya koyabilmek, dolayısıyla da bilimi ve bilimselliği anlayıp, açıklayabilmek için yeterli bir sınırlılıktadır. Bu bağlamda, ilk-örnek olarak Newton Kuramı'nın incelenmesi, pozitivist terminoloji ile çözümlenmesi, bilimsellik niteliklerinin tespiti için gerekli ve yeterli koşulları sağlayacaktır. Bilimsellik söz konusu olduğunda, ilk-örnek verilidir ve bu nedenle de neo-pozitivist bilim felsefesi bilime eleştirel bir yaklaşım barındırmaz.

Aynı yaklaşım temelinde bilim tarihi disiplini, bilimi anlama ve açıklama (ve bilimin 'bilgisi' temelinde pozitivist projeye uygun bir biçimde olanaklı tüm alanları bilimselleştirme) girişiminde konusunu bilimin ürünlerini tarihsel olarak ele almak biçiminde belirler. Neo-pozitivist bilim felsefesinin 'sınırlandırma ayracı' tartışmasına ek olarak geliştirdiği ve konu edindiği 'ilerleme' bağlamında kuramlar arası karşılaştırılabilirlik olgusunu, tarihsel olarak bilimin gelişimi üzerinden tespit etmeye çalışır. Kuram-

lar arası karşılaştırılabilirliği eş-zamanlı ya da ardıl iki kuramın iç yapıları üzerinden tartışan bilim felsefesinden daha geniş bir perspektifle, bilimin gelişim tarihiyle 'ilerleme' tarihini örtüştürecek biçimde bir tarih araştırmasına girişir. Böylece, pozitivist bir bilim tarihi çalışması, ilk bilimsel çalışmalardan son dönem üst düzey kuramlara dek süren ilerlemeyi bilimsel olarak tespit etmeye ve Comte'un ortaya koyduğu olanaklı alanların bilimselleştirilmesi (yeni bilim dallarının açığa çıkması) amacı için bilgi sağlamaya odaklanır.

19. yüzyılla birlikte, Newton Fiziği ile başarısını kanıtlamış olan doğa bilimlerine öykünerek kurulan ya da evrilen sosyal bilimler içerisinde bilim tarihi disiplini, bir yandan çatısını oluşturan tarih disiplininin idyografik-nomotetik dalgalanmalarından etkilendirken, kuruluş motivasyonunda genel tarih çalışmalarından 'daha bilimsel' olabileceği ilkesini barındırır. Bir disiplin olarak bilim tarihinin kuruluş ilkesi, insanlığın tarihsel gelişimini incelemeye yönelik çalışmaların kilit taşının bilim tarihi olduğu yönündedir. Başlangıçta yöntem ve alan bağlamında kendisini bilim felsefesinden ayıran bilim tarihi disiplini, özellikle 1960'lı yıllarda bir yandan bilim sosyolojisine yaklaşıırken bir yandan da Kuhn üzerinden felsefe ile tekrar ilişkilendirilmiştir. Bir disiplin olarak bilim tarihi, Comte'a dayalı olarak 19. yüzyıl bilim imgesine bağlı ve onu yeniden üretecek (sürdürececek) tarih bilgisini açığa çıkarma çabasıyken, Kuhn'la beraber yanlış bir imge üretmiş bilim felsefesinin yüzleştirildiği türde bilginin kaynağı ola-

Pozitivist bir bilim tarihi çalışması, ilk bilimsel çalışmalardan son dönem üst düzey kuramlara dek süren ilerlemeyi bilimsel olarak tespit etmeye ve Comte'un ortaya koyduğu olanaklı alanların bilimselleştirilmesi (yeni bilim dallarının açığa çıkması) amacı için bilgi sağlamaya odaklanır.

rak konumlandırılmıştır. Bu tür farklı yönelimler içerisinde, 1990'lı yıllara gelindiğinde, "Bilim Savaşları'nın gölgesinde "bilim için bilim tarihinin değeri nedir?" sorusu sorulmaya başlanmış ve yanıtı "bu ayrıncı tartışmadan" bağımsız bir biçimde verilemez olmuştur (Maienschein&Smith, 2008: 319).

Bilimsel Devrim'le birlikte ulaşılan başarının nedenlerinin anlaşılması ve açıklanması girişimi olarak önceki epistemoloji çalışmalarından ayrılmış yaklaşım içerisinde bilim tarihi çalışmaları, akademik bir disipline dönüştükten sonra da önemini korumuştur. Özellikle, bilim ve teknolojinin toplumsal örgütlenmeyi, toplumlar arası ilişkileri doğrudan etkileyebildiği İkinci Dünya Savaşı sonrasında bilimi anlama ve açıklama çalışmaları bilim politikalarını da etkileyecek düzeyde önem kazanmıştır. Bu bağlamda, yukarıda dile getirilen "bilim için bilim tarihinin değeri nedir?" sorusu, "bilimi anlama ve açıklama çalışmaları içerisinde bilim tarihinin yeri ve değeri nedir?" sorusuyla da bağlantılıdır. Bu yaklaşım örtük olarak, özellikle de *Bilim Savaşları* ile birlikte, 19. yüzyıl bilim imgesinin üretilmesinde doğrudan katkısı olan pozitivist bilim tarihinin sorgulanmasını ve "hangi bilim tarihi?" sorusunun sorulmasını da içerir. Böylelikle, kökeni Koyre ve Kuhn gibi isimlere dayanmakla birlikte 1990'lı yıllarda *Bilim Savaşları* tartışması ile olanak kazanan, kendisi bilimi konu edinen ve tarihin bir bilim dalı olarak kabul edildiği ölçüde bilimin bilimi çalışması olarak görülebilecek bilim tarihi disiplininin bir tür meta-eleştirel inceleme-ye tâbi tutulabileceği bir konum açılmıştır. Bu konum, modern bir akademik disiplin olarak bilim tarihinin kurucu ilke ve çerçevesinin (Kuhncu terminolojiyle paradigma-sının) tartışmaya açıldığı ve bu tartışma üzerinden karşıt-tezlerin doğduğu alandır.

George Sarton: Bilim tarihi disiplininin pozitivist çekirdeği

George Sarton'a göre, "eğer bilim sistematize edilmiş pozitif bilgi olarak tanımlanırsa (ya da farklı çağlarda ve yerlerde böyle kabul edilmişse), bilim tarihi bu bilginin gelişiminin betimlenmesi ve açıklanmasıdır" (Sarton, 1962a: 1). Sarton, birikebilen ve ilerleyen tek entelektüel etkinlik ola-

George Sarton (1884-1956)

rak gördüğü bilimi (pozitif bilginin kazanılması ve sistematize edilmesi sürecini) açıklayabilecek bir çalışmanın, insanlığın tarihsel gelişimini serimlemeyi amaçlayan tüm -tarih- çalışmalarının kilit taşı konumunda olacağını düşünür. Çünkü, insanlığın başlangıcından bugününe dek, teşhis edilebilir ve takip edilebilir belirli bir gelişim çizgisi varsa, bu ancak ve ancak bu gelişimin merkezinde yer alan ve tarihsel olarak devamlılığı olan, bu devamlılığı ile insanın bulunduğu duruma gelmesinde özsel bir etkisi bulunan bir etkinlik ile olanaklı olacaktır. Diğer bir deyişle, insanlığın gelişim çizgisinden söz edilebilmesinin koşulu, bu gelişimin tesadüfî ya da kaotik olmayıp, belirli bir nedensellik zincirine bağlı olması-

George Sarton, birikebilen ve ilerleyen tek entelektüel etkinlik olarak gördüğü bilimi (pozitif bilginin kazanılması ve sistematize edilmesi sürecini) açıklayabilecek bir çalışmanın, insanlığın tarihsel gelişimini serimlemeyi amaçlayan tüm -tarih- çalışmalarının kilit taşı konumunda olacağını düşünür.

dır. İnsanlık, bulunduğu aşamaya/tarihsel konuma etkinliklerinin sonucu olarak ulaşırsa ve bundan sonraki değişimi/gelişimi de yine etkinliklerinin sonuçları olarak açığa çıkacaksa, tüm bu tarihsel süreç boyunca devamlılığını koruyan ve önceki ve sonraki adımlarla doğrudan ilişkili olan bir etkinlik, tarihsel açıklamanın merkezi konusudur. Bu nedenle, Sarton için "herhangi bir tarih, bilimin ortaya çıkışının bir açıklaması ile başlamalıdır" çünkü "bilim tarihi, uygarlık tarihinin iskeletidir" (Sarton, 1962: 1; 1924: 28). Bu başlangıç, pozitif bilginin kazanılmasının tarihi olarak bilim tarihidir.

Sarton'un bilim tarihi anlayışı, ilk insanların ihtiyaçlarına yönelik doğrudan kullanılabilir bilgiler üretmeleriyle, bilimin günümüzde ulaştığı yüksek kuramsal düzey arasında tarihsel bir bağlantı kurmakta ve ilk empirik bilgi düzeyinden yüksek düzeyli kuramlara değin bir birikim ve ilerleme çizgisi teşhis etmektedir. "Hangi gereçsel [teknolojik] ve entelektüel ilerleme olursa olsun, her bir durumda bu ilerlemenin izi geçmişe doğru doğanın yeni bir gizinin keşfine ya da daha önce yapılmış bir keşfin daha derin kavranmasına dek sürülebilir" (Sarton, 1924: 10). Öyle ki, Sarton'a göre, mevcut en yüksek kuramsal bilgi seviyesi ile ilk insanların ürettikleri empirik bilgiler arasında birikime ve ilerlemeye bağlı nedensel ve teşhis edilebilir tarihsel bir ilişkisellik vardır. Her bir kuram, kuramlar dizgesi, bilim dalları ve hatta tüm bilim, birbirleriyle bağlantılı bir zincir gibidir. Bu zincirin halkaları kimi zaman birbirinden bağımsız biçimde ve farklı çalışmalarda keşfedilmiş ya da bazı halkalar henüz eksik kalmış olsa da, bilimsel bilgi bir bütünlük içerir (Sarton, 1924: 12).

O halde, Sarton'un bilim tarihi ekolü pozitivist 'ilerleme' ve 'birikim' kavramlarını verili olarak kabul etmekte ve merkeze almaktadır. Bununla beraber, 'yanlış girişimler'i de bilim tarihinin ilerleme çizgisine dâhil etmektedir. Başka bir deyişle, daha ileri olan bilgi düzeyi, yeni keşiflerle birlikte öncesindeki 'hata'ların düzeltilmesi anlamına gelmekte ve tüm bir bilim tarihi 'doğru'ya git gide daha fazla yaklaşılmasının tarihi olarak görülmektedir.

Bu yaklaşım, 19. yüzyıl bilim imgesiyle ve pozitivist görüşle uyumludur. Diğer ta-

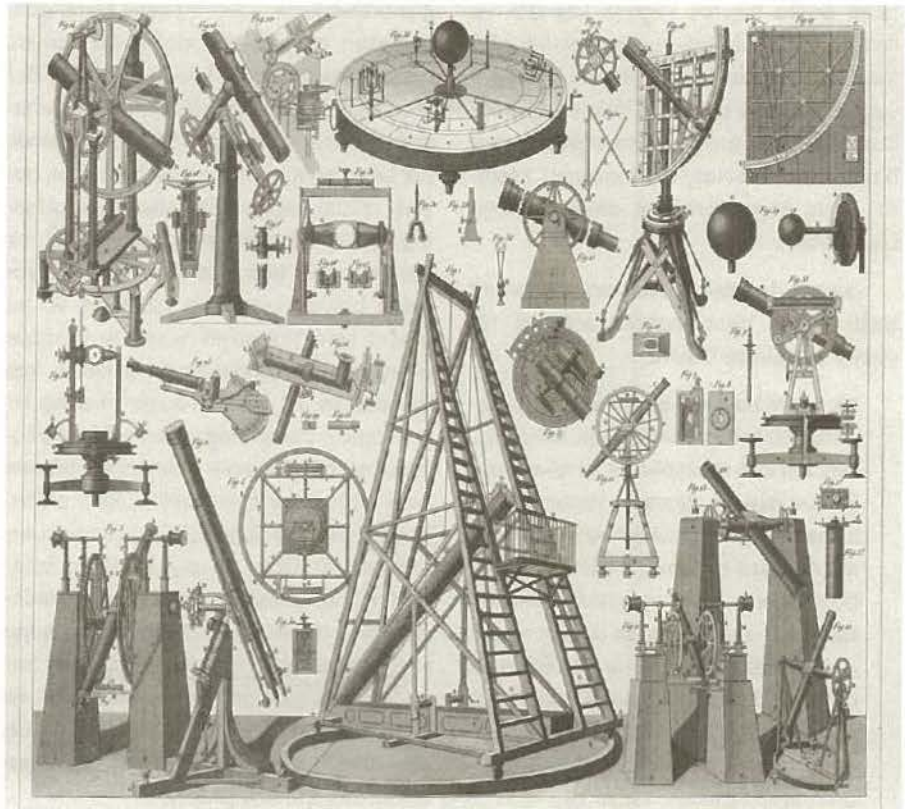
Sarton, yaşamın her boyutunun 'bilimselleştirilmesi' anlamında bilimciliğe karşı durarak, din ve sanata alan açarken, söz konusu 'doğru bilgi', 'insanlık' ve 'toplumsal yaşam' olduğunda bilimi ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. Sarton'un ifadeleriyle, "bilim tarihi, üçü [bilim tarihi, dinler tarihi, sanat tarihi] arasında devamlılığı olan birikimi ve gelişimi açıkladığı için merkezi tarih olacaktır."

raftan, Sarton'a göre, insani olmak bakımından bilim dinden ve sanattan bağımsız değildir, fakat bunlar farklı ihtiyaç ve eğilimlerin meyveleri olmaları bakımından ayrılırlar. "Dinler, insanlar tanrısallığa, adalete ve merhamete, sanatlar güzelliğe, bilimlere ise hakikate aç oldukları için vardır. Ayrım bu kadar net olmasa da bunlar arasındaki ana karşıtlıklara işaret etmek için yeterlidir" (Sarton, 1962b: 16). Görüleceği üzere Sarton, din ve sanatı insan yaşamından uzaklaştırmamaktadır. Sarton "iyi yaşamın, şu anki halinden yüz kat daha iyi olsa bile yalnızca bilimle yaşanamaz" (Sarton, 1962b: 19) ifadesinde dile getirdiği gibi, temelde ideolojik olarak bir bilimci değildir. Fakat, o, söz konusu hakikat (doğruluk) olduğu zaman tek adres olarak bilimi göstermektedir. Doğru bilgi ihtiyacının sonucu bilimdir. O halde kişisel yaşamı açacak biçimde insanlıktan ya da toplumsal yaşamdan söz edileceği zaman öncelik yine bilimdir. Çünkü, toplumsal yaşamın ve insanlığın gelişimi pozitif bilginin gelişim tarihi ise, bu tür bilginin kaynağı olan bilim insan düşüncesi biçimleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip demektir. Sarton'un ifadeleriyle, bilim insan gelişiminin eksenini tayin eder ve sosyal örgütlenmenin ilkelerini ve temel yöntemlerini oluşturur (Sarton, 1924: 24). Sarton'un insanlığın birliği ile bilginin birliği arasında gördüğü ilişki, dünyanın bi-

limsel örgütlenmesi ile uluslararası örgütlenme biçimini örtüştürür. Çünkü, bilime ve bilimsel ilerlemeye yapılan katkılar bilginin birliği ilkesi gereğince ulusallaştırılmaz ya da tekil kimliklere hapsedilemez. O halde, tekil aidiyetlikler, -iyi bir yaşam için- bireysel yaşamın vazgeçilmezleri ve kurucu unsurları olabilirken, söz konusu bilim olduğunda evrensel bir birlikten söz edilmektedir. Böylece Sarton, yaşamın her boyutunun 'bilimselleştirilmesi' anlamında bilimciliğe karşı durarak, din ve sanata alan açarken, söz konusu 'doğru bilgi', 'insanlık' ve 'toplumsal yaşam' olduğunda bilimi ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. Sarton'un ifadeleriyle, "bilim tarihi, üçü [bilim tarihi, dinler tarihi, sanat tarihi] arasında devamlılığı olan birikimi ve gelişimi açıkladığı için merkezi tarih olacaktır" (Sarton, 1924: 31).

Bu yaklaşım da genel hatları ile 19. yüzyıl anlayışına uygun olsa da, pozitivist tarih okumalarının dinsel ve metafizik evrelerin mutlak anlamda geride kaldığı düşüncesiyle kısmen çelişir. Eğer, pozitivist tarih okuması, doğru bilgi arayışı bağlamında bu evrelerin geride kaldığı biçiminde yo-

rumlanacak olursa Sarton'un düşünceleri bu yoruma uygunluk gösterecektir. Oysa dinin, metafiziğin (ve sanatın) düşünce biçimleri olarak geride kaldıkları, aşıldıkları yönündeki 'pozitivist' yaklaşım Sarton için geçerli değildir. Sarton'un vurgusu, 'iyi yaşam'ya da 'yaşam biçim(ler)i' söz konusu olduğunda 'mutlak' kavramına bağlı hoşgörüsüzlüğün tehlikesinedir. Bir düşüncenin mutlak olarak doğru/haklı olduğuna ve diğerlerinin ancak bu düşünceye direniş göstermeksizin katılmaları durumunda makul olacaklarına duyulan inanç olarak kendisini gösteren hoşgörüsüzlük özellikle Ortaçağ'da dinsel kökenli olarak açığa çıkmış olsa da diğer alanlara da -bilim dâhil olmak üzere- genişleyebilmiştir. Bu bağlamda dogmatik düşünce her alanda tehlike yaratır niteliktedir. Her ne kadar bilimin doğasındaki eleştirelilik, sınanabilirlik ve mutlak doğruluğun sonsuza ertelenmiş bir hedef olarak belirlenmiş olması dogmatizmi ve hoşgörüsüzlüğün dışarıda tutar görünse de, insanlara hoşgörüyü bilimin kendisi değil, bilim tarihi öğretebilir. Sarton'un ifadeleriyle, bilim tarihi öğretmekten öte, bunun gerekliliğini gösterebilir (Sarton, 1962a: 20).

Sarton'un ifadeleriyle, bilim insan gelişiminin eksenini tayin eder ve sosyal örgütlenmenin ilkelerini ve temel yöntemlerini oluşturur.

Sarton: "19. yüzyıl boyunca bilim, neredeyse inanılmaz bir bollukta ve istikrarla, en iyi gözlemcileri bile aldatabilecek ve biraz fazla iyimser yapacak süratte ve yönlerde gelişti."

Çünkü en sağlam ve güvenilir bilginin dahi bir gelişim tarihi olduğu ve bu gelişimin devam ettiğinin gösterilmesi, dogmatizme/mutlağa bağlı hoşgörüsüzlüğün yıkıcı sonuçlarına işaret ederek tarihin insanlığa öğretebileceği bir şeyler olduğunu gösterir. Bu bağlamda, Sarton'un bilim anlayışının, bilimi doğru bilginin yegâne kaynağı ve ilerleyen tek entelektüel uğraş olarak görmesi bakımından 19. yüzyıl bilim imgesine uygun, fakat bu dönemde bilime rasyonalizmin mirası olarak ve ona duyulan aşırı hayranlığın da etkisiyle eklenilen 'kesinlik' atfına karşı bilinçli ve dikkatli olduğu söylenebilir.

Sarton, kendisinin bilim anlayışının da bağlı olduğu bilim imgesini doğuran 19. yüzyılı şu şekilde betimler:

19. yüzyıl boyunca bilim, neredeyse inanılmaz bir bollukta ve istikrarla, en iyi gözlemcileri bile aldatabilecek ve biraz fazla iyimser yapacak süratte ve yönlerde gelişti. İnsanlar bilimin mükemmellik aşamasına ulaşmaya başladığına inandılar. Daha fazla ilerleme, sadece doğabilimcilerin tasarımlarını tamamlayacak sonsuz sayıda verinin elde edilmesine ya da fiziksel ölçümlerin daha da hassaslaşmasına ve sonuçların virgülden sonraki hanelere kayacak biçimde dakik olarak ifade edilmesine bağlıdır (Sarton, 1962a: 6).

Bu yüzyılda, bilimin uygun yöntemi bulunduğu ve bu yöntemde herhangi bir de-

şiklik yapmadan, onu kullanarak doğaya (gerçekliğe) ilişkin sağlam ve güvenilir bilgi elde etmeye devam edeceğine dair inanç, bilimin doğrulanan öngörülleri ile pekiştirildi. Bu nedenle, sağlam ve güvenilir bilgi ya da daha genel kullanımı ile 'doğru' bilgi sözü konusu olduğunda, böylesi bir nitelikte bilgiyi üretebilecek etkinlik olarak bilim, gözlemlenen gelişmelerin 'doğal' bir sonucu olarak tartışmasız bir konum kazandı. Bununla birlikte, bilimin mükemmellik aşamasına ulaşması, bu bağlamda, bilinebilecek her şeyin artık bilindiği ya da benzer bir deyişle mutlak bilgiye bilim sayesinde ulaşıldığı anlamına gelmemektedir. Bu tür bir mükemmellik, bilgi elde etmenin doğru yolunun bilimde bulunmuş olmasına ve bu aracın kendisini çeşitli yönlerde ve hızla pekiştirmesine gönderimde bulunur. İşte bu nedenle, 19. yüzyılın açığa çıkardığı bilim imgesi, bilimin değişmezi olan bu yöntemle elde edilen bilginin nasıl doğrulandığına odaklanırken, bilimin kendisinin meşruluğunu şüphe konusu etmemektedir. Diğer bir deyişle, amaç, insanı etkinlikler içerisinde, doğru bilgi üretiminde mükemmelliği yakalamış bilimin bunu yapıp yapamadığını sorgulamak değil, bunu nasıl başardığının anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesidir. Bu başarı bir süreç (ilerlemeye) dayandığı için, bilimin kendisi ancak tarihiyle anlaşılabilir.

19. yüzyılın bir diğer özelliği, bilimin ulaştığı seviyeye bağlı olarak ilerletici ve

özgün bütün çalışmalar bir uzmanlaşmayı gerekli kılmasıdır. Bu uzmanlaşma ve ona bağlı olarak çalışma alanının git gide özelleşmesi doğaya/gerçekliğe ilişkin bilgide derinleşme sağlarken, bilimin bütünselliğinin görülebilmesini olanaklı kılacak ilişkiselikleri görünür olmaktan uzaklaştırmıştır. Örneğin, fiziğin bir alt dalı olarak parçacık fiziği üzerine çalışan bir bilim insanı ve onun çalışması ile evrim kuramı üzerine çalışan bir biyolog ve onlarla da bir tarihçi arasındaki ilişki ilk bakışta görünür değildir. Oysa, Sarton'a göre, bilimin amacı izole edilmiş olguların keşfi değil, onları diğer olgularla ve olgu alanlarıyla ilişkili bir biçimde açıklamaktır. Sarton'a göre, "her bir bilim dalının ilerlemesi diğer bilim dallarının ilerlemelerinin bir fonksiyonudur" ve bu bilginin özel birliğinin bir gereğidir (Sarton, 1924: 10). Uzmanlaşma, hem bilimin bu bütüncül ve temel hedefini gölgeleme hem de kendi özel uzmanlık alanlarında çalışan bilim insanlarının birbirlerini anlama ve takip etme olanağını azaltma tehlikesi doğurur. Bu nedenle, tüm bu özelleşmiş çalışmaların bilim çatısı altında sentezlenmesi ve bütünlüklenmesi gerekmektedir. Sarton'a göre bu sentez bilim-felsefe ilişkisi üzerin-

19. yüzyılın açığa çıkardığı bilim imgesi, bilimin değişmezi olan bu yöntemle ve bu yöntemle elde edilen bilginin nasıl doğrulandığına odaklanırken, bilimin kendisinin meşruluğunu şüphe konusu etmemektedir. Diğer bir deyişle, amaç, insanı etkinlikler içerisinde, doğru bilgi üretiminde mükemmelliği yakalamış bilimin bunu yapıp yapamadığını sorgulamak değil, bunu nasıl başardığının anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesidir.

Sarton, bilimi olanaklı kılan ilk postülanın doğanın birliği düşüncesi olduğunu kabul eder. Çünkü, eğer doğada içsel bir birlik ve tutarlılık söz konusu değilse, bilimsel bilgi de olanaksızlaşır. Öyle ki, farklı dillerden, milletlerden olup farklı inançlardan esin almış insanlar aynı ihtiyaçlar ve amaçlar karşısında aynı akıl yürütme biçimlerini kullanmaktadırlar.

den tarihsel olarak kurulabilir. Birbirleri ile ilişkili biçimde bilim tarihi ve felsefe tarihi bu sentez görevini üstlenecektir. Çünkü, tarihte bilim alanında devrimsel düşünceler ve özgün çalışmalar üretmiş her bir bilim insanı hem çağının felsefi eğilimlerin etkisi altındadır hem de onları biçimlendirmiş ya da yönlendirmiştir (Sarton, 1916: 325). Bu nedenle, bilimin başat rol oynadığı, parçalara ayrılmış tarihsel insan deneyimini bütünselliğe sentezleyebilecek olan bilgi alanı, bilim insanı, tarihçi ve filozof arasında işbirliğini gerekli kılan ve açığa çıkaran bilim tarihi disiplindir.

O halde, bilime duyulan güven ve onun birikerek ilerleyen tek insan etkinliği olduğu düşüncesi zemininde 19. yüzyıl imgesine bağlı olan Sarton, bu imgeye bağlı olan pozitivist ya da neo-pozitivist bilim felsefesinin katı içselciliğinden kısmen ayrılmaktadır. Bu durumda, akademik bir disiplin olarak bilim tarihi, sadece geçmişte ve karanlıkta kalmış bilimsel çalışmaların gün ışığına çıkarılması ile kendisini sınırlamayıp, kendisi de bir bilim olarak bu çalışmaların açığa çıkışlarını ve bunlarla bilimin güncel seviyesi arasındaki ilişkileri nedensellik zinciri ile bütünsel olarak açıklamak durumundadır. Bunu nasıl gerçekleştireceği ya da gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği tartışması, daha genelde tarih disiplininin

'bilimselliği'ne ilişkin tartışmalarla örtüşür. Genelde sosyal bilimlerin, özelde tarih disiplininin empirik temellerine ve birer açıklama modeli geliştirip geliştiremeyeceklerine, diğer bir deyişle kuramsallaşıp kuramsallaşamayacaklarına ilişkin tartışmalar, Comte'un sosyal fiziğin kurulması hedefinin sorgulanmasıdır. Bu pozitivist projenin olanaklılığı, pozitivist bir bilim tarihinin olanaklılığını da belirler niteliktedir.

Sarton, bilimi olanaklı kılan ilk postülanın doğanın birliği düşüncesi olduğunu kabul eder. Çünkü, eğer doğada içsel bir birlik ve tutarlılık söz konusu değilse, bilimsel bilgi de olanaksızlaşır. *"Bilimin varlığı ve şaşırtıcı tutarlılığı aynı anda hem bilginin birliğini hem de doğanın birliğini kanıtlar niteliktedir"* (Sarton, 1962b: 15). Öyle ki, farklı dillerden, milletlerden olup farklı inançlardan esin almış insanlar aynı ihtiyaçlar ve amaçlar karşısında aynı akıl yürütme biçimlerini kullanmaktadırlar. Bununla birlikte düşünüldüğünde, doğadaki ve bilgideki düzen ve birlik farklı zaman ve mekânlardaki bilim etkinliğine devamlılık kazandırmaktadır. O halde, doğanın birliğiyle bilimin birliği arasındaki ilişki, birbirlerini doğrulayan bir tür yansıma ilişkisidir. Bilim, doğanın (gerçekliğin) insan aklı aracılığıyla yansıtılması olarak tanımlandığında (Sarton, 1962b: 16) mükemmel/mutlak bilimin ancak tanrısal bir akıl için olanaklı olduğu da kendiliğinden görülebilir. Bir insan etkinliği olarak bilim, her zaman için bu mutlaklıktan/mükemmellikten uzak kalmaktadır. Fakat Sarton, bilimin, hiçbir za-

man mutlak/mükemmel olamayacak olsa da, sonsuzcasına bu hedefe doğru ilerleyebileceğinin altını çizer. O halde, bilim için mutlak doğrunun sonsuza ertelenmiş bir hedef olması, doğruluğun ve ilerlemenin var olmadığı anlamına gelmez. Bu durumda, git gide daha doğru bilgilerin elde edilmesi ya da tersten düşünülecek olursa, yanlışların azaltılması olarak bir ilerleme varsa, bu ilerlemenin tarihinin bilimsel olarak incelenebilmesi de olanaklıdır.

Buna karşın, *Modern Bilim*'in hem hedefinin hem de bir anlamda ölçütünün kuramsallaşma olması ve buna bağlı olarak da git gide daha üst düzey kuramların açığa çıkması, doğrudan kuramların kendilerinin incelenmesi yolunu açmıştır. Bu yol, üst düzeyde hangi kuramların bilimsel olarak kabul edilebileceği konusunda 'sınırlandırma ayracı' çalışmalarının kendilerini evrensel ölçütlerle ve verili kuramlarla gerçekleştirilen 'tarihsiz' bir etkinlik olarak göstermelerine neden olmuştur. Oysa Sarton'a göre, bilim etkinliğinin sonuçları olarak her zaman soyut olan ve git gide daha da soyutlaşma eğilimi gösteren kuramlar, insanla olan bağlarından uzaklaşır görünürler. Bu bakış açısıyla, bilimsel bir kuram Parthenon kadar güzel ve eşit derecede soyuttur ya da tersten söylenecek olursa Parthenon da bir bilimsel kuram kadar güzel ve eşit derecede soyuttur. Bu bakış, nesnelere (Parthenon ya da Özel Görelilik Kuramı) oldukları haliyle bakan ve kökenlerini, nasıl o hale geldiklerini konu edinmeyen bir bakıştır. Oysa, onların kö-

Bilim, Sarton'un yaptığı gibi, doğanın insan aklı aracılığıyla yansıtılması olarak tanımlandığında mutlak bilimin ancak tanrısal bir akıl için olanaklı olduğu da kendiliğinden görülebilir.

kenleri, oluşumları ve gelişimleri incelenmeye başlandığında, Parthenon da bilimsel kuramlar da insanileşirler. *"Her ikisi de insanlar tarafından inşa edilmiştirler, her ikisi de öncelikle ve özellikle insanlığın başarılarıdır. Bu insani yapılarından dolayı da hiçbir doğal nesnenin olmadığı denli bize yakındırlar"* (Sarton, 1962b: 16). Sarton'un bu ifadelerinin altında yatan bakış, öncekinden farklı olarak, bilimsel kuramların ve onun ardındaki bilim etkinliğinin bir tarihi olduğu tespitine dayanmaktadır.

Thomas Kuhn: Paradigmalar tarihi olarak bilim tarihi

Barry Barnes, Kuhn'un gerek bilim felsefesi gerekse de bilim sosyolojisi çalışmalarının çoğu zaman ön planda yer almasına ve onun bir "bilim kuramı"nın yazarı olarak anılmasına karşın, bir filozof ya da sosyolog olmaktan öte profesyonel bir tarihçi olarak yazdığının farkına varılması gerektiğini belirtir. Buna göre, Kuhn'un yöntemlerinin ve varsayımlarının açığa çıkışı, belirli bilim tarihsel problemleri çözmeye çalıştığı durumlara bağlıdır (Barnes, 2008: 1). Öyle ki, Kuhn da *"tarih, yalnızca bir zamandizimi ve anlatı deposu olarak görülmediği takdirde, şu anda bize ege-men olan bilim imgesinde esaslı bir dönüşüme yol açabilir"* (Kuhn, 2000: 58) diyerek kendi çalışmasının başlangıcına tarihi yerleştirir. Bu durumda ortaya çıkan soru, aynı metinler ve tanıklıklar üzerine yapılan önceki bilim tarihi çalışmaları ile Kuhn'un yaklaşımının nasıl ayrıştığı ve nasıl farklı bilim imgeleri üretir duruma geldiğidir.

Thomas Kuhn, kendi bilim tarihi çalışmalarına başlamadan önce bir bilim dalı olarak tarihe ilişkin zihnindeki imgeye göre tarihin, geçmiş üzerine olguları toplayan ve doğrulayan, ardından da onları zaman sırasına göre düzenleyen bir disiplin olduğunu belirtir. Bu haliyle tarihin, tündengelim-sel çıkarımla ve temel kuramlarla [*'kati bilim'*le] uğraşan bir bilim insanı için çekici olmaktan uzak bir uğraş olduğunu ifade eder (Kuhn, 1977a: 3). Bunun da ötesinde, genelde tarihle felsefe arasında, özelde ise bilim tarihiyle bilim felsefesi arasındaki ilişki de netleştirilmelidir. Bilim çalışmalarının tarihi içerisinde söylendiği gibi, eğer Kuhn

Thomas Kuhn (1922-1996)

kendisine dek gelen bilim felsefesinin sonuçlarıyla bilim tarihi verilerini yüzleştirerek yeni bir yaklaşım geliştirdiyse, 'yüzleştirmeyi' gerçekleştirdiği zemin bu yeni yaklaşımın temelini oluşturuyor demektir.

Kuhn'a göre, bilim tarihi ve bilim felsefesi alanları, başta amaçları olmak üzere, kurucu özellikleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. O halde, Kuhn'a göre bilim felsefesi ile bilim tarihi, biri diğerine indirgenemeyecek iki farklı alandır. Önceki felsefi çalışmalarda, bilim tarihi verileri *"daha çok bilim metinlerinden alınmış [oldukları] ve tarihle ilgisi olmayan bir stereotipin (basmakalıp modelin) ürettiği soruları yanıtlamak*

Kuhn'a göre, bilim tarihi ve bilim felsefesi alanları, başta amaçları olmak üzere, kurucu özellikleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. O halde, Kuhn'a göre bilim felsefesi ile bilim tarihi, biri diğerine indirgenemeyecek iki farklı alandır.

üzere toplandıkları ve incelendikleri" (Kuhn, 2000: 58) için bu çalışmalar bilim tarihini ikincil olarak kullanmışlardır. Bu, bilim felsefesinin ve onun belirli bir yaklaşımının öncelenmesi ve kendisini desteklemek üzere bilim tarihinden veri ithal etmesinden başka bir şey değildir. Bu model birikime dayalı çizgisel ilerlemeyi esas aldığı için, ikincil konumdaki bilim tarihçisinden beklenen *"her çağdaş olgunun, yasanın yahut kuramın kim tarafından ve hangi zaman parçasında keşif veya icat edildiğini belirlemesi, (...) diğer taraftan da, modern bilim metnini oluşturan öğelerin daha hızlı birikmesini önlemiş olan yanlışlar, efsaneler ve boş inançlar toplamını betimlemesi ve açıklaması"* (Kuhn, 2000: 59). İlk boyutuyla, neredeyse bir vakanüvisliğe indirgenen bilim tarihçiliği, geçmişin 'yanlışları', 'efsanelerine' ve 'boş inançlarına' bugünden bakmakta ve bu nitelermeleri yine bugünün 'kuramlarına' ya da 'bilim anlayışına' gönderimli olarak yapmaktadır. Bunun nedeni, bilim felsefesinin açık ya da örtük olarak tarih çalışmasına aşırı ve öncel müdahalesidir. Tarih çalışmasının ortaya koyar görüldüğü birikimsel ve çizgisel ilerleme anlayışı ya da ilerlemeyi yavaşlatan geçmişin 'yanlışları' anlayışının kaynağı tarih değil, belirli bir bilim felsefesi modelidir.

Kuhn, bu modele bağlı olarak 20. yüzyılda açığa çıkan ve bilim tarihi yazımını yönlendiren iki gelenek belirler. Bunlardan ilki, bilim tarihi disiplininin kurucusu olan Sarton'un benimsediği, Condorcet ve Comte'dan Dampier ve kendisine dek uzanan gelenektir. Buna göre, bilimsel girişim, aklın boş inanç üzerindeki zaferi ve insanlığın en üst aşamasının biricik edimsel örneğidir. Kuhn'a göre, bu geleneğin ürettiği bilim tarihi çalışmaları, ilerleme açısından olumlu keşiflerin ilk ne zaman ve kim tarafından yapıldığının tespit edilmesinin ötesinde bilimsel içeriğe ilişkin çok az bilgi barındırmıştır. Kuhn bu geleneğin, bilim tarihini profesyonelleştiren (akademik bir disiplin olarak kuran) gelenek olmasına karşın, yarattığı imgenin, artık reddedilmiş olmasına rağmen, disipline zarar vermeye devam ettiğini ifade eder (Kuhn, 1977c: 148).

İkinci gelenek, bilim eğitiminin ikincil bir parçası ya da yan ürünü olarak, bilim insanlarının, yani uygulayıcıların kendi uz-

Kuhn için önemli olan, öncelikle tarih disiplininin (bilim tarihinin), eğer olanaklıysa kendi başına, dışarıdan ilke ithal etmeksizin ortaya koyabileceği gelişim/ilerleme manzarasıdır. Bu bağlamda geliştirilmeye çalışılan 'bilim felsefesini bilim tarihiyle yüzleştirme' girişimi, bilim tarihini ikincil konumda değil, eşit bir ortak olarak bilim felsefesiyle işbirliği içinde konumlandırmaya yöneliktir.

manlık alanlarının tarihini yazmalarına dayanır. Bilim eğitiminin doğrudan bir parçası olmamasına rağmen, adayları alana çekecek ve genellikle çok teknik bir dille yazılmış olan bu bilim tarihi çalışmaları neredeyse tümüyle içsel yönelimi benimser. Öyle ki, bu çalışmalar konu edindiği kavramların ve tekniklerin evriminde ne bağlamı ne de dışsal etkileri hesaba katar (Kuhn, 1977c: 148). Olağan bilim dönemi ya da diğer bir deyişle bir bilim dalının olgunlaştığı aşama, bilim dalının kendi bulmaca çözme etkinliğine odaklandığı/odaklanabildiği bir dönem olduğu için, bu aşamanın tarihinin içsel bir yönelimle yazılması uygundur. Fakat Kuhn için, bağlam ve dışsal koşulların konu-dışı bırakılmasına yönelik tarih yazımı tutumu, bilim etkinliğinin tüm boyutları söz konusu olduğunda eksik, yetersiz ve daha da ötesi yanıltıcı bir imge açığa çıkarmaktadır. Bilim tarihi yazımına ilişkin her iki gelenek de, sözü edilen bilim felsefesi modeline (pozitivist modele) dayanır.

Bu felsefi modelle tarihi verileri yorumlamak, Kuhn'a göre, kendiliğinden bir çelişki doğurmaktadır. *Bilimsel Devrim* öncesi dönemin çalışmaları "zamanı geçmiş inançlarla", "efsanelerle" bezenmiş bir bilgi türüyse, bugün bilimsel kabul edilen bilgi

türünün dayandığı yöntemler ve mantığın bilimsel düşüncenin niha çerçevesi olduğu nasıl söylenebilir? Eğer önceki çalışmalara da bilim denilecekse, bu durumda da bilim bugün sahip olunanla hiç bağdaşmayan inanç topluluklarını da kapsar hale gelir (Kuhn, 2000: 60). Kuhn, bu çelişki üzerinden, zaman içerisinde çeşitli ölçütlere ve sebeplere bağlı olarak zamanını doldurmuş kuramların, ilkece bilim olmadıklarını söyleyebilmenin, ancak bu ilkelerin bilim felsefesinden ithal edilmesiyle olanaklı olabileceğinin altını çizmektedir. Bu durumda, Kuhn için önemli olan, öncelikle tarih disiplininin (bilim tarihinin), eğer olanaklıysa kendi başına, dışarıdan ilke ithal etmeksizin ortaya koyabileceği gelişim/ilerleme manzarasıdır. Bu bağlamda geliştirilmeye çalışılan 'bilim felsefesini bilim tarihiyle yüzleştirme' girişimi, bilim tarihini ikincil konumda değil, eşit bir ortak olarak bilim felsefesiyle işbirliği içinde konumlandırmaya yöneliktir.

Bu konumlandırmada, bilim tarihini yönlendirecek üç ilke söz konusudur. İlk olarak, konu edinilen bilimsel metinler (çalışmalar) kendi içinde tutarlı metinler olarak ele alınmalı, düşünce biçiminin sistematik takdimi olarak anlaşılmalıdır. Bir çalışma içerisinde, bir terimin, sözcüğün önceki kullanımı sonraki bir örnekte nasıl kullanı-

dığının açık işareti olarak görülmelidir. Bu bağlamda, metni kendi içinde tutarlı/çelişkisiz kılan yorum, metni kendi içinde tutarsız/çelişkili kılan bir yoruma tercih edilmelidir. İkinci olarak, bir dönemin çalışmaları sadece içsel tutarlılığı ile değil, aynı zamanda çalışmanın içinde yer aldığı dönemde kullanılan terimlerin geçerli anlamlarıyla da tutarlılığı zemininde ele alınmalıdır. Kullanım tarzının gerçekten o bağlamda geçerli olduğunu gösterir verilere ulaşmak, modern (çağdaş) kullanımı geriye doğru okumaya önceliklidir. Tespit edilen "sahte çelişkiler" genelde bu ilkenin çiğnenmesinin ürünüdür. Üçüncü olarak da, eğer bir metinde belirli inançların, ilkelerin, yöntemlerin neden savunulduğu, belirli kavramların neden kullanıldığı anlaşılmaya çalışılıyorsa, yanıt için başvurulacak bütün açıklayıcı faktörler, fiili tarihsel bağlamda önceden mevcut olmalıdır. Diğer bir deyişle, nedenler, nedeni oldukları etkilerden önce gelmelidirler (Barnes, 2008: 4, 5). Bu yaklaşıma göre, *Modern Bilim, Bilimsel Devrim*'de gerçekleşen değişimin sonucu ve ürünüdür. O halde, *Modern Bilim*'in ilk örneklerini Devrim öncesinde tespit etmeye çalışmak bu sırayı bozmak anlamına gelir. Bu durumda, bilim tarihçisinin yapması gereken geriye doğru iz sürmek değil, tarihin çeşitli dönemlerinde ne tür çalışmalara bilimsel dendiğini ortaya çıkarmak-

Kuhn için, bağlam ve dışsal koşulların konu-dışı bırakılmasına yönelik tarih yazımı tutumu, bilim etkinliğinin tüm boyutları söz konusu olduğunda eksik ve yanıltıcı bir imge açığa çıkarmaktadır.

Kuhn'a göre, bilim tarihi, bilim filozofları ile bilimin kendisi arasındaki boşluğu doldurarak, filozoflara bilimin kendisine ilişkin sorun ve veri kaynağı olarak bir tür köprü görevi üstlenebilir.

tır. Bunun tespiti bilim tarihince yapıldıktan sonra, bilim felsefesi bu veriler üzerinden dönemler arası geçişin koşulları üzerine bir modelleme yapabilir.

Bir kez daha görülmektedir ki, Kuhn'un bilim felsefesini bilim tarihiyle yüzleştirme girişimi, her iki alanı da farklı paradigmlar olarak konumlandırılması üzerine bina edilmektedir. Diğer bir deyişle, bilim felsefesi ve bilim tarihi tek bir disiplinde eritilmemekte ve iki ayrı paradigmatik disiplin olarak görülmektedir. Fakat bu durumda, paradigma sözcüğünü bilime özgü bir modelde anahtar terim ve akademik disiplinleri var eden bilim topluluklarını bir arada tutan ve hatta onlara 'topluluk'/mesleki disiplin kimliği kazandıran merkezi kavrayış biçimi olarak tanımlayan Kuhn'un, iki disiplinden (bilim felsefesi ve bilim tarihi) ve disiplinlerarasılıktan söz ederken her iki alanı da bilimsel kabul edip etmediği sorusu açığa çıkar. Bu sorunun yanıtı, Kuhn'un modelinin yorumlanması açısından önemlidir, çünkü, her iki alanın da Kuhn'cu modelde bilimsel olarak kabul edilmesi, Kuhn'un çalışmalarını da bilimin bilimi kategorisine yerleştirecektir. Fakat bu durumda, özellikle bilim tarihinin Kuhn'cu anlamda bilimselliği, disiplinin paradigma/disiplinler matrisi temelli

olarak kavranmasıyla ve devrimsel paradigma değişimlerine tâbi olmasıyla, diğer taraftan da farklı bilim tarihi paradigmlarının eş-ölçülemezliğiyle birlikte kabul edilecektir. Bu kabul, bilim etkinliğinin tarihsel gerçekliğine uygun bilim imgesini açığa çıkarmak için bilim tarihi verilerini önceleyen bir yaklaşımı, kendiliğinden farklı bilim tarihi paradigmlarını ve dolayısıyla farklı tarihsel olgu saptamalarını kabul etmeye, yani görellilikçi bir tarih okumasına mahkûm eder görünmektedir.

Bu tür bir görellilikçi tarih okumasının, Kuhn'un modelinde açığa çıkardığı sonuçları kavrayabilmek için, Kuhn'un bilim tarihine yüklediği görev bir kez daha vurgulanmalıdır. Kuhn'a göre, bilim tarihi, bilim filozofları ile bilimin kendisi arasındaki boşluğu doldurarak, filozoflara bilimin kendisine ilişkin sorun ve veri kaynağı olarak (tek olmasa da) bir tür köprü görevi üstlenebilir (Kuhn, 1977a: 13). Kuhn'un vurgusu, öncelikle böylesi bir boşluğun var olduğu ve bilim felsefesinin (özellikle neo-pozitivist bilim felsefesinin) sınırlandırma ayraçlarının kaynağı olan 'bilimsel kuram'ın zamansızlığına olan inancının bu boşluğu gizlediğine yöneliktir. Diğer bir deyişle, neo-pozitivist bilim felsefesi, sınırlandırma ayraçını belirlemeye çalışırken tarihsel olarak herhangi bir özel kuramı doğrudan konu edinmek yerine, bilimsel kuramların tümünde 'bilimsellik'in gereği olarak bulunan temel nitelikleri konu edinir ki, bu bağlamda Newton'un kuramı arketip olarak kabul edilir. Bu bağlamda, bilim filozofu için Newton'un kuramının ardındaki tarihsellik ve kuramın zamansal gelişimi konu dışıdır. Bilim filozofunun etkinliği, genel olarak bilimsel kuramın, onu bilimsel kılan niteliklerinin açık olarak görülebilecek ve dolayısıyla bilimsellik iddiasındaki diğer 'kuramlar' için birer ölçüt olarak tespit edilebilecek biçimde 'yeniden-kurulması'dır (*rational reconstruction*). Fakat, Kuhn'a kadar gelen bilim felsefesi geleneklerinin (gerek neo-pozitivist gerekse eleştirel rasyonalist -yanlışlamacı bilim felsefelerinin) 'yeniden-kurma' etkinliklerinin sonuçları -açığa çıkardıkları bilim imgesi- bilim tarihçileri ve belki de sosyal bilimciler hariç olmak üzere bilim insanları için bilim olarak tanınmaz haldedir (Kuhn, 1977a: 14).

Kuhn, kendinden önceki bilim felsefesi çalışmalarının açığa çıkardığı imgenin bilim insanlarının gerçekleştirdiği etkinliğin kendisiyle ve bilim tarihi verileriyle uyumadığını öne sürerken, sosyal bilimcileri dışarıda bırakması anlamlıdır. Çünkü, sosyal bilimlerin kuruluş motivasyonu, Comte'dan bu yana, önce pozitivistizmin ve ardından neo-pozitivistizmin ortaya koyduğu imgeye dayalıdır. Bu nedenle, sosyal bilimlerin kendilerini kavrama biçimleri de bu imgeye bağımlıdır. Dolayısıyla, bu kategoride yer alan bir sosyal bilim olarak pozitivist bilim tarihi de, pozitivist bilim felsefesinin ortaya koyduğu imgeyi öncel kabul ederek kendisini yapılandırmakta ve tarihe de bu yapıyla yönelmektedir. Pozitivist bilim tarihinin bilim tarihinde aradığı ilkeler, ona zaten pozitivist/neo-pozitivist bilim felsefesince, bağlı olduğu imge üzerinden verilmiştir. Oysa, pozitivist yönelim, ilke olarak tam tersi bir tavır, önyargısız bir biçimde doğrudan olgulara gitmeyi vazetmektedir. Buna karşın, bilim tarihi çalışmaları, çağdaş bilimsel yöntemlerin ve kavramların derin ve açık bir biçimde anlaşılmasına yönelik olarak bu yöntem ve kavramların evrimlerini ortaya koymayı kendilerine amaç olarak belirler. Bunun için, tarihçi, sağlam bilgi olarak statüsünden kuşulanılamayacak bir bilim dalını ya da yerleşik bilimi seçerek onun kavramlarının ve yönteminin ne zaman, nerede ve nasıl varlık kazanmış olduğunu açıklamaya çalışır. Bu açıklamada, çağdaş bilimin yanılgı ya da konu dışı olarak bıraktığı gözlemler, yasalar ya da kuramlar, uzayıp giden bir verimsizlik dö-

Kuhn'un bilim felsefesini bilim tarihiyle yüzleştirme girişimi, her iki alanı da farklı paradigmlar olarak konumlandırılması üzerine bina edilmektedir. Diğer bir deyişle, bilim felsefesi ve bilim tarihi tek bir disiplinde eritilmemekte ve iki ayrı paradigmatik disiplin olarak görülmektedir.

Kuhn, Aristoteles'in çalışmasını bir ilerleme zincirinin halkaları olarak konumlandırmaktan vazgeçerek, bu çalışmaları bir yap-boz olarak konumlandırır.

nemini açıklar görünmedikçe ele alınmazlar (Kuhn, 1977b: 107). Oysa, 'yanılgı', 'konu-dışılık' ya da 'verimsizlik dönemi' gibi belirlenimler, tarihsel olgulara önsel kategoriler olarak işlev görürler.

Kuhn, Aristoteles'in çalışmasını bir ilerleme zincirinin öncesi ve sonrasıyla doğrudan ilişkili halkaları olarak tanımlamaktan ve konumlandırmaktan vazgeçerek, bu çalışmaları kendinde bir yap-boz (puzzle) olarak konumlandırır. Aradığı bir ilerleme ilişkisine bağlı olarak hatalar ya da katkılar değil, çalışmanın öğelerinin nasıl birbirine bağlandığı, ilişkilendiği, neden ve nasıl 'bilimsel' olarak kabul edildiğidir. Bu tavır/yönelim değişikliğinin kuramsal arkaplanında, Kuhn'un tarih kavrayışının önemli bir ilkesi ve bu ilkeyle bilimsel tarih kavrayışında gerçekleştirdiği değişim bulunur. Genel kavrayışa göre, tarih disiplini bir açıklama girişimidir ve kavrayışa yol açan bir girişim olarak yalnız olguları değil, bunlar arasındaki ilişkileri de ortaya koyar. Fakat hiçbir tarihçi bu ilişkilerin doğasına ilişkin genel bir açıklama getirememiştir. Bu açık, filozofların ya da özelde bilim filozoflarının kapsayıcı yasa modeli ile kapatılmaya çalışılmıştır (Kuhn, 1977a: 15). Bu anlayış

hem, bir gerçeklik alanı olarak tarihin kendi gelişim yasalarına sahip olduğunu savlayan tarihsici filozofların çalışmalarıyla hem de doğa bilimlerinin Newton'la ulaştığı seviyeye öykünerek sosyal bilimleri kurgulamaya çalışan ve bilimin birliğini savlayan bilim filozoflarının çalışmalarıyla oluşturulmuş ve desteklenmiştir. Bu, genel olarak sosyal bilimlerde ve özelde tarih disiplini içinde açığa çıkmış nomotetik yaklaşımdır. Tarihçinin kavrayabileceği, doğanın ve toplumun yasalarınca belirlenmiş ve bu yasalarca yönetilen olayları (olguları) konu edinen tarihçi (sosyal bilimci) için, zaman içerisindeki başlangıç koşulları ve bu yasaların bilgisi verili olduğunda geleceğe ilişkin öngörü de olanaklı olacaktır.

Bu bağlamda pozitivist yönelimli bir bilim tarihçisi için 'ilerleme', hızı değişiklik gösterebilse de, bilimsellik bağlamında istisnası olmayan genel bir durumdur. Diğer deyişle, pozitivist bir bilim tarihçisi için -birikimsel ve çizgisel- 'ilerleme' bir yasadır. Aristoteles'in *Fizik*'ini ya da yeni 'keşfedilmiş' bir bilimsel metni inceleyen tarihçi için ilerleme zincirinde ulaşılmış son halkadan geriye doğru sürülecek iz için bu son halka verili koşuldur ve halkalar arasındaki ilişkinin birikimsel ve ilerlemeci olması gerektiğine ilişkin kabul de genel yasadır. Bu iki öğeyle, konu edinilen çalışmanın bilime katkısı tarihsel olarak ortaya çıkarılabilir. Bu tek tek katkıların hepsinde teşhis edilen ya da doğrulanan ilerleme olgusu, bütünsel bir bilim tarihini olanaklı kılar ve bu bütünsel tarih, Sartre'un savunduğu gibi insanlığın ilerleme tarihi olarak okunabilir. Bu durumda da, bu okumayı olanaklı kılan bilim tarihi disiplininin öngörüsü ilerlemenin süreceği fakat hızının etkilere açık olacağı yönündedir. Bu bağlamda, ikincil öngörü, bilim sosyolojisi ile birleşerek ilerlemenin hangi koşullarda hızlanacağı ya da yavaşlayacağına yönelik olacaktır.

Kuhn da tarih disiplini bir açıklama girişimi olarak kabul eder, fakat Richard Rorty'nin epistemolojide 'Ayna Metaforu' üzerinden yaptığı değişime benzer bir biçimde 'metaforik' bir değişime gider. Ona göre, eldeki veriler tarihçinin içerisinde bulunduğu döneme dek gelen bir zincirin halkaları değil, "parçaları kare şeklinde olan resimli yap-bozlar"dır ve bunun da ötesin-

de tarihçiye "kutu içerisinde fazladan parçalar da verilmiştir." Tarihçinin yapması gereken şey, bu parçalardan seçeceği bir diziyi yan yana getirerek tanınabilir nesnelerin resmini açığa çıkarmaktır.

Bu metaforik değişim, özellikle bilim tarihi kavrayışı üzerinde etkilidir. Rorty'nin 'gerçekliği yansıtan bir ayna' yerine 'gerçekliğe uygulanmak ve ondan yanıt almak üzere kurgulanmış aletler' olarak hakikati getirmesi gibi, Kuhn, 'ilerleme zincirinin öncesi ve sonrası ile doğrudan ilişkili halkaları' yerine 'kendi içerisinde tutarlı bir bütünlük oluşturan ve bütün parçaları kare biçimli bir yap-boz' olan dönemleri öne çıkarmaktadır. Buna göre, Aristoteles'in *Fizik*'i, onun ve döneminin bilim anlayışına uygun bir biçimde bir araya gelmiş ve tutarlı, bütünlüklü bir resimdir. Bu resmin parçaları, tarihçi açısından bir yap-bozdur ve tarihçinin sonraki dönemlerden getirdiği fazladan parçalarla karışmış durumdadır. Aristoteles'in *Fizik*'ini Galileo ya da Newton'un mekaniğine giden yolun parçası olarak ele almak, Galileo ve Newton'dan gelen 'fazla-

Kuhn, kendinden önceki bilim felsefesi çalışmalarının açığa çıkardığı imgenin bilim insanlarının gerçekleştirdiği etkinliğin kendisiyle ve bilim tarihi verileriyle uyummadığını öne sürerken, sosyal bilimcileri dışarıda bırakması anlamlıdır. Çünkü, sosyal bilimlerin kuruluş motivasyonu, Comte'dan bu yana, önce pozitivistizmin ve ardından neo-pozitivistizmin ortaya koyduğu imgeye dayalıdır. Bu nedenle, sosyal bilimlerin kendilerini kavrama biçimleri de bu imgeye bağımlıdır.

dan parçaları' yap-boza dâhil etmeye çalışmaktan başka bir şey değildir.

Böylece, Kuhn, bilim felsefesi ile de uyumlu bir biçimde bilim tarihinde paradigmatik dönemler ayrımını tarih disiplinin konusu ve yöntemi bağlamında da ilkeselleştirmiş olmaktadır. Bununla birlikte, tarihçinin uyması gereken kurallardan söz ederek, yap-bozun parçası olarak tarihsel olguların yan yana getirilmesini bir düzene - iç tutarlılığa- bağlamakta ve disiplini olgulara bağlılık noktasında bilimsel kılmaktadır. Tarihçinin çalışması, 'yap-bozun kendisi' ve ilkelerce sınırlandırılmıştır ve bu bağlamda sınırsız ve keyfi bir kurgulama etkinliği değildir. Fakat, herhangi bir yap-boz (paradigmatik yapı/dönem), bir başka paradigmatik yapının/dönemin belirlenimi altında da değildir. O halde, tarihçinin (bilim tarihçisinin) -bilimsel- amacı, tarihsel bir olgu kümesi olarak resmin kendisine gitmek ve fazladan parçaları eleyerek "daha önce-leri benim için sadece bir olgu listesi olan şey, tanınabilir bir örüntüye dönüştü" dedirtebilmektir (Kuhn, 1977a: 18). Fakat bununla birlikte, bir bilim modeli olarak kuramın önceliğine vurgu yapan Kuhn'un bilim tarihini doğrudan olgulara yönlendirmesi bir çelişkiyi gündeme getirir görünmektedir. Bu durumda Kuhn ya tarihi bir bilim dalı olarak görmemekte ya da tarihe farklı bir yöntem -dolayısıyla farklı bir disiplinler matrisi- önermektedir. Bu yöntemin temelinde, Wittgensteinci "düşünme ama bak!" ilkesi vardır.

Bu durumda, Kuhn'cu anlamda açığa çıkan ve bilim etkinliğinin kendisi ile uyumlu olabilecek tek olanaklı bilim tarihi biçimi hermeneutiktir. Kuhn'un yaklaşımıyla birlikte, konu alanı, ilk halkası ile son halkası arasında ilkece bağlantı kurulabilecek olan ilerlemeci ve bütünsel bilim tarihinden, paradigmatik geçişlerin tarihine dönüştürülen bilim tarihi disiplini bir çoğullaşma içerisine girer. Kuhn'un deyişiyle, Sarton'un yapıtlarında görülen genel bilim tarihi yaklaşımından "daha sonraki deneyim, gerçekte bilimlerin hepsinin yapıcı bir olmadığını ve genel bir bilim tarihinin gerektirdiği insanüstü bir bilginin bile bunların ortak evrimini tutarlı bir anlatıya pek uyduramayacağını göstermiştir" (Kuhn, 1977b: 109).

Kuhn'a göre Aristoteles'in Fizik'ini Galileo ya da Newton'un mekanikine giden yolun parçası olarak ele almak, Galileo ve Newton'dan gelen 'fazladan parçaları' yap-boza dâhil etmeye çalışmaktan başka bir şey değildir.

Paradigmatik yapılar olarak kuramların eş-ölçülemezliği fikri ve devrimsel ilerlemeye öncesi ile sonrası arasındaki ilişkinin rasyonel temelli olarak kurulmasının zorluğu (bazı yorumlara göre olanaksızlığı), yapıcı, yani paradigmatik olarak, bir olmayan bilimlerin tarihinin bütünselleştirilemeyeceği savının temelini oluşturur. O halde, hem Sarton'un 'yeni-hümanizm'ine temel sağla-

Kuhn, bilim felsefesi ile de uyumlu bir biçimde bilim tarihinde paradigmatik dönemler ayrımını tarih disiplinin konusu ve yöntemi bağlamında da ilkeselleştirmiş olmaktadır. Bununla birlikte, tarihçinin uyması gereken kurallardan söz ederek, yap-bozun parçası olarak tarihsel olguların yan yana getirilmesini bir düzene - iç tutarlılığa- bağlamakta ve disiplini olgulara bağlılık noktasında bilimsel kılmaktadır.

yan bilim tarihi anlayışından vazgeçilmekte hem de bilim tarihi disiplini bütünselleştirilemez alt bölümlere ayrıştırılmaktadır. Öyle ki, ilk olarak akla gelebilecek olan ve genel olarak birbirinden farklı paradigmatik yapılara sahip sosyal bilimler/doğa bilimleri ayrımında bile, belirli disiplinlerin tarihinin tutarlı bir bütününden söz etmek zorlaşır. Yapılabilecek olan, fizik tarihi, astronomi tarihi, kimya tarihi, sosyoloji tarihi, psikoloji tarihi gibi paradigmatik yapıya kavuşmuş disiplinlerin tarihini yazmaktır. Bu tarih yazımları arasındaki bağlantılar, paradigmatik yapıların birbirlerine yakınlıkları bağlamında ya da daha geniş ifadeyle, disiplinler matrisinde -eğer varsa- paylaştıkları ortak öğeler üzerinden hermeneutik yorumlarla açığa çıkarılan ilişkisellikler biçiminde gösterilebilir. Yine de farklı paradigmatik disiplinler arasındaki ilişkisellikleri gösteren bir anlatı kırılğan bir yapıda olacaktır.

Bilim Savaşları'na giden yolun yapı taşları: Karşıt-tezler

Bu bağlamda açığa çıkan ilk karşıt-tez, Kuhn'un kendi amaçlarına da aykırı bir biçimde, görellilikçi, diğer bir deyişle, son tahlilde taraflı, öznel bir tarih yazımının kaçınılmaz olduğu tezidir. Bu durumda, nesnel bir tarih okumasından söz etmek ya da bir tarih çalışmasının nesnellik ve tarafsızlığına yönelik sorular sormak meşru değildir. Tarih üzerine, dolayısıyla da bilim tarihi üzerine sorulabilecek meşru soru "kim için tarih?" sorusudur. Bilim tarihi yazımı, bilimin bir kurum olarak toplumsal örgütlenmedeki yeri ve kullanış biçimlerinden bağımsız değildir. Bu nedenle de, bilimin tarihi, bu konulardan yazılır. Bu yaklaşım, postmodern tarih anlayışıyla ve bu anlayışı savunan Keith Jenkins'in ifadeleriyle örtüşür ve bilim tarihi yazımına ilişkin tartışmayı postmodern tarih tartışmaları kapsamına alır. Bu durumda, bilim tarihi de genel tarih çalışmaları gibi, 'yöntemi' görelileştirilmiş, 'nesnellik' ve 'tarafsızlık' niteliklerini taşıması olanaksızlaştırılmış, bir zanaat gibi 'ustalardan' kopya edilerek öğrenilen ve nihayetinde bir hakikatler çokluğu içerisinde üretilmiş bir 'hakikati/doğruluğu' dile getiren bir tarih yazımıdır ve her durumda belirli bir bilim imgesini desteklemek için açık ya da örtük olarak kullanılır.

İkinci karşıt-tez, Kuhn'cu bilim tarihi anlayışı içerisinde kalındığında ya da daha genelde ilk tezde dile getirilen tarih anlayışına bağlı olarak 'ilerleme'den söz edilip edilemeyeceğine, daha da önemlisi, ilerlemenin tarihsel olarak tespit edilip edilemeyeceğine ilişkin tartışmalardan açığa çıkar. Konusu paradigmatik dönemlerden oluşan bilim tarihi disiplini, bu dönemleri ele alırken iki dönem arasındaki radikal ayrımları ve dönemler arası kopuşları da konu edinmek durumundadır. Öyle ki, Kuhn'cu terminolojiyle, bütünlüklü bir yap-boz resmi gibi olan tarihsel bir dönemi, dışarıdan parça getirmeksizin tamamlamalı ve bunun da ötesinde bu resimden bir diğer resme geçişi gerekli ve olanaklı kılan koşulları, diğer bir deyişle değişim/bunalım ara dönemlerini de kavrayabilmelidir. Bunun bir adım ötesinde bir bilim dalı olarak bilim tarihinden beklenti bu değişimin nedensel açıklamasını verebilmesidir. Oysa öne çıkan yönelim hermeneutik olduğunda büyük bir anlatı olarak genel bilim tarihi adı altında bütünselleştirilemeyecek ve her bir paradigmanın kendi bilim topluluğunu ve hatta kendi disiplinini oluşturduğu bir çoğulluk olan bilim tarihi ancak bu bileşenlerin tarihi biçiminde yazılabilecektir. Kuhn için "gerçekte bilimlerin hepsinin yapıcı bir olmadığı" düşünülecek olursa, bilim etkinliğinin doğası gereği "bilimin birliğinden" ve dolayısıyla "genel ve bütünsel bir bilim tarihinden" söz edilemez. Yapılabilecek olan, farklı paradigmalardan oluşan bir alanı ya da farklı paradigmatik dönemlerden oluşan bir süreci farklı dillerin bir aradılığı gibi görmektir. Böylece, olanaklı bilim tarihi yazımı, bir tür hermeneutik çeviri olarak konumlandırılır. Bu konumdan açığa çıkan karşıt-tez, bilim felsefesi kaynaklı bilimin birliği anlayışına karşıt bir çoğulluk öne süren tezle bütünlüşürken, paradigmatik değişimlerin tarihini bütünsellikten çıkararak 'ilerlemenin tarihi' olarak bilim tarihi anlayışını ortadan kaldırır. Bilim tarihi disiplininin bunalım ve devrim dönemlerinde tespit edebileceği yegâne şey, değişim ve farklılıktır. Aynı olanın tarihsel devamlılığının korunması ve izlenmesi ya da değişimin 'ilerleme' olarak tespit edilmesi, paradigmalar arası eş-ölçülemezliğe ve buna bağlı olarak paradigmatik dönemler arası radikal kopuşlara bağlı olarak olanaksızlaşır.

Kuhn için "gerçekte bilimlerin hepsinin yapıcı bir olmadığı" düşünülecek olursa, bilim etkinliğinin doğası gereği "genel ve bütünsel bir bilim tarihinden" söz edilemez.

İlk iki karşıt-tezden daha sınırlı bir biçimde, yalnızca bilim tarihi disiplinine ilişkin olan üçüncü karşıt-tez bilim tarihi yazımında içselci ve dışsalci yönelime bağlı olarak disiplinler sınırın çizilebilirliğine yöneliktir. Kuhn, bilim tarihi yazımında içselci ve dışsalci yönelimleri ayırt ederken, içselci yönelime odaklanan pozitivist tarih yazımından farklı olarak dışsalcılığın artan önemi ne vurgu yapar. Her ne kadar iki yönelimin de tarih çalışmasında eş zamanlı olarak

Kuhn, bilim tarihi yazımında içselci ve dışsalci yönelimleri ayırt ederken, içselci yönelime odaklanan pozitivist tarih yazımından farklı olarak dışsalcılığın artan önemine vurgu yapar. Her ne kadar iki yönelimin de tarih çalışmasında eş zamanlı olarak yer almasının tamamlayıcı olacağı öne sürülse de, dışsalci yönelim çalışmadaki ağırlığı ölçüsünde bilim tarihinin disiplinler sınırını git gide belirsizleştirir.

yer almasının tamamlayıcı olacağı öne sürülse de, dışsalci yönelim çalışmadaki ağırlığı ölçüsünde bilim tarihinin disiplinler sınırını git gide belirsizleştirir. Bu tez, disiplinlerin üniversite ya da enstitülerdeki kurumsal yapılanmalarına yönelik olduğu kadar, belirli bir disiplin içerisinde çalışma yürüten bilim insanının (tarihinin, sosyologun, filozofun vb.) disiplinler formasyonu da ilişkilidir. Kuramsal açıdan ise, bu tezle birlikte, dışsal tarih yöneliminin sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerle sınırlarının belirsizleşmesinin bir sonucu olarak, bilim tarihi yazımının sosyolojinin ya da diğer paradigmatik disiplinlerin olgu belirlenimlerini önceleyen paradigmalarına bağlı kılınmasıyla, bilim tarihi farklı paradigmaların varlığına bağlı olarak bir kez daha görelilikçi bir konuma bağlanmaktadır. Bu konum, *Bilim Savaşları*'nın merkezi tartışmalarından biri olan 'bilime etki eden dışsal koşullar'/'bilimin kurucu koşulları olarak dışsal koşullar' ayrımına bağlı tartışmayı üretmektedir.

Kaynaklar

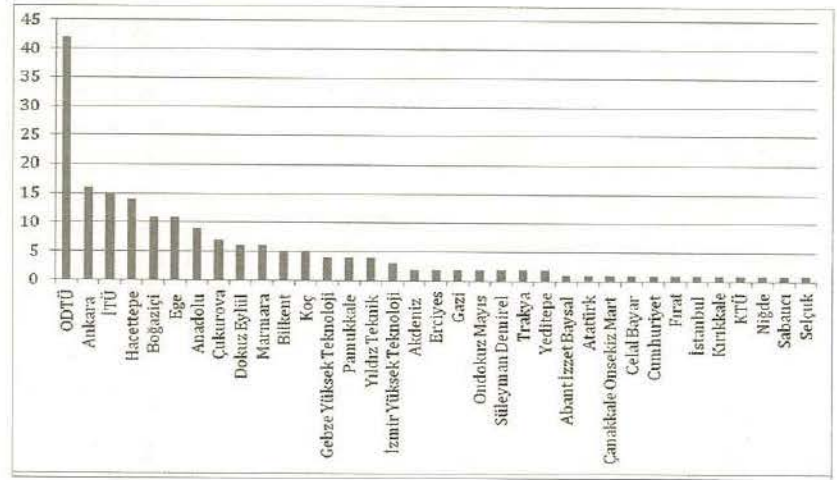
- BARNES, Barry (2008), T. S. Kuhn ve Sosyal Bilimler, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- KUHN, Thomas (1977a), "The Relations Between the History and the Philosophy of Science", *The Essential Tension - Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, s. 3-20, The University of Chicago Press, USA.
- KUHN, Thomas (1977b), "The History of Science", *Essential Tension - Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, s. 105-126, The University of Chicago Press, USA.
- KUHN, Thomas (1977c), "The Relations Between History and History of Science", *Essential Tension - Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, s. 127-164, The University of Chicago Press, USA.
- KUHN, Thomas (2000), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayınları, İstanbul.
- MAIENSCHEIN, Jane; SMITH, George (2008), "What Difference Does History of Science Make, Anyway?", *Isis*, Vol. 99, No. 2, s. 318-321, The University of Chicago Press.
- SARTON, George (1916) "The History of Science", *The Monist*, Vol. 26, No.3 (July), s. 321-365, Hegeler Institute.
- SARTON, George (1924), "The New Humanism", *Isis*, Vol. 6, No. 1, s. 9- 42, The University of Chicago Press.
- SARTON, George (1962a), "History of Science", *On The History of Science*, Ed. Dorothy Stimson, s. 1-15, Harvard University Press, Cambridge.
- SARTON, George (1962b), "Four Guiding Ideas", *On The History of Science*, Ed. Dorothy Stimson, s. 15-22, Harvard University Press, Cambridge.

'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'nün on iki yılı (2003–2014)

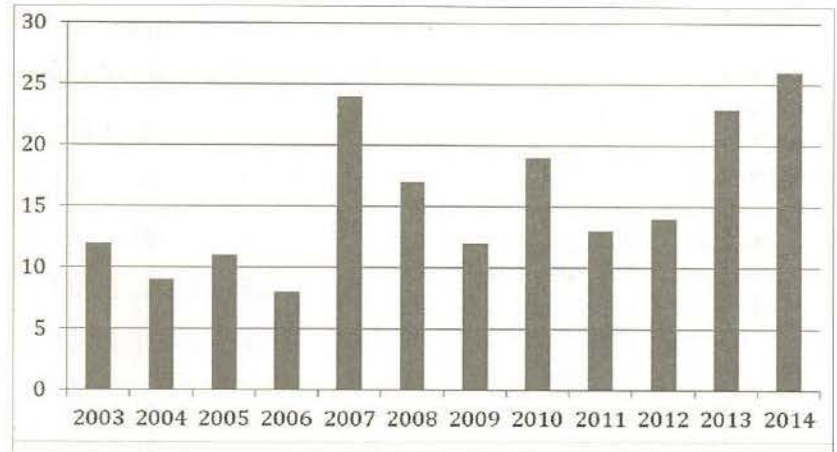
Ülkemizde bilimsel araştırmanın kurumsallaştırılması ve bilim gücümüzün inşası için, üniversitelerimizdeki doktora programlarının desteklenmesi ve ülkemizin bilim gündemiyle ilişkilendirilmesini amaçlayan 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'nü bugüne kadar kazanan tezlerin, bu on iki yıl içinde konularına ve yapıldığı üniversitelere göre incelenmesinin gelecek yıllara ışık tutabileceği kanısındayız.

2 4 Nisan 2014'te ODTÜ Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümünde yapılan bir törenle, 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülleri' dağıtıldı. Seçici Kurul tarafından verilen on ikinci 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'nü "Harmonik Hareket Mikrodalga Doppler Görüntüleme Yöntemi" başlıklı doktora teziyle **Dr. Can Barış Top** kazandı. Prof. Dr. Nevzat Güneri Gençler yönetiminde ODTÜ Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümünde yapılan bu çalışmada, normal ve patojen dokuların elastik ve elektriksel özelliklerini kullanarak meme tümörlerinin erken evrede teşhis edilmesini amaçlayan etkin bir tıbbi görüntüleme yöntemi öneriliyor.

2014 yılının onur ödülleri ise, Koç Üniversitesinden bir ve ODTÜ'den üç araştırmacı arasında paylaşıldı. Dr. Derya Fındık, ODTÜ Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları Bölümü'nde ve Prof. Dr. Aysıt Tansel'in yönetiminde yaptığı "Türkiye'deki Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Adaptasyonu, Yazılım Yatırımları ve Firma Etkinliği"; **Dr. Önder Şuvak**, Koç Üniversitesi Elektrik ve Bilgisayar Mühendisliği Bölümü'nde, Prof. Dr.

Şekil 1. On iki yıldaki toplam 188 başvurunun 35 üniversiteye dağılımı

Şekil 2. Toplam 188 başvurunun 12 yıla dağılımı

Alper Demir'in yönetiminde yaptığı "Osilatörler için Faz Modelleri ve Hesaplamaları"; **Dr. Önder Türk**, OD-

TÜ Uygulamalı Matematik Enstitüsü Bilimsel Hesaplama Bölümü'nde ve Prof. Dr. Münevver Tezer'in yöneti-

minde yaptığı "Magnetohidrodinamik ve Biyomanyetik Akışkan Kanal Akımlarının Sonlu Elemanlar Yöntemiyle Çözümü"; **Dr. Ülkü Nihan Yazgan Tavşanoğlu**, ODTÜ Biyoloji Bölümü'nde Prof. Dr. Meryem Beklioğlu ve Prof. Dr. Erik Jepsen'in yönetiminde yaptığı "Türkiye Sığ Göllerinde Balık Avlanma Baskısı Karşısında Zooplanktonun Uyum Stratejileri" başlıklı doktora tezleri ile 'Serhat Özyar Onur Ödülü'nü almaya hak kazandılar.

'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü', Bilim ve Ütopya Kooperatifi, Elektrik Mühendisleri Odası ve Orta Doğu Öğretim Elemanları Derneği tarafından onun anısını yaşatmak amacıyla 2002 yılında oluşturulmuş ve ilk ödül 2003 yılında verilmişti. Ülkemizde bilimsel araştırmanın kurumsallaştırılması ve bilim gücümüzün inşası için, üniversitelerimizdeki doktora programlarının desteklenmesi ve ülkemizin bilim gündemiyle ilişkilendirilmesini amaçlayan 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'nü bugüne kadar kazanan tezlerin, bu on iki yıl içinde konularına ve yapıldığı üniversitelere göre incelenmesinin gelecek yıllara ışık tutabileceği kanısındayız.

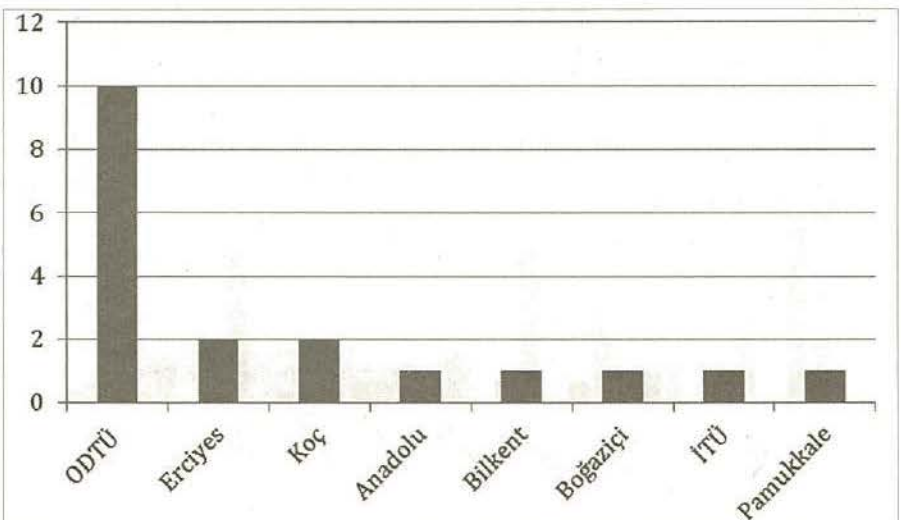
1. Başvuruların üniversitelere ve yıllara göre dağılımı

On iki yıl boyunca 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'ne 35 üniversiteden toplam 188 başvuru yapılmıştır. Başvuruların üniversitelere dağılımı Şekil 1'de başvuru sayısına göre sıralanarak (eşit başvuru durumunda ise isim sırasıyla) verilmektedir. ODTÜ, 42 başvuruyla en çok başvuruyu yapan üniversitedir.

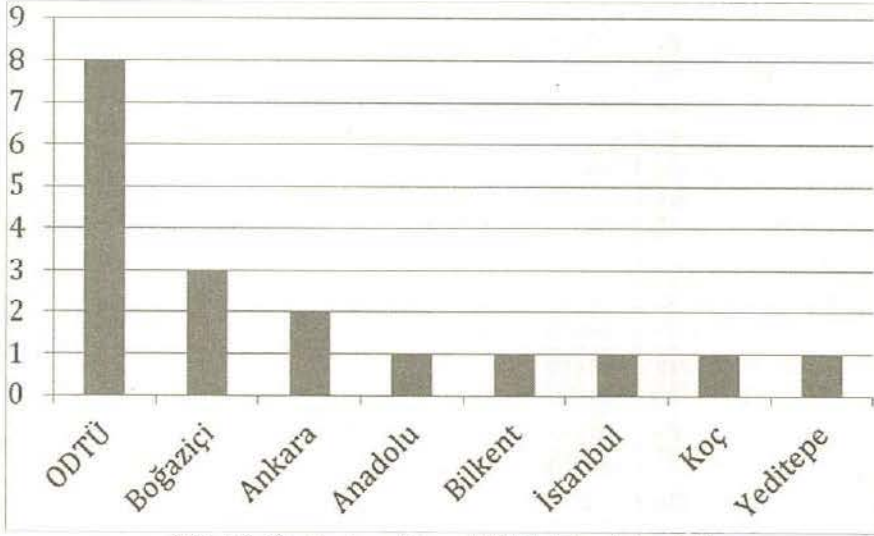
Toplam 188 başvurunun yıllara dağılımı ise Şekil 2'de gösterilmiştir. Ödülün verildiği ilk yıllardaki başvuru sayısının zamanla arttığı, son iki yılda 2-2,5 katına çıktığı ve 2014 yılında yapılan 26 başvuruyla en yüksek değerine ulaştığı gözlenmektedir.

Yıl	Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü	Serhat Özyar Onur Ödülü
2003	ODTÜ Bilgisayar M., ODTÜ Matematik	
2004	Erciyes Ü. Elektronik M., İTÜ Müh. Bilimleri	
2005	Anadolu Ü. Seramik M., Boğaziçi Ü. Kimya	
2006	Erciyes Ü. Fizik, ODTÜ Elektrik ve Elektronik M.	
2007	ODTÜ Bilişim Sistemleri, ODTÜ Elektrik ve Elektronik M.	
2008	ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama	
2009	Pamukkale Ü. İnşaat Müh.	
2010	Bilkent Ü. Elektrik, Elektronik M.	Boğaziçi Elektrik ve Elektronik M., ODTÜ Kriptografi, ODTÜ Makine M.
2011	ODTÜ Kimya	ODTÜ Kriptografi Yeditepe Matematik
2012	Koç Ü. Elektrik ve Bilgisayar M., Koç Ü. Malzeme Bilimi ve Müh., ODTÜ Kimya	Bilkent Ü. Elektrik, Elektronik M., Boğaziçi Ü. Bilgisayar M., ODTÜ Bilgisayar M. Ankara Ü. Veterinerlik Hekimliği Tarihi ve Deontoloji (Seçici Kurul Özel Ödülü)
2013	ODTÜ Fizik	Anadolu Ü. Seramik M., Ankara Ü. Biyoteknoloji, Boğaziçi Ü. Bilgisayar M., İstanbul Ü. Kimya, ODTÜ Kimya
2014	ODTÜ Elektrik ve Elektronik M.	Koç Ü. Elektrik ve Bilgisayar M., ODTÜ Bilim ve Teknoloji Politikaları ODTÜ Bilimsel Hesaplama ODTÜ Biyoloji

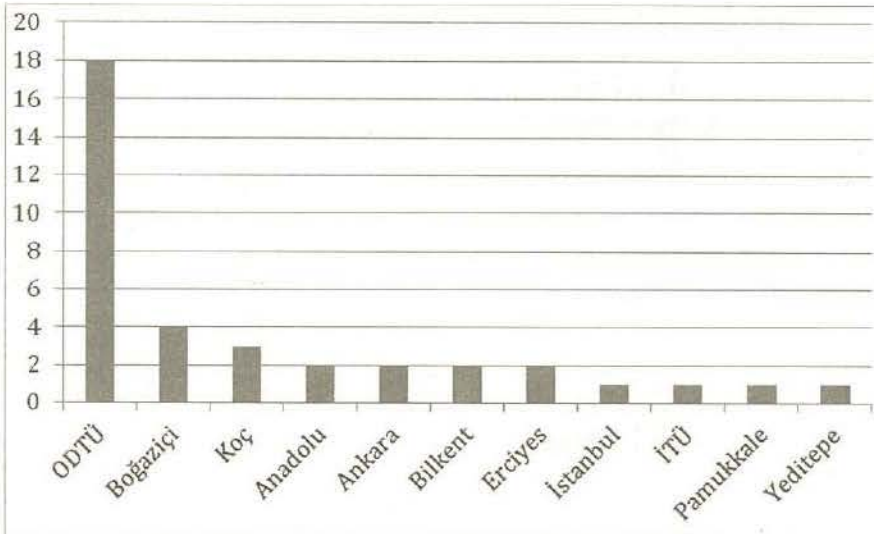
Tablo 1. On iki yılda kazanılan ödüllerin üniversitelere ve konulara dağılımı

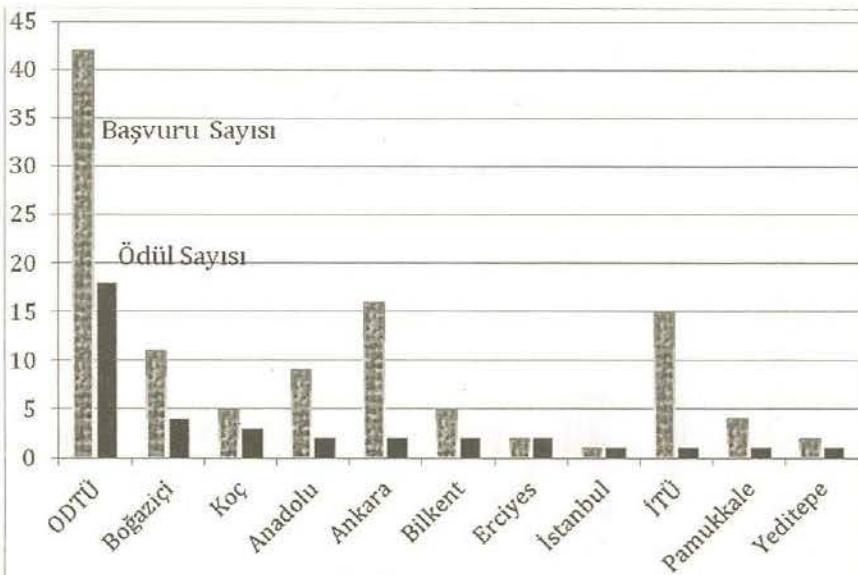
Şekil 3. On iki yılda alınan 19 birincilik ödülünün 8 üniversiteye dağılımı

Şekil 4. On iki yılda alınan 18 onur ödülünün üniversitelere dağılımı

Şekil 5. On iki yılda alınan toplam 37 ödülün 11 üniversiteye dağılımı

Şekil 6. Üniversitelere göre on iki yılda alınan toplam ödül sayılarının, her üniversiteden yapılan başvuru sayısıyla karşılaştırılması

2. Kazanılan ödüllerin üniversitelere ve yıllara göre dağılımı

Geçtiğimiz 12 yıl içinde verilen 19 birincilik ödülü, bazı yıllarda birden çok aday arasında paylaşılmıştır. Artan başvuru sayıları ve birbirinden ayırt edilmesi güçleşen yüksek nitelikli tezler, 2010 yılından itibaren birincilik ödülü yanında maddi karşılığı olmayan onur ödülleri de verilmeye başlanmasıyla sonuçlanmıştır. 2012 yılında eklenen üçüncü bir ödül kategorisi 'Seçici Kurul Özel Ödülü' olarak adlandırılmış ve 2012 yılında bir kez verilmiştir.

Birincilik ve onur ödülleri yıl içinde üniversitelere ve konulara dağılımı, Tablo 1'de (tablo kutucuklarında alfabetik sıralamayla) verilmektedir. Bu tablodan görüldüğü gibi, 2003-2007 yılları arasında ikiye genç bilim insanı arasında paylaşılan 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü', 2012 yılında üç kişiye, geri kalan yıllarda ise tek araştırmacıya verilmiştir. Öte yandan, 2010 yılında başlatılan ve maddi karşılığı olmayan 'Serhat Özyar Onur Ödülü', her yıl ikiye beş arasında araştırmacı tarafından paylaşılmıştır.

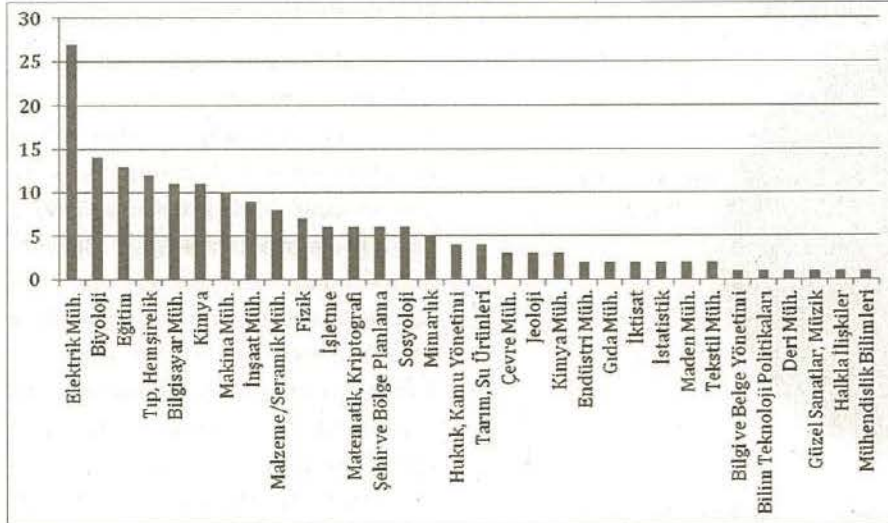
Birincilik ödülleri sekiz üniversiteye Şekil 3'teki gibi dağıldığı gözlenmektedir. En çok başvurunun yapıldığı ODTÜ'deki bilim insanları, 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'nü kazanma konusunda doğal olarak birinci sıraya yerleşmiş ve 19 ödülün 10'unu kazanmışlardır.

Maddi karşılığı olmayan onur ödülleri (2012'de bir kez verilen özel ödül de katılmış olarak) üniversitelere dağılımı Şekil 4'te verilmektedir. Onur ödülleri dağılımında da ilk sıraya yerleşen ODTÜ'lüler, 12 yılda alınan 18 onur ödülünün 8'ini kazanmışlardır.

Birincilik ve onur ödülleri toplamının üniversitelere dağılımına bakınca; ödül kazanan üniversite sayısı sekizden on bire yükselmektedir. Şekil 5'te görüldüğü

Üniversite	Birincilik+Onur Ödülü/Başvuru Oranı	Birincilik Ödülü/Başvuru Oranı	Başvuru Sayısı
Erciyes	%100	%100	2
İstanbul	%100	%0	1
Koç	%60	%20	5
Yeditepe	%50	%0	2
ODTÜ	%43	%24	42
Bilkent	%40	%20	5
Boğaziçi	%36	%9	11
Pamukkale	%25	%25	4
Anadolu	%22	%11	9
Ankara	%13	%0	16
İTÜ	%7	%7	15

Tablo II. On iki yılda kazanılan 'birincilik+onur ödülü/başvuru sayısı' ve 'birincilik ödülü/başvuru sayısı' oranlarının üniversitelere dağılımı

Şekil 7. On iki yıldaki başvuruların konulara göre dağılımı

gibi, on iki yıl içinde kazanılan 37 ödülün 18'i, en çok başvurunun yapıldığı ODTÜ'ye aittir.

Öte yandan, ödül dağılımıyla ilgili son üç grafikten çıkan sonuçların, Şekil 1'de verilen başvuru sayılarıyla birlikte incelenmesi ek bilgiler içeriyor. Şekil 6'da, birincilik veya onur ödülü kazanan üniversitelerin aldığı toplam ödül sayısı, o üniversiteden yapılan başvurularla karşılaştırılmaktadır.

Her üniversiteden kazanılan ödül sayısını aynı üniversitenin toplam başvuru

sayısına bölerek bulunan oranların, özellikle Erciyes ve İstanbul Üniversiteleri için çok dikkat çekici bir özelliği bulunmaktadır. On iki yıl içindeki başvuru sayıları sırasıyla 2 ve 1 olan bu iki üniversite, bu kadar az başvuruya rağmen ödül/başvuru oranında en yüksek değerlere sahiptir. Toplam 188 ödül başvurusundan yalnızca ikisinin yapıldığı Erciyes Üniversitesi'nden gelen her iki başvuru da birincilik ödülü aldığı için Erciyes Üniversitesi'nin birincilik ödülü kazanma oranı $2/2 = \%100$ olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde, İstanbul Üniversite-

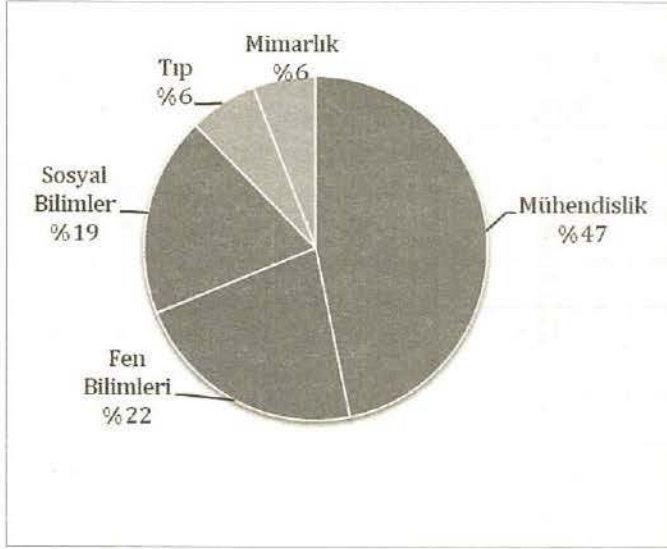
si'nden on iki yıl içinde yalnızca bir başvuru yapılmış ve bu başvuru onur ödülü kazandığı için, ödül kazanma oranı $\%100$ olmuştur. Bu iki üniversitenin hemen ardından gelen Koç Üniversitesi başvurularının ödül kazanma oranı $3/5 = \%60$; birincilik ödülü kazanma oranı ise $1/5 = \%20$ 'dir. Şekil 6'da verilen ödül sayılarını başvuru sayılarına bölerek bulunan ödül oranları, Tablo II'de büyükten küçüğe sıralanmakta; ayrıca birincilik ödülü oranları ve başvuru sayıları verilmektedir.

3. Başvuru ve ödüllerin konulara göre dağılımı

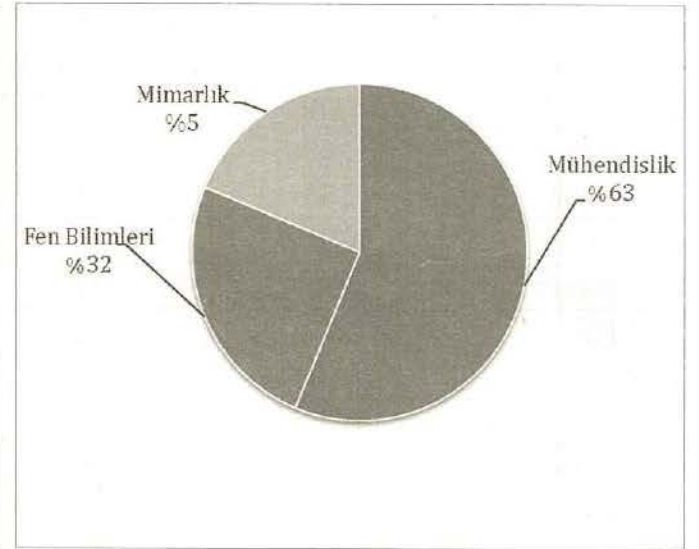
On iki yıl boyunca yapılan başvuruların ve kazanılan ödüllerin konulara nasıl dağıldığı ayrı bir merak konusudur. Şekil 7, konuları ayrıntılı adlarıyla sınıflandırdırınca ortaya çıkan başvuru dağılımını, en çok başvuru yapılan konudan en aza doğru sıralı olarak göstermektedir. En fazla başvuru yapılan alanın, Dr. Serhat Özyar'ın da çalışma konusu olan elektrik ve elektronik mühendisliği alanı olduğu ve 2003-2014 yılları arasında bu konuda 27 başvuru yapıldığı görülmektedir.

Aynı dağılıma bir de konu gruplarını genel tanımlamalar altında toplayarak bakıldığında, başvurular Şekil 8'de gösterildiği gibi dağılmakta ve 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'ne en çok başvurunun mühendislik alanından geldiği anlaşılmaktadır. Şekilde verilen başvuru yüzdeleri, her konudaki on iki yıllık başvuru sayısını toplam on iki yıllık başvuru sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir.

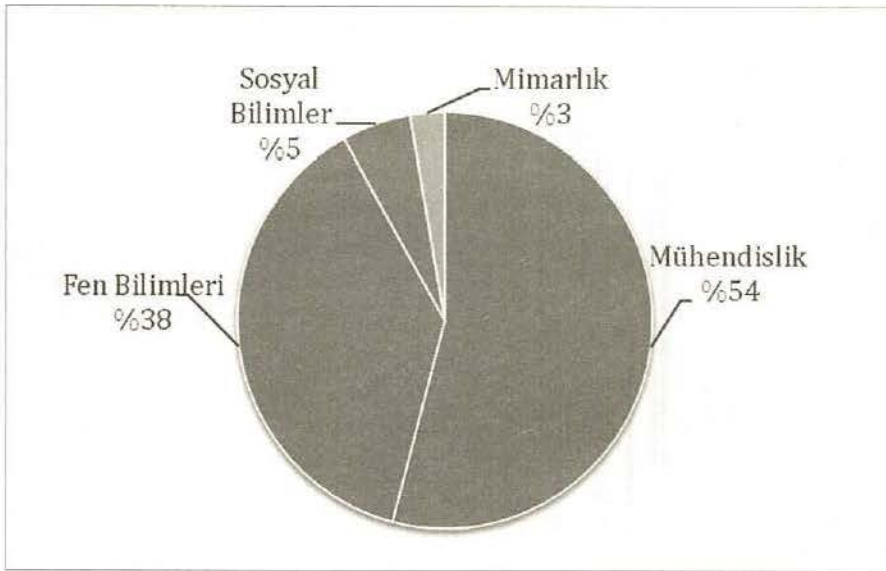
On iki yıl içinde kazanılan birincilik ödülleri de Şekil 8'deki genel konu başlıklarına göre sınıflandırılırsa, Şekil 9'da gösterilen ödül dağılımı ortaya çıkmaktadır. Şekilde verilen ödül yüzdeleri, her konuda kazanılan birincilik ödülü sayısını toplam birincilik ödülü sayısına bölerek oluşturulmuştur.

Şekil 8. On iki yılda yapılan başvuruların genel konu başlıklarına dağılımı

Şekil 9. On iki yıldaki 18 birincilik ödülünün genel konu başlıklarına dağılımı

Şekil 10. On iki yıldaki toplam 37 ödülün genel konu başlıklarına dağılımı

Konular	Başvuru	Birincilik Ödülü	Birincilik veya Onur Ödülü
Mühendislik	%47	%63	%54
Fen Bilimleri	%22	%32	%38
Sosyal Bilimler	%19	-	%5
Mimarlık-Şehircilik	%6	%5	%3
Tıp	%6	-	-
Oran bulurken kullanılan toplam sayı	188	19	37

Tablo III. On iki yıldaki başvuru ve ödül yüzdelerinin genel konu başlıklarına dağılımı

Şekil 9'daki birincilik ödüllerine onur ödülleri de katıldığında, toplam ödüllerin

konulara göre dağılımının Şekil 10'daki gibi olduğu görülmektedir. Şekilde veri-

len ödül yüzdeleri, her konuda kazanılan birincilik ve onur ödülleri sayısını toplam ödül sayısına bölerek oluşturulmuştur.

Konulara göre yapılan başvuru ve ödül sınıflandırmalarını birbiriyle ilişkilendirmek için hazırlanan Tablo III, her konudaki başvuru yüzdesini (Şekil 8), aynı konudaki ödül yüzdeleriyle (Şekil 9 ve 10) karşılaştırmaktadır. Başvuru oranlarından daha yüksek oranlarda ödül alan konuların başında, birincilik ve onur ödüllerine birlikte bakıldığında fen bilimleri, yalnızca birincilik kategorisinde bakıldığında ise mühendislik gelmektedir. Toplam başvuruların %22'sini oluşturan fen bilimleri alanında kazanılan birincilik veya onur ödülleri %38; toplam başvuruların %47'sini oluşturan mühendislik alanında kazanılan birincilik ödülleri ise %63 gibi yüksek oranlara ulaşmıştır.

Çok genç ve verimli yaşında kaybettiğimiz değerli arkadaşımız Serhat Özyar'ın kişiliğine ve toplumcu ideallerine fazlasıyla yakıştığını düşündüğümüz 'Serhat Özyar Yılın Genç Bilim İnsanı Ödülü'nün daha geniş bir konu yelpazesinde etkinleşebilmesi için dileğimiz, görel olarak az başvuru yapılan alanlardaki başvuru sayısının da önümüzdeki yıllarda artmasıdır

biyogen.metu.edu.tr

yaşam ağacı

200.000 yıllık evimize veda mı edeceğiz?

DÜNYA DIŞINDA YAŞAMAK

* *Soma faciasının ardından...*

Karbonmonoksit zehirlenmesi ve boğulma

* Neden Neandertallerin soyu değil,
bizim soyumuz devam etti?

* *Bu Canlıyı Tanıyor musunuz?*

Olm: Ejderha omurgalıları

* Biyofilozofinin babası:

Jonas Salk

Sayı
12 (16)

Dosya

Dünya dışında yaşamak

Dünyamız için, üstümüze düşeni yapsaydık, şimdiki başka dünyaların yaşama uygun olup olmadığını mecburiyetten değil de sadece merakten inceliyor olabilirdik. Ne yazık ki biz ve bizden öncekiler üstümüze düşeni yapmadık, bize kapılarını açan bu gezegene yeterli değeri vermedik. Eninde sonunda biz insanlar, Homo sapiens'ler, Dünya'yı terk edeceğiz.

Yaklaşık 200.000 yıldır insanoğluna ev sahipliği yapan Dünya, son yıllarda verdiklerinin karşılıklarını alamıyor; aksine zekâlarıyla övünen bu canlılardan zulüm görüyor. Hem çevreye verilen zarar, hem hızlı nüfus artışı, Dünya üzerinde yaşamamızı zorlaştırmaya başladı. Aslında bunu da Dünya'nın bizim tutumumuza karşı bir tepkisi olarak görebiliriz ve gerçekten şikâyetçi olmaya hiç ama hiç hakkımız yok.

Bu kötü gidişatı tersine çevirmek zor gibi görünüyor; fakat hala geç ve imkânsız değil. Ve diğer seçeneklerimizden bir tanesi ise başka dünyalara yol almak! Tabii ki

bu başka "dünyalar" bizi kendi Dünya'mız kadar hoş görülü karşılar mı bilinmez fakat denemeye değer gibi gözüküyor.

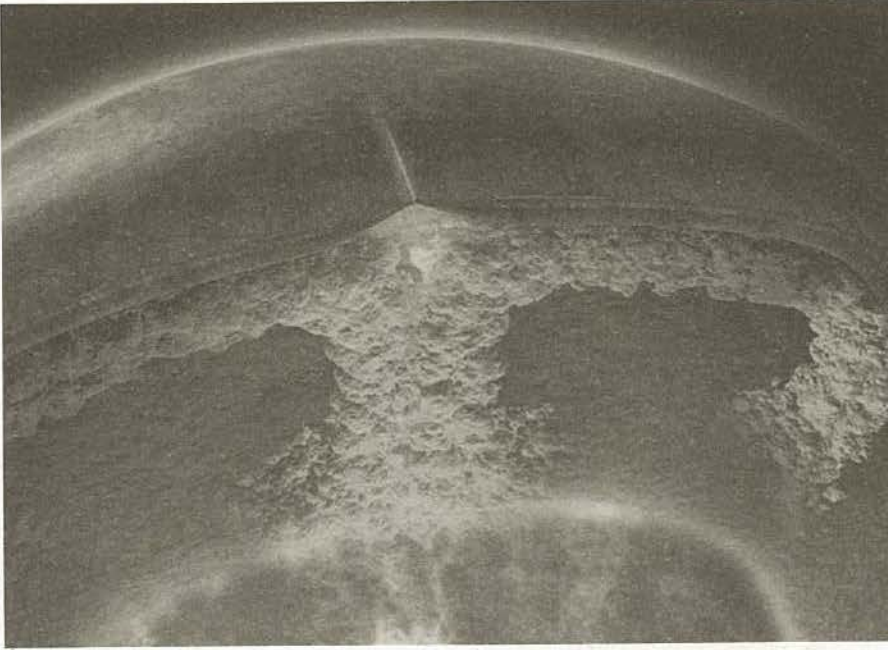
Evet, başka gezegenlerde de yaşayabiliriz belki, fakat biz bu gezegende var olduk. Bu gezegen üzerinde evrimleştik, koloniler, devletler kurduk, üredik. Peki, neden bu gezegen? Neden Dünya? Kulağa hoş gelen ve bizi heyecanlandıran seçeneklerden bahsetmeden önce gelin bu soruların cevabını arayalım hep birlikte.

Bundan 4.467 milyar yıl önce, Samanyolu Galaksisi'nin oluşumundan sonra, galaksimizdeki diğer gezegenlerle birlikte bizim gezegenimiz de oluşmuştur. Oluşum sırasında Theia isimli gezegenin Dünya'ya

Evet, başka gezegenlerde de yaşayabiliriz belki, fakat biz bu gezegende var olduk. Bu gezegen üzerinde evrimleştik, koloniler, devletler kurduk, üredik. Peki, neden bu gezegen? Neden Dünya?

Son yıllarda hem çevreye verilen zarar, hem de hızlı nüfus artışı Dünya üzerinde yaşamamızı zorlaştırmaya başladı.

Dünya'mız tektonik olarak hala aktif durumda, bildiğimiz canlılığı oluşturabilecek elementler de (karbon, hidrojen, oksijen, azot, fosfor vs.) gezegenimizde mevcut.

çarpması sonucunda da gezegenimizin tek uydusu olan Ay'ın oluştuğu tahmin edilmektedir. Dünya üzerindeki canlılığın yaklaşık olarak 3,8 milyar yıl önce yayılmaya başladığı düşünülüyor. Bu canlılık ister Dünya üzerinde oluşmuş olsun, ister uzaydan her hangi bir yolla gelmiş olsun, neticede yayılabilmiş ve uzun evrimsel süreçlerin ardından bizleri oluşturmuştur.

Şimdi "Neden Dünya?" sorusuna cevabımızı verelim. Bir gezegende canlılığın var olabilmesi birçok etkene bağlıdır. Bunların en başında ise gezegenin kütlesi gelmektedir. İlk olarak küçük kütleli gezegenlerden bahsedecek olursak, bunların canlılık barındırma ihtimallerinin düşük olmasının iki temel sebebi vardır.

Birincisi, bir gezegenin kütlesinin düşük olmasından ötürü düşük olan yerçekimi ve yerçekiminin düşük olmasından dolayı gezegenden uzaya yayılan gazlar... Eğer küçük bir gezegen, bu gazların büyük bir kısmını tutabilecek düzeyde yerçekimine sahip olsaydı, bir atmosferi olabilirdi ve bu atmosfer gezegeni ve üzerinde var olan canlıları dış etkilere koruyabilirdi. Ayrıca atmosferin olmayışı ya da çok ince oluşu, gezegenin yüzey sıcaklığını ve su oluşumunu da etkiler. Bir örnek verecek olursak, Mars eğer Güneş'e Dünya kadar yakın olsaydı bile, atmosferin ince oluşundan dolayı Dünya'dan daha soğuk olacaktı. Bunun

sebebi ise yıldızdan gelen ışınların gezegende tam tutulamayarak uzaya geri dönmeleridir. Bir diğer örneği de su oluşumu hakkındaki verecek olursak, 0,006 Dünya kütlesinden daha az olan bir gezegende su sıvı halde bulunamamaktadır. Bunun sebebi ise gazların atmosferde yeterli basınç oluşturacak kadar tutulamamasıdır.

İkinci neden de bu küçük kütleli gezegenlerin yarıçaplarının kısa olması ve bu yüzden yüzey-hacim oranlarının yüksek olmasıdır. Bu da, bir gezegene oluşumundan hemen sonra sahip olduğu enerjiyi çabuk kaybetme eğilimi kazandırıyor. Yani gezegen oluşumundan kısa bir süre sonra ölüyor. Tektonik hareketler çok nadir görülüyor, bu da biyokimyasal maddelerin ve karbondioksit gibi sıcaklık dengeleyicilerin az olmasına sebep oluyor. Bu koşullarda da ne canlılık oluşması mümkün oluyor ne de canlı varlığının devam etmesi.

Dünya'dan daha yüksek kütleli gezegenlerde ise (Jüpiter, Satürn gibi) durum, hemen hemen biraz önce anlattıklarımızın tam tersidir. Kütlenin yüksek olması, gezegendeki tektonik faaliyetlerin uzun sürmesine ve bu faaliyetler sırasında gerçekleşen kimyasal reaksiyonlardan çıkan gazlar gezegen tarafından tutulmasına sebep oluyor. Bu nedenlerden ötürü kalın bir atmosfer tabakası oluşuyor, bu tabaka sebebi ile de sera etkisi ortaya çıkıyor ve geze-

genin yüzey sıcaklığı Dünya ile kıyaslandığında son derece yüksek oluyor. Bu durum da bizim bildiğimiz türden bir canlılığın ortaya çıkmasını zorlaştırıyor.

Önemli kriterlerden birisi de, dışmerkezliği ve dönme ekseni. Yörünge eksantrikliği merkez yıldız etrafındaki yörünge, yıldız yaklaşması ve uzaklaşması arasındaki farktır. Bu fark arttıkça yüzey sıcaklığındaki dalgalanma artar, fark azaldıkça da dalgalanma azalır. Bunun önemi ise şudur ki, dalgalanmanın yüksek olduğu gezegenlerde bildiğimiz canlılık oluşmuş olsa ve bu canlılar uyumlu olsalar bile, eğer bu dalgalanma donma ve kaynama noktalarını geçiyorsa gezegendeki canlıların yaşamlarını devam ettirmeleri mümkün değildir.

Gezegenin üzerinde yaşam olabilmemesinin şartlarından biri de mevsimlerin var olmasıdır. Bunu sağlayan ise eksen eğikliğidir. Örneğin Dünya'mızın eksen eğikliği, dönme eksenine dik veya dike yakın olsaydı, mevsimler oluşamaz ve yaşamın evrimleşmesi düşünülemezdi. Eksenin dik olmasından dolayı, merkez yıldızdan gelecek ışınlar daha büyük oranda ekvatora gelir, sıcak hava kutuplara yayılamaz ve gezegende soğuk kutupsal hava sistemi oluşurdu.

Eğer gezegenimizin ekseni normal eğikliğinden daha eğik olsaydı, bu sefer de mevsimler çok uç noktalarda olurdu ve böyle bir durumda canlılık oluşamazdı.

Kendi gezegenimizi bu anlattığımız iki temel koşula göre değerlendirecek olursak; Dünya'nın kütlesi başlarda atmosfer

Dünya'nın kütlesi başlarda atmosfer oluşturacak kadar yeterli olmasa da, sonrasında gerçekleşen meteor yağmurları ve kimyasal tepkimeler sonucu atmosfer oluşturabilecek düzeye gelmiştir. Daha sonra oluşan basınç sayesinde, sıvı halde su oluşmuş ve canlılığa gidilen yolda ilk adımlar atılmıştır.

oluşturacak kadar yeterli olmasa da, sonrasında gerçekleşen meteor yağmurları ve kimyasal tepkimeler sonucu atmosfer oluşturabilecek düzeye gelmiştir. Daha sonra oluşan basınç sayesinde, sıvı halde su oluşmuş ve canlılığa gidilen yolda ilk adımlar atılmıştır.

Ayrıca gezegenimizin eksen eğikliği de düzenli bir şekilde mevsim oluşumu için elverişlidir ve yaklaşık 40.000 yıldır şu anda bulunduğu derecededir (21,5–24,5).

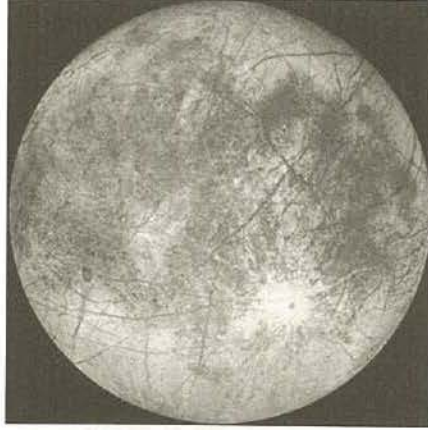
Diğer önemli şartlar açısından da değerlendirilecek olursak, Dünya'mız tektonik olarak hala aktif durumda, bildiğimiz canlılığı oluşturabilecek elementler de (karbon, hidrojen, oksijen, azot, fosfor vs.) gezegenimizde mevcut.

Tabii burada bahsettiğimiz koşullar en temelleri ve daha birçok koşul var. Hepsine bu yazımızda değinmemiz mümkün değil elbette. Şimdi hep birlikte Güneş Sistemi'mizdeki yaşamsal açıdan ümit vaat etmiş ve eden birkaç gezegeni ve uyduyu bu koşullar doğrultusunda değerlendirelim.

Venüs, Güneş'e yakınlık sıralamasında ikinci sırada bulunan gezegendir. Büyüklüğünün Dünya ile hemen hemen aynı olmasından dolayı, bilim insanlarının, yaptığı farklı gezegenlerde yaşamın olup olmadığı konusundaki araştırmalarda ilgisini çekmiştir. Şu anda Venüs'ün atmosferi canlılık için uygun değildir. Kalın olan bu atmosferin %96'sını karbondioksit oluşturmaktadır. Bu karbondioksitçe yoğun kalın atmosferin yarattığı sera etkisinden dolayı, yüzey sıcaklığı 450 °C'ye kadar yükselebilmektedir.

Yapılan araştırmalarda günümüze kadar bir yaşam olduğu kanıtına ulaşılamamış olsa da, Venüs'ün şu andaki hareketliliğinin, Dünya'da yaşamın oluşmadan önceki durumuyla benzer olduğu düşünülüyor. Şu anda Venüs'te tektonik hareketler devam etmekte. Ayrıca, elde edilen verilere göre, eskiden Venüs'ün yüzeyinde su var olmuş olabilir.

Sıra birçok bilimkurgu filmine konu olmuş olan Mars'ta. Mars'ın kütlesi, Dünya'nın kütlesinin hemen hemen yarısı kadardır, atmosferi ise çok incedir. Bu yüzden Dünya'nın yüzeyindeki basıncın sadece %1 kadarı Mars yüzeyinde vardır. Bu du-

Son yıllarda bilim insanları, Europa'da canlılığın oluşumuna uygun koşullar olup olmadığını dikkatle inceliyorlar.

rumda suyun sıvı halde bulunması düşünülemez. Mars Express ve Mars Reconnaissance Orbiter isimli uzay araçlarının yaptığı araştırmalarda, kutuplarda ve orta enlemlerde suyun buz halinde bulunduğunu ortaya koymuş, Phoenix Mars Lander ise 31 Temmuz 2008'de bu buzlardan örnek almayı başarmıştır. Ayrıca, atmosferin daha yoğun olduğu dönemlerde Mars yüzeyinde suyun sıvı halde bulunmuş olduğu da düşünülmektedir. 2013 yılında ise yapılan bir araştırma sonucunda Mars toprağında %3 oranında su bulundu.

Atmosferin içeriği ise şöyle: % 95 karbondioksit, % 3 azot, % 1,6 argon.

Mars, mevsimlerin

oluşmasından ve eksen eğikliğinin Dünya'ninkine çok yakın olmasından ötürü, Güneş Sistemi içerisinde Dünya'ya en fazla benzeyen gezegendir. Fakat mevsimlerin uzunluğu Dünya'daki mevsimlerin uzunluğunun 2 katıdır; çünkü Mars'ın Güneş etrafında dönme süresi, uzaklığından dolayı, Dünya'nın dönme süresinden iki kat daha uzundur.

Bu gezegenin eksen eğikliği mevsim oluşturabilecek derecededir. Mevsimlerin oluşmasından ve eksen eğikliğinin Dünya'ninkine çok yakın olmasından ötürü, Güneş Sistemi içerisinde Dünya'ya en fazla benzeyen gezegendir. Fakat mevsimlerin uzunluğu Dünya'daki mevsimlerin uzunluğunun 2 katıdır; çünkü Mars'ın Güneş etrafında dönme süresi, uzaklığından dolayı, Dünya'nın dönme süresinden iki kat daha uzundur.

Şu anda ince atmosferi, güneş rüzgârlarından korunamaması ve atmosferin basıncının azlığından ötürü sıvı halde su bulunmadığı için bildiğimiz canlılığın bu gezegende var olması çok zor. Fakat uzay araçlarının yaptığı keşiflerde, eskiden canlılığın olmuş olabileceği düşünülüyor. Çünkü eski koşullar, şu an ki koşullardan daha yaşanılabilir. Ayrıca "koyu kumul lekeleri" adı verilen bir tür oluşumlar bazı bilim insanlarınca yaşam formu olarak ileri sürülmektedir.

Mars üzerinde tartışmaya devam edeceğimiz yazımızın ilerleyen kısımlarında... Fakat şimdi, suya sahip olan bir uydudan bahsedelim.

Europa, Jüpiter'in, yakınlık sıralamasına göre iki numaralı uydusu. Son zamanlarda ise Europa üzerinde yapılan tartışmalar da çalışmalar da hızla devam ediyor. Tahminlere göre Europa'nın derinliklerinde sıvı halde su var. Fakat uydunun atmosferinin oluşturduğu yüzey basıncı Dünya'nınkinin sadece milyon kere milyonda biri iken nasıl oluyor da bu uyduda sıvı halde su bulunabiliyor? En önemli faktör kuşkusuz, Jüpiter'in çekiminin büyüklüğü. Bu çekim, uyduda çok büyük gelgitlere sebep oluyor ve bu gelgitler Europa içerisinde sürtünme sonucu ısı oluşturuyor. Bu yüzden de sıvı halde su bulunabiliyor. Bir diğer faktör ise, gezegenin yüzeyinin kalın bir buz tabakasıyla kaplı olması. Bu tabaka altta kalan kısımlara basınç uyguluyor ve bu yüzden sıvı halde su bulunabiliyor. Bu uyduyu en fazla ön plana çıkaran özellikler.

Mars ve Venüs'ün aksine, fiziksel özelliklerinden ziyade, Europa üzerinde yapılan araştırmalardan bahsetmekte fayda var. Bahsettiğimiz sıvı su bulunma teorisi, gezegene 1989 yılında gönderilen Galileo Uzay Aracı'nın çektiği görüntüler doğrultusunda oluşturuldu. Bir diğer incelemede ise Hawaii Adası'ndaki Mauna Kea Keck II te-

İskopunu kullanan biliminsanları, Europa'nın yüzeyinde bir tür magnezyum sülfat tuzu keşfettiler. Epsomit denilen bu mineral, buzun altındaki okyanustan gelen başka bir mineralin, uydunun yüzeyinde Güneş ışığına maruz kalarak oksitlenmesiyle oluşmuş olabilir. Tabii oksitlenmeden bahsediyorsak ortamda oksijen de olmalı. Europa'nın atmosferi oksijen ağırlıklı bir atmosfer. Bu da ilerleyen zamanlarda yaşam olmasını destekleyecek durumlardan sadece biri. NASA'nın 2013 yılında yaptığı açıklamaya göre ise Hubble Uzay Teleskopu tarafından yapılan inceleme esnasında, uydunun uzaya doğru su püskürttüğü gözlemlendi. Bu da demek oluyor ki, uydunun tektonik olarak hala faaliyette ve bu, gelecekteki muhtemel yaşam için olumlu bir durum.

Europa üzerinde yapılan çalışmaların en önemlileri bunlar. Bilim insanları bu uydunun üzerinde araştırma yapmaya devam ediyorlar. 2000'lerin başlarında NASA tarafından yönetilen Jupiter Europa Orbiter ve ESA tarafından yönetilen Jupiter Ganymede Orbiter isimli uzay araçları Europa Jüpiter Sistem Görevi isimli görev doğrultusunda birlikte hedeflerine gönderildi. 2020 yılında hedeflenen yere ulaşacakları tahmin ediliyor. Ayrıca 13 Ocak 2014 tarihinde yapılan açıklamaya göre Ödenekler Komitesi tarafından Europa üzerinde yapılacak araştırmalar için 80 milyon dolarlık kaynak oluşturuldu. Görüldüğü üzere, bilim insanları kelimenin tam anlamıyla Europa'nın üzerine titiyorlar. Çünkü Europa, Güneş Sistemi'mizdeki Dünya benzeri yaşamın oluşabileceği en uygun yer durumunda!

Şimdiye kadar bildiğimiz yaşamın ne koşullar altında oluşabileceğinden ve siste-

mimizdeki ihtimallerden bahsettik. Şimdi ise "insan" faktörünü de işin içine katmak istiyoruz. Şöyle ki, bir gün gezegenimizi terk etmemiz gerekirse, ne yapacağız? Aslında bu sorunun cevabını bilim insanları çoktan verdi ve hatta çalışmalara bile başladılar. Cevap da şöyle: Başka bir gezegende yaşanacak ortam oluşturunuz!

Bu cevaptan sonra da eminim aklınıza ilk gelen gezegen Mars olmuştur. Birçok bilimkurgu filmine konu olan bu duruma bir de gelin bilimsel olarak yaklaşalım.

Hollandalı girişimci Bas Lansdorp tarafından ortaya atılan Mars One projesine göre, 2023 yılında Mars'da kalıcı yerleşim sağlanacak. 2023'e kadar düşünülen plan ise şöyle:

2013: Seçilen 40 astronot eğitime başlayacak, inşa edileceklerin kopyaları hazırlanacak.

2014: İlk iletişim uydusu geliştirilecek.

2018: Keşif aracı en uygun yeri seçmek için Mars'a gönderilecek.

2021: 6 tane Dragon kapsülü, 2 yaşam ünitesi, 2 yaşamı destekleyecek ünite, 2 de tedarik ünitesi şeklinde Mars'a yollanacak.

2022: İlk kolonistler yollanacak.

2023: İlk kolonistler Mars'a varacak.

Bir diğer proje ise Amerika'dan. Özel uzay-havacılık şirketi olan SpaceX'in kurucusu Elon Musk da Mars'da koloni kurmayı amaçlayanlardan. Mars One projesinin aksine, Musk yaptığı açıklamada Mars'a gönderilecek uzay aracının Mars One projesince uzaya yollanması düşünülen "Dragon" uzay aracı olmayacağını söyledi.

Projeler her ne kadar göze de kulağa da hoş gelse de, NASA tarafından yapılan açıklama pek de olumlu değil. NASA'ya göre, Mars' yüzeyindeki radyasyona dayanamayacak bir teknolojiye sahip değiliz. Yani yerleşme planlarından önce yapılması gereken, o radyasyona dayanabilecek teknolojinin planı. Ayrıca bilim insanlarını tartışmaya yönlendiren bir diğer konu ise, ortam şartlarının çok farklı olduğu bir gezegene, Dünya'dan gönderilecek insanların uzun süre uyum sağlayıp sağlayamayacağı. Ayrıca Mars'ı göz önünde bulunduracak olursak, atmosferin çok ince olması, insanoğlunun alabileceği her türlü önlemlerin önemsiz hale getirebilir. Kısaca yakın zamanlarda bu tarz bir kolonileşmenin gerçekleşmesi pek olası görülüyor. Fakat teknolojinin son zamanlarda çok hızlı geliştiğini göz önünde bulundurursak, bu projeleri gerçekleştirmek çok da uzak değil.

Aslında dünyamız için, üstümüze düşeni yapsaydık, şimdiki başka dünyaların yaşama uygun olup olmadığını mecburiyetten değil de sadece merakten inceliyor olabiliriz. Ne yazık ki biz ve bizden öncekiler üstümüze düşeni yapmadık, bize kapılarını açan bu gezegene yeterli değeri vermedik. Eninde sonunda biz insanlar, *Homo sapiens*'ler, Dünya'yı terk edeceğiz. Ve belki de yerleşeceğimiz gezegen buralardan çok ama çok uzakta olacak, ya da şimdi düşüldüğü gibi Mars'ta olacak. Bunların hepsini zaman gösterecek tabii ki. Bize sadece beklemek ve hayıflanmak düşüyor.

Kaynakça

- http://www.nasa.gov/mission_pages/mars/main/index.html#U3cnMah_vQA
- <http://history.nasa.gov/marschro.htm>
- <http://mars.nasa.gov/>
- http://www.nasa.gov/pdf/62233main_Venus.Lithograph.pdf
- http://www.nasa.gov/audience/forstudents/5-8/features/F_The_Planet_Venus_5-8.html
- http://solarsystem.nasa.gov/planets/profile.cfm?Object=Jup_Europa
- <http://www.jpl.nasa.gov/missions/europa-clipper/>
- http://missionscience.nasa.gov/nasascience/what_is_a_planet.html
- <http://edition.cnn.com/2013/12/13/tech/jupiter-moon-water/>
- <http://www.spacetelescope.org/news/heic1322/>
- <http://www.mars-one.com/>
- <http://www.weather.com/news/science/space/mars-colony-astronaut-candidates-20140509>
- <http://www.ntvmsnbc.com/id/25401439/>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Planetary_habitability

Mars One Projesi kapsamında 2023 yılına dek ilk kolonistlerin Mars'a gönderilmesi planlanıyor...

Karbonmonoksit zehirlenmesi ve boğulma

Var olabilmemizi sağlayan en temel gazın yokluğunda, vücut çok hızlı, sancılı ve ölümcül bir süreçten geçerek tüm organizmanın ölüm basamaklarını bir bir geçer. Bu tür bir ölümü tanımlamak için kullanabileceğiniz son sıfat "tatlı"dır.

Karbonmonoksit ya da kısaca CO, kokusuz ve renksiz bir gazdır ve canlıları çok hızlı bir şekilde hastalandırıp öldürebilir. CO genellikle yanıcı tepkimelerden çıkan gazlarda bulunur. Örneğin bir kömür madeninde çıkan bir yangında veya oluşan bir patlamada... Bunun haricinde araba egzozlarında, ocaklarda, şöminelerde ve benzeri yanıcı tepkimeleri barındıran veya bu tepkimelerin ürünlerini çıkaran sistemlerde bulunur. Eğer ki bu tepkimelerin süregeldiği yerler yeterince havalandırılmazlarsa, CO gazı içeride birikebilir ve her türlü hayvan türünü, dolayısıyla insanı da öldürebilir.

Peki, bu nasıl olur? Neden bir gaz bizim ölümümüze neden olmaktadır? Bunun sebebi, kanımızda tüm doku ve hücrelerimize oksijen taşıyan kimyasalda, yani hemoglobinde gizlidir. Hemoglobinin yapısı nedeniyle oksijen atomlarına bağlanabilmektedir. Ancak hemoglobinin yapısındaki demir, oksijen gazına son derece zayıf bir şekilde bağlanır. Öyle ki, ortamdaki oksijen değişiminin düşük olmasından kaynaklı olarak doğan difüzyon kuvvetleri bile oksijeni hemoglobinden ayırabilir. İşte dokularda, oksijen oranı akciğerlerdekine göre çok daha düşük olduğundan, kan dokulara ulaştığında hemoglobin üzerine etkimeye başlayan difüzyon kuvvetleri etkisine karşı oksijeni tutamaz. Bu nedenle oksijen ayrılır ve dokulara doğru nüfuz eder. Böylece oksijen kan yoluyla dokulara ulaşmış olur.

Öte yandan karbonmonoksit demire oksijene göre 200 ila 300 kat daha güçlü bir şekilde bağlanır ve sadece difüzyon gibi basit kuvvetlerle koparmak olanaksızdır. Ancak ortamda başka kimyasallar bulunuyorsa hemoglobinden ayrılabilir ki evrimsel süreçte böyle bir adap-

tasyon geçirmediğimiz için, normalde bu kimyasallar vücudumuzda bulunmaz. Dolayısıyla eğer ki soluduğumuz havada karbonmonoksit oranı yüksekse, bu gaz hızla akciğerlerimizde hemoglobine bağlanmaya başlar. Ancak bu karbonmonoksit yüklü hemoglobin dokulara ulaştığında, difüzyon kuvveti hemoglobinin ile karbonmonoksit arasındaki bağı kıramaz; bunun için çok zayıftır. Dolayısıyla bu hemoglobinler dokulardan olduğu gibi geçerler ve tekrar akciğerlere dönerler. Ancak döngü devam ettikçe, sürekli olarak yeni ve boşta olan hemoglobinler karbonmonoksit bağlamaya devam ederler. Nihayetinde, belli bir sayının üzerinde hemoglobinin, oksijen yerine karbonmonoksit taşımaya başlayınca, dokular oksijensiz kalmaya ve hızla ölmeye başlarlar. Eğer ki bu anda müdahale edilmezse, hemoglobin asla karbonmonoksitten kurtulamayacaktır ve bireyin boğularak, oksijensizlikten ölmesine neden olacaktır. Çünkü sözünü ettiğimiz, oksijenle beslenmesi gereken dokular arasında beyin, kalp, karaciğer, böbrekler gibi hayati organlarımız vardır ve bunlar kısa sürede, oksijensizlik nedeniyle öleceklerdir.

Yapılan incelemeler, havadaki 1.000.000 molekülden 20-30 civarı karbonmonoksit molekülünün bulunması, insanlara birkaç saat içerisinde hayati tehlikeye yaşatabilecek kadar tehlikelidir. Bu değer, 20-30 ppm (parts per million: milyon-daki parça sayısı) olarak ölçülür. Eğer ki bu değer 2.000 ppm olacak olursa, yani her 1.000.000 molekülden 2.000 tanesi (%0.2 oranında) karbonmonoksit olursa, yaklaşık 1 saat içerisinde ölüm meydana gelecektir. Ne yazık ki madenler gibi kapalı alanlarda, gerekli havalandırma önlemleri alınmadığı zaman meydana gelen patlamalar ve yangınlarda karbonmonok-

sit oranı çok kısa sürede %0.4'ün üzerine çıkar. Bu durumda bu havayı soluyan bireylerin sadece birkaç dakika hayatta kalabilmesi mümkün olmaktadır.

Boğulma sırasında neler oluyor?

Vücudumuzdaki oksijen oranları azaldıkça ve dokulardaki solunum ürünü olan karbondioksit arttıkça, boğulma başlar. Öncelikle hipoksi, yani oksijen yetmezliği durumu görülür. Sonrasında ise apoksi, yani oksijensizlik hali oluşur. Vücut oksijensiz kalacağı için daha hızlı bir şekilde kan dolaştırması gerektiğini düşünerek fibrinolisin salgılar. Tabii ki bu büyük bir hatadır, çünkü bu kimyasal kanın akışkanlığını artırır ve karbonmonoksidin çok daha hızlı bir şekilde hemoglobinleri işlevsiz kılmasına neden olur. Ancak vücudumuz bir bütün olarak "zeki" olmadığı ve en nihayetinde evrimsel süreçte genlerimizde taşıdığımız bilgilere göre hareket ettiği için, hangi durumda neyin iyi olacağını bilemez. Yine de vücuda oksijen yetiştirme, evrimsel süreçte 1 numaralı öneme sahip olduğu için bu süreç devam eder. Kan akışkanlığı artmasının yanı sıra, boynumuzdaki damarlar genişler ve beyne daha çok kan gitmesini sağlar. Tabii bu, beyne daha çok karbonmonoksit taşınması demektir. Aynı zamanda kalp ritmi artar. Bu sebeple göğüs üzerinde bir ağrı hissedilebilir. Ancak tabii ki en belirgin semptomlar, baş dönmesi, mide bulantısı, kusma, yorgunluk, kafa karışıklığı, mide ağrısı ve elbette, nefes darlığıdır. Bu semptomlar giderek kötüleşir, baş ağrısı ve kalp sıkışması ortaya çıkmaya başlar.

Anoksi hali, yani oksijensizlik devam ettikçe, kılcal damarlar şişmeye başlar. Böylece dokulara daha fazla oksijen taşınması hedeflenir. Bunun bir yan etkisi

olarak damarlarda ve dokularda tıkanıklıklar artar. Yani vücut, kendini kurtarmak için geçici çözümler üretmeye çalışır; ancak bunların olumsuz etkileri vardır. Örneğin dokuların geçirgenliği daha fazla oksijen kabul etmek için artar; öte yandan bu, vücutta hızla ödemlerin ve şişliklerin oluşmasına neden olur. Eğer ki oksijen seviyesi normal hale dönemeyse, vücuttaki sıvı dengesi bozulmaya başlar. Bu durum, kan akışını zincirleme bir şekilde bozar ve dokuların iç dengelerini korumasına engel olur. Böylece canlılığın şartları ihlal edilmeye başlar: hücreler, iç aktivitelerini kullanarak entropi artışına karşı koyabilecekleri enerjiyi üretememeye başlarlar. Böylece hücreler önce tek tek, sonrasında öbekler halinde ölmeye başlar. Buna engel olmaya çalışan vücut, kılcal damarlar arasındaki bölgelerdeki basıncı artırır; ancak eğer ki oksijen seviyeleri normale dönemeyse, kılcal damarlar yırtılmaya başlar. Böylece iç kanama görülür.

Nihayetinde, vücudun tüm dengesi alt üst olduktan sonra, hücre ölümleri kitlesel bir hal alır. Oksijenle beslenemeyen beyinde sinirler ölmeye başlar. Bu nedenle beyin, kısa sürede kendisini kapatarak vücutta kurtarmaya çalışır. Eğer ki oksijen eski haline dönmezse, beyin de kısım kısım öterek sonunda bireyin ölümüne giden süreci tamamlar. Bu süreçte, kalp ve karaciğer gibi organlarımız da oksijen alamadıkları için çalışmalarında sorunlar baş gösterir ve kısa sürede bunlar da tamamen iflas eder.

Kısaca var olabilmemizi sağlayan en temel gazın yokluğunda, vücut çok hızlı, sancılı ve ölümcül bir süreçten geçerek tüm organizmanın ölüm basamaklarını bir bir geçer. Bu tür bir ölümü tanımlamak için kullanabileceğiniz son sıfat "tatlı"dır.

Demirleri ısırarak oksijen almak ve hayatta kalmak

Mayıs 2014'te Soma'da gerçekleşen katliamdan sonra madencilerimizden biri, yüksek miktarda karbonmonoksit bulunan madende 9 saat civarında kaldıktan sonra hayatta kalarak 40 kişiyi de kendisiyle birlikte kurtarmayı başardı. Bu madencimiz, yaptığı açıklamada "Konveyörlerin altında demirleri ısırarak oradan oksijen aldık, hayatta kalmayı böyle başardık" dedi.

Soma faciasından kurtulan az sayıda "şanslı" madenciden biri... Babası, cehennemden sağ çıkan oğluna sarılıyor.

Bu, bir ihtimalle bir mit ya da uydurma bir kahramanlık öyküsü değildir. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi, karbonmonoksit demir moleküllerine oksijene kıyasla çok daha kolay bağlanır ve kolay kolay bırakmaz. Dolayısıyla bir demir parçasına ağız dayayarak ağızdan solunum yapmak, belki mükemmel bir çözüm değildir, ancak hayatta kalma şansınızı ciddi anlamda artırabilir. Çünkü demiri ısırıp bu şekilde ağızınızdan soluk aldığınızda, ortamdaki karbonmonoksit ciğerlerinize yönelmek yerine sıklıkla demire bağlanacaktır ve böylece kalacaktır. Oksijen de demire bağlanır; ancak çok daha kolay kopabilir ve böylece ağızınızdan içeri giren havadaki karbonmonoksit oranını kısmen azaltıp, oksijen oranını kısmen artırmanız mümkün olacaktır.

Karbonmonoksitin öldürme hızı resmen birkaç molekülle değişebildiği için (yukarıdaki sayılardan bunu görebilirsiniz), her bir nefesinizde içinize çektiğiniz eksik karbonmonoksit ve fazla oksijen molekülü, hayatta kalma sürenizi arttıracaktır. Bunun haricinde, elbette işin içerisinde şans faktörü de bulunuyor. Örneğin bireylerin karbonmonoksit direncinden tutun da, yaşadıkları bölgedeki karbonmonoksit oranına kadar... Öte yandan bu durumun bilimsel bir geçerliliği olup olmadığına yönelik olarak mutlaka bilimsel testler yapılmalıdır. Çünkü röportajdan tam olarak ne yaptıkları anlaşılmamaktadır. Örneğin bir diğer kurtulan

madencimizin anlattığına göre, geçen oksijen borularını 10-15 farklı yerden delerek ağızlarını oraya dayamışlar ve bu şekilde kurtulmuşlardır. Elbette sadece boruya ağız dayamanın yanında bu yöntem kat kat işlevseldir; öte yandan eğer ki borular delinmeden sadece demirin varlığından faydalanılmaya çalışıldıysa, anlattığımız gibi bu kısmen işlevsel bir yöntem olabilir. Yine de, araştırmadan bilmek mümkün değildir. O zamana kadar bizim bu olası açıklamamız sadece bir hipotezdir. Ne olursa olsun, onca cana kıyıldıktan sonra bazı güzel haberler alınmış olması sevindiricidir.

Kaynakça

http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/9bd3e8809c72d94_ek.pdf?tipi=5&turu=R&sube=0

http://www.isgum.gov.tr/rsm/file/isgdoc/IG15-yeralinda_bulunan_zararli_gazlar_ve_metan_drenajji.pdf

http://www.pdn.ac.uk/med/departments/forensic/BUDHUSARANAI/index_mechanofdeath.html

<http://science.howstuffworks.com/question190.htm>

<http://www.nytimes.com/health/guides/poison/carbon-monoxide/overview.html?inline=nyt-classifier>

<http://www.nhs.uk/conditions/carbon-monoxide-poisoning/Pages/Introduction.aspx>

<http://www.webmd.com/first-aid/tc/carbon-monoxide-poisoning-topic-overview>

<http://www.cdc.gov/co/faqs.htm>

<http://www.egeningendem.com/demirleri-ısırarak-hayatta-kaldik/875/>

İnsanların cinsel tepkileri vücut kokusuyla artıyor

Bilim insanları steroid (bir çeşit hidrokarbon) bazlı iki bileşiğin, kokuların cinsel arzuları nasıl etkilediğini daha iyi anlamalarına yardımcı olacağını düşünüyor.

Acaba insanlar eş bulmak için koklama yeteneklerine güveniyor olabilirler mi? Kuşlar bu şekilde eş buluyor, arılar da aynı şekilde eş buluyor ve şimdi bilim insanları, insanların da eş bulmak için bu duyularını kullandığını düşünüyor.

Gün geçtikçe vücut kokusunun ruh halini ve menstrual döngüyü etkileyen kimyasallar içerdiğini gösteren bulgular artsa da bu kimyasalları izole etmek oldukça zor. Çin Fen Akademisi'nde psikolog ve koku araştırmacısı olan Ven Çu ve meslektaşları vücut sıvılarındaki iki kimyasalın erkeklerdeki androstadienone ve kadınlardaki estratetraenol olabileceğini buldu. Bu iki steroid erkek ve kadın deneklerde farklı tepkiler oluşturuyor.

İki steroidin de belirgin bir kokusu olmamasına rağmen insan burnunun bunlara hassas olduğu düşünülüyor. Daha önceki çalışmalar androstadienone'un kadınları, estratetraenol'ünse erkekleri uyardığını göstermişti.

Çu ve meslektaşları 96 denek topladı. Bunların yarısı erkek, yarısı kadındı ve iki cinsiyetin de yarısı heteroseksüel, diğer yarısı da homoseksüel ya da biseksüeldi. Araştırmacılar deneklere yürümekte olan bir insan figürü oluşturan hareketli noktalar gösterdi. Çu ve meslektaşları noktaların yeriyile oynayarak figürün daha erkeksi veya kadınsı görünmesini sağlayabiliyordu. Deneklerden figürü erkek ya da kadın olarak belirlemeleri istendi.

Sonuçlar gözlemlendikten sonra katılımcılara karanfil kokulu bir çözeltili koklatıldı ve daha fazla figür gösterildi. Bazı çözeltililere estratetraenol, bazılarına androstadienone eklendi; bazıları da sadece karanfil kokusu içeriyordu.

Araştırmacılar heteroseksüel katılımcıların algılarının steroidlerle etkilendiğini gözlemledi. Heteroseksüel erkekler estratetraenol varlığında figürü kadın olarak algılama eğilimi gösterirken heteroseksüel kadınlar androstadienone varlığında figürü erkek olarak algılama eğilimi gösterdi.

Homoseksüel erkekler androstadienone steroidine tipik heteroseksüeller gibi tepki gösterdi fakat biseksüel veya homoseksüel kadınlar iki steroidden de etkilenmedi. Bu

bulgular insanların cinsel eğilime has bir şekilde kimyasal sinyalleri eş seçiminde kullanabildiğini gösteriyor.

Çu, bu iki steroidin insan feromonu olduğunu ilan etmek için erken olduğunu düşünüyor. Bunun en büyük nedeni deneklerin normalde salgılanandan çok daha yüksek konsantrasyonlarda steroide maruz kalması. Çu, "steroidlerin ekolojik olarak daha tutarlı koşullarda da denenmesi gerekiyor" dedi. Bu steroidlerin kullanım mekanizması bizim için hala bir gizem.

Bir başka sorun da bu steroidlerin kaynağı. Androstadienone hem erkeklerde hem de kadınlarda bulunuyor; estratetraenol ise sadece hamile kadınların idrarında ve plasentasında bulunuyor. Bu sinyallerin nasıl çalıştığının anlaşılabilmesi için daha fazla araştırma gerekecek gibi gözüküyor.

Son olarak, Çu bu durumun kimyasal sinyallerden ziyade öğrenilmiş olabileceğini de düşündü. Belki de insanlar sürekli bu kimyasallara maruz kaldığı için algıyı etkilemişti. Fakat Çu aynı deneyi isovalerik asitle tekrar denedi ve aynı etkiyi yaratamadı. Isovalerik asit güçlü bir kokusu olan ve erkeklerde bol bulunan bir yağ asidi. Fakat Lundströmi, isovalerik asidin yemeklerde de bulunmasının sonuçları etkilediğini düşünüyor. Çünkü isovalerik asit, peynirdeki o kirli çorap kokusunun sebebi olan asit.

Her ne kadar pek çok soru cevaplanmamış kalsa da, farkına bile varmadığımız kimyasalların algımızı önemli ölçüde etkilediği gerçeği yok sayılamaz.

Çeviri: Doruk PEKŞİRİN

Dediklerinin her zaman farkında olmayabilirsin

Psychological Science'de yayınlanan bir habere göre insanları söylemedikleri bir şeyi söylediklerine ikna etmek pekâlâ mümkün. Yani söylediğiniz şeyi bildiğinizi düşünüyorsanız, tekrar düşünün!

Pek çok araştırmacıya göre konuşma modeli dominant olarak öncesinde planlanmış bir şekilde işliyordu. Yani konuşmacıların söyleyecekleri şeyleri önceden planladığı düşünülüyordu. Fakat bazı araştırmacılar konuşmanın tamamen planlı bir şey olmadığı ve konuşmacıların dediklerini dinleyerek ne hakkında konuştukları bilgisini tazelediğini düşündüler. Bilişsel bilim çalışan bilim insanı Andreas Lind ve İsveç'te bulunan Lund Üniversitesi'nde çalışan çalışma arkadaşları, bir insanın bir kelime söylediğinde bir başka kelime söylediğini duyması halinde ne olacağını görmek istediler. "Eğer konuşmacının ne söyleyeceğini tamı tamına bildiği bir konuşma sırasında, konuşmacının kendi sesi yerine duyacağı işitsel bir dönüt kullanırsak hemen fark ederiz, fakat dönütü bu konuşma yerine koyarsak işlem fark edilmeden görevini yerine getirebilir."

Lind'in deneyinde katılımcılar Stroop testine tabi tutuldular. (Stroop testi mekanizması şu biçimdedir: Deneğe mavi ile renklendirilmiş bir kırmızı yazısı gösteriliyor ve denekten yazının rengini söylemesini istiyorlar, ki bu durumda mavi demesi gerekiyor) Test sırasında Lind ve çalışma arkadaşları deneklere söyledikleri kelimeleri kulaklıklar ile kendilerine ilettiler. Kelimelerin tamamı kaydediliyordu ki Lind arada sırada yanlış kelimeyi gösterebilsin ve deneklere söylediklerinden daha farklı kelimeler söylediği algısını uyandırabilirdi. Değiştirilen kelimeler olarak İsveççe'de birbirine yakın sesleri olan fakat farklı anlamları olan "gri" (Isveççe "grå") ve "yeşil" (Isveççe "grön") seçilmişti.

Katılımcılar bu şekilde işletilerek bir kelime duyduklarında ekranda bir soru belirdiyordu, "Sen biraz önce ne dedin?". Deney sonrasında manipülasyonu fark edip etmediklerini sorgulayan ufak bir testten geçirildiler. Ses ile etkinleştirilen yazılım zamanlamayı tam doğru ayarlayabildiğinde (konuşma başladıktan 5-20 milisaniye sonrası) denekler 2/3 oranla değişimi fark etmiyorlardı. Fark edilmemiş işlemlerin %85'inde ise katılımcılar yanlış kelimeyi söylediğini kabul ediyorlardı. Bu da bize bir konuşmacının söylediği şeyin, ne söylediğini belirlemede bir rolü olduğunu gösteriyor. Kalan %15 ise işletildiklerini fark etmemişti ve aynı zamanda kelimenin değiştiğinden de haberleri yoktu. Lind bunun sebebi konusunda net bir fikre sahip değil.

Austin'de bulunan Teksas Üniversitesi'nde konuşma üretimi çalışan Barbara Davis, bu araştırmayı "konuşma ön planlama baskın değerler dizisine karşı çıkan ilgi çekici bir karşı düşünce" olarak niteliyor ve bu araştırmanın plansız konuştuğumuzu kanıtlamadığını, fiilen bir planlamanın halen bulunduğunu ekliyor. "Bir rengin ismini söylemek akıcı bir konuşmadan daha farklıdır. Daha farklı bir seviyede karmaşıklığa sahiptir. Birçok insan hem işitsel dönütün, hem de planlamanın birlikte bulunduğu konusunda hemfikir olacaktır."

Davis'e göre, "işitme yetisini kaybetmiş birçok yetişkin birey, konuşma kabiliyetlerini çok uzun bir süre boyunca bozulmaktan koruyabiliyorlar. Bu da bize konuşma için işitsel dönütün gerekli olmadığını gösteriyor."

Lind, işitsel dönütün bütün bu mekanizma içindeki tek öge olmadığı konusunda diğer bilim insanlarına katılıyor. "Eğer işitsel dönütünüz yoksa yine de konuşabilirsiniz, fakat işitsel dönütünüz varsa kendi kelimelerinizin ne anlama geldiği sorgulandığında sahip olduğunuz diğer mekanizmalardan ziyade işitsel dönüt mekanizmanıza güvenirsiniz."

Çeviri: Mert KARAGÖZÜĞLU

Kaynak: <http://www.nature.com/news/you-don-t-always-know-what-you-re-saying-1.15136>

Neandertallerde olmayıp bizim soyumuzu devam ettiren şey neydi?

Modern insan (*Homo sapiens*) ile zamanında birlikte yaşamış, fakat soyları tükenmiş insan türleri de bulunuyordu: Neandertaller ve Sibirya'daki Denisova insanları gibi... Fakat sadece *Homo sapiens* hayatta kalabildi. Bu nasıl oldu? Avantajımız neydi?

Doğrusunu söylemek gerekirse bizi bahsi geçen geçmiş kuzenlerimizden ayıran genetik farklılıklarımız hakkında ve bu farklılıkların bizi nasıl hayatta kalabilmiş tek tür ettiğine dair pek az şey biliyoruz. Bir de epigenetik geçmişimiz var ki o konuda bildiklerimiz daha da az; diyerek epigenetik ve genetik tanımlarını verelim.

Genetik, DNA dizilimi ve DNA'daki kalıtsal değişimlerle (mutasyonlarla) ilgilenirken; epigenetik, mutasyon dışında bir yolla oluşmuş kalıtsal özelliklerimizle (dış görünüşümüz vb. gibi fenotipik değişimlerle) ilgilenir. Sahip olduğumuz bir epigenetik düzenleyici katman genlerimizin nerede, ne zaman ve nasıl genlerimizin etkinleştirildiğini düzenler ve insan grupları arasındaki farklılıkların arkasında bu katmanın bir rolü olduğu düşünülür. Yazımızda bu katmana ve epigenoma değineceğiz.

22 Nisan tarihinde *Science* dergisinde paylaşılan makalede Hebrew Üniversitesi Alexander Silberman Doğa Bilimleri Enstitüsü'nde görevli David Gokhman, Almanya ve İspanya'dan çeşitli bilim insanlarının yardımı ile Neandertallerin ve Denisova insanlarının epigenomlarını yeniden inşa etti. Ardından, inşa ettiği epigenomu modern insanların epigenomu ile karşılaştırdı ve böylelikle türleşmemizden bu yana yalnızca bizde meydana gelen epigenetik farklılıkları ortaya çıkardı. Sonuç mu? Neandertal ve Denisovalı kuzenlerimizden oldukça farklıyız. Ve bu farklılıklar bizim türümüzün nasıl yok olmasına ışık tutabilir niteliktedir.

Tespit edilen genetik farklılıklarımızın çoğu beyin gelişimi ile alakalı. Bağışıklık sistemimiz ve dolaşım sistemimizde de çok sayıda değişim gözleniyor. Sindirim sistemimiz ise hemen hemen aynı kalmış diyebiliriz. Bunlar iyi değişimlerdi. Madalyonun öteki yüzünde ise yalnızca modern insanlarda etkinleşmiş genlerin çoğunun Alzheimer hastalığına, otizm ve şizofreniye sebep olduğunu görüyoruz. Yani beynimizde meydana gelen değişimler bugün insanlarda bir hayli yaygın hastalıkların altında yatan sebep olabilir.

Neandertal ve Denisova insanlarında genlerin düzenlenme mekanizmalarını tekrar inşa eden araştırmacılar, bu araştırmaları ile birlikte yepyeni bir araştırma alanı oluşturdular. Bu gelişme sayesinde yüz binlerce yıl önce soyları tükenmiş türlerin gen düzenlemelerini keşfedebileceğiz.

Çeviri: Mert KARAGÖZÜĞLU

Kaynak: <http://www.sciencedaily.com/releases/2014/04/140422084736.htm>

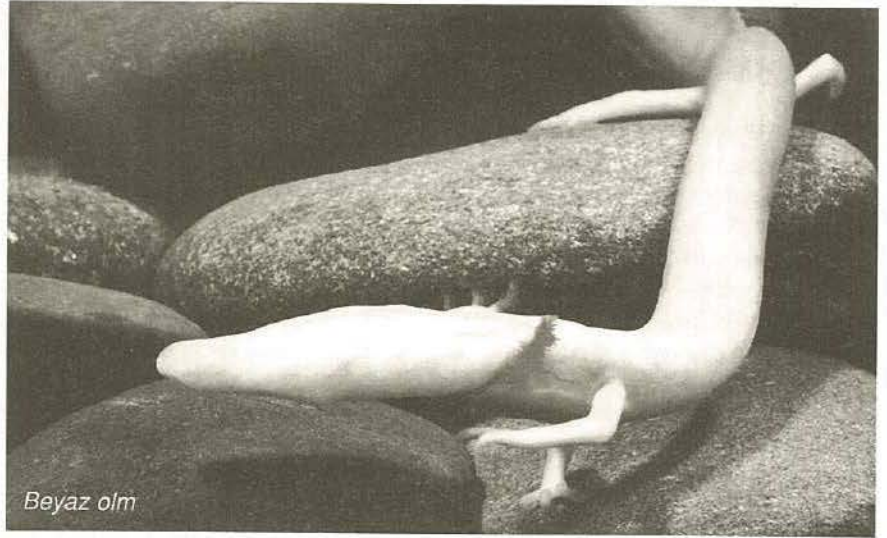
Bu Canlıyı Tanıyor musunuz?

Olm: Ejderha yavruları

Olm veya proteus (*Proteus anguinus*), Avrupa'nın tek mağara omurgalıdır. Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın soğuk, suyla kaplı mağaralarında yaşayan bu canlı, tanımlandığı 1907'den beri pek çok insanın ilgisini çekmiş ve görünümlü, yaşam biçimi ve olağandışı özellikleriyle pek çok hikâyenin konusu olmuş ve ilgiyi kendine toplamıştır. Son yıllarda artan su kirliliği oranları da olm popülasyonlarının azalmasına sebep olduğundan koruma programları başlatılmıştır.

Avrupa kültüründe olmun diğer isimleri insan balığı veya beyaz semenderdir, çünkü olmun iki türü arasında (*Proteus anguinus anguinus* ve *Proteus anguinus parkelj*) sayıca çok olanları beyaz, hatta beyaz bir insanın tenine yakın renktedir. Kaynağı konusunda hala şüpheler olan ejderha mitletinin devamı gibi görünen omlun, yılanvari 20–30 cm'lik vücudu, kafa ve kuyruğa yakın kısımlarda küçük bacaklara, oranla uzun bir kuyruğa ve oransız büyüklükte bir kafaya sahiptir. Slovenyalı balıkçılar olmu ilk keşfettiklerinde, o ana kadarki ejderha hikâyelerinin geçerliliğini düşünmüşler ve bu canlının "belli ki" ejderha yavrusu olduğunu ve dokunulmaması gerektiğini kaydetmişlerdir. Günümüzde, canlının olağandışı özellikleri, beslenme alışkanlıkları, sosyal davranışları gibi konular halen araştırılmaktadır.

Omlar, görüntü itibarıyla aksototları andırır, aksototlarla pek çok ortak özellikleri vardır. Her ikisinin de, kafalarının hemen arkasında vücudun dışarısında solungaçları bulunur. Tamamen sucul çift yaşamlılarda bu olağan bir durumdur. Aynı

Beyaz olm

zamanda, hem olm, hem de aksotot, amfibilerin genelinin aksine başkalaşım geçirmez. Dişiler, çiftleşme sonrası güvenli bulunduğu bir bölgede, bir taşın veya bitkinin altına 70'e yakın yumurta bırakır ve yavrular yumurtadan çıkana kadar onları korur. Bekler yumurtadan çıktıklarında 5–6 cm'lik küçük olmlardır, birkaç hafta içerisinde yetişkin boyuna erişseler de, cinsel olgunluğa ulaşmaları 10–15 yılı bulabilir. Bu süre boyunca, erkekler de dişiler de gececil, saklanarak yaşayan bireylerdir ancak cinsel olgunlukta erkekler rekabete ve gösteriye dayalı kur sistemleri kurarlar. 10–15 yıl boyunca olgunlaşan olmların toplam yaşam süresi 60–100 yıl arasında değişebilir, ancak henüz kesin sonuçlar belirlenmemiştir.

Omlarla ilgili bir diğer durum ise mağara canlılarının çoğunda olduğu gibi kör

olmalarıdır. Gözleri vardır, ancak embriyonik dönemde gelişme göstermezler ve köstebeklerdeki benzer bir biçimde doğduklarında çalışmayan gözlerle sahiplerdir. Bu durum, olmun diğer hislerinin kuvvetli olmasını sağlamıştır. Hâlihazırda büyük olan kafasının en ucunda burun bölgesi de hayli büyüktür ve burada olağanüstü miktarda kemo-, mekano- ve elektroreseptörlerle kaplıdır. Bu sayede etçil olm, sabit durduğu durumda etrafında sudaki mikroorganizma yoğunluğunu dahi ölçebilir. Aynı zamanda, çoğu basit semender türünde olduğu gibi olm da Dünya'nın manyetik alanını hissedebilir ve kendini bunlara göre hizalayabilir. Olmla ilgili bir diğer his de ses duyusudur. İç kulaktaki özelleşmiş organları sayesinde sudaki titreşimleri aldığı gibi, yerden gelen titreşimleri de alabilir. İlkel bir ekolasyon sistemi olsa da, bu olmun yırtıcılardan korunması ve av bulması için önemli bir duyudur, çünkü gözleri gelişmemiş olm zaten karanlıkta yaşamaktadır.

Omlar iki türde incelenir, beyaz olm ve siyah olm. Morfolojik belirgin farklar hariç bu iki tür ayırt edilememiştir. Siyah olmların cildi beyazların aksine pigmentlidir ve bu onları kahverengi siyah tonlarına boyar. Aynı zamanda beyaz olmlara oranla daha hassas gözleri vardır. Siyah olmlar beyaz olmlara göre daha nadirdir, bu sebeple korunmalarına daha çok önem verilmektedir.

Siyah olm

Biyografi

Biyofilozofinin babası

Jonas Salk

28 Ekim 1914'de doğan Jonas Salk, tıp alanında döneminin en saygın bilim adamlarından birisiydi. İlk zamanlarda düşüncelerine değer verilmeyen Salk, önceleri biyoloji ve kimya alanlarıyla ilgilendi daha sonra da araştırma yapmaya karar verip New York Üniversitesi Tıp Okulu'na girdi. Buradan 1939 yılında mezun olduktan sonra da New York'ta bulunan Mount Sinai Hastanesi'nde çalışmaya başlayacaktı.

Grip ile ilgili çalışmak üzere bir yılığına bir davet aldı ve Michigan Üniversitesi'nde akıl hocası Dr. Thomas Francis ile beraber çalışmaya başladı. O sıralarda, gribe neden olan virüs daha yeni keşfedilmişti ve genç Salk grip virüsüyle çalışmaktan çok heyecan duyuyordu. Virüsün canlıyı hasta etme kabiliyeti yok edilse bile hala hastalık için bağışıklık sağlamak amacıyla kullanılabileceğini merak ediyordu. Böylece enfekte özelliği olmayan, inaktive olmuş virüsleri kullanarak hastalığa karşı bağışıklık kazandırılabilirliğini düşündü. Bu konudaki girişimlerinde başarılı olan Salk böylece çocuk felci ile ilgili yapacağı daha sonraki çalışmalarının da temelini hazırlamış oldu. Daha sonraları form aldehit kullanarak virüsü etkisizleştirebileceğini ama onu, bağışıklık oluşmasına yetecek bir süre kadar da hücreye bağlı tutabileceğini keşfedecekti.

Salk, çocuk felciyle ilgili asıl çalışmalarına 1950'li yıllarda Amerika'da başladı. Binlerce çocuğun, sakat bırakan çocuk felci hastalığına yakalandığı yaz dönemi, aileler için kaygı ve merak zamanıydı. Sonunda, korkunun yükü, Dr. Jonas Salk'un hastalığa karşı aşığı bulduğunu duyurmasıyla ortadan kalktı. Aşığı test eden insanların virüse karşı antikor üretmeye başlamasıyla, aşının etkisi kanıtlanmış oldu. Sonuç olarak, çocuk felci virüsünün hasta ettiği kimsenin kalmamış olmasının yanı sıra hiçbir yan etki de görülmedi. Bir sonraki yıl, aşının ulusal düzeyde testleri yapıldı ve

Salk, sonuçları *Amerikan Tıp Birliği Dergisi*'nde yayımladı. Sonuçlara göre, iki yıl önce Amerika'da çocuk felci vakaları 45.000 civarındayken aşı uygulamasından sonra 1962 yılında bu sayı 910'a düşmüştü.

En büyük çocuk felci salgını başladığı sırada Salk'ın ilk akıl hocası olan Thomas Francis Jr. öğrencilerin kitleler halinde aşılanmasında Jonas'a yardımcı oldu. Salk, bir gecede ünlü olmuştu; ama aslında bu luşu ve başarısı yıllar süren itinalı çalışmalarının sonucuydu.

1947 yılında Pittsburg Üniversitesi Tıp Okulu'na atamasını kabul eden Jonas, burada Çocuk Felci Ulusal Kurumu ile beraber çalışmaya başladı. Çalışmaları devam ederken çocuk felci aşısını geliştirme fırsatı bulan Salk, sonraki sekiz yılını bu aşı üzerine çalışarak geçirdi.

Salk'ın keşfinden sonraki yıllarda birçok destekçi, özellikle de Ulusal Vakıf, Jonas'a hayalini gerçekleştirme için yardım etti. Biyolojik fenomenleri araştırma kompleksini açması için Jonas'a destek oldular. Böylece 1963 yılında Salk Biyolojik Çalışmalar Enstitüsü Kaliforniya'da açılmış oldu. Salk, Enstitüsü'nün sonraki nesil bilim insanları için kariyerlerini şekillendirebilecekleri bir yer olmasını umuyordu. Bu, aslında Salk'ın gençken mahrum olduğu olanaklardan birisiydi ve gelecek nesiller için bu eksiği tamamlamak istiyordu.

Salk'ın yönetimi ile birlikte enstitü araştırma çalışmalarına başladı ve daha sonra da yavaş yavaş çalışma alanını genişleterek yeni alanlarda da araştırmaları yapmaya başladı.

Salk'ın kendi çalışmaları çoklu skleroz, doğuştan gelen bağışıklıksal hastalıklar, kanser bağışıklığı gibi alanları da kapsıyordu. Aynı zamanda AIDS için aşı bulmak amacıyla yürütülen çalışmalarda da yer aldı. Bu alandaki çalışmalarını da geliştirmek amacıyla Bağışıklık Cevabı Kuruluşu'nun kurulmasında rol aldı ve bağışık-

İğı temel alan bir terapi yöntemi olan 'Remune'nin patentini aldı.

1966 yılında Salk, Sokratik bir akademinin kurulmasıyla ilgili fikrini ortaya attı. Bu sayede, birbirinden ayrıldığı düşünülen bilim ve beşeriyetçilik kültürlerinin uygun bir ortamda bir araya gelmesini sağlamayı planlıyordu. Bu günü, akademi başkanı Ronald Reagan, "Jonas Salk Günü" ilan ederek Salk'ın her zaman bilim için tutkulu olduğunu vurgulamak istedi.

Salk, çalışmalarına ve tıp alanındaki araştırmalarına devam etti ve onun liderliği altında Salk Biyolojik Çalışmalar Enstitüsü ön planda olmaya devam etti. Enstitü şu anda 61 tane fakülte ve 850'den fazla çalışandan oluşmaktadır. Enstitü laboratuvarlarında birçok konuda çalışma yürütülmektedir. Kanser, diyabet, Alzheimer ve Parkinson hastalıkları bunlardan sadece birkaçıdır.

New York Times, Jonas Salk'a 'Biyofilozofinin Babası' unvanını attı. Salk, bir biyolog olarak bilimde büyük ve önemli buluşlar yapacağına inanıyor, bir filozof olarak beşeriyetçilerin ve sanatçıların bilim insanlarıyla beraber insanları fiziksel ve zihinsel olarak algılamak için bir araya geleceğini düşünüyordu. Bu amaçla da biyofilozoflar yetiştirmeyi amaçlıyordu.

23 Haziran 1995'de 80 yaşında ölen Jonas Salk adına enstitüsünde bir anıt beyanname bulunmaktadır.

"Umut, rüyalarda, hayal gücünde ve hayalleri gerçekleştirecek kadar cesur olanlardır."

Bilimde bu ay

1 Haziran

- *İlk canlı radyo yayını*: 1961 yılında Amerika'da ilk FM canlı yayını yapıldı. Yerel saate göre 00.01'de New York'un Schenectady bölgesinde yayılmaya başlayan FM sinyali, kısa süre içinde Chicago ve Los Angeles gibi Amerika'nın çeşitli bölgelerine ulaştı. Federal İletişim Komisyonu (FCC) Haziran'ın ilk gününü FM yayınının başladığı gün olarak onayladı. Diğer radyo yayını yöntemi olan AM ise 1920'lerde denenmeye başlamıştı. Günümüzde radyo yayıncılığında yaygın olarak kullanılan FM ise geniş alanlarda 1959 yılında denenmeye başlamıştı.

- *İlk güneş pili*: 1955 yılında ilk güneş pili, Amerika'nın Chicago kentinde bir fabrikada üretildi. Bu ilkel pil yarım dolar büyüklüğünde ve disk şeklindeydi. İki kutbu da gizli olan bu pilden sadece yarım volt elde edilebilmekteydi.

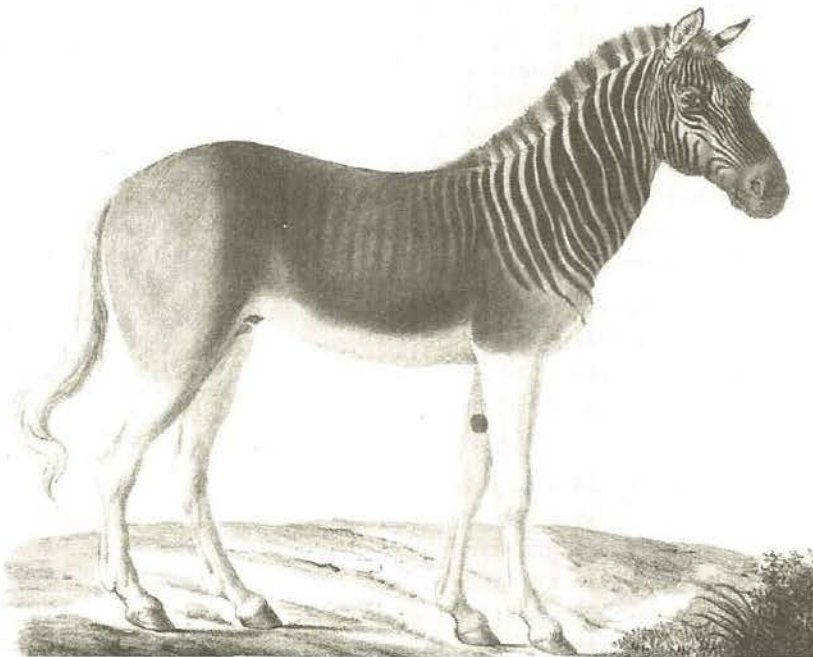
2 Haziran

- *İlk hidroelektrik santrali*: 1889 yılında sudan alternatif akım elde edip bunu hatırı sayılır bir mesafeye yayabilen ilk hidroelektrik santrali kuruldu. Willa-

mette Falls Elektrik şirketi tarafından Portland'da kurulan bu santral 13 mile kadar (yaklaşık 21 km) ürettiği elektriği kablolar aracılığıyla iletebiliyordu. İki adet su çarkı ve bir adet 720 kilovatlık bir jeneratörden oluşan bu santral aslında ilk hidroelektrik santral denemesi değildi. 30 Eylül 1882'de de benzer bir girişim olmuştu; ancak bu denli uzak mesafeye elektrik taşınabilmesi, yani santralin başarıyla çalışması 1889 yılını buldu.

4 Haziran

- *Soyu tükenmiş bir hayvanın DNA'sı kopyalandı*: 1984 yılında soyu tükenmiş bir hayvan olan Quagga'nın DNA'sı kopyalandı. Quagga kahverengi renge sahip, ata benzeyen ancak zebra gibi çizgileri olan bir hayvandı. Aşırı avlanma yüzünden 19. yüzyılda soyu tükenmeden önce Güney Afrika'da yaşıyordu. Almanya'da bir müzede saklanan 140 yıllık deriden elde edilen DNA bilim insanları tarafından başarıyla kopyalandı. Bu kopyalama sonucu bilim insanları quagga'nın attansa zebra ile daha yakın akrabalık bağlarına sahip olduğunu gösterdi.

1984 yılının 4 Haziran'ında, soyu tükenmiş bir hayvan olan Quagga'nın DNA'sı kopyalandı.

- *Tarihe geçen ilk güneş tutulması*: Milattan önce 720 yılında gerçekleşen güneş tutulması Çinliler tarafından kaydedildi.

5 Haziran

- *AIDS'in keşfi*: 1981 yılında daha sonra AIDS olarak adlandırılacak bir yaygın hastalık Dr. Michael Gottlieb tarafından keşfedildi ve bu keşif yayımlandı. Çalıştığı hastane yönetiminin bu yayının yapılmasına uzun süre karşı çıkmasına rağmen, Dr. Gottlieb çalışmasını başarıyla yayınladı. Ayrıca kendisi, çeşitli ilaçları hastalığın tedavisi için deneyen ilk araştırmacılardan biridir.

- *Mekanik konuşma*: 1928 yılında insan sesine benzer mantıklı sesler çıkarabilen ilk makine yapıldı. "Pedro, the Voder" demesi istenen makine Amerikan bilim insanları tarafından üretildi. Ayrıca çeşitli hayvanların seslerini de başarıyla taklit edebiliyordu.

8 Haziran

- *Descartes, felsefesini anlattığı kitabını yayınladı*: Modern felsefenin babası sayılan René Descartes, Kartezyen düşüncesini anlattığı kitabını 1637 yılında yayınladı. Kitabında klasik felsefi düşüncüyü eleştiriyordu ve bu kitap "bilimsel devrim" açısından önemli bir adım oldu.

11 Haziran

- *Barometrenin icadı*: Floransalı ünlü bilim insanı Evangelista Torricelli, kendi ismini verdiği basınç ölçmek için kullanılan barometreyi 1644 yılında icat etti.

12 Haziran

- *İnsan gücüyle uçuş*: 1979 yılında "Gossamer Albatross" adlı uçak insan gücüyle İngiliz kanalı geçti. Bisikletçi Bryan Allen'in pedal gücüyle çalışan uçak sadece insan gücüyle uçan ilk uçak olarak tarihe geçti.

16 Haziran 1922'de Henry A. Berliner ilk helikopter örneğini geliştirmişti. Fotoğrafta Henry'nin eşi Josephine görülüyor...

13 Haziran

- *Pioneer10*: 2 Mart 1972'de fırlatılan uzay aracı Pioneer10, 1983'de Neptün'ün yörüngesinden koptu ve güneş sistemi dışına çıkan ilk el yapımı alet oldu. Fırlatılmasından 30 yıl sonra, 2002'de, dünyadan 7.57 milyar mil (yaklaşık 12,2 milyar km veya 0,001 ışık yılı) uzaklıkta olduğu belirlendi.

- *Henry Moseley*: X-ray ışınları sayesinde atomları sıralayan ve bunun yanında, atom numarası kavramını da bulan İngiliz bilim insanı Moseley, 1915 yılında askere alındı ve aynı yıl Haziran ayının 13'ünde Türkiye'ye gönderildi. İki ay sonra Gelibolu'da savaş esnasında öldü.

15 Haziran

- *İlk kesintisiz transatlantik uçuş*: 1919 yılında ilk kesintisiz transatlantik uçuş gerçekleşti. İrlanda'dan başlayıp Amerika'da sona eren Alcock ve Brown'ın bu yolculuğu 16 saat 12 dakika sürdü. Uçuş sırasında radyonun bozulması gibi birçok aksilik de yaşandı.

16 Haziran

- *İlk helikopter*: 1922 yılında Henry A.

Berliner ilk helikopter örneğini geliştirdi. Günümüzdeki helikopterlerin atası olan bu örnek ilk uçuşunu başarıyla gerçekleştirdi.

18 Haziran

- *İlk "genetiği değiştirilmiş" aşı*: 1981 yılında ilk gen eklemesi yapılmış aşı duyuruldu. Ayak ve ağız hastalıklarını (FMD) önlemek için Amerikalı bilim insanları tarafından yapıldı. Hastalığa dirençli VP3 proteinini virüsten alıp bakteriye rekombinant DNA metotları sayesinde ekleyen bu bilim insanları hastalığı önlemede başarılı oldular.

19 Haziran

- *Uzaydaki ilk kadın*: 1963 yılında Rus kozmonot Valentina Tereshkova yaklaşık üç gün süren uzay macerasının ardından dünyaya geri döndü. Vostok6 uzay aracıyla Dünya'nın yörüngesinde zaman geçiren Tereshkova uzaydaki ilk kadın olarak tarihe geçti.

21 Haziran

- *İlk bilgisayar*: 1948 yılında üretilen ilk bilgisayar olan SSEM, ilk programını çalıştırdı. Profesör Tom Kilburn tarafın-

dan yazılan bu programın çalışması tam 52 dakika gerektirdi. Yazıcısı veya klavyesi olmayan bu ilkel bilgisayar İngiltere'nin Manchester Üniversitesi'nde üretilmişti.

22 Haziran

- *Beyin sinyalleriyle çalışan ilk robot*: 1999 yılında bir farenin beyin sinyalleri aracılığıyla çalışan mekanik bir kol üretil-di ve bilim dergilerinde duyuruldu. Bu araştırma biyolojiyi bilgisayar bilimleri ile bir araya getiren ilk çalışma olması sebebiyle bilim dünyasında çığır açtı.

- *Galileo Galilei'nin yargılanması*: 1633 yılında kilisenin öğretilerini karşısına alarak Güneş merkezli evren görüşünü savunan Galileo yargılandı ve hapis cezasına çarptırıldı. Ancak daha sonra Papa tarafından cezası hafifletildi.

26 Haziran

- *İnsan genomu açıklandı*: 2000 yılında örnek bir insanın tüm genomunun bütün DNA sekanslarının çözüldüğü Amerikan başkanı Bill Clinton ve araştırmayı yürüten Celera Genomics şirketi yetkilileri tarafından insanlığa duyuruldu. Her ne kadar ilk çalışma olmasından dolayı bazı hatalar içerse de, çalışma insanların sahip olduğu genlerin %95'ini doğru bir şekilde açıklayabilmişti.

27 Haziran

- *İlk nükleer santral*: 1954 yılında dünyanın nükleer enerjiyle çalışan ilk santrali Sovyet Rusya'nın Obninsk kentinde kuruldu. Grafit kullanan bu ilkel santral sadece 5 megavatlık bir kapasiteye sahipti.

28 Haziran

- *İlk haberleşme uydusu*: 1965 yılında dünyanın yörüngesine fırlatılan bu ilk uydusu, bir siyah beyaz televizyon kanalı ve 240 radyo kanalının sinyalini yansıtırma kapasitesine sahipti.

20. yüzyılında başlarında

Batı'dan Çin'e bakışlar...

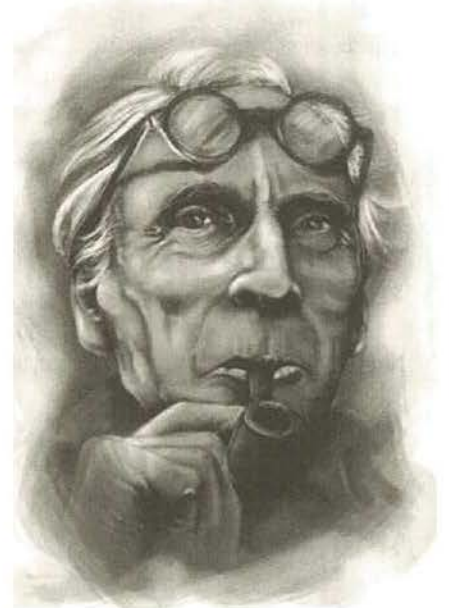
Çin'e öğretmek için gittim. Ama Çin'de kaldığım her gün onlara ne öğretmem gerektiğinden ziyade onlardan ne öğrenmem gerektiğini düşündüm. Çinliler bizim gerçekten değer verdiğimiz şeyler olan askeri cesaret ve sınaî girişimcilikte sivrilmemiştir. Ama bilgeliğe veya güzelliğe veya yaşamın basit bir zevkine bile değer verenler bu tür şeyleri Çin'de, çılgın ve çalkantılı Batı'ya göre fazlasıyla bulacaklardır.

Beyaz adam Çin'e üç güdüyle gitmiştir: savaşmak, para kazanmak ve Çinlileri kendi dinimize döndürmek. Çinlilerin bizi Konfüçyüsçülük'e çevirmek gibi bir isteği yoktur. Çinliler iyi tüccarlardır ama yöntemleri, sürekli imtiyaz peşinde koşan Avrupalı tüccarlardan farklıdır. Çinliler iyi asker de değildir. Çünkü savaşmaları için istenmiş nedenler savaşmaya değmez ve onlar bunu bilmektedir.

Günümüz Çin'i Batı uygarlığıyla, Çin İmparatorluğunun kendine özgü yakın bir teması vardır. Bu temasın, her ikisinden de daha ileri yeni bir uygarlık mı yaratacağı yoksa Çin kültürünü tamamen yıkıp yerine Amerika'da olan gibi bir şey mi koyacağı hala belirsiz bir sorudur. Farklı uygarlıklar arasında geçmişte kurulan ilişkiler, çoğunlukla insan gelişimindeki dönüm noktalarının kanıtıdır. Yunanistan Mısır'dan öğrendi, Roma Yunanistan'dan, Araplar Roma İmparatorluğu'ndan ve Rönesans Avrupa'sı Bizans'tan. Bu örneklerin çoğunda öğrenciler ustalarını geçtiler. Çin örneğinde, eğer Çinlileri öğrenci kabul edersek, bu da benzer bir örnek olabilir. Gerçekten Batıların Çinlilerden öğrenecekleriyle, Çinlilerin Batılardan öğrenecekleri şeylerin miktarı neredeyse aynıdır. Ama biz Batıların onları öğrenme şansımız çok daha azdır. Eğer bizi Çinlilerin öğrencileri kabul etmek yerine, Çinlileri bizim öğrencilerimiz olarak kabul ediyorsam, bunun tek sebebi biz Batıların öğrenen taraf olmadığımızı kuruntu duymamdır.

Bu bölümde Çin'in Batı'yla teması sonucu ortaya çıkan tamamen kültürel durumlarla ilgili sorularla yüzleşmeyi amaçlıyorum.

16. yüzyıldaki İspanya ve Amerika istisnasıyla birlikte, Çin ve Avrupa gibi başka iki uygarlık örneği yoktur ki uzun bir ayrı gelişme sürecinin ardından temas kuruyor olsun. Bu sıra dışı ayrılığa rağmen Çinliler ile Avrupalılar arasındaki ortak anlayış şaşırtıcı biçimde çok zor/güç değildir. Bu noktayı daha açık hale getirmek için iki uygarlığın tarihsel kökenleri üzerinde bir an için durmak faydalı olacaktır.

Bertrand RUSSELL (1872-1970)

Batı Avrupa ve Amerika üç kaynaktan izini bulabileceğim neredeyse homojen bir zihinsel yaşama sahiptir: 1) Yunan kültürü 2) Yahudi dini ve ahlakı 3) Kendisi tamamen modern bilimin sonucu olan modern sanayi. Platon'u, Eski Ahit'i ve Galileo'yu bu üç unsurun temsilcileri olarak sayabiliriz. Yunanlılardan edebiyat ve sanatları; felsefe ve saf matematiği; aynı zamanda toplumsal görünümümüzün daha şehirli bölümlerini aldık. Yahudilerden sahiplerinin "iman" dedikleri fanatik inancı; günah kavramıyla birlikte ahlaklı olma çabasını; dinsel hoşgörüsüzlüğü ve milliyetçiliğimizin bazı parçalarını aldık. Bilimden -sanayiye uygulanmasıyla, gücü ve güç duygusunu, tıpkı tanrılar gibi olduğumuza dair inancı ve bilim dışı ırkların yaşam ve ölümleri için adil yargıçlar olabileceğimiz inancını aldık. Aynı zamanda neredeyse bütün gerçek bilgiyi kazandıran deneysel yöntemi türettik. Bana göre bu üç unsur, sahip olduğumuz düşünce yapısının büyük bölümünün kaynağıdır.

Yunanistan'ın Çin resmini, heykelciliğini ve müziğini dolaylı olarak etkilemesi haricinde, bu üç unsurun hiçbirinin Çin'in gelişiminde dikkate değer bir parçası olmamıştır. Çin, Yunanistan ve Yahudiler üzerinde sahip oldukları etkiyle bizim köklerimize katkıda bulunan Mısır ve Babil gibi, kendi tarihinin şafağında büyük nehir imparatorluklarına dâhildir. Tıpkı bu uygarlıkları Nil, Fırat ve Dicle'nin zengin alüvyal topraklarının ortaya çıkarması gibi, orijinal Çin uygarlığı da Sarı Nehir sayesinde gelişmiştir. Ama fiziksel ve ekonomik şartlardaki bu benzerliğe rağmen Mısırlılar ve Babilliler ile Çin arasındaki düşünsel görüş ortaklığı çok azdır. Her ikisi de MÖ 6. yüzyıla mensup olan Lao-Tze ve Konfüçyüs, modern Çin'in hususiliği olarak saymamız gereken özelliklere daha o zaman zaten sahiptiler. Her şeyi ekonomik nedenlere mal eden insanların bunu, antik Çin ve antik Mısır ve Babilliler arasındaki farkların nedenini göstermek için dillendirmeleri zor olurdu. Benim açımdan, önerebileceğim alternatif bir teorim yoktur. Günümüzde ulusal karakterin sebebini bütünüyle ortaya koymayı bilimin de yapabileceğini düşünmüyorum.

Lao-Tze, her kişinin, her hayvanın ve her şeyin sadece kendisine özgü olan bir davranış tarzı olduğunu ve bizim kendimizi bu yola uydurmamız gerektiğini savunmuştur.

rum. İklim ve ekonomik şartlar parçalarını sebebini açıklayabilir ama bütünü değil. Yaşadıkları çağı biçimlendiren bir süreçte ortaya çıkan Musa, Muhammed veya Konfüçyüs gibi güçlü bireylerin karakterleri üzerine etki eden muhtemelen pek çok sebep vardır.

Çin'in bilinen en eski bilge kişisi Taoizm'in kurucusu olan Lao-Tze'dir. "Lao-Tze" gerçek bir isim değildir ama "yaşlı filozof" anlamına gelir. Geleneksel anlatıma göre Lao-Tze Konfüçyüs'ün yaşlı bir çağdaşıydı ve bence onun felsefesi Konfüçyüs'ten çok daha ilginçtir. O her kişinin, her hayvanın ve her şeyin sadece kendisine özgü olan bir davranış tarzı veya belli/mutlak bir yolu olduğunu ve bizim kendimizi bu yola uydurmamız ve başkalarını da bu yola uymaya teşvik etmemiz gerektiğini savunmuştur. "Tao", "yol" demektir ancak şu metinde olduğu gibi az veya çok mistik bir duygu anlamında da kullanılmıştır: "Ben, Yolum ve Hakikatim ve Yaşamım". Onun, ölümün nedeni olarak "yol"dan ayrılmayı gördüğünü ve eğer hepimiz tam anlamıyla doğaya uygun şekilde yaşamış olsaydık, tıpkı göksel varlıklar gibi ölümsüz olabileceğimizi hayal ettiğini düşünüyorum. İlerleyen zaman-

larda Taoizm tamamen büyücülüğe doğru yozlaştı ve büyük ölçüde yaşam iksirini (ab-ı hayat) araştırmayla ilgilendi. Ama bana göre ölümden kaçma umudu, en başından beri Taocu felsefenin bir unsuru idi.

Lao Tze'ye atfedilen kitap çok kısadır ama onun düşünceleri, ustasından daha ilginç bir öğrenci olan Chaung-Tze tarafından geliştirilmiştir. Her ikisinin de savunduğu felsefe bir tür özgürlük felsefesi idi. Onlar kötü devlet yönetimi ve doğayla ilgili bütün etkileşimler üzerine düşündüler. Modern yaşamın telaşından/aceleciliğinden yakınıp, bu yaşamı "eskinin saf insanları" olarak adlandırdıkları kişilerin dingin varoluşlarıyla karşılaştırdılar. Tao doktrininde bir mistisizm tadı vardır. Çünkü canlı varlıkların çeşitliliğine rağmen Tao bir bakıma tek olduğu için, eğer her şey ona göre yaşarsa dünya üzerinde hiçbir ayırım olmayacaktır. Ama her iki bilge de Çinlilerin mizah, sınırlama ve alçakgönüllülük özelliklerine zaten sahiptir. Onların mizah anlayışı Chaung-Tze'nin "atların idaresinden anlamış olan" ve her 10 tanesinden beşi ölene kadar onları eğiten Po-Lo hikâyesinde örneklenmiştir. Sınırlama ve alçakgönüllülükleri, Batılı mistiklerle karşılaştırdığımda çok belirgindir. Her ikisi de bütün Çin edebiyatına ve sanatına ve günümüz kültürü Çinlilerin sohbetlerine ait olan özelliklerdir. Çin'deki bütün sınıflar gülmeyi çok sever ve bir şaka fırsatını asla kaçırmazlar. Eğitilmiş sınıflarda mizah muzipçe ve zarif olduğu için Avrupalılar çoğu zaman onu görmeyi başaramaz. Bu durum Çinlilerin keyfini daha da artırır. Çinlilerin alçakgönüllülük huyları fevkaladedir. Bir gün Pekin'de siyaset teorisine akademik olarak ilgi duyduğunu söyleyen orta yaşlı bir adamla tanıştım. Ülkeye yeni biri olarak, onun bu ifadesini gördüğüm gibi aldım. Ama daha sonradan farkına vardım ki bir eyaletin valiliğini yapmaktaydı ve uzun yıllardır da çok ünlü bir politikacıydı. Aynı alçakgönüllülüğe bağlı olarak Çin şehirlerinde gözle görünür bir tutku yoksunluğu vardır. Çinliler bilge bir kişinin her zaman sakinliğini koruması gerektiğini düşünürler. Her ne kadar kendi tutkulu anlarına

sahip olsalar da bunları sanatta sürdürmek istemezler. Çünkü onların hastalıklı olduğunu düşünürler. Benim bildiğim kadarıyla insanları coşkuyu sevmeye yönlendiren bizim romantik hareketimizin, Çin edebiyatında bir karşılığı yoktur. Bazısı oldukça güzel olan Çinlilerin eski müziği, o kadar az ses çıkarır ki biri onu ancak duyabilir. Çinliler sanatta zarif olmayı ve yaşamda da makul olmayı hedefler. Merhametsiz güçlü bir kişiye veya tutkunun dizginsiz anlatımına hayranlık yoktur. Batının aşırı göze batan yaşamından sonra, kişi başlangıçta Çinlilerin kastettiği bütün anlamları gözden kaçırabilir. Ama zamanla varoluşlarının güzelliği ve değeri görünür hale gelir. Bu nedenden dolayı Çin'de daha uzun süre kalmış olan yabancılar, Çin'e en çok âşık olanlardır.

Taocular her ne kadar büyücüler olarak ayakta kalmışsalar da, Konfüçyüsçülük tarafından eğitilmiş sınıfların ilgisinden tamamen çıkarılmıştır. İtiraf etmeliyim ki Konfüçyüs'ün erdemlerini/meziyetlerini takdir edemiyorum. Onun yazıları büyük ölçüde görgü kurallarının/ahlakın önemsiz noktalarıyla meşgul edilmiştir ve onun ana ilgisi insanlara çeşitli durumlarda nasıl doğru davranacaklarını öğretmektir. Buna karşın Konfüçyüs başka bazı çağların ve ırkların geleneksel dini öğretilerleriyle karşılaştırıldığında, kabul edilmelidir ki onun büyük meziyetleri/erdemleri vardır. Takipçilerinin geliştirdiği şekliyle Konfüçyüsçülük, dini dogmaların olmadığı başlıca saf ahlaklardan biridir. Bu düşünce güçlü bir ruhban sınıfı doğurmamış ve eziyete yol açmamıştır. O, zarif adetlere ve mükemmel bir inceliğe sahip olan bütün bir ulusun ortaya çıkmasında kesinlikle başarılı olmuştur. Çin nezaketi tamamen geleneksel olmasa da, örneği olmayan durumlar için bile tamamen güvenilir. Ve bu nezaket sadece bir sınıfla sınırlanmamıştır; en vasıfsız bir işçiye bile bulunur. Beyaz adamın kaba küstahlığının, Çinliler tarafından, kendini kabalığa kabalıkla karşılık vererek alçaltmamacak olan sakin bir ağırbaşlılıkla karşılanmasını izlemek (biz Batılılar açısından) onur kırıcıdır. Avrupalılar bunu çoğu kez zayıflık olarak kabul ederler ama bu ger-

çekten dirençlidir. Çinlilerin bugüne kadar kendilerini fethedenleri fethetmelerini sağlayan bir direnç.

Geleneksel Çin uygarlığında sadece ve sadece bir tane önemli yabancı öğe vardır: Budizm. Budizm Çin'e miladi tarihin erken yüzyıllarında Hindistan'dan geldi ve ülke dininde özel bir yer kazandı. Biz batılılar, Yahudilerden almış olduğumuz hoşgörüsüz bakış açısıyla, bir kişinin sadece tek bir dini benimseyebileceğini zannederiz. Ortodoks biçimleriyle Hristiyanlık ve İslamiyet'in dogmaları o kadar köşelidir ki, kimse ikisini birden kabul edemez. Ama Çin'de böyle bir uyumsuzluk bulunmaz. Bir kişi aynı anda hem bir Budist hem bir Konfüçyüsçü olabilir. Çünkü, her ikisinde de birbirine zıt bir şey yoktur. Benzer biçimde Japonya'da insanların çoğunluğu hem Budist hem de Şintoisttir. Bununla beraber, Budizm ile Konfüçyüsçülük arasında, herhangi bir bireyin her ikisini de kabul etse bile, birden birini öne çıkarmasına neden olan, tabiatlarıyla ilgili bir fark vardır. Budizm, tam anlamıyla bir dindir. Mistik doktrinleri, bir günden kurtulma yolu ve gelecek yaşamı (ölüm sonrası) vardır. Dinsel inancı olmayanlara özgü olduğunu kabul ettiği umutsuzluğa çare olacak bir mesaj sahiptir. İçgüdüsel bir karamsarlığın sadece bir takım dinsel hakikatle tedavi edilebileceğini kabul eder. Konfüçyüsçü-

Konfüçyüsçülük, insanların temelde dünyayla barış içinde olduklarını varsayar.

lükte ise bunların hiçbiri yoktur. İnsanların temelde dünyayla barış içinde olduklarını, asla yaşamak için teşvik/yürekliendirme değil, sadece nasıl yaşanacağına dair eğitim istediklerini varsayar. Ve onun ahlaki eğitimi hiçbir metafizik veya dinsel dogmaya dayanmaz; tamamen dünyevidir. Bu iki dinin Çin'de bir arada varoluşunun sonucu şu olmuştur: daha dindar tabiata sahip insanlar Budizm'e saparken, aktif yönetimle ilgili tipler, her zaman devlet hizmetine girecek adayların imtihan edildiği resmi öğretim olan Konfüçyüsçülükle yetinmiştir. Bu ayrımın sonucu olarak Çin devleti asırlar boyunca idareleri Batılı milletlerin kendi yöneticilerinden talep ettikleri enerji ve yok edicilikten yoksun olan gerçek kuşkucuların elinde olmuştur. Nitekim onlar Chaung-Tze'nin düsturlarına titizlikle uymuşlardır. Böylece, iç savaşın sefalet getirdiği yerler haric, toplum mutlu olmuş; tabi uluslara özerklik izni verilmiş ve Çin'in devasa nüfus ve kaynaklarına rağmen yabancı ulusların Çin'den korkmalarına gerek kalmamıştır. Çin uygarlığı Avrupa uygarlığıyla kıyaslandığında Yunanistan'da bulunabilecek şeylerin büyük çoğunluğunun Çin'de de bulunduğu görülecektir. Ama bizim uygarlığımızın diğer iki öğesiyle ilgili, yani Yahudilik ve bilimle ilgili bir şey bulamaz. Pratik olarak Çin, sadece yüksek sınıflarda değil, toplumun genelinde dinden yoksundur. Belirli bir ahlaki düstur vardır ama bu sert ve zulmedici değildir ve günah kavramını içermez. Çok yakın zamandaki Avrupa etkisi haricinde bilim ve sanayileşme de olmamıştır.

Bu antik medeniyetin Batı'yla kurduğu temasın sonucu ne olacaktır? Politik ve ekonomik olarak değil ama, Çin'in düşünsel görünüşü üzerine etkisiyle ilgili düşünüyorum. İki soruyu büsbütün ayırmak zordur. Elbette batıyla kurulan kültürel temas, politik ve ekonomik ilişkilerden de etkilenmiş olmalıdır. Bununla birlikte kültürle ilgili soruyu olabildiğince ayrı olarak dikkate almak istiyorum.

Çin'de Batı eğitimi almak için büyük bir heves vardır. Sadece ulusal gücü kazanmak ve Batı saldırganlığına direnebilmek için değil, ama çok sayıda insan Ba-

tı tarzı eğitimin kendisinde iyi bir şey olduğunu düşündüğü için. Çin'de bilgiye yüksek bir değer vermek gelenekseldir ama eski günlerde aranan bilgi sadece klasik edebiyattı. Bugünlerde Batı bilgisinin daha yararlı olduğu genel olarak fark edilmiştir. Her yıl pek çok öğrenci bilim, ekonomi, hukuk veya siyaset teorisi öğrenmek için Avrupa ve daha fazlası Amerika'daki üniversitelere gitmektedir. Bu insanlar Çin'e döndüklerinde daha çok öğretmen, memur, gazeteci veya politikacı olmaktadır. Onlar özellikle eğitilmiş sınıflar içinde Çin'in görünümünü hızla modernleştirmektedir.

Çin'in geleneksel uygarlığı tutucu hâle gelmişti ve sanat ve edebiyat yolunda değer üretmeyi kesmişti. Bunun Çinlilerdeki bir çöküşten dolayı değil, bütünüyle yeni malzeme eksikliğinden ötürü olduğunu düşünüyorum. Batı bilgisinin Çin'e akışı tam da ihtiyaç duyulan dürtüyü/uyarıcıyı sağlamıştır. Çinli öğrenciler yetenekli ve son derece gayretlidir. Yüksek eğitim kaynak yokluğundan ve kütüphaneye eksikliğinden zorluk yaşamaktadır. Ama iyi insan malzemesi eksikliği gibi bir sıkıntı yoktur. Her ne kadar Çin uygarlığı bugüne kadar bilimde yetersiz olsa da hiç bir zaman bilime karşı düşmanca bir şey içermedi. Bu nedenle Çin'de bilimsel bilginin yayılması, Avrupa'da kilisenin bilimin yoluna koyduğu gibi engellerle karşı karşıya gelmez. Hiç bir kuşku yoktur ki eğer Çinliler istikrarlı bir idareye ve yeterli kaynaklara sahip olsalar, önümüzdeki 30 yıl içinde, bilimde dikkate değer işler üretmeye başlayabilirler. Bizi bilimde geçmeleri oldukça muhtemeldir. Çünkü taze bir heyecan ve Rönesans'ın bütün ateşiyle birlikte gelmektedirler. Nitekim genç Çin'de öğrenmeye/bilgiye duyulan istek, bana sürekli 15. yüzyıl İtalya'sındaki Rönesans ruhunu hatırlatır.

Çinlilerin bizden öğrenmek istedikleri şeylerin zenginlik veya askeri güçten ziyade hem ahlaki hem de sosyal bir değeri olan veya bütünüyle düşünsel şeyler olması dikkate değerdir. Onlar ne şekilde olursa olsun bizim uygarlığımızı eleştirmez değildir. Bazı Çinliler bana 1914'ten önce daha az eleştirel olduklarını ama

Çinlilerin bizden öğrenmek istedikleri şeylerin zenginlik veya askeri güçten ziyade hem ahlaki hem de sosyal bir değeri olan şeyler olması dikkate değerdir.

savaşın, Batı'nın yaşam tarzında bir kusur olması gerektiği yolunda düşünmelerine neden olduğunu anlattı. Ancak bilim için Batı'ya bakma alışkanlığı çok kuvvetliydi ve bazı gençler aradıkları şeyi Bolşevizm'in verebileceğini düşündü. Bu umut aynı zamanda hayal kırıklığına yol açıyor olmalıdır ve çok geçmeden yeni bir sentez yoluyla kendi kurtuluşlarının çözümünü (yine kendilerinin) bulmaları gerektiğinin farkına varacaklardır.

[Japonlar bizim hatalarımızı alıp kendilerinin sayıp korudular ama Çinlilerin aksi bir seçim yapıp kendi değerlerini koruyup bizimkileri benimseyeceklerini beklemek olanaksızdır.]

Bizim uygarlığımızın ayırıcı niteliği bilimsel yöntem; Çinlilerin ayırıcı niteliği adil bir yaşam sonu tasarımıdır. Birinin, adım adım birleşmesini isteyeceği iki nitelik budur.

Lao-Tze, Tao'nun çalışmasını "sahip olmadan üretim (mülk edinmeden üretim), kendini öne çıkarmadan eylemde bulunma, hakimiyet kurmadan gelişme" olarak tarif eder. Birinin bu sözlerden, Çinlilerin onlardan anladığını yansıtan biçimde, yaşam sonu tasarımı çıkarabileceğini düşünüyorum. Bu ilkeler pek çok

Beyaz adamın, kendilerine önceden belirlendiği hedeflerden çok farklıdır. Sahip olma (mülkiyet), kendini öne çıkarma ve hâkimiyet hem ulusal hem de bireysel olarak Batı'da hevesle aranır. Onlar Nietzsche tarafından bir (tür) felsefe haline getirilmiştir ve Nietzsche taraftarları Almanya ile sınırlı değildir.

Ama denecektir ki, Batı pratiğini Çin teorisi ile kıyaslamaktasın; eğer Batı teorisini Çin pratiği ile karşılaştırmış olsaydın, denge bütünüyle farklı ortaya çıkmış olacaktı. Bunda elbette büyük bir doğruluk vardır. Lao-Tze'nin bizden bırakmamızı istediği üç kötülükten biri olan sahip olma (mülkiyet), ortalama bir Çinli için kuşkusuz değerlidir. Bir ırk olarak para konusunda inatçıdır -belki Fransızlardan çok daha fazla değil ama kesinlikle İngilizlerden ve Amerikalılardan daha fazla. Politikaları yoz (rüşvet almaya alışkın) ve nüfuzlu kişileri ahlaksız yollarla para kazanmaktadır. Bütün bunları reddetmek imkânsızdır.

Bununla beraber, diğer iki kötülüğü -kendini öne çıkarma ve hükmetme- dikkate alınca, Çin pratiğinde Batılılara göre kesin bir üstünlük fark ediyorum. Çinlilerde diğer halkları tahakküm altına alma isteği, beyaz ırklardan daha azdır. Çin'in uluslararası ölçekte zayıflığının nedeni büyük ölçüde bu erdem olduğu kadar genellikle tek tek nedenler olarak belirlenen çürümedeki ahlaksızlıklar vesairesidir. Eğer dünyadaki milletlerden biri "savaşmak için çok gururlu" olsaydı, bu millet Çin olurdu. Çinlilerin doğal hali, nezaket gösteren ve karşılığını bekleyen bir çeşit hoşgörü ve sıcakkanlıktır. Eğer Çinliler tercih etmiş olsalardı, dünyanın en güçlü milleti olabilirdi. Ama onlar sadece özgürlüğü arzular, hükmetmeyi değil. Başka ulusların onları özgürlükleri için savaşmaya mecbur bırakabilmeleri ihtimal dışı değildir. Böyle bir durumda erdemlerini kaybedebilir ve imparatorluk zevkini kazanabilirler. Ama günümüzde, 2000 yıldan beri emperyal bir ırk olmalarına rağmen, imparatorluğa duydukları sevgi son derece zayıftır.

Çin'de pek çok savaş yapılmış olmasına rağmen, Çinlilerin doğal görünüşü

oldukça barışçıdır. Bay Waley'in çevirdiği Po-Chui'nin şiirlerinden biri olan "Kırık Kollu Yaşlı Adam" şiirinde olduğu gibi, bir şairin askeri hizmetten kaçmak için kendini sakatlayan acemi bir askerden kahraman olmayı seçmiş olduğu başka bir ülke bilmiyorum. Çinlilerin barışçılığı düşünsel görünüşlerinde kökleşmiştir ve bunu değiştirmeyi istemezler. Farklı yaşam türlerinin tipik belirtilerini gözlemlemekten zevk alırlar ve her şeyi peşin hükümlü bir şablona indirgemek istemezler. Batı milletlerine hükmeden ve bizim etkin dürtülerimizin rasyonelleşmesini sağlayan ilerleme idealine sahip değillerdir. İlerleme, elbette biz Batılılar için bile oldukça modern bir idealdir. O bilime ve sanayileşmeye duyduğumuz borcun bir parçasıdır. Günümüzün kültürlü muhafazakâr Çinlileri tıpkı en eski bilgelerin yazdığı gibi konuşurlar. Eğer biri onlara, bunun Çin'de ne kadar az ilerleme olduğunu kanıtladığını gösterirse, şunu diyeceklerdir: "mükemmel olan bir şeyin zaten tadını çıkarırken neden ilerlemenin peşinde koşalım?". Bu bakış açısı bir Avrupalı'ya başlangıçta fazlasıyla miskin görünebilir. Ama kişi ilerleme olarak adlandırdığımız şeyin, daha çok bizi hiç bir yakın çekici hedefe götürmeyen vesveseli bir değişimden ibaret olduğunu düşünmeye başlayınca yavaş yavaş şüphelenir.

Çinlilerin Batı'da peşinde olduğu şeyle, Batılıların Çin'de peşinde olduğu şeyi karşılaştırmak ilginçtir. Çinliler, Batı'da bilgiğe giden yolu ortaya koyabilecekleri umuduyla -benim genellikle faydasız olmasından kuşkulandığım- bilginin peşinde koşarlar. Beyaz adam Çin'e üç güdüyle birlikte gitmiştir: savaşmak, para kazanmak ve Çinlileri kendi dinimize döndürmek. Bu güdülerin sonuncusu idealist olma niteliğine sahiptir ve pek çok kahramanca yaşama ilham vermiştir. Ama hem asker, hem tüccar hem de misyoner, uygarlığımızı dünyaya damgalamak konusunda benzer kaygılara sahiptir. Hepsisi de mutlak bir duyguyla hırçın/kavgacıdır. Çinlilerin bizi Konfüçyüsçülük'e çevirmek gibi bir isteği yoktur. Onlar "dinler pek çok ama akıl/sağduyu bir" der ve bununla birlikte kendi yolumza gitmemize izin ver-

meye razıdır. Çinliler iyi tüccarlardır ama yöntemleri, sürekli olarak imtiyazlar, monopoller, demiryolları ve madenler peşinde koşan ve savaş gemilerince desteklenen taleplerini elde etmek için çabalayan Çin'deki Avrupalı tüccarlardan farklıdır. Çinliler, iyi asker de değildir. Çünkü savaşmaları için istenmiş nedenler savaşmaya değmez ve onlar bunu bilmektedir. Ama bu sadece onların makul olmalarının bir kanıtıdır.

Çinlilerdeki hoşgörünün, Avrupalıların kendi ülkelerindeki deneyimlerinden hayal edebilecekleri herhangi bir şeyden daha aşırı olduğunu düşünüyorum. Biz kendimizi hoşgörülü farz ederiz çünkü atalarımızdan çok daha hoşgörülüydük. Ama hala politik ve sosyal eziyeti deneyimlemekteyiz. Ayrıca uygarlığımızın ve yaşam biçimimizin herhangi başka bir uygarlıktan ölçülemez biçimde daha iyi olduğuna sınırsız inandırılmışızdır. O nedenle Çinliler gibi bir milletle karşılaştığımızda, onlara yapabileceğimiz en nazik şeyin, onları kendimiz gibi yapmak olduğuna ikna olmuşuzdur. Bunun çok derin bir hata olduğuna inanıyorum. Bence sefillik derecesinde fakir bile olsa ortalama bir Çinli, ortalama bir İngiliz'den daha mutludur. Çünkü Çin ulusu bizimkinden

Çin'de pek çok savaş yapılmış olmasına rağmen, Çinlilerin doğal görünüşü oldukça barışçıdır. (20. yüzyılın başlarına ait çizimde İngiltere, Almanya, Çarlık Rusyası, Japonya ve Fransa, Çin'i paylaşıyor)

daha insancıl ve uygar bir dünya görüşü üzerine inşa edilmiştir. Huzursuzluk ve hırçınlık sadece bariz kötülöklere sebep olmaz, ama yaşamlarımızı memnuniyetsizlikle doldurur. Bizi güzelliğin zevkinden alıkoyar ve neredeyse düşünsel meziyetlerden aciz yapar. Bu konuda son yüz yıl boyunca hızla daha da kötüleşmişizdir. Çinlilerin diğer yönde çok fazla ileriye gittiklerini inkâr edemem. Ama bu özel nedenden ötürü Doğu ile Batı arasındaki temasın her iki taraf için de verimli olacağını düşünüyorum. Onlar bizden pratik (verimliliğin) asgari önceliklerini öğrenebilirler ve biz de onlardan antik çağın diğer milletleri yok olurken onların devam etmesini mümkün kılan düşünsel bilgelikle ilgili bir şeyler öğrenebiliriz.

Çin'e öğretmek için gittim. Ama Çin'de kaldığım her gün onlara ne öğretmem gerektiğinden ziyade onlardan ne öğrenmem gerektiğini düşündüm. Çin'de uzun süre kalmış olan Avrupalılar arasında bu durumu sıra dışı bulmadım. Ancak Çin'de kısa süre kalanlar veya Çin'e sadece para kazanmak için gidenler arasında bu durum üzüntü verecek şekilde enderdir. Enderdir, çünkü Çinliler bizim gerçekten değer verdiğimiz şeyler olan askeri cesaret ve sınaî girişimcilikte sivrilmemiştir. Ama bilgiğe veya güzelliğe veya yaşamın basit bir zevkine bile değer verenler bu tür şeyleri Çin'de, çılgın ve çalkantılı Batı'ya göre fazlasıyla bulacaklardır. Ve bu tür şeylerin değerli olduğu yerde yaşamaktan mutlu olacaklardır. Dilerim bizim bilimsel bilginimizin karşılığında, Çin'in bize geniş hoşgörüsünden ve düşünsel iç huzurundan bir şeyler verebileceğini umabileyim.

* Bu yazı, Britanyalı filozof Bertrand Russell'in (1872-1970) ilk baskısı 1922 tarihinde yapılan "The Problem of China" (Çin Sorunu) adlı yapıtının "China and Western Civilization Contrasted" (Çin ve Batı Uygarlığının Karşılaştırması) başlıklı 11. bölümünden alınmıştır.

Ana başlık, dergimiz tarafından konulmuştur.

(Öğretmen Okulu öğrencilerine verilen bir konferanstan)
Kasım, H.1325, M. 1908

Niçin geri kaldık? (1)

Kuvvetli bir azimle ve daimi bir gayretle çalışmak. Karşılaşılan zorluklardan yılmayarak çalışmak. İşte ilerlemek için en çok lazım olan budur. İtiraf etmeliyiz ki ve ne yazık ki bu kuvvetli azim ve gayretli çalışma bizde pek azdır. Biz çalışıyoruz fakat sabırla değil. Uğraşıyoruz fakat bir maksat uğrunda cesaretle değil. Elde ettiğimiz başarılardan çabuk sarhoş olur, karşılaştığımız zorluklarda çabuk ümidi keseriz. İlerleyebilmek için bu hallere nihayet vermeli, sebât-kârâne bir tavır edinmeye çalışmalıyız.

Efendiler,

Biz Osmanlıların ilerleme yolunda medeni kavimlerin neredeyse hemen hepsinden geri kaldığı gerçeğini açıklamaya ve kanıtlamaya gerek yoktur.

Medeni hayatta birkaç yüzyıldan beri fevkalade denilebilecek derecede büyük ilerlemeler ve yenilikler meydana geldi. Bu yenilik ve ilerlemeler özellikle son 40-50 sene zarfında akıllara hayret verecek bir dereceyi buldu. Biz bütün bu yenilik hareketlerine ne yazık ki uzun bir süre ilgisiz, hatta bir dereceye kadar çekingen ve sevmeyen bir tavır takındık. Avrupalılar, Amerikalılar, Japonlar gibi bütün medeni kavimler birbirleriyle yarışarak ilerlerken biz aksine bu genel havaya kapılmamaya, yerimizde kalmaya çabaladık. Bu suretle o milletlerle aramızda ilerleme ve medenileşme yolunda büyük bir mesafe açılmasına ve bu mesafenin gittikçe büyümesine sebep olduk.

Şimdi bizimle yalnız bu ilerlemeyi, gelişmeyi seven harekete önder olan büyük ve eski milletler arasındaki mesafe değil, bu harekete en geç iştirak etmiş olan küçük ve yeni milletlerle aramızdaki mesafe bile her anlayışlı cemiyetin yüreğini sızlatacak bir dereceyi bulmuştur. Cezayir'in, Bosna'nın ve hatta Bulgaristan'ın medeniyet yolunda-

ki ilerlemesi bile bizi mahcubiyetten kızartacak, üzüntüden ağlatacak bir dereceye gelmiştir.

Bunları söylemekteki maksadım; sizi sade bir teessür ve teessüfe davet etmek değil, bu durumun seri bir şekilde giderilmesi için gerekli olan vasıtaları derinlemesine araştırmaya ve incelemeye mecbur bırakmaktır. Çünkü siz öğretmen olacağınız (gelecek nesilleri yetiştirmek gibi önemli bir vazifeyi üstleneceğiniz) için her şeyden ziyade bahsedeceğim şu meselelerle zihninizi

Bir toplumsal soruna çözüm bulmak için öncelikle onun sebeplerini bilmek gerekir. Demek ki; şimdiden sonra ilerleme adına ne yapmamız gerektiğini anlamak için, şimdiye kadar niçin ilerleyemediğimizi bilmemiz gerekir. Öyleyse düşünelim: Niçin geri kaldık?

Satı Bey (1880-1969)

meşgul etmek zorundasınızdır: İlerleme yolunda emin ve seri adımlarla yürümek için ne yapmalıyız? Şimdiye kadar kaybettiğimiz zamanı telafi etmek için ne gibi tedbirlere başvurmaliyiz?

Bilirsiniz ki bir hastalığın tedavisini bulmak için evvela o hastalığı teşhis etmek, hastalığın sebebini ve kaynağını anlamak lazım gelir. Bunun gibi: Bir toplumsal soruna çözüm bulmak için de öncelikle onun sebeplerini bilmek gerekir. Demek ki; şimdiden sonra ilerleme adına ne yapmamız gerektiğini anlamak için, şimdiye kadar niçin ilerleyemediğimizi bilmemiz gerekir. Öyleyse düşünelim: Niçin geri kaldık?

Bazı Avrupalılar ilerleyemememizin sebeplerini dinimizde arıyor. "Osmanlıların ilerleyememesi İslam dinine mensup olduklarından dolayıdır." diyorlar. Bunların fikirlerince, "İslam milletlerinin hiçbirisi ileri değildir. İslamiyet, Afrika'da ilkel kavimler arasında büyük bir hızla yayılmıştır. Demek ki İslamiyet ilkel kavimlere layık, ilerlemeye ve medenileşmeye mani bir dindir."

Gerçi bu iddialara esas olan deliller doğrudur. Ancak bu ifadelerden böyle bir sonuç çıkarmak doğru ve mantıklı değildir.

Bir vadinin ekilmediğini görür görmez, o vadinin ziraat için elverişsiz olduğu hüküme varmak ne kadar mantıksız ise... Bir memleketin henüz gelişmemiş olduğunu öğrenir öğrenmez o memleketin gelişmeye elverişsiz olduğuna hüküm vermek ne kadar hatalı ise... İslam milletlerinin ilerlememiş olduğuna bakarak İslamiyet'in ilerleme karşılığı bir din olduğuna hüküm vermek de o kadar yanlış ve hatalıdır.

Medeniyet tarihi bizlere gösteriyor ki; İslamiyet'in doğuşunun ardından pek muhteşem bir medeniyet teşekkül etmiştir. Araplar ve Türkler İslamiyet'in doğuşuna kadar pek ilkel bir halde iken İslamiyet'in doğuşunun ardından -tarihte emsali pek az görülen bir hızla- ilerledi. İçlerinden birçok âlimler yetişti. Eski Yunanlıların bilimsel eserlerini ve felsefesini önce çevirdiler, yorumladılar ve sonra genişletmekle meşgul oldular.

İslam âlemi, böyle birçok âlimler ve düşünürler yetiştirip icat ve keşiflere öncülük ederken, Hristiyan âlemi hiçbir âlimin yetişmesine izin vermiyor ve aksi halde düşünmeye kalkışan âlimleri ise ateşte yakıyordu.

Şimdiki İslam milletinin ilerleyememesi İslam dinine mensup olduklarından dolayı değildir. Parlayan Endülüs medeniyetinin kurucuları da İslam dinine mensuptular.

Orta Çağ'da fikri medeniyet meşalesini muhafaza şerefi İslam âlemine aittir ve bugünkü medeniyet de ilk esaslarını İslam âlemine borçludur.

Bahsettiğimiz bu hakiki tarihe de nazarın hiç şüphe edilemez ki şimdiki Avrupalıların ilerlemesi de Hristiyan olduklarından dolayı değildir. Çünkü Orta Çağ'ın karanlıklarının failleri de Hristiyan'dılar. Şimdiki İslam milletinin ilerleyememesi de İslam dinine mensup olduklarından dolayı değildir. Çünkü parlayan Endülüs medeniyetinin kurucuları da İslam dinine mensuptular.

O halde kesinlikle söyleyebiliriz ki; geri kalmamızın sebebi İslamiyet değildir.

Bununla birlikte şurasını da inkâr etmemek gerekir ki; ilerlemeye niyet ettiğimiz zamandan beri karşılaştığımız düşmanların

Şurasını inkâr etmemek gerekir ki; ilerlemeye niyet ettiğimiz zamandan beri karşılaştığımız düşmanların en zorluları da kendilerine dini siper etmişlerdi. Bizi yerimizde durdurmaya ve hatta geri döndürmeye çalışanlar en çok dinin kuvvetinden faydalanmaya çalışmışlardı.

en zorluları da kendilerine dini siper etmişlerdi. Bizi yerimizde durdurmaya ve hatta geri döndürmeye çalışanlar en çok dinin kuvvetinden faydalanmaya çalışmışlardı.

Yenileşme devrinde -ta üçüncü Sultan Selim zamanından günümüze kadar- yaptığımız ıslahat ve yenilik teşebbüslerini ve bunlara karşı tesadüf ettiğimiz gerici hareketi gözden geçiriniz. Görürsünüz ki; bunların müracaat ettiği araç, kullandığı silah "Halkın tutucu tavrından, dini hassasiyetlerinin uyarılmasından" ibaretti; Bir asır kadar önce yeni askeri teşkilata karşı ayaklananlar "Bu küfürdür." diye bağırıyorlar ve meşrutiyete karşı isyan edenler de "Şeriat elden gidiyor." diyerek hareket etmişlerdir.

Halk, dinin cahilce yorumlanan hükümleriyle gafil avlandığı ve bu hükümlerle büyüldüğü için şeriatı muhafaza niyetiyle onun en büyük, kesin ve en önemli hükümlerine aykırı hareket etmiştir.

Demek ki sıkı sıkıya bağlanılan cehalet... İşte ilerlememize engel olan sebeplerden bir tanesi. Halkın körü körüne bağlandığı cehaleti yok etmek, insanlara İslam dininin hükümlerini hakkıyla ve doğru anlatmak ve böylece dini kendi menfaatlerine alet etmek isteyen kötü niyetli insanları en keskin silahlarından mahrum bırakmak... İşte ilerlemek için sarf etmeye mecbur olduğumuz çabanın yalnızca bir kısmının amacı!

İslamiyet'in ilerlemeye engel olduğunu iddia edenler İslamiyet'e inananların kaza ve kadere iman etmesinden, tevekküle olan inançlarından bahsederler. Derler ki; İslamiyet'e inananlar kaza ve kadere inandıkları için, her şeyi Allah'tan bekler, tevekkül gösterir, çalışmayı abes bulur, işte bunun için ilerlemez, ilerleyemez...

Ortaya çıkan bu iddianın içinde doğru olan bir yön vardır. Aramızda tembelliklerini "Allah elbet rızkımızı verir.", "kaderden öte bir şey olmaz, iş olacağına varır" gibi sözlerle mazur göstermek isteyenler ne yazık ki çok da nadir değildir. Fakat bu inançlar ve bağılıklar İslamiyet'in hükümlerinin neticesi değildir, bilakis bu hükümlere aykırıdır. Tarafsız filozofların da itiraf ettikleri gibi kaza ve kadere inanç esasen İslamiyet'le sınırlı değildir. Bütün dinlerde ve hatta Hristiyanlıkta da mevcuttur. İslamiyet kaza ve kadere inançla beraber, sebepler üzerine düşünmeyi de emreder. Ehl-i sünnet insan irade-

Osmanlı Devleti'ni kurmuş olan Türkler, yönettikleri kavimlerle pek çok kez karışmışlardır. Osmanlı memleketi aslında dünyanın en karmaşık, içinde farklı ırkları en çok barındıran memleketidir. Cariye ve yeniçeri devşirmesi gibi usuller, Türk ırkının pek çok defa başka ırklarla karışmasına sebebiyet vermiştir.

sine inanmakta ve bunu inkâr ile "Söz ve eylem çaresizdir." diyen ceberriyeyi(2) küfürle suçlamaktadır. Aşağıdaki ayet de çalışmak gereğini kesin bir suretle göstermekte, kaza ve kaderin tembelliğe mazeret olmayacağına şüphe bırakmamaktadır.

"Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalış"

"Yarın ölecekmiş gibi de ahiret için çalış"

Bu ayetler de insanın dünya için hiç ölmeyecekmiş gibi, ahiret için de yarın ölecekmiş gibi çalışması gereğini göstermektedir. Dünyanın bütün âlimleri maddî ilerlemeler ile ahlakî ilerlemeleri (daha kısa bir ifadeyle menfaat ile fazileti) harmanlamak ve telif için söyledikleri sözler arasında bu kadar parlak yoktur.

Demek ki bizde pek yaygın olan tembellik, İslamiyet'in neticesi değildir. Bu sadece bir alışkanlıktır. Cehaletin neticesi olan bir alışkanlıktır. O halde buna karşı da müracaat edeceğimiz araç "düşüncenin aydınlanması" ibaret olmalıdır.

Geri kalmamıza sebep olarak Türk ırkının kabiliyetsizliğini öne sürenler bile vardır. Bunlar diyor ki; "Osmanlılığın müessesesi ve idarecisi Türklerdir. Hâlbuki Türkler medenileşme ve ilerleme söz konusu olduğunda kabiliyetsizdir. Türkler yalnız savaş söz konusu olduğunda kabiliyetlidir."

Öncelikle şurası dikkate değer bir noktadır: İrkların kabiliyeti meselesi öyle sanıldığı gibi kolay bir mesele değildir. Bugün yalnız bir şeye eğilimli görünen bir ırk ve ka-

vim bir müddet sonra büsbütün başka şeylere de meyledebilir ve kabiliyet kazanabilir. Örnek olarak, Almanlar 5-6 asır evvele gelinceye kadar büsbütün başka bir halde idiler. Onlar da tıpkı Türkler gibi savaşmakla meşgul idiler. Bu meşguliyet onların şimdi silahlanmış milletler arasında birinci olmalarını sağlamakla beraber, endüstriyel ve ticari hayatta (medenileşmelerinde) birinciler arasına girmesine de engel olmamıştır. Aynı şekilde Japonlar dahi kırk sene öncesine kadar iç savaş ile vakit geçirmekte, Avrupa medeniyetine karşı sert bir öfke ve düşmanlık beslemekteydiler. Bu durum şimdi onların dünyanın en kuvvetli ve en ileri milletleri arasına girmesine mani olmamıştır.

Demek ki Türkler şimdiye kadar hakikaten hiçbir asır ilerleyememiş bile olsaydı, bu durumdan Türk ırkının kabiliyetsizliği sonucunu çıkarmak doğru olmazdı.

Hâlbuki Türk ırkının bir asır kabiliyet göstermediği iddiası da yanlıştır. İslam medeniyeti yalnız Arapların mahsulü ve emeği

değildi. İslam âlimleri arasında Türkler de çok idi. Mesela İbn Sînâ Türk idi. Türklerin ocaklarından olan Buhara bile bir medeniyet merkezi haline gelmiştir. Hatta Macarlar bile Türk ırkındandır ve bugün diğer Avrupalılardan hiç de geride değildir.

Ayrıca iyi düşünmeli ve dikkat etmeliyiz ki bugünkü Osmanlılar artık halis Türk ırkından da değildir. Osmanlı Devleti'ni kurmuş olan Türkler, yönettikleri kavimlerle pek çok kez karışmışlardır. Osmanlı memleketi aslında dünyanın en karmaşık, içinde farklı ırkları en çok barındıran memleketidir. Cariye ve yeniçeri devşirmesi gibi usuller, Türk ırkının pek çok defa başka ırklarla karışmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla bugünkü Osmanlıların Türk diyebileceğimiz kısmı bile halis Türk ırkından değildir.

Demek ki bizim geri kalmamızın nedeninin Türk ırkının kabiliyetsizliğinden kaynaklandığını söyleyen iddia da doğru değildir.

Bana göre geri kalmamızın en önemli sebeplerinden biri bizde azim ve sebat eksikliğidir.

"Türkler medenileşme söz konusu olduğunda kabiliyetsizdir" ve "Türkler yalnız savaşta kabiliyetlidir" gibi iddialar, pek çok açıdan temelsizdir.

Azim ve sebat abartısız bir şekilde söylenebilir ki; günümüz medeniyetinin en önemli sebebi, en kuvvetli faktörüdür. Her türlü ilerleme başarısının, keşiflerin ve icatların en önemli etkenidir.

Bizde bu hakikat kendini bilmezlerce la-yıkıyla teslim ve takdir edilmemiştir. Başarıların bir tesadüf veya ani bir tefekkür sonucu olduğunu iddia eden genel bir inanış mevcuttur. Mesela, her münasebetle tekrar edilip durmaktadır ki; Newton genel çekim kanununu bir elmanın düşüşüne bakarak keşfetmiş, Röntgen, gözle görülmeyen cisimlerin fotoğrafını almak aslını bir tesadüf sayesinde icat etmiş, bazı devletler yine bir tesadüfle başarılı ya da başarısız olmuştur. Fakat hakikat elbette böyle değildir. Newton, genel çekim kanununu tasavvur ettikten ancak 13 sene kadar sonra meydana çıkarmıştır. Bu kanunu tasavvur edince önce doğru olup olmadığını anlamak için hesap yapmış ve o zaman bilinen ölçülere göre hesabın neticesini başarılı görmediği için bu varsayımını geçici olarak bir tarafa bırakmış ve ancak 13 sene sonra yapılan yeni ölçümlere göre hesabını tekrar edip neticeyi başarılı görünce bu varsayımın gerçeklikle uygun olduğuna ikna olmuş, sonra bu kanunun neticelerini tetkik ve tahlil ederek "gök mekânının" ilk esaslarını kavramıştır. Demek ki Newton'un bu keşfi ne sadece bir tesadüfün ürünü, ne de kısa bir tefekkürün neticesidir. Bu keşif uzun süren bir çalışma hayatının, senelerce süren zincirleme bir tefekkürün ürünüdür. Bunu Newton'un kendisi de itiraf etmiş, kanunu nasıl keşfettiğini soranlara "Daima düşünerek" cevabını vermiştir.

Röntgen'in keşfi de tıpkı böyledir. Wilhelm Conrad Röntgen, crookes borusu ismi verilen bir boruyla elektrik çalışmaları yaparken bir gün bu boruyu bir mukavva kutu içine koyarak elektrik makineleri işletmiştir. O sırada camekânlardan birinde duran "baryum platino siyanür" adındaki cisimde bir parlama meydana geldiğini görmüştür. Bundan derhal crookes borusundan bir takım gözle görülmeyen ışınların yayımlandığına ve bu ışınların mukavvayı geçerek platino siyanürü de aydınlattığına hüküm vermiştir. Bugün insanın iç organlarını görmemizi sağlayan Röntgen'in hayret verici keşif işte böyle gerçekleşmiştir.

Keşif uzun süren bir çalışma hayatının, senelerce süren zincirleme bir tefekkürün ürünüdür. Bunu Newton'un kendisi de itiraf etmiş, kanunu nasıl keşfettiğini soranlara "Daima düşünerek" cevabını vermiştir.

Şimdi bu keşfi tetkik edelim: Bu keşifte tesadüfün payının ve etkisinin ne kadar olduğunu araştıralım. Şüphe yok ki röntgenin keşfinde esas olan gözlem tesadüfen olmuştu. Fakat acaba bu tesadüfe sebep olan çalışmalar da büsbütün tesadüfen mi yapılmıştı? Bu gözlemin sırf tesadüf neticesi olarak meydana gelmesi mümkün müydü? Peki, crookes borusuyla o çalışmalar niçin yapıyordu? O camekânlara o cisimler hesap kitap olmadan niçin koyulmuştu? Baryum platino siyanür gibi pek nadir ve yalnızca bu tarz çalışmalar için kullanılan bir cisim orada ne arıyordu? Buralar düşü-

Bütün milyonerlerin maceralarını tetkik ediniz.

Onların servetlerini mütemadiyen çalışarak kazandıklarını ve koruduklarını görürsünüz. Sırf bir tesadüf ürünü olan servetler oldukça nadirdir. Bu suretle kazanılan servetlerin bile daima ve sürekli artması onların bu servetleri sebâtkarca bir surette kullanımına bağlıdır.

nülünce pek açık olarak anlaşılır ki W. Conrad Röntgen, araştırmada bulunuyordu. Türlü türlü deneyler yapıyor ve bu deneylerin sonuçlarına da dikkat ediyordu. Deneyler esnasında bir tesadüf onu büyük bir keşfe yönlendirdi. Fakat bu tesadüf Conrad'ın ayakları altına da kendiliğinden gelmedi. O, bu tesadüfü aradı ve buldu.

Evet Röntgen... Bu tesadüfü yakaladı ve elinden kaçırmadı. Uzun uzadıya deneylerle uğraşmasaydı mümkün değil böyle bir tesadüfle karşılaşamazdı. Sonra bu ışınima dikkat etmeseydi ve bunun üzerine daha başka bir takım deneyler yapmasaydı, karşılaştığı tesadüften hiçbir şekilde faydalanamazdı. Tesadüfe kadar uzun bir mesai, tesadüften sonra bir o kadar daha uzun bir mesai... İşte Röntgen'in başarısının sebebi.

Bütün icat ve keşifler de böyledir. Fakat tesadüf etmediği yolundaki üzüntüler avcılarının genellikle beceriksizliklerinin üstünü örtmek için kullandıkları maskeden başka bir şey değildir. Becerikli bir avcı, hangi cins avın ne zaman nerde bulunacağını bilir ve oralara o vakitler gider. Gece karanlıklarında, kışın soğuklarında dolaşır, pusu tutar, etrafına dikkat eder. En zayıf izleri, en önemsiz belirtileri bile dikkatinden kaçırmaz. Avlarını böylelikle araya araya bulur. Bulunca da iyi nişan alarak vurur. Becerikli olmayan ve etrafına dikkat etmeyen bir avcı ise serserice dolaşıp durur. Bazen hem avının görünmesi ve saçmasının ona isabet etmesi gibi iki büyük ve nadir tesadüfün yardımıyla bir kuş vurabilir. Fakat onun bütün yapabileceği şey işte bundan ibaret kalır.

Bütün keşiflerin, bütün icatların sahiplerinin hayatına göz gezdiriniz. Hepsinin hayatının uzun bir çabalama ve gayretli bir çalışmayla geçtiğini görürsünüz. Hepsisi başarılı olmak için çok çalışmış, hadsiz hesapsız zorluklarla mücadele etmeye, uğraşmaya, mütemadiyen uğraşmaya mecbur olmuştur.

Onun için meşhur Fransız bilginlerinden Buffon'un şu sözü bu noktada bir hakikat olarak kabul edilebilir: "Deha, uzun bir sabırdan ibarettir."

Bütün milyonerlerin maceralarını da tetkik ediniz. Onların da servetlerini mütemadiyen çalışarak kazandıklarını ve koruduklarını görürsünüz. Sırf bir tesadüf ürünü olan servetler oldukça nadirdir. Bu suretle

kazanılan servetlerin bile daima ve sürekli artması onların bu servetleri sebâtkarca bir surette kullanımına bağlıdır.

Çeşitli milletlerin tarihine de göz gezdiriniz. Onlar da başarılarını hep gayretle ve azimle çalışarak elde etmişlerdir. En başarılı olan milletler, amaçlarına ulaşabilmek için bıkmadan, ümidi kesmeden ve uzun bir müddet çalışmaya devam eden milletlerdir.

Velhasıl çalışmak. Kuvvetli bir azimle ve daimi bir gayretle çalışmak. Karşılaşılan zorluklardan yılmayarak çalışmak. İşte ilerlemek için en çok lazım olan budur.

İtiraf etmeliyiz ki ve ne yazık ki bu kuvvetli azim ve gayretli çalışma bizde pek azdır. Biz çalışıyoruz fakat sabırla değil. Uğraşıyoruz fakat bir maksat uğrunda cesaretle değil.

Elde ettiğimiz başarılardan çabuk sarhoş olur, karşılaştığımız zorluklarda çabuk ümidi keseriz. Meşhur bir deyişle "O eski sevdalardan çabuk vazgeçeriz."

İlerleyebilmek için bu hallere nihayet vermeli, sebât-kârâne bir tavır edinmeye çalışmalıyız.

Şurası da gözden kaçmamalıdır ki; bu hususta asıl önemli olan yol hissiyat derecesi değil, kararlılık ve düzendir. Çünkü çalışanlarımız, hatta çok çalışanlarımız az değildir. Çalışmalarını sabit bir hedefe yönlendirenlerimiz ise pek azdır. Hâlbuki asıl verimli olan çalışmalarımız, ancak bu yolda harcanmış çalışmalarımızdır.

Bilirsiniz ki, bir su akıntısı belirli ve düzenli bir mecra sahibi olmaz ve sağa sola

Mesaimiz düzenli bir mecra dâhilinde intizamla ve devamla sürdürülünce, aksi halle kıyas kabul edilemeyecek derecede büyük sonuçlar verir.

dağılırsa kuvvetli bir etki yapamaz. Böyle bir su akıntısı çeşitli kısımlara ayrılacağı ve geniş bir sahaya yayılacağı için pek bir kuvveti kalmaz. Belirli aralıklarla gittiği yolu de-ğıştireceği için ve bugün yaptığını yarın bozacağı için bu kuvveti bile etkili ve verimli olmaz. Hâlbuki o su, muntazam bir akıntı yoluna sahip olsa, aynı kuvvetle fakat daha düzenli ve daha sabit bir yolda aksa o zaman kuvveti dağılmayacağı ve daima aynı yolda ilerleyeceği için çok daha önemli ve derin etkiler yaratır. Dağları oyar, değirmenleri çevirir, velhasıl bütün işleri yapar. İşte bu yüzden bazı küçük ama düzenli ve devamlı suların yeryüzünde tesiri ve sanayide faydası, büyük ve düzensiz suların tesiri ve faydasından çok daha fazla olur.

İnsanların çalışmalarında da durum aynıdır. Mesaimiz düzenli bir mecra dâhilinde intizamla ve devamla sürdürülünce, aksi halle kıyas kabul edilemeyecek derecede büyük sonuçlar verir.

Onun için mesaimize düzen vermek, çalışmalarımızı sabit bir hedefe yönlendirmek gerekir.

Mesaiyi düzenleme hususunda en çok dikkat edilmesi gereken taraflardan birisi; mesaimizin zaman ve mekânlarını belirlemek ve bu zaman ve mekânları istirahat ettiğimiz zaman ve mekânlardan ayırmaktır.

Bilirsiniz ki uyku-uyanıklık hususunda zaman ve mekânın büyük bir etkisi vardır. Muntazam ve belirli vakitlerde uyumayı

alışkanlık edince çok sıhhatli oluruz. Uyku vakitlerinde yatağımıza uzanınca başka vakitler başka bir yere uzandığımız takdirdekinden çok daha kolaylıkla ve çok daha derin uykuya dalarız. Bu zamanda bir kanepede üzerinde kalarak ve hatta uzanarak uyumaya çalışırsak... Veya yatağımıza uzanarak uyanık kalmaya gayret edersek bir müddet yarı uykuda yarı uyanık bir halde vakit geçiririz. Çalışma ve istirahat hususunda da hal böyledir. Çalışma ve istirahat saatlerini birbirinden ayırırsak ve tanzim edersek hem çalışmamızdan hem de istirahatimizden daha verim alırız. Aksi takdirde tıpkı uyuklama esnasında olduğu gibi ne çalışmamızdan ne de istirahatimizden verim alırız.

Velhasıl düzenli ve kararlı bir surette çalışmak ve gayret etmek... İşte efendiler! Fikrimce en çok muhtaç olduğumuz huy budur. Bu huyu öncelikle kendinizde, sonra eğitimlerini üstleneceğiniz vatan evlatlarında arttırmak ve buna özen göstermek sizin için pek mühim bir vatan vazifesidir. Bu vazifeden sizi haberdar etmek, bunu büyük bir istek ve arzuyla ifa etmeniz kâfidir zannederim.

Tedrisât-ı İbtidaiyye Mecmuası

Dipnotlar

(1) Bu makale, Satı Bey'in *Ümid ve Azim* (8 Konferans) adlı kitabının içindeki "Niçin Geri Kaldık?" adlı makalesinden güncelleştirilmiştir. *Ümid ve Azim*, "Niçin Geri Kaldık?", İstanbul H. 1329 (M. 1911)

(2) Ceberrîye: Cüz'î irâdeyi kabul etmeyen felsefe yolu, mezhep.

Düzenli ve kararlı bir surette çalışmak ve gayret etmek... İşte efendiler! Fikrimce en çok muhtaç olduğumuz huy budur. Bu huyu öncelikle kendinizde, sonra eğitimlerini üstleneceğiniz vatan evlatlarında arttırmak ve buna özen göstermek sizin için pek mühim bir vatan vazifesidir.

Dinsel ve büyüsel inanışlar hakkında antropolojik kuramlar (I)

Animizm

İnsanlar evrenle bağ kurma, oradaki güçlerle ilişkiye geçme ve onların güçlerini, yeteneklerini, ilgilerini yönlendirerek kendi dünyevi amaçları adına kullanabilme çabalarını gerçeklik düzleminde sürekli manipüle ederek sürdürmüşlerdir. Animizm, bu ilişkileri evrensel düzlemde açıklamaya gayret eden ve oldukça ilginç akıl yürütmeleri kullanan; dinsel-büyüsel düşüncelerin ve davranışların kökenlerini açıklama iddiasında bulunan ilk Din Antropolojisi kuramı olarak kabul edilir.

Modern Antropoloji bilimi içerisindeki en eski alt dallarından birisi de Din Antropolojisi'dir. 19. yüzyıl sonlarından itibaren; Antropolojinin daha ziyade insanların fiziksel çeşitliliğiyle ilgilenen "Fizik Antropoloji" olarak kabul görmesinin değişmeye başladığı; onun fizik özellikleriyle de ilişkili olarak sosyo-kültürel dünyasının da araştırıldığı ve üzerine çeşitli "bilimsel" yorumlar getirildiği geç bir dönemin ürünüdür. Kuşkusuz ki modern Antropolojinin din algısı ve çalışmaları yüz yıl öncesine göre değişmiştir. Ancak bir yandan da o dönemde öne sürülen birbirinden ilgi çekici kuramların, dinsel düşünce ve inançları açıklamada kullanılan kavramların etkin izlerini taşır.

Daha önceki makalelerimizden hatırlayacak olursak, Batı'nın klasik sömürgecilik dönemlerinden itibaren temas etmeye başladığı Yeni Dünya'da bulunan insanların çoğunlukla küçük ölçekli, avcı-toplayıcı ya da bahçe tarımı (hortikölarist) ekonomilerine sahip, toplumsal farklılaşmaya uğramamış (görece) durağan toplumlar haline yaşadıklarını ifade etmiştik. 19. yüzyılda, Avrupa'da modern doğa bilimlerinin ortaya çıkışının hemen ardından beliren modern sosyal bilimlerde de "ba-

sitten karmaşığa", "ilkelden gelişkine" gibi "tek hatlı", "ilerlemeci" dünya görüşüne dayanan teoriler ortaya çıkmıştır. Buna göre, insanlık tarihi sürekli bir ilerleme içerisinde. "Toplumsal/kültürel evrim" in de yasaları, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi bulunabilir. Bunun içinse "ilkel" ve "geleneksel" toplumlara derinlemesine bakılarak; "din", "aile ve akrabalık", "eko-

Kuşkusuz ki modern Antropolojinin din algısı ve çalışmaları yüz yıl öncesine göre değişmiştir. Ancak bir yandan da o dönemde öne sürülen birbirinden ilgi çekici kuramların, dinsel düşünce ve inançları açıklamada kullanılan kavramların etkin izlerini taşır.

Neanderthaller, ilk ölü gömme âdetinin başlatıcılarıdır.

nomi" ve "siyasal-yönetmel" yapılar ve ilişkiler derinlemesine incelenerek, tasnif edilerek, sınıflanarak ve dünya genelinde toplanan örneklerle karşılaştırılarak insanlık tarihinin genel ilerleme yasaları bulunabilir. Elbette ki bu düzlemde Avrupa en ileriye, geleneksel toplumlar orta aşamaları ve ilkeller ise bu tarihin en erken dönem örneklerini temsil etmektedir.

Söz konusu görüşlerin hâkim olduğu modern bilim dünyasındaki ilk sosyo-kültürel antropologlar, özellikle "ilkel" addettikleri Amerika, Afrika, Avustralya ve Okyanusya toplulukları üzerine din, aile-akrabalık, ekonomi ve siyasal-yönetmel ilişkiler başlıklarında oldukça yoğun şekilde çalışmışlardır. Bu konular hakkında Antik ve Ortaçağ dönemi belgelerinden ve coğrafi keşifler sonrasında yeniden popülerleşen gezi-gözlem yazını ürünlerine kadar var olan hemen tüm eserleri derlemişlerdir. Yanı sıra 19. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan antropolojik alan araştırmaları/bilimsel keşif gezileri sonuçlarını da esas almışlardır. Özellikle bu dört başlığın çalışılmasının elbette bir anlamı vardır. Aydınlanma çağı ve burjuva demokratik devrimleri sonrasında "bilimsel düşünüş"ün egemen hale gelmeye başladığı Kıta Avrupası'nda evrenin, doğanın ve insanların yarattığı sosyo-kültürel dünyanın bilimsel açıklamalarına, yasalarına ulaşmaya gayret edilmektedir. Güncel dünyanın olayları, uygarlıkların tarihi ve insan

toplulukların ürettiği kültürel-fiziksel çeşitliliğin nedenleri en büyük araştırma, tartışma konularıdır. Eğer bu dört başlıkta "başlangıca" dair cevaplar bulunabilirse, hem insanlık tarihinin kayıp parçaları bulunabilecek hem de güncel olaylara (örneğin sınıflar mücadelesi, devrimler gibi) açıklayıcı ve yönlendirici teoriler üretilebilecektir.

Bu bağlamda Din Antropolojisinin dönem özgülüğündeki en büyük gayreti "dinsel düşüncelerin kökenlerini saptamak"tır. Dinlerin kaynakları nelerdir? İnsanlar nasıl inanmaya başlamışlardır? Dinler hangi dinamiklerle çeşitlenmiştir? Dinlerin evrimi nasıl gerçekleşmiştir? ... Bu gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Kuşkusuz ki maddi olarak kanıtlanması mümkün olmayan sorulardır. Türümüzün ortaya çıktığı son yüz bin yıllık tarihin neredeyse önemsiz denebilecek küçük bir bölümünde yazılı kaynaklara sahibiz. Geri kalan içinse elimizde (her geçen günde yeni keşiflerle güncellense de) bize ancak spekülasyon imkanı veren arkeolojik bulgular söz konusu. Örneğin artık sadece türümüzün değil, bizden önce yarım milyon yıl kadar yaşamış Homo Neanderthalensis'in de birtakım dinsel-büyüsel düşüncelere sahip olduğunu düşünüyoruz. Örneğin Neanderthaller, ilk ölü gömme âdetinin başlatıcıları olarak kabul edilir. Bu da "ölümden sonrasında dair" birtakım inanmalar içerisinde oldukları düşüncesi uyandırmaktadır. Zira Neanderthal insanları, ölümlerini yaşadıkları yerlerin

hemen yakınlarına gömüyorlar ve ölünün yanına farklı hayvan kemikleri, keçi ve geyik boynuzları, mamut kürek kemikleri ve çeşitli çiçekler koyuyorlardı. Mezar özenle (bilinçli bir şekilde) hazırlanıyor, taşlar yerleştiriliyor hatta kimi yerlerde kırmızı toprakla doldurularak, ölen topluluk üyesi buraya "cenin" pozisyonunda yatırılıyordu. Ölümlerin bazen yatay bazen de dik oturur vaziyette yatırıldıkları da bilinmektedir. Kimi zaman da ölümler, hayvan dişleri, kemikler ve fildişinden yapılmış çeşitli süs eşyaları ile gömülüyorlardı. Araştırmacıların bu bulgulardan hareketle çıkardıkları sonuçlar arasında, ölüm olgusunun belirli bir varoluş gerilimine yol açtığı ve Neanderthallerin de buna karşılık bazı cevaplar ürettiğini varsayan görüşler ekseriyetle belirgindir. Örneğin mezarlardaki kırmızı toprağın "kan"ı yani "yaşam"ı; cenin pozisyonunun ise "yeniden doğum"u simgelediği yönündeki fikirler ağırlıktadır (Özbek, 2000: 149-152 ve Atay, 2004: 19).

Peki ya daha öncesi? Homo Erectuslar ve onlardan önceki atalarımız Homo Habilisler vd.'leri, günümüzden milyonlarca yıl önce de acaba dinsel-büyüsel olarak tanımlayabileceğimiz düşünce davranışlar geliştirmişler miydi? Modern Antropoloji, dinin kökenlerine dair araştırma ve

Neanderthaller, ilk ölü gömme âdetinin başlatıcıları olarak kabul edilir. Bu da "ölümden sonrasında dair" birtakım inanmalar içerisinde oldukları düşüncesi uyandırmaktadır. Zira Neanderthal insanları, ölümlerini yaşadıkları yerlerin hemen yakınlarına gömüyorlar ve ölünün yanına farklı hayvan kemikleri, keçi ve geyik boynuzları, mamut kürek kemikleri ve çeşitli çiçekler koyuyorlardı.

kuram geliştirme ilgisini esasen kaybetmiş olsa da 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında oldukça ilgi çekici görüşler öne sürülmüştür. Bu makaleden başlamak üzere, önümüzdeki sayılarda da söz konusu kuramlara ilgi yönelteceğiz.

Animizm

Temel olarak bakıldığında, "doğaüstü varlıklar"a dair birtakım düşünceler ve bunlarla ilgili davranışlar insan toplumlarında değişik biçimlerde kendisini gösterir. Dinsel ve büyüsel düşünceleri ve bunlarla ilgili eylemleri, "doğa(l)üstü güçlere ilişkin düşünce ve davranışlar" olarak genel bir formüle çevirebiliriz. Bilebildiğimiz tarih içerisinde ve günümüzde başarıyı, başarısızlığı, bereketi, sefaleti, cesareti, korkaklığı, doğurganlığı, yoksulluğu, diğer insanlarda bulunmayan yetenekleri... kısacası insan hayatındaki her olay ve olguya dair her türden erki elinden bulunduran; dilediğini nasıplendirip dilediğini mahrum bırakan; insanların maddi dünyasına ait olmayan; öz nitelikleri bilinmeyen (ve bilinmeyecek olan) birtakım kudretlerin yine insanlarla birlikte yaşadıklarına dair inanışlar vardır. Bu kudretlerin de her zaman için (mahiyeti ne olursa olsun) kendi içinde anlamlı bir ilişkisi, değerleri ve sembolleri vardır. Doğa(l)üstü bu evrende, kendisine inanan topluluğun özgül sosyo-kültürel düzenine benzer bir örgütlenme modeli içerisinde farklı varlıkların yaşadıkları görürüz. Doğal hayat içerisindeki olayların yazgısı bu güçlerin belirlediğine inanılan kanunların, kuralların ve kaçınmaların ilkelleriyle işler ya da işlemez. Tıpkı dünya hayatındaki gibi öngörülme belirsizlikler, rastlantısal olaylar da söz konusudur. İnsanlar bu evrenle bağ kurma, oradaki güçlerle ilişkiye geçme ve onların güçlerini, yeteneklerini, ilgilerini yönlendirerek kendi dünyevi amaçları adına kullanabilme çabalarını içinde yaşadıkları tarihsel ve toplumsal koşulların yarattığı gerçeklik düzleminde sürekli manipüle ederek sürdüre gelmişlerdir.

Animizm, bu ilişkileri evrensel düzlemde açıklamaya gayret eden ve oldukça ilginç akıl yürütmeleri kullanan; dinsel-bü-

İlk Din Antropolojisi kuramı olarak kabul edilen animizmin kuramcısı İngiliz entelektüel olan Edward Burnett Tylor (1832-1917).

yüsel düşüncelerin ve davranışların kökenlerini açıklama iddiasında bulunan ilk Din Antropolojisi kuramı olarak kabul edilir. Kuramı öne süren kişi "Sir" unvanlı bir İngiliz entelektüel olan Edward Burnett Tylor'dur (2 Ekim 1832-2 Ocak 1917). Kendisi, aynı zamanda, Sosyo-Kültürel Antropolojinin de kurucusu kabul edilir. Dönemin sosyal bilimcileri gibi Tylor da "kültürel evrimci"dir. Meşhur yapıtları arasında iki ciltlik *İlkel Kültür* (Primitive Culture-1871) ve *Antropoloji: İnsan ve Uygarlık Çalışmalarına Giriş* (Anthropology an Introduction to the Study of Man and Civil-

Tylor, Charles Darwin'e yakınlığıyla bilinen avukat ve (daha ziyade) jeolog Charles Lyell'in görüşleri temelinde bilimsel evrimci bir antropoloji kuramı geliştirmiştir.

Antropoloji, kendisinden sonra hızla modern sosyal bilimlerin içerisindeki yerini alacaktır.

Tylor, dinin ve toplumun, evrensel ve işlevsel gelişim yasaları olduğunu öne sürmüştür.

zation-1881) gelir. Tylor, bir yönüyle de modern Antropolojinin kurucu babaları arasında "ilk" olma payesiyle ödüllendirilir. Çünkü Antropolojiyi "fiziki" ilgisinin yanı sıra insan çeşitliliğinin "kültürel" alanına doğru kaydırmıştır. Antropoloji tarihi kadar derinlikli ve tartışmalı bir yeri olan; Antropolojik bilgi-kuramsal ve pratik çalışmaların kilidi sayılan "kültür"(1) kavramının da ilk kapsamlı tanımı kendisine aittir ve günce antropologların birçoğu hala bu tanıma riayet eder.

Tylor, Charles Darwin'e yakınlığıyla bilinen avukat ve (daha ziyade) jeolog Charles Lyell'in görüşleri temelinde bilimsel evrimci bir antropoloji kuramı geliştirmiştir. Antropoloji, kendisinden sonra hızla modern sosyal bilimlerin içerisindeki yerini almaktadır. Tylor, dinin ve toplumun, evrensel ve işlevsel gelişim yasaları olduğunu öne sürmüştür. Ona göre "tarihöncesi" insanların tarihini ve yaşayış biçimlerini araştırmak, modern İngiliz toplumunun yaşadığı sorunların çözümünde yahut yapılacak siyasal reformlarda model geliştirmek için kullanışlı olabirdi.

Taylor'un *İlkel Kültür* eserinde, dinin başlangıcına dair öne sürdüğü görüşler özellikle dikkate değerdir. Ona göre "ruh inancı" daha gelişkin ve sistematik (yani düşünce ve tutumlar ile ritüeller içeren boyutu içeren) inançların ortaya çıkışının başlangıcıdır. Ruh inancı da rüya aracılığıyla şekillenmiştir. İnsanlar rüyalarında çeşitli olaylar yaşamakta, seyahat etmekte, tanıdığı ya da tanımadığı insanlarla karşılaşmakta ve tıpkı normal hayatındaki gibi sosyal ilişkiler kurmaktadır. Kavga etmekte, dostluk kurmakta, avlanmakta, konuşmakta, ölmekte, öldürmekte, doğurmakta ya da sevişmektedir vb. Fakat tüm bu olaylar esnasında kişi, kulübesinde ya da mağarasındadır. O halde uyuyan kişiyi, kendi başına buyruk ve istediği zaman terk edebilen bir "şey" söz konusudur. Bu da uyuyan kişinin flu, uçucu bir sureti yani ruhudur. Tylor, bu düşüncenin, ölen kişilerin de rüyalarda görülmesiyle birlikte düşünüldüğünde, ölen kişinin de bir ruha sahip olduğu inancının birlikte geliştiğini ve buradan ölü gömme ritüellerinin ortaya çıktığını söyler. Ölen bir kişinin hareket et-

memesi, ona canlılık veren ruhun sürekli terk etmesiyle alakalıdır. Yani rüyada belli bir süre, ölümden ise tamamen terk söz konusudur. Benzer şekilde, ateşli hastalıklar, vizyon-kendinden geçme gibi an'lar da ruhun bedenden ayrıldığı düşüncesini tetikleyen deneyimlerdir.

Taylor, ruh inancı dediği bu görüşü Latince ruh anlamına gelen anima kelimesinden hareketle animizm olarak kavramlaştırmıştır. Buna göre ise insanlarda ve doğadaki diğer canlı ve (zamanla cansız varlıklarda da) var olduğuna inanılan ruhlarla ilgili inanışlar tüm dünlerin ilk kaynağıdır. Bu temel üzerine Taylor'ın geliştirdiği evrimsel din şeması da şöyledir: İnsanlar tarihsel süreç içerisinde sadece kendilerinin değil çevrelerindeki canlı ve cansız evreni de birer ruha sahip varlıklar olarak görmeye başlamışlardır. Bu evre **Animatizm**'dir. Cin, peri, çeşitli kutsal mekân inanışları bu evrenin kalıntılarıdır. Daha sonra bu düşünce sistemine bağlı olarak, ölenlerin öldükten sonra da yaşadıkları düşüncesi zamanla Atalar İbadeti/Tapınımı (**Manizm**) olarak da sınıflanan dinsel düşünce ve uygulamaları ortaya çıkarmıştır. Bu inançla birlikte, "cin, peri, dev vb." gibi inanç biçimleri çeşitlenmiş ve doğal hayatı tıpkı insanlar gibi bir takım iyi ve kötü varlıkların doldurduğu düşüncesi gelişmiştir. Bu da bu güçlerin belirli mekânları, nesneleri tuttuklarına inanılan **Fetişizm**'i ortaya çıkarmıştır. Devamla, toplumsal evrimin ilerlemesine paralel olarak, güneş-ay-su-toprak-hayvanlar vb. nesnelerin ve üretim araçlarının ön plana çıkmasıyla birlikte bu canlandırma-kışileştirme ve kendi içerisinde hiyerarşik sistemlerle geliştirme düşüncesi **Çok Tanrıcılığı (Politeizm)** ve devamında, uygarlıkla birlikte yani devletleşmeyle birlikte zamanla **Tek Tanrıcılığı (Monoteizm)** ortaya çıkarmıştır.

Ruh inancına dair tasarımlara geri dönersek, Taylor'un çağdaş antropologların derlediği bazı farklı ve ilginç inanma biçimlerinden de bahsedebiliriz. "Çağdaş ilkelde"(2) genellikle iki tip ruh inancı olduğu ifade edilebilir. Etnolojik literatürden konuşacak olursak bunlar "beden ruhu" ve "serbest ruh"tur. Beden ruhu, hayat ruhu ya da nefes ruhu olarak da ifade edilebilir.

"Çağdaş ilkelde" genellikle iki tip ruh inancı olduğu ifade edilebilir. Etnolojik literatürden konuşacak olursak bunlar "beden ruhu" ve "serbest ruh"tur.

Bunlar beden sahibine hayat vermekte, hastalıkta ya da ölümden ise onu terk etmektedir. Beden ruhu, vücudun belirli organlarında ya da bölgelerinde bulunabilir. Örneğin kalpte, kafada, kanda, ciğerlerde, nefes yollarında vb. Serbest ruh ya da gölge ruh ise, beden ruhunun aksine özgürdür ve ölümden sonra genellikle başka varlıklara dönüşerek varolur. Buna çok çeşitli örnekler verilebilir. Kimi topluluklarda serbest ruh, ölümden sonra kendisine

Toplumsal evrimin ilerlemesine paralel olarak, güneş-ay-su-toprak-hayvanlar vb. nesnelerin ve üretim araçlarının ön plana çıkmasıyla birlikte bu canlandırma-kışileştirme ve kendi içerisinde hiyerarşik sistemlerle geliştirme düşüncesi **Çok Tanrıcılığı** ve devamında, devletleşmeyle birlikte zamanla **Tek Tanrıcılığı** ortaya çıkarmıştır.

başka bedenler bulur kimilerinde ise uzak dağ başlarında, ıssız tepelerde eğleşir vb. Kimi topluluklarda ise insanların ikiden fazla ruhu olduğu inancı da görülmüştür. Örneğin Karaipelerde yaşayan Taulipanga halkı insanların beş ruhlı olduğunu düşünmüşlerdir. Bu ruhlar da insanlar gibidir ancak görünmezler. Gölge gibi yaşayan insanı takip ederler. Bunların üçü, kişi öldükten sonra kargaya dönüşür. Dördüncüsü yeryüzünde kalırken, beşincisi ise Samanyolu'na gitmektedir. Kimi diğer Karaip topluluklarında kalpte eğleşen ve ölümden sonra öte dünyaya giden ruhlar olduğunu düşünmüşlerdir. Geri kalan ruhlar ise deniz kıyılarında eğleşmekte ve gemileri batırmaktadır. Bazıları ise ormanlarda kalmakta ve zamanla "kötü cin"lere dönüşmektedirler. Endonezya'da ruh inancı içinde değerlendirilebilecek inanmalara göre ruh sayısı sekizi geçebilmektedir. Hatta Laos kabilelerinde insanın 30'dan fazla ruhu olduğu düşünülmüştür. (Örnek, 1995: 28)

ahmetkerim78@gmail.com

Dipnotlar

(1) Taylor'un kültür tanımının orijinali şöyledir: "...that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society." Şöyle çevirmek mümkündür: "İnsanın topluluğun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanış, sanat, hukuk, gelenek ve diğer yetenekler ile alışkanlıkları içeren bütün."

(2) Geçen yüzyılın başlarına kadar "ilkel" insan, Avrupalılar için insanlık tarihinin erken bir devrinden itibaren donup kalmış biriydi. Bir anlamda onlar "yaşayan fosiller"di. Ne ki bu avcı-toplayıcıların ya da bahçe-tarımcı toplulukların prehistorik (tarihöncesi) avcı-toplayıcı atalarımızdan çok daha faklı olduklarını ayırt etmemiz gerekecektir. Çünkü kültürlerarası temas yüzlerce ve hatta binlerce yıldır sürmektedir. Örneğin bugün de avcı-toplayıcı topluluklar bulunabilir. Ne ki teknolojileri, inanışları ve düşünceleri doğal olarak değişmiştir. Dolayısıyla onların hayatına bakarak bir "tarihöncesi" topluluğu kurgulamak ve buradan evrimsel şemanın kayıp parçalarını inşa etmek her zaman eksik olacaktır. Dolayısıyla "çağdaş ilkel" derken geçen yüzyıl başlarına kadar antropologların temas ettiği bu gibi halklar kastedilmektedir.

Kaynakça

- Atay, A. Tayfun. 2004. *Din Hayattan Çıkar*. İletişim Yayınları: İstanbul.
- Aydın, Suavi ve Emiroğlu Kudret. 2003. *Antropoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.
- Örnek, Sedat Veyis. 1971. *100 Soruda İlkellerde Din, Büyük, Sanat, Efsane*. Gerçek Yayınevi: İstanbul.
- Özbek, Metin. 2000. *Dünden Bugüne İnsan*. İmge Kitabevi Yayıncılık: Ankara.

Matematiğin Avrupa'da tekrar doğuşu

Avrupa'da özellikle de ticaretin ve paranın kalbi olan İtalya'da ticaret hayatının patlayarak büyümesi hesap ustalarının ve onların hesap okullarının sayılarında hızlı bir artışa sebep oldu. Fibonacci'nin *Liber Abaci*'de yer alan örnek ticaret problemleri dönemin ticari ihtiyaçları doğrultusunda matematik kitaplarının yazılmasını sağladı. Bu sitili benimseyen (aritmetik) matematik kitaplarının sayısı arttı.

Ortaçağın yenilikçi papası: Gerbert

1

1. yüzyılın başında göreve gelen Papa II. Sylvestre (diğer adı Gerbert) o zamana kadar *Trivium* (gramer, hitabet, diyalektik) derslerinin verildiği kilise okullarında *Quadrivium* (aritmetik, müzik, geometri ve astronomi) derslerinin de okutulması için büyük çaba harcamıştır. Bu gayret sonucu Avrupa'nın gelecek bin yıllık eğitim anlayışı değişmiştir. Öğrenciliğinde Gerbert'in Kurtuba'ya gittiği ve Arapça öğrenerek İslâm Bilimleri'nden haberdar olduğu bilinmektedir. Burada Müslüman bir öğretmenden kilisece yasaklanmış pozitif bilimleri öğrenme fırsatı yakalamıştır. Özellikle kilise çevresinde İslâm bilim ve düşüncesinin etkisinde kalarak bunu Avrupa'ya taşıyan ilk âlim olmuştur.

Arap rakamlarının Avrupa'da yaygınlaşmasında Gerbert'in ve öğrencilerinin etkisi büyüktür. Roma rakamları aritmetik işlemlerde son derece kullanışsızdı. Örneğin 3847 sayısı Arap rakamlarıyla sadece dört haneli iken, Roma rakamlarıyla MMMDCCCXLVII on bir hanelidir. Yazılması bile bu kadar zahmetli olan Roma rakamlarıyla işlem yapmak çok zordu. 1202 yılında Pisa'lı Leonardo Fibonacci'nin (Leonardus filius Bonacci, yani

Araplarda olduğu gibi Bonacci oğlu Leonardus) *Liber Abaci* isimli kitabıyla Arap rakamları kullanılmaya başlanmıştır.

Leonardo Fibonacci (Pisano)

Ortaçağın Avrupalı en büyük matematikçisi olarak tanınan Leonardo Pisano (1170-1250), Piza'lı Leonardo olarak bilinir. Takma ismi Fibonacci'dir. Fibonacci'nin özel hayatına dair fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Fibonacci henüz çocuk yaştayken, Pisalı bir tüccar olan babası Guglielmo, Pisalı tüccarların yaşadığı bu-

Gerbert'in Kurtuba'ya gittiği ve Arapça öğrenerek İslâm Bilimleri'nden haberdar olduğu bilinmektedir.

Gerbert, kilise çevresinde İslâm bilim ve düşüncesinin etkisinde kalarak bunu Avrupa'ya taşıyan ilk âlim olmuştur. Arap rakamlarının Avrupa'da yaygınlaşmasında Gerbert'in ve öğrencilerinin etkisi büyüktür.

Altın oranın en çok Yunanlıların mimari eserlerinde kullanıldığını görüyoruz. Özellikle tapınakların kapı ve pencerelerinin en ve boylarının oranları altın orana uygun olarak inşa edilmiştir. Rönesans döneminde ise başta Leonardo da Vinci gibi birçok mimar, ressam ve heykeltıraşın eserlerinde görmek mümkündür.

gün Cezayir'de bulunan Bugia adlı Kuzey Afrika limanına konsül olarak atandı. Babası burada oğluna hesap öğretmesi için bir Arap hesap ustası tuttu.

Arap rakamlarının ve hesap yöntemlerinin Avrupa'da kullanılanlardan çok üstün olduğunu fark eden Leonardo, öğrendiklerini *Liber Abaci* eserinde yayınladı. Kitap, Pisa, Ceneviz ve Venedik'teki tüccar çevrelerinde çok iyi karşılandı. Ve Arap rakamları hesap defterlerinde Roma rakamlarının yerini aldı. Ayrıca boncuklarla yapılan hesaplamalar yerlerini kalem kağıda bıraktı. Finansal ve ticari hesaplamalarda kullanılan yeni rakamlar ve hesaplamalar, Tuscan'a'dan başlayarak tüm Avrupa'ya yayıldı. *Liber Abaci*'nin etkisi beklenilenden çok daha fazla oldu.

Bu sayı sistemi Hindistan'da milenyumun ilk yedi yüzyılında ortaya çıkıp gelişmiştir. Sonrasında Arapça konuşabilen tüccarlar sayesinde İpek Yolu üzerinden Hindistan'ın kuzeyine taşınmıştır. Bu rakamlar, Avrupa'ya Müslüman Endülü's'ü Araplar tarafından tanıtılmaları nedeniyle Arap Rakamları veya Arap-Hint Rakamları olarak isimlendirilmişlerdir.

Fibonacci kitabında Hint-Arap rakamlarını anlatmaya şöyle başlar: "Dokuz Hint rakamı 987654321'dir. Bu dokuz rakama 0 işaretinin de eklenmesiyle, aşağıda anlatılacağı gibi herhangi bir sayı yazılabilir." Kitabın ilk yedi bölümü bildiğimiz 10'lu sayı düzenini ve bu sayılarla ve kesirlerle dört işlem anlatılır.

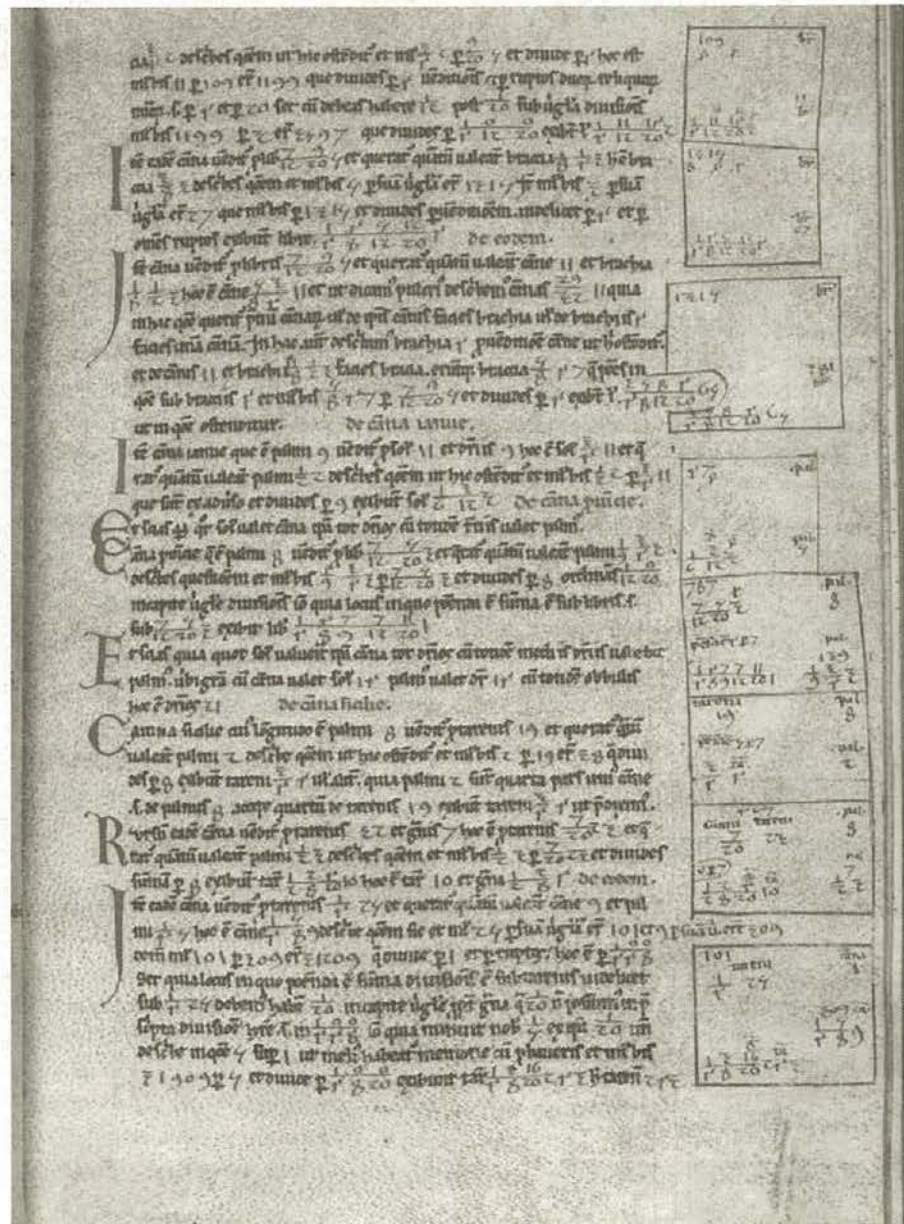
Daha sonra bu sayı sisteminin ticari problemlere uygulamaları; takas, şirketlerin kâr-zarar hesabı, madeni paralarının alışverişlerinde yapılabilecek hataların bulunması, ortaklar arasında paylaşımı ve faiz gibi pratik ticaret hayatının içinden gerçek problemler üzerinde gösterilir.

Fibonacci Sayıları ve Altın Oran

On ikinci bölümden itibaren ise cebir ve uygulamalarına yer vermiştir. On ikinci bölümde yanlışlama yöntemi $x = b$ şeklindeki doğrusal denklemlerin çözümünde kullanılmıştır. Bu bölümü kitabın en meş-

hur kısmı yapan özellik yukarıdaki yöntem değildir. Fibonacci'yi meşhur eden konu, Fibonacci dizisidir (sayıları). Muhtemelen Fibonacci'nin kitabına toplama alıştırması olsun düşüncesiyle koyduğu tavşan problemi şöyledir:

Adamın biri, dört bir yanı duvarla çevrili bir yere bir çift (bir dişi bir erkek) tavşan koymuş. Her çift tavşanın bir ay içinde yeni bir çift (bir dişi bir erkek) tavşan yavru-ladığı, her yeni çiftin de "bulûğa" ermesi için bir ay gerektiği ve tavşanların ölmediği varsayılırsa, bir yılın sonunda kaç çift tavşan olur

Finansal ve ticari hesaplamalarda kullanılan yeni rakamlar ve hesaplamalar, Tuscan'a'dan başlayarak tüm Avrupa'ya yayıldı. *Liber Abaci*'nin etkisi beklenilenden çok daha fazla oldu.

Tavşan çiftlerinin aylara göre: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144,... şeklinde çoğalır. Yani her ay sonundaki tavşan çifti sayısı o aydan hemen önceki iki ayın tavşan sayılarının toplamına eşit olur. Kuralı genelleştirirsek, n ay sonundaki tavşan çifti sayısı,

$$F_n = F_{n-1} + F_{n-2} \text{ olur.}$$

Böylece meşhur Fibonacci dizisi elde edilmiş olur. Bu dizinin sağladığı birçok özellik vardır. Ama dizinin ünü bu cebirsel özelliklerden çok Fibonacci dizisinin ardışık iki sayısını birbirine bölerek oluşturacağımız dizi sayesinde elde edilen orandan gelir. Bu orana daha çok "altın oran" diyoruz.

$1/1=1$, $2/1=2$, $3/2=1.5$, $5/3=1.66$, $8/5=1.6$, $13/8=1.62$, $21/13=1.615$. $34/21=1.619$, $55/34=1.617...$

Bu böyle sürer gider ve bir yerden sonra 1.6 civarında dolaşan bu sayı, 1.618033989 ... gibi bir değere yaklaşır. Dizinin yakınsadığı sayıya dersek, sayısı = olarak bulunur. Bu sayı (ya da bu oran) Fibonacci'den en az 16 yüzyıl önce Yunanlılarca biliniyordu ve "altın oran" diye adlandırılıyordu. Yunanlılara göre göze en hoş gelen orandı bu. Bu oranın en çok Yunanlıların mimari eserlerinde kullanıldığını görüyoruz. Özellikle tapınakların kapı ve pencerelerinin en ve boylarının oranları

Doğada da Fibonacci dizinin küçük elemanlarıyla karşılaşırız. Bir bitkinin sapındaki yapraklar ve bir ağacın dallarının düzeninde her zaman altın orana rastlanır. Bitki üzerinde yapraklardan biri başlangıç noktası olarak alındığında, bundan başlayarak yukarıya veya aşağı doğru sayılırsa, bu sayıların Fibonacci sayıları oldukları görülür.

Son Akşam Yemeği tablosunda kullanılan masanın, arkadaki duvar ve pencerelere kadar Leonardo da Vinci altın oran kuralını kullanmayı tercih etmiştir.

altın orana uygun olarak inşa edilmiştir. Rönesans döneminde ise başta Leonardo da Vinci gibi birçok mimar, ressam ve heykeltıraşın eserlerinde görmek mümkündür.

Leonardo da Vinci'nin meşhur Mona Lisa ve Son Akşam Yemeği tablolarının enlerinin boylarına oranı altın oranı verir. Mona Lisa tablosunda Mona Lisa'nın yüzünün etrafında çizilen dikdörtgende de aynı orana rastlanır. Son Akşam Yemeği tablosunda kullanılan masanın, arkadaki duvar ve pencerelere kadar Leonardo da Vinci bu kuralı kullanmayı tercih etmiştir.

Ayrıca doğada da Fibonacci dizinin küçük elemanlarıyla karşılaşırız. Bir bitkinin sapındaki yapraklar ve bir ağacın dallarının düzeninde her zaman altın orana rastlanır. Bitki üzerinde yapraklardan biri başlangıç noktası olarak alındığında, bundan başlayarak yukarıya veya aşağı doğru sayılırsa, bu sayıların Fibonacci sayıları oldukları görülür. Bir papatyanın yaprak sayılarının da 21, 34, 55, 89 yani Fibonacci sayılarını verdiği bilinir.

On üçüncü bölümde ise Fibonacci'nin elchataym dediği Arapça al-khata'ayn yani, iki kere yanlışlama yöntemi verilmiş, bu yöntem kullanılarak $ax = b$ ve $ax+b = c$ tipteki denklemlerin çözümleri gösterilmiştir (Fibonacci, muhtemelen bu yöntemi El-Harezmi'den almıştır).

On dördüncü bölümde karekök ve küpkökler ile bu sayılarla dört işlemin nasıl yapılacağı anlatılmıştır.

Anlaşılabileceği üzere Fibonacci eserini bir matematikçi edasıyla kuramsal bilgilerden ibaret yazmamıştı. Kitabın amacı özellikle ticari hayatta faydalı olabilmektir.

Son söz

13. yüzyılda Fibonacci'nin ölümünden sonra aritmetik Avrupa üniversitelerinde gereken ilgiyi görmüyordu. Bu sebeple özellikle ticari hayatta uygulamalı matematiğe ihtiyaç duyanlar kendilerine bir hesap ustası buluyorlardı. Avrupa'da özellikle de ticaretin ve paranın kalbi olan İtalya'da ticaret hayatının patlayarak büyümesi hesap ustalarının ve onların hesap okullarının sayılarında hızlı bir artışa sebep oldu. Fibonacci'nin *Liber Abaci*'de yer alan örnek ticaret problemleri dönemin ticari ihtiyaçları doğrultusunda matematik kitaplarının yazılmasını sağladı. Bu sitili benimseyen (aritmetik) matematik kitaplarının sayısı arttı. Bu dönemde, Eski Yunandan beri geometrinin yanında küçümseyen aritmetiğin itibarını iade ediyordu. On beşinci yüzyılda matbaanın da etkisiyle aritmetik kitapları sıradan insanların arasında da yayılmaya başladı.

Kaynakça

- Bekir Karlığa (2004), *İslâm Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Clifford D. Conner (2012), *Halkın Bilim Tarihi*, Ankara: Tübitak Yayınları.
- Keith Devlin (2011), *The Man of Numbers: Fibonacci's Arithmetic Revolution*, Walker Books.

Doğa Tarihinden Notlar

67. Türkiye Jeoloji Kurultayı'nın ardından . . .

1947'den bu yana kesintisiz olarak düzenlenen Türkiye Jeoloji Kurultayları'nın 67.'si, 14-18 Nisan tarihlerinde Ankara'da M.T.A. Kültür Sitesi salonlarında yapıldı. 67. Kurultay'ın ana teması "Doğal Kaynaklar ve Sürdürülebilirlik" olarak tanımlanmış. Özellikle "sürdürülebilirlik" konusundaki kavram karışıklığının değerlendirilmesine yönelik olarak Prof. Dr. Volker Mosbrugger ve Prof. Dr. Roland Oberhaensli'nin çağrılı konuşmacı olduğu iki konferans düzenlenmiş.

"67. Türkiye Jeoloji Kurultayı", 14-18 Nisan tarihlerinde Ankara'da M.T.A. Kültür Sitesi salonlarında yapıldı. 1947'den bu yana kesintisiz olarak her yıl yapılan bu kurultaylar, üniversiteler, araştırmacı ve uygulayıcı kuruluşlar arasında bilimsel paylaşımı sağlamanın yanı sıra, meslektaşlar arasında sosyal ilişkileri ve mesleki dayanışmayı oluşturma amacına da hizmet ediyor.

Her kurultayda, dünya ve ülkemizin güncel ihtiyaçlarına göre bir ana tema belirleniyor. 67. Kurultay'ın ana teması "Doğal Kaynaklar ve Sürdürülebilirlik" olarak tanımlanmış. Özellikle "sürdürülebilirlik" konusundaki kavram karışıklığının değerlendirilmesine yönelik olarak Profesör Dr. Volker Mosbrugger (Senckenberg Doğa Tarihi Müzesi ve Araştırma Enstitüsü Direktörü) ve Profesör Dr. Roland Oberhaensli'nin (International Union of Geological Sciences Başkanı) çağrılı konuşmacı olduğu iki konferans düzenlenmiş.

Kurultay, Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Dr. M. Namık Yalçın'ın (İs-

tanbul Üniversitesi) yaptığı açılış konuşması ile başladı. TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı ve protokol konuşmalarının ardından, 2013 yılı içinde yapılan bilimsel çalışmalar içinden aday gösterilerek ödül almaya hak kazananlara "Altın Çekiç" ödüllerinin verildiği tören gerçekleştirildi.

Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Dr. M. Namık Yalçın (İstanbul Üniversitesi) konuşmasında, doğal kaynakların bulundukları ülke insanların refahı için kullanılmasının Jeoloji biliminden beklentilerin en başındaki hedef olduğunu vurguladı. Bu hedefi gerçekleştirirken doğal çevrenin korunması ve bu zenginliklerden gelecek nesillerin de yararlanmasını sağlanmanın diğer misyonlar olduğunu belirtti.

Doğal kaynakların kullanılması sırasında bir yandan artan çevre duyarlılığına saygı göstermek, diğer yandan doğal kaynaklara olan gereksinme konularında, ya ne pahasına olursa olsun doğal kaynaklardan fay-

dalanma ya da hiç faydalanmama tercihinin büyük bir ikilem oluşturduğuna dikkat çeken Yalçın, bu konuda "sürdürülebilirlik" olgusunun altını çizdi. Günümüz gerçeğinde, bilgi ve veriye dayalı bir sürdürülebilirlik değerlendirmesine ihtiyaç olduğunu belirterek, bu ihtiyacın ancak yerbilimcilerin çalışmalarıyla gerçekleşebileceğini, bu konuda yerbilimcilere büyük görev ve sorumlulukların düştüğünü, doğru dengelerin bulunmasının da ancak bu sayede mümkün olabileceğini söyledi.

Kurultayda, ülkemiz jeoloji çalışmalarına bilimsel ve uygulayıcı olarak büyük katkılarda bulunmuş 29 kişi, "Ustalara Saygı" adını taşıyan özel oturumlarda anılıp, yeni nesil meslektaşlara tanıtıldı. İlk kez gerçekleştirilen bu uygulamanın gelenek haline getirilmesi temenni edildi.

Kurultayda; Bölgesel Jeoloji ve Tektonik, Neotektonik ve Depremsellik, Doğal Afetler ve Afet Yönetimi, Hidrojeoloji, Su Kaynakları ve Yönetimi, Mühendislik Jeolojisi/ Jeoteknik,

Kurultay'dan bir kare...

Fosil Yakıtlar Jeolojisi, Konvansiyonel Olmayan Enerji Kaynakları, Jeotermal Enerji, Jeotermal Enerji- Endüstriyel Hammaddeler, Sedimentoloji ve Sedimenter Süreçler, Paleontoloji- Biyostratigrafi, Jeokronoloji ve İzotop Jeolojisi, Paleoklim ve Paleocoğrafya, Deniz ve Kıyı Jeolojisi, Göl ve Akarsu Jeolojisi, Çevre Jeolojisi, Metalik Maden Yatakları, Metamorfizma ve Metamorfik Süreçler, Metamorfizma ve Mağmatik Süreçler, Mağmatizma ve Mağmatik Süreçler, Yer Bilgi Sistemleri, Tıbbi Jeoloji, Kültürel Jeoloji gibi birbirinden farklı 22 konuda yapılan oturumlarda toplam 319 bildiri sunuldu. "Doğal Kaynaklar ve Sürdürülebilirlik", "Jeoloji ve Jeoloji Mühendisliği- Öngörüler" başlıklı iki panel gerçekleştirildi.

Kültürel Jeoloji oturumlarından, Kula Jeoparkı: Türkiye'nin İlk ve Tek Avrupa ve UNESCO Global Jeoparkı, Börüce Mağarası (Kula, Manisa): Korumaya Alınan Jeolojik Bir Miras, M.T.A. Genel Müdürlüğü'nde Jeolojik Miras Envanter Çalışmaları, Türkiye'de Jeopark Çalışmalarına Bir Örnek: Nemrut-Süphan Jeoparkı, Bitlis, Gökçeada'nın Jeopark Potansiyeli; Tıbbi Jeoloji oturumlarından Kayseri Bölgesinde Sindirim Sistemi Kanseri (GI Ca) ile Toprak, Su, Bitki ve Ağır Metaller Arasındaki İlişkiler, Sağlık Harcamalarında Tıbbi Jeolojik Unsurla-

rın Yeri ve Önemi, Malign Mezotelyoma Örneği, Sandıklı (Afyonkarahisar) Havzasındaki Ağır Metal Kirliliğinin İnsan Sağlığı Açısından Değerlendirilmesi, Çivril, Çal, Bekilli, Baklan (Denizli) Yakın Çevrelerinde Pekmez Topraklarının Ağır Metal İçerikleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Değerlendirilmesi başlıklı sözlü bildirimlerle; Jeoloji Mühendisliğinde Türkiye'den Bir Ar-Ge Çalışması: Elektronik Jeolog Pusulası ve Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Tarafından Araştırması Yapılmış Olan Mağaraların Coğrafi Bilgi Sistemlerine (CBS) Uyarlanmış Envanter Çalışması gibi poster bildiri çalışmalarını dikkat çekici konularıyla, mesleki terminolojiyi bilmeyen meraklıların da ilgisini çekebilecek özellikteydi.

Kurultayın çağrılı konuşmacılarından Profesör Dr. Volker Mosbrugger, "Biyogeomühendislik: Sürdürülebilirliğin Anahtarı mı?" başlıklı konuşmasında, önce jeomühendislik kavramını tanımladı. Bu kavramın jeosfer, biyosfer, hidrosfer ve atmosfer gibi iklim mühendisliği ve insan kaynaklı (antropojenik) iklim değişikliği konularını kapsadığını belirterek, bu çalışmaların tümünün sonucunun amaçlı bir yer sistem mühendisliği olduğunu söyledi. Mühendislik çalışmaları nedeniyle dünya'nın giderek insanlar tarafından tasarlanmış hale geldiğini belirtti. Yer sistemlerinde yapılan bölgesel

müdahalelerin kaçınılmaz küresel etkileri olduğu gerçeğinden hareketle, artık "kör jeomühendislikten bilge jeomühendisliğe" geçmek zorunluluğu olduğunu, bunun sürdürülebilirlik için ilk şart olduğunu vurguladı. Bilge jeomühendislik çalışmalarının kısa ve uzun dönem sonuçlarını kontrol ederek geliştirmenin biyomühendislik çalışmalarında temeli oluşturduğunu belirten Mosbrugger, biyomühendisliğin bir yandan ölçeklenebilir olması, diğer yandan bölgesel çözümlere odaklanması nedeniyle risklerinin daha az olduğunu söyledi.

Kurultayın çağrılı konuşmacılarından Profesör Dr. Roland Oberhaensli, "Gelecek Kuşaklara Kaynak Yaratma- Yerbilimlerinde Aşılması Gereken Noktalar: Yeni Bir IUGS Girişimi" başlıklı konuşmasında, uzay tabanlı uzaktan algılama araçlarındaki teknolojik gelişmeler sayesinde su, enerji, yapı malzemeleri, maden kaynakları üretiminde olağanüstü artışlar sağlandığını, ancak hızlı nüfus artışı nedeniyle doğal kaynaklara olan ihtiyacın arttığını, bunun yaşam standardını belirleyen önemli bir sosyoekonomik unsur olduğunu belirtti. Nüfus artışının neden olduğu kentsel ve tarımsal alanlardaki artışın giderek uygun arama alanlarını da azalttığına dikkat çektiği konuşmasında Oberhaensli, UNESCO bağlantılı olarak çalışan IUGS (Uluslararası Jeolojik Bilimler Birliği) içinde doğal kaynaklar bakımından 2030 yılı sonrası nesillerin küresel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir girişimin hedeflenmiş olduğunu, "Gelecek Nesillere Kaynak Sağlama (RFG)" adını taşıyan bu girişimin mevcut maden, enerji, su ve toprak kaynaklarının sürdürülebilirliğini değerlendirmeyi amaçladığını ifade etti.

Resim, seramik sergisi, konser gibi sosyal etkinliklere de ev sahipliği yapan Kurultay'ın 67. sini de başarıyla bitirdi.

Kaynaklar

Anonim, 67. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri Özleri, Editör Kaan Sayit, 14-18 Nisan 2014, TMMOB, Jeoloji Mühendisleri Odası, 838 s., Ankara.

www.jmo.org.tr

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

13. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı

Türkiye’de arkeoloji biliminin kurucu temel dayanaklarından biri olan İstanbul Üniversitesi’nin toplantısında, üniversite bünyesinde yürütülen arkeolojik çalışmalar değerlendirildi.

2001 yılından bu yana İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü tarafından düzenlenen “Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı”nın 13.sü bu yıl Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu Onuruna 28-30 Nisan 2014 tarihlerinde üniversitenin Prof. Dr. Cemil Bilsel Konferans Salonu’nda gerçekleştirildi. Toplantıda, öğretim üyeleri ve görevlileri, uzman ve araştırma görevlilerinin yanı sıra doktora ve yüksek lisans öğrencileri tarafından toplam 25 bildiri sunuldu.

Birinci gün ilk oturum

İlk oturumun ilk bildirisi, Prof. Dr. Gülsün Umurtak’ın “Hacılar Büyük Höyük Kazıları–2013” sunumuydu. Umurtak, 2011 yılında başlatılan Hacılar Büyük Höyük kazısının, aslında 36 yıl önce başlatılan Burdur bölgesi araştırmalarının bir halkası olduğunu belirtti. 2013 kazısı, batı açmasında yapılmış, buradaki yerleşmenin 250 m çapında bir savunma sistemine sahip olduğu saptanmıştı. Taş temel üzerinde kerpiç savunma sistemi vardı ve bura-

İlk oturumun ilk bildirisi, Prof. Dr. Gülsün Umurtak’ın “Hacılar Büyük Höyük Kazıları–2013” sunumuydu. Umurtak, 2011 yılında başlatılan Hacılar Büyük Höyük kazısının, aslında 36 yıl önce başlatılan Burdur bölgesi araştırmalarının bir halkası olduğunu belirtti.

İÜ Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 13. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı... Hocalar, öğrencileriyle birlikte dinleyici sıralarında.

daki çalışmalarda steller, çanak çömlek parçaları, mühürler, taş aletler, boncuklar ve ağırşaklar bulunmuştu.

Prof. Dr. Sevil Gülçur ise, 1996'dan beri kazı yaptıkları Aksaray yakınlarındaki Güvercinkayasası'nda 2013 yılı çalışmalarını anlattı ve artık burada kazının sonuna geldiğini belirtti. Bu yılki çalışmalar 27 No.lu evde yoğunlaşmıştı; buradan çok sayıda boynuz, çanak çömlek ile bir mühür bulunmuştu.

Birinci gün ikinci oturum

İkinci oturumun ilk bildirisi "Aşıklı Höyük" çalışmaları üzerineydi ve Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran tarafından sunuldu. Özbaşaran, Aşıklı yerleşmesinin Neolitik'ten itibaren yaşadığı dönüşümün neden, niçin ve nasıl gerçekleşmiş olabileceğini, MÖ 9000-7400 yılları arasındaki kesintisiz yerleşim buluntuları bağlamında irdeledi, bölgeye özgü bir neolitikleşme süreci yaşandığına işaret etti. Mimari yapılar, ışıklar, toplayıcılık ve tarım, hayvancılık, balıkçılık, ölü gömme gelenekleri hakkında bilgi verdi. Koruma altına aldıkları iki özel yapının dini toplantı mekânı olma olasılığına işaret etti. Son olarak da "deneysel arkeoloji" kapsamında yaptıkları sazlardan çit örgüler, yuvarlak mekânlar ve yaban buğdayı yetiştiriciliği hakkında açıklamalarda bulundu.

Arş. Gör. Melis Uzdurum da bildirisinde Aşıklı Höyük'e bir başka açıdan bakarak, "Aşıklı Yerleşmesinde Ateş Yerleri ve Kullanımı"nı anlattı. Uzdurum konuşmasında, denetimli ateşin 3 milyon yıl önceden kullanılmaya başlamasından Neolitik'e kadarki süreçte ateş yerlerinin (=ocak, pişirme çukurları, fırın, tandır vb.) nasıl bir değişim gösterdiğini inceledi.

Doktora öğrencisi arkeolog Ceren Çilingir İpek ise konuşmasında "Tepecik-Çiftlik Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları"nı ele aldı. Buna göre 2013 çalışmalarında, kazıda elde edilen çanak çömleklerin tipolojik yorumlanması, tarihlenmesi/tabakalanması; duvar yapıları ve döşemelerin incelenmesi; çukurların yapım özelliklerinin ve işlevlerinin belirlenmesi; fırın yapılarının ve yapım evrelerinin saptanması; depola-

Arkeolog Hasret Toper

ma alanlarının ve kaplarının incelenmesi temel ilgi alanları olmuştu. Kazılarda insan ve hayvan figürinleri, taş ve kemik aletler de bulunmuştu. Ayrıca arkeobotanik, arkeozoolojik ve antik DNA çalışmaları yapılmış; bunların yanı sıra etnoarkeolojik çalışma olarak yaylalardaki günlük yaşam ve mimari de belgelenmişti.

Birinci günün son sunumunu arkeolog Yasin Gökhan Çakan yaptı. Çakan konuşmasında, yüksek lisans tezi olarak hazırladığı "Tepecik-Çiftlik'te Son Neolitik Dönem Konut Mimarisi ve Yerleşme Düzeni"ni anlattı. Tepecik-Çiftlik tabakalanmasına ilişkin genel bilgiler verdi, özellikle 3. tabaka üzerinde durdu. Kullanılan yapı

malzemeleri ve inşa teknikleri (özellikle subasmanlar ve kerpiçler) ile yerleşme düzeni hakkında açıklamalar yaptı.

İkinci gün ilk oturum

İkinci günün ilk sunumunu yapan arkeolog Hasret Toper'in konusu, "Antikçağ'da Kemik Endüstrisi ve Perge'de Bulunmuş Kemik Eserler" idi. Toper konuşmasında, alet yapımında ne tür kemiklerin kullanıldığı, bunların işlenme yöntemleri ve kullanılan araç gereçler, yapılan süslemeler ile perdahlamaya ilişkin ayrıntılı bilgiler verdi.

Doç. Dr. Hamdi Şahin ise, "Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları 2013" başlıklı bir sunum yaptı. Şahin, Mersin ve Silifke'nin dağlık kesiminde yaptıkları çalışmaları üç ana başlık altında toplayarak anlattı: 1. Bölgedeki antik yazıt ve yerleşimler ile antik yolların ve mil taşlarının saptanması, 2. Kurşun Kalesi'nin (İsmail Kalesi) incelenmesi, 3. Kurşun Kalesi Tapınağı'nın incelenmesi ve buradaki Selene tapımına ilişkin veri toplanması. Şahin, elde ettikleri bilgileri dinleyicilerle paylaştı.

Yrd. Doç. Dr. Aşkın Özdzibay da yine aynı bölgede yapılan çalışmalar bağlamında "Dağlık Kilikia Kurşunlu Yerleşimindeki Tapınak ve Stoaya Ait Yeni Söylemler" başlıklı bir sunum yaptı. Yerleşme içi tapınak sınıfından olan Kurşun Kalesi Tapınağı'nın mimari özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Özdzibay, stoanın Dor düzeninde olduğunu, içinde dükkânların bulunmadığını, ancak tapınak ve kutsal alanla ilişkili olduğunu belirtti.

Arş. Gör. Dr. Fatih Erhan ise sunumunda "Antik Çağ Kilikia Sikkelerinde Dinsel Tasvirler"i ele aldı. Çalışması, Kilikia Bölgesi kentleri tarafından bağımsız ve yarı bağımsız olarak, MÖ 5. yy.-MS 3. yy. arası basılmış sikkeler üzerindeki dinsel tasvirler kapsıyordu. Bu bölgenin coğrafi özelliklerine, buradaki çeşitli alanların ve kentlerin nasıl adlandırıldığına dair bilgiler veren Erhan, sonuç olarak, Kilikia Bölgesi sikkelerinde en fazla görülen tiplerin Kent Tanrıçası (Antiocheia Tykhe'si), Athena gibi tanrıçalar; Adanos, Amphilok-

İkinci günün ilk sunumunu yapan arkeolog Hasret Toper'in konusu, "Antikçağ'da Kemik Endüstrisi ve Perge'de Bulunmuş Kemik Eserler" idi. Toper konuşmasında, alet yapımında ne tür kemiklerin kullanıldığı, bunların işlenme yöntemleri ve kullanılan araç gereçler, yapılan süslemeler ile perdahlamaya ilişkin ayrıntılı bilgiler verdi.

hos, Mopsos, Herakles ve Perseus gibi kahraman ktistesler olduğunu belirtti ve bu tür kişileştirmelerin tamamına yakınının kent kavramıyla ilişkili olduğunu vurguladı.

İkinci gün ikinci oturum

Günün ikinci oturumunda sunulan üç bildiri de Nif Dağı Kazısı ile ilgiliydi.

İlk sunum, kazı başkanı Prof. Dr. Elif Tül Tulunay tarafından "Nif Dağı Kazısı 2012-2013" başlığıyla yapıldı. Tulunay konuşmasına, 8 yıldır sürdürülen kazı çalışmalarını özetleyerek başladı ve daha sonra bu yılki çalışmalarda elde edilen buluntular hakkında bilgi verdi.

Nif Dağı kazı ekibinden uzman arkeolog Mustafa Bilgin'in sunumu ise "Nif Dağı Keramik Buluntuları (Geometrik/Arkaik-Hellenistik Dönem)" üzerine idi. Bilgin, bu yıl Karamatpe'de yapılan kazılarda en erken keramik buluntunun MÖ 8. yüzyıla tarihlendiğini belirterek, keramik buluntuları, biçimleri, bezeme ve hamur özelliklerinin yanı sıra işlevsel yönlerine göre sınıflandırdı.

Nif Dağı kazı ekibinden Yrd. Doç. Dr. Dinçer S. Lenger'in sunumu, "Nif Dağı Sikkeleri ve Yeni Nümismatik Bulgular" konusundaydı. Kazıda ele geçen 122 sikkayı tanımlama yönüyle üç gruba ayırdı. Sikke tanımlamalarında yapılan yanlışlıklara dikkat çekti. Sikkeleri, köken ve yüz-yıl itibarıyla sınıflandırdı.

İkinci gün üçüncü oturum

İkinci günün son oturumunda ilk konuşmayı Prof. Dr. Mehmet Özdoğan yapacaktı; fakat kendisinin yurtdışında olması nedeniyle "Kırklareli Kültürel Miras Projesi" bildirisi Dr. İlnur Türkoğlu tarafından sunuldu. "Kırklareli Kültürel Miras Projesi" şu projeleri kapsamaktaydı: Aşağı Pınar Höyüğü Açık Hava Müzesi, Kanlı Geçit Yerleşmesi Açık Hava Müzesi, Kırklareli Tümülüsleri Müzesi, Yeni Arkeoloji Müzesi, Trakya Araştırmaları Merkezi, Kırklareli Kültür Varlıkları Derneği. Bu projeler kapsamında sergileme alanları oluşturulacak, mimari canlandırmalar yapılacak, tarihön-

Doç. Dr. Necmi Karul

cesi zanaatsal etkinliklere ve yaban hayvanların maketlerine yer verilecek, deneysel kazı alanlarının yanı sıra tarihöncesi teknoloji alanları oluşturulacak.

Yrd. Doç. Dr. Eylem Özdoğan ise sunumunda, "Aşağı Pınar Höyüğü"nde 2013 yılında yapılan çalışmaları anlattı. Aşağı Pınar Höyüğü, Balkanlarla Anadolu arasında etkileşim alanında kaldığından dolayı, buradaki kültürü anlamak önem taşı-

Yrd. Doç. Dr. Eylem Özdoğan sunumunda, "Aşağı Pınar Höyüğü"nde 2013 yılında yapılan çalışmaları anlattı. Aşağı Pınar Höyüğü, Balkanlarla Anadolu arasında etkileşim alanında kaldığından dolayı, buradaki kültürü anlamak önem taşıyordu. Höyüğün doğusunda 7. tabakada yürütülen çalışmalarda yerleşimdeki mimari dokunun ve yaşam tarzının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

yordu. Höyüğün doğusunda 7. tabakada yürütülen çalışmalarda yerleşimdeki mimari dokunun ve yaşam tarzının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Sonuçta, yerleşimin bir hendek ile çevrelenmiş olduğu anlaşıldı; çanak çömlek parçaları, taş aletler bulundu; dörtgen planlı yapı örnekleri ortaya çıkarıldı.

İkinci günün son konuşmacısı Doç. Dr. Necmi Karul, kazı başkanlığını da yaptığı "Aktopraklık Höyük 2013 Yılı Kazıları"nı anlattı. Bu yıl, höyüğün hendek yapısı ile çevrili alanının merkezindeki avlulu yapı grubunda çalışılmıştı. Burada, avluda ve hendekte, üzeri taş yığılarak kapatılmış çok sayıda insan kemiği ve kafatasına rastlandı. Avluda ayrıca 4 yapı grubu saptandı ve yapılardan birinde fırın ve tandır bulundu. Ortaya çıkartılan hayvan kemiklerinden en fazla ala geyiğin avlanıldığı, ancak yaban hayvanları dışında istirdiye, midye gibi deniz canlılarının da tüketildiği anlaşıldı. Arkeobotani çalışmalarında yerleşimde meyve, buğday, arpa, bakliyat (mercimek, bezelye vb.) tüketildiği, lifli bitki olarak keten yetiştirildiği görüldü.

Üçüncü gün ilk oturum

Üçüncü günün ilk oturumunda Doç. Dr. Ufuk Kocabaş, "Yenikapı Batıkları Projesi 2013 Yılı Çalışmaları" bildirisini sundu. 2004'te başlayan kazılar 2013 yılına kadar büyük bir alanda sürdürülmüştü. Bu süre içinde pek çok yeni keşif yapıldı. MS 4. yüzyıla ait Theodosius surları ilk kez kısmen ortaya çıkarıldı. MS 5.-11. yy. arasına tarihlenen 37 batık gemi bulundu; bunların çıkartılması ve korunması çok hassas bir süreç gerektirmesine rağmen, her türlü zorluğun üstesinden gelindi, yeni teknikler geliştirildi. Örneğin konservasyonda ahşap parçaların kurutulmasında "dondurarak kurutma" ve "kauramin" gibi yöntemler kullanıldı. Kocabaş, batıkların çizimi ve yayıma hazırlanması konularında da ayrıntılı bilgi verdi.

Arş. Gör. Berkay Dinçer, Marmara ve Trakya bölgelerinde yaptığı yüzey araştırmalarını, "Bursa ve Tekirdağ Paleolitik Araştırmaları-2013" başlıklı bildirisinde sundu. Amacını, insanoğlunun Afrika'dan

çıkıp Batı'ya gidiş güzergâhında yer alan Paleolitik yaşam/konaklama alanlarını saptamak olarak belirtti. Bu kapsamdaki çalışmaları sonucu Tekirdağ çevresinde 23, Bursa çevresinde ise 16 buluntu noktası saptamıştı. Bu 39 buluntu yerinin ortak noktasını şöyle belirtti: Her biri hammadde kayaklarıyla yakın ilişkiliydi, buralarda tahribat yaygındı ve Tekirdağ'da Alt Paleolitik, Bursa'da ise Orta Paleolitik buluntular ağırlıktaydı.

Bir diğer yüzey araştırması ise Yrd. Doç. Dr. Emre GÜLDOĞAN tarafından, "İstanbul İli Yüzey Araştırmaları (İstYA) Projesi 2013 Yılı Çalışmaları" başlığı altında sunuldu. Çalışmalar Silivri'de başlatılmış ve 15 ilçeye yayılmıştı. Araştırma üç sacayağından oluşmaktaydı: Arazi çalışması, sözlü tarih çalışması ve coğrafi bilgi sistemi (CBS) çalışması. Ayrıca bir eğitim projesi oluşturmuşlar ve bunu Selimiye İlçesi'nde 5 okulda, bilinçlendirme toplantıları, sergiler, afiş ve posterlerle uygulamışlardı.

3. günün ilk oturumunda son konuşmayı Prof. Dr. Sait Başaran, "Enez Kazı Çalışmaları, 2013" konusunda yaptı. Son yıllardaki Enez kazıları Suterazisi Nekropolü alanında yoğunlaşmıştı. Burada lahitler, toprak mezarlar ve çeşitli mezar tipleri ortaya çıkartılmıştı. Bazı mezarlar birkaç kez, bazıları ise 100 yıl boyunca kullanılmıştı. Mezarlar dışında Kral Kızı Mevkii'ndeki basilikada da çalışmalar yapılırken aynı zamanda Enez'deki limanın araştırmaları da başlatıldı. Jeofizik araştırmalar sonucu göl alanında su altında kalmış sur yapıları belirlendi.

Üçüncü gün son oturum

Toplantının son oturumunda ilkin Doç. Dr. Necmi Karul, kazı başkanlığı yaptığı "2013 Yılı Gusir Höyük Kazıları" hakkında bilgi verdi. Baraj suları altında kalacak höyükte MÖ 9400-8500 arasına tarihlenen uzun süreli bir yerleşme ve 8 farklı tabaka saptandı. Alt tabakalarda yuvarlak ve elips planlı bir mimari yapı var iken üst tabakalarda kare veya dikdörtgen biçimli yapılara geçildiği görüldü. Höyükte ayrıca Göbeklitepe'yi anımsatan dikilitaşların varlığı saptandı.

Yrd. Doç. Dr. Güner Sağır

Yrd. Doç. Dr. Hasan Peker ise, "Karkamış 2012-2013 Sezonundan Anadolu Hiyeroglif Yazılı Belgeler" başlıklı bir sunum yaptı. MÖ 800'e tarihlenen bir yerleşim olan Karkamış'ta 20. yüzyılın başında yapılan çalışmaları özetledi ve bu çalışmalardan kazı alanında arta kalan arkeolojik malzemelerden bazı yazıtlı parçalardan örnekler verdi. Örneğin bir tablette,

Yrd. Doç. Dr. Hasan Peker sunumunda, MÖ 800'e tarihlenen bir yerleşim olan Karkamış'ta 20. yüzyılın başında yapılan çalışmaları özetledi ve bu çalışmalardan kazı alanında arta kalan arkeolojik malzemelerden bazı yazıtlı parçalardan örnekler verdi. Örneğin bir tablette, 1 koyunun 20 birim ekmek ettiği, bir başka tablette 1 koyunun 100 birim iyi şarap, bir başka yazıtta ise 1 koyunun 100 testi iyi şarap ettiğinin yazılı olduğunu açıkladı.

1 koyunun 20 birim ekmek ettiği, bir başka tablette 1 koyunun 100 birim iyi şarap, bir başka yazıtta ise 1 koyunun 100 testi iyi şarap ettiğinin yazılı olduğunu açıkladı. İlerde yapılacak çalışmalarla Karkamış'ta önemli buluntulara ulaşmayı beklediklerini belirtti.

Yrd. Doç. Dr. Erkan Konyar sunumunda, "Eski Van Şehri, Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2013" başlığı altında toparladığı çalışmalarını anlattı. 5 bin yıllık bir geçmiş barındıran Van'da 100 yıldır arkeolojik çalışmalar yapılmaktaydı. Kendi çalışmaları is 4 yılı bulmuştu, fakat önceki çalışmalarda sorunlar olduğunu saptamışlar, bu nedenle çizimleri yeniden yapmışlardı. Van Kalesi'nde ise mezar yapılarını araştırmışlardı; bu alan İslamiyet döneminde de mezarlık olarak kullanılmıştı. Höyükte daha önceki çalışmalarda MÖ 8. ve 7. yy.'lere tarihlenen iki yapı katı öngörülmüştü ancak kendi çalışmalarına göre tek bir yapı katı vardı. Konyar ayrıca Eski Van şehrinde de kazı çalışmalarına başladıklarını belirtti.

Yrd. Doç. Dr. Güner Sağır ise sunumunda, "Kars ve Çevresi Ortaçağ Ermeni Kiliseleri Yüzey Araştırması" kapsamında Sarıkamış, Selim, Susuz, Arpaçay, Akya-ka ve Digor'da yaptıkları çalışmaları anlattı. Bu alanlarda saptadıkları kilise, katedral, manastır, şapel yapılarının eski halini gösteren fotoğrafları temin ettiklerini, şimdiki durumlarını belgelediklerini ve çalışmalarını önümüzdeki yıl da sürdüreceklerini söyledi.

Oturumun son sunumu arkeolog Esra Alp'in "Anadolu'da Şişe Biçimli Kap Formlarının Gelişimi, Coğrafi Dağılımı ve Tarihlenmesi" konulu bildirisiydi. Anadolu'da İlk Tunç Çağı yerleşmelerinden itibaren ele geçen "şişe biçimli kap"lar hem yerel üretim hem de ithaldir ve bazı kaynaklar bu kapları "Suriye şişesi" olarak adlandırmaktaydı. Alp çalışmasında, bu kapların coğrafi dağılımını, Anadolu'ya hangi yollarla geldiğini, Suriye yerleşmelerinde bulunanlarla benzerlikleri veya farklılıkların inceleyerek tarihlendirmişti.

Toplantı, Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'nun kapanış konuşmasıyla sona erdi.

Bir kitap üzerine...

İncelenen Hayatlar: Kendimizi nasıl yitirir, nasıl buluruz?

İncelenen Hayatlar'ın (*), *Aydınlık Kitap*'ta çıkan ilanında Michiko Kakutani'den aktarılan satırlar benim için "beni al ve hemen oku" çağırısı gibiydi. Kakutani'nin esere ilişkin değerlendirmesi şöyleydi: "Freud'un en güçlü metinlerindeki edebi nitelikleri paylaşır. Bu kavrayışlı çok iyi yazılmış bir kitap. Kısa, çarpıcı yazılar sanki Çehov'la Oliver Sacks'in karışımı. İnsanı derinden etkileyen bir kitap..."

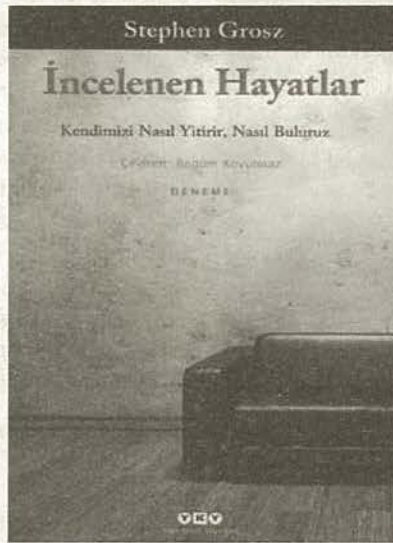
Çehov ve Oliver Sacks bu iki isim benim gibi pek çok okuru da etkiler. Çehov hayran olduğum yazarların başında gelir. Oliver Sacks ise son yıllarda peş peşe birçok kitabını etkilenecek okuduğum bir yazar. Ünlü bir nöroloji uzmanı olan Sacks, "tıp edebiyatı" olarak nitelenebilecek eserlerinde çeşitli nörolojik durumları bir öykü sıcaklığıyla ve akıcılığıyla anlatır. Onun özellikle *Karısını Şapka Sanan Adam*, *Mars'ta Bir Antropolog*, *Tungsten Dayı* adlı kitapları tekrar okunacaklar listemin ilk sıralarında yer alırlar.

Stephen Grosz, psikanaliz uzmanı bir psikolog. "Hastalarıyla" (bildiğim kadarıyla bizde danışan terimi kullanılıyor) yaptığı 50.000 saati aşan görüşmelerden damıttığı özü bu kitaba yansıtmış. Edebi bir tat içeren kısa metinler bir solukta okunuyor. Yazarın anlatımı akıcı, teknik terimler ve dolambaçlı uzun cümleler kullanmamış.

İncelenen Hayatlar basit bir süreçte dayanıyor: Konuşmak, dinlemek ve anlamak. Psikologların asıl görevinin "işe yarar soruyu bulmaya çalışmak" olduğunu belirten yazar: "Olumsuzluk karşısında silahımız ikna etme becerisi değil, anlayıştır" diyor (s: 120). Psikolog olmasak da bizler de sorunları olan yakınlarımıza, en önemlisi de kendimize, böyle davranmalıyız.

Övgü özgüveni güçlendirir mi?

Bir eğitimci olarak kitapta ilgimi çeken konulardan biri, övgü-özgüven ilişkisi oldu. Övgü, özgüven ve akademik başarı-

nın bağlantılı olduğuna inanılır. Övgü, özgüveni her durumda güçlendirir mi? Bu soruyu Grosz, son yıllarda yapılan basit bir araştırmayla yanıtlıyor. On-on bir yaşlarındaki 128 çocuğa önce basit matematik problemleri veriliyor. Cevapları kolayca bulan çocuklar farklı iki cümleyle övülüyorlar: "Çok iyi sonuç aldın, ne kadar akıllısın" ya da "çok iyi iş çıkardın, ne kadar gayretlisin"...

İkinci aşamada çocuklara daha zor problemler veriliyor. Gayretleriyle övgü alanlar başarılı olurken, zekâları vurgulananlar dramatik bir biçimde başarısız oluyorlar. Psikologumuz bu sonucu şöyle değerlendiriyor: "'Çok zekâsın' tümcesini duymanın başta verdiği heyecan nihayetinde kaygının artmasına, özgüven, motivasyon ve performansta düşüşe neden oluyor."

Grosz övgünün sanıldığı gibi yaratıcılıkta, başarıda olumlu bir etkisinin olmadığı yorumunu yapıyor: "Çocuklar övgüye genellikle vazgeçerek karşılık veriyor -'en iyisini' zaten yaptıysam niye yeni bir resim yapayım? Veya çocuk aynı performansı

yineliyor -eskisi onca alkış aldığına göre niye yeni bir şey çizeyim?"

Öyleyse ne yapılmalı? Grosz bu soruyu seksen yaşındaki bir eğitimcinin, Charlotte Stiglitz'in açıklamasıyla yanıtlıyor: "Küçük bir çocuğu zaten yapıyor olması gereken şeyler için takdir etmem. Gerçekten zor bir şey yaptığı zaman överim, oyuncağını paylaşmak veya sabır göstermek gibi." Ek bir bilgi: Charlotte Stiglitz, Nobel Ödüllü ünlü ekonomist Joseph Stiglitz'in annesidir (s: 29-31).

Kitaptaki ilginç saptamalardan biri de başarı ve kaybetmek ilişkisi üzerine: "Başarı sayısız insanın sonu olmuştur" demişti Benjamin Franklin. Haklıdır ama çoğunlukla kendi yıkımımıza önayak olduğumuzu belirtmeyi unutmuştur." Öyleyse ne yapmalıyız? Stephen Grosz'un önerisi şu: "Öncelikle, kazanmanın aynı zamanda kaybetmek anlamına geldiğini öngörmezsek yıkıma uğrayabiliriz" (s: 122-123). En güzeli, mutlu edici olan şey başarının kendisi değil, ona ulaşmak için yapılan çalışmalar, çabalar ve başarının hayali değil midir? Pek çok yaşam deneyimi de bunu kanıtlar. Asılolan başarı değil, mücadeledir. Başarı, ölümlüdür; gün gelir unutulur, biter, yok olur.

Grosz'dan son olarak etkileyici bir saptamayı aktaralım. "Şu ya da bu şekilde hepimiz acı veren duygularımızı susturmaya çalışırız. Oysa hiçbir şey hissetmemeyi başardığımız zaman, canımızı yakanın ne olduğunu ve niçin acı çektiğimizi anlamamızın tek yolunu yitirmiş oluruz" (s: 36). Yaşamı anlamlı kılan mutluluklar kadar acılar da değil midir?

İnsan denen varlığın, karmaşık, şaşırtıcı duygu ve davranışlarına, yaşam öykülerine ilgi duyanların severek okuyacakları bir kitap, *İncelenen Hayatlar*.

(*) Stephen Grosz, *İncelenen Hayatlar, Kendimizi Nasıl Yitirir, Nasıl Buluruz*, Çeviri: Begüm Kovulmaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı: Şubat 2014, 200 sayfa.

Kitap Kurdu

İktidarın Şiddeti:

Akp'li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar

Haz.: Simten COŞAR,

Gamze YÜCESAN-ÖZDEMİR

AKP hükümetlerinin yönetiminde geçen yıllar şiddet, baskı ve eşitsizliğe dayalı neoliberalizm ile İslamcı politikaların eklemlendiği bir dönem olarak ele alınmalı: İslami ağlar, cemaatler, yaşam tarzları, inançlar ve davranış kuralları gibi İslamcı araçlar manipüle edilerek ekonomik, siyasal ve ideolojik alanlardaki dışlayıcı neoliberal uygulamalar yerleştirilmiş, kapitalizmin derinleşmesi bu yolla mümkün olmuştur.

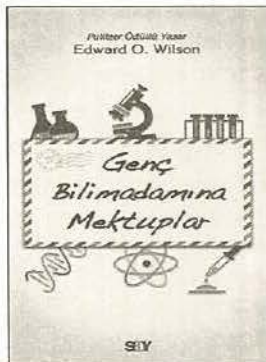
Avrupa Birliği de dahil, küresel kurumlardan ayrı düşünülmeyecek bir programdır söz konusu olan. Neoliberalizmin kaba şiddetinin İslamcı siyaset yoluyla yerleştirilmesi bugün hem devletin hem toplumun iliklerine kadar işlemiştir. Kitabın farklı bölümlerinde bu yerleştirme süreci devlet, hukuk, uluslararası ilişkiler, sivil toplum, yurttaşlık, sosyal politikalar ve toplumsal cinsiyet düzeyinde ele alınıyor.

Metis Yayınları, Mayıs 2014, 285 Sayfa.

Genç Bilim Adamına Mektuplar

Edward O. WILSON

İki kez Pulitzer Ödülü kazanan biyolog Edward O. Wilson bu kitabında genç araştırmacılara, çalışma alanı bulma, bir yol gösterici seçme ve bilimsel teoriyi gerçek dünyaya uygulama gibi konularda tavsiyelerde bulunuyor. Yazar, genç bilim insanlarına bilimsel buluş ve keşifleri nasıl gerçekleştirecekleri konusunda yol göstermekle kalmıyor, aynı zamanda onlara bilimden neden başarılı olmaları gerektiğini de çok açık bir dille anlatıyor.

Böylece genç bilimcilere birtakım pratik öğütlerin yanı sıra felsefi bir bakış açısı da sunmuş oluyor.

Say Yayınları, Mayıs 2014, 220 Sayfa.

Gelecekten Sonra

Franco 'Bifo' BERARDİ

Geleceğe güvenen 20. yüzyılın ütopyacılığı, artık bir gelecek imgelemi bile olmayan 21. yüzyılda terse dönerek distopyacılığına nasıl dönüştü? İşte Gelecekten Sonra'nın temel izleği bu. Terse dönüş, her şeyden önce emeğin toplumsal ve politik bileşiminde paradigmatik bir değişime yol açar. Kapitalist değer birikim sürecinin tahakkümü altında doğanın artık hiçbir şekilde geri döndürülemez yıkımının yanında, emeğin duyumsama ve kolektif eyleme kudreti de yıkıma uğratılmış durumdadır. Endüstriyel üretim, gelecek imgelemi olan bir emekçi sınıfın üretken enerjisinin zamansal ve mekânsal belirlenimle fabrika hapisanesinde sömürülmesini ifade ederken, endüstri sonrası üretim, gelecek imgelemi yaralanmış enformasyon emeğinin üretken enerjisinin siberzaman ve siberuzam hapisanesinde sömürülmesini ifade eder. Berardi, 2000'lerden bu yana emeğin protestolarını ve eylemlerini bu ekseninde okumaya ve anlamaya girişiyor.

Otonom Yayınları, Mayıs 2014, 200 sayfa.

Modern Türk Sanatının Doğuşu

Kağan GÜNER

Modern Türk Sanatının Doğuşu, genç Cumhuriyet'in modernizm hamlesinin kristalleştiği 1930'lu yıllara odaklanıyor; plastik sanatlarda, mimaride ve şiirde avangardı doğuran kültürel ve siyasi zemini bir arada tartışıyor. Modern Türk sanatı, modernizm sürecinin bir olgusu olarak bu kadar kapsamlı bir şekilde ilk defa ele alınıyor; siyasi ve kültürel ideolojinin kesiştiği noktada, "Batılılaşma" cenderesi dışında, kübizm, konstrüktivizm, avangard, Rus fütürizmi ve kurumsal düzeyde Bauhaus ve Vkhutemas ekolleri üzerinden yeniden konumlandırılıyor.

La Turquie Kémaliste dergisi ve Fotoğrafla Türkiye albümü gibi daha önce hiç tartışılmamış yayınlardan belgeler sunan bu araştırmada, "Konstrüktivist Türkiye Cumhuriyeti" tanımını destekleyen kaynakları keşfedecek, Türkiye modernizmine dair yeni bir tartışmaya ortak olacaksınız.

Kaynak Yayınları, Mayıs 2014, 320 Sayfa.

e-posta: ogdunvasi@gmail.com www.ogretmendunvasi.org

Ödüllü Sözcük Bulmacası

SOLDAN SAĞA:

1) Tek Kanatlı Bir Kuş isimli betiğinde, "Gün dağların ardına yıkılıp gitmişti. Karşıdaki koyağa bombos yapışmış karanlık pencereyi kasaba bin gözlü bir deve benziyordu, yorulmuş, öyle oraya uzanmış." diyen; "Sarı Sıcak", "İnce Memed" isimli betikleri de üreten, şiirsel anlatımıyla dünya edebiyatının da önde gelen isimlerinden biri olan günümüz yazarı. / Bangladeş'in para birimi.

2) Aynı işi yapanların giydikleri bir örnek giysi. / Gaziantep'in bir ilçesi.

3) Orhan Kemal'in romanı. / Ankara'nın Ayaş ilçesinde bir kaplıca.

4) Maden eşya üzerine vurulan bir çeşit cila. / Eski dilde, geçim, geçinme. / Adale.

5) Lale bahçesi. / Grönland'ın plaka imi. / Hindistan'da halkın ayrılmış olduğu birbirine karşı kapalı sınıfların adı.

6) Notada durak işareti. / Posta sürücüsü. / Saydam tabaka üzerine çekilen pozitif fotoğraf. / Uluslararası Af Örgütü'nün kısa yazılışı.

7) "Gaetano ..." (1797- 1848 yılları arasında yaşamış, "Rita", "Alayın Kızı" gibi birçok operalarıyla tanınmış İtalyan besteci).

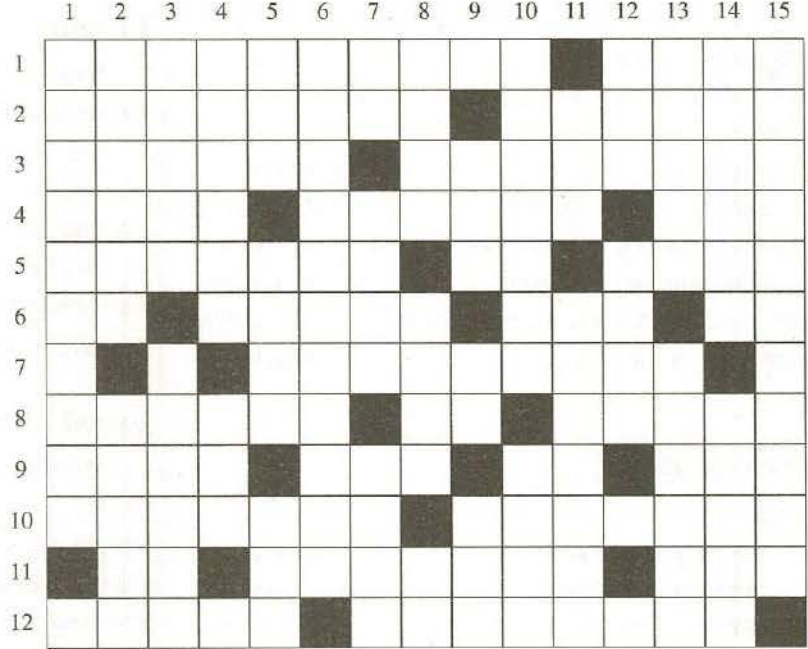
8) Petrol, benzin gibi akaryakıt ürünleriyle, sıvı maddeleri taşıyan gemi veya kamyon. / Sümerlerde su tanrısı. / Kadın paltosu.

9) Her yiyeceği canı çeken. / Senaryosunu Yılmaz Güney'in yazdığı ve Şerif Gören'in yönettiği Altın Palmiye Ödüllü film. / Çemberin çevresinin çapına oranını gösteren sayı. / Genellikle içine sulu şeyler konulan kap.

10) "Miguel Sokağı", "Taktikçiler", gibi yapıtları dilimize de çevrilen ve 2001 yılı Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Trinitadlı yazar. / Bir kabı kaynar suya oturtarak, içindekini ısıtma veya eritme yöntemi.

11) Berkelyum elementinin simgesi. / "Bedrich ..." (Ulus ve vatan temalarını kullandığı opera ve senfonik şiirleriyle ünlü Çek besteci). / Gözü kapalı inanılan düşünce.

12) "Karşılıklı alıp verme" anlamında eski sözcük. / Yazın kırlarda, özellikle ekin tarlalarında yetişen, kırmızı renkte otsu bitki.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) "Martı", "Hırçın Kız", "7000 Yıllık Uçan Haliya Ters Binen Hırcar" gibi oyunların yönetmenliğini yapmış, sinema filmlerinde de rol almış tiyatro yönetmeni, oyuncu ve yazarımız.

2) Bizans döneminde, İstanbul'da siyasi suçluların kapatıldığı zindan. / Sarp geçit.

3) Eski dilde, kuzey. / Eski çağlardan kalma eser.

4) Hasta olmama durumu, sağlık. / Laos'un para birimi.

5) Bir işte bir kimsenin üstüne düşen görev. / Eski dilde, oğul, evlat. / Başkaldıran.

6) Ölülerin yakıldığı yer.

7) İlaç, deva. / Tütün dizelemek, kurutmak ve işlemek için kullanılan üstü kapalı sergi. / İlk Rus devleti Kiev'in kurucusu sayılan efsanevi Viking önderi.

8) Akdeniz Bölgesi'nde yaygın olan bitki örtüsü. / Kamboçya'nın para birimi. / Bir cetvel türü.

9) "Gel gör beni ... neyledi" (Yunus Emre). / Güney Afrika Cumhuriyeti'nin plaka imi. / Se-

mih Kaplanoğlu'nun, 2010 Berlin Film Festivali'nde "Altın Ayı" ödülünü kazanan filmi.

10) Karaman kentinin eski adı. / Birleşik Krallık'ta kullanılan ve İngiliz Sterlini'nin yüzde birine denk gelen para birimi.

11) Aleut Takımadaları'nda yer alan adalar grubu. / Eski dilde, inanma, güvenme.

12) Şenliklerde, caddelere kurulan süslü kemer. / Judo, karate gibi dövüş sporlarında, teknik bir gösteriyi oluşturan kurallara bağlı hareketler dizisi.

13) "Manila keteni" denilen dokuma maddesinin elde edildiği muz ağacı cinsi. / Mikrop-la oluşan, mikrop-.

14) Halk dilinde, yağmur sularının toprak üzerinde oluşturduğu sert tabaka. / Ayağın yüksek olan üst bölümü.

15) Arkeolojide, yıkılmış bir yapının büyük bir bölümünün alan üzerindeki buluntularla ve ilk yapılışında uygulanan mimarlık yöntemleriyle yeniden yapılması.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	E	K	R	E	M	A	T	A	E	R	S	A	R	I
2	R	E	O	M	Ü	R	K	R	O	K	O	D	I	L
3	O	L	E	T	A	N	A	M	A	M	A	C	I	
4	L	I	B	R	E	A	Y	L	A	K	A	D	A	M
5	G	L	I	R	E	T	A	N	Ü	T	T	A		
6	Ü	N	A	L	C	I	M	İ	T	L	A	M	N	
7	N	E	Z	I	R	A	D	İ	Y	E	A	S		
8	A	Ş	E	R	M	E	K	F	İ	I	R	A	T	
9	Y	A	R	A	N	S	E	L	I	M	İ	Y	E	
10	D	T	S	T	E	N	O	B	O	B	A	L		
11	I	A	Y	E	E	N	L	İ	I	N	A	L		
12	N	O	D	O	Z	İ	T	E	K	A	K	A	V	A

Mayıs sayımızın bulmaca yanıtları

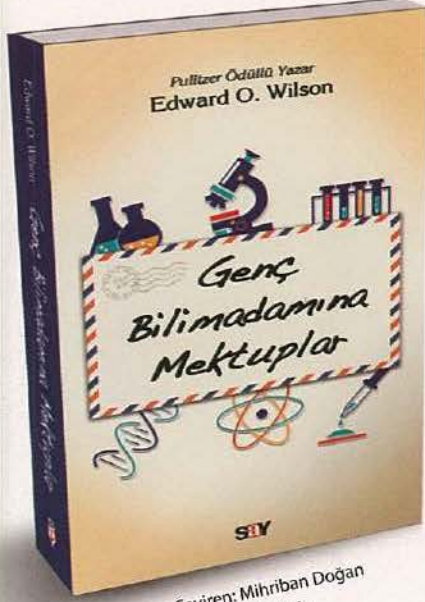
Mayıs ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Umut GÜRAKAR / Ankara, Bilge ERGİN / Antalya, ve Göktürk DOĞANAY / Trabzon, Kaynak Yayınlarının yayımladığı Sadık USTA'nın "Türk Ütopyaları" kitabını kazandılar.

Haziran ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınlarının yayımladığı Kaan GÜNER'in "Modern Türk Sanatının Doğuşu" adlı kitabını kazanacaklar.

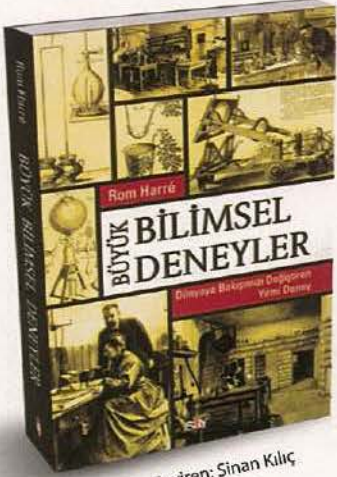
Çözümler en geç 19 Haziran 2014 tarihine dek, e-posta ya da mektup yoluyla adresimize ulaştırılmalıdır. E-posta adresimiz, bilimveutopya@gmail.com, mektup adresimiz ise Dr. Mediha Eldem Sok. No.: 51/1 Kızılay/Ankara'dır.

Popüler Bilim

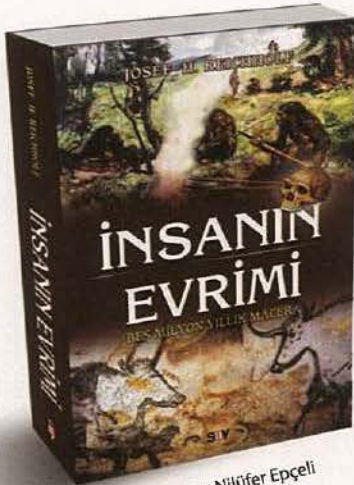
Pulitzer ödüllü biyolog/yazar
Edward O. Wilson gençlere bilim
dünyasında başarılı olmak için
yol göstermekle kalmıyor,
benimseyecekleri felsefi bir
bakış açısı sunuyor.

Çeviren: Mihriban Doğan
220 sayfa

Çeviren: Sinan Kılıç
280 sayfa

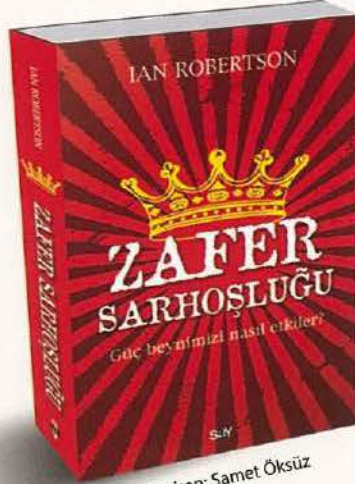
Çeviren: Nilüfer Epçeli
352 sayfa

Psikoloji

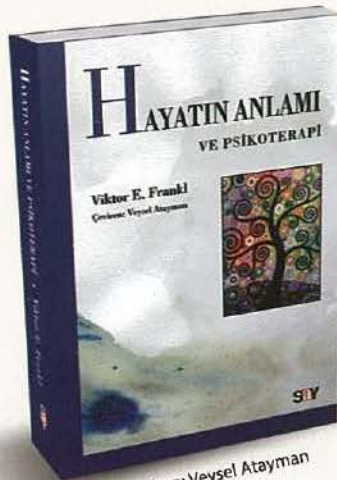
Onlar otobüste, trende, vapurda
hemen yanınızdalar...
Maskenin ardındaki insanı iyi
taniyin, şaşıracaksınız!

Çeviren: Ekin Duru
296 sayfa

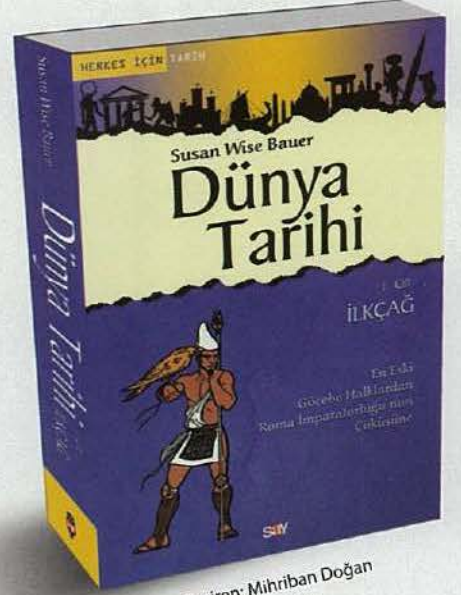
Çeviren: Samet Öksüz
328 sayfa

Çeviren: Veynel Atayman
272 sayfa

Tarih

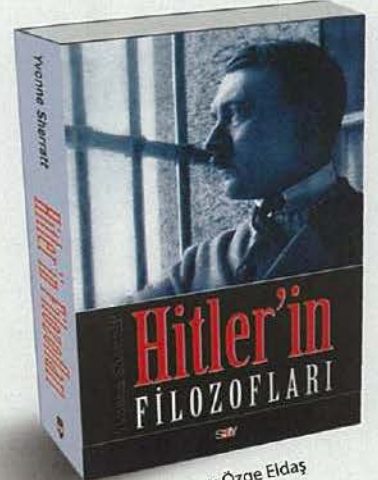
Çocuklarınızla birlikte
okuyabileceğiniz,
okurken eğlenebileceğiniz,
eğlenirken öğrenebileceğiniz
bir eser.

Çeviren: Mihriban Doğan
288 sayfa

Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal
424 sayfa

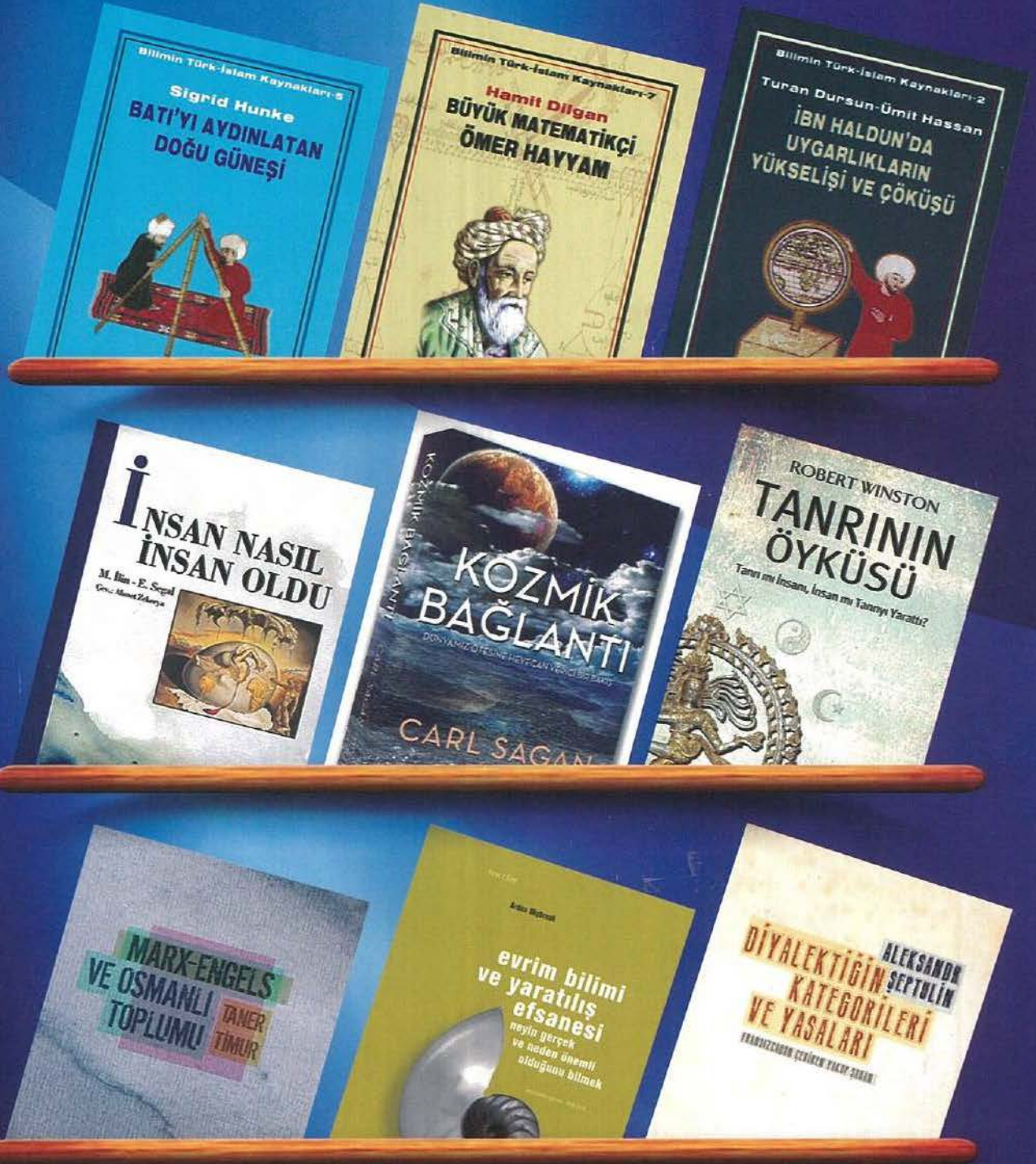

Çeviren: Özge Eldaş
368 sayfa

ABONE OLAN HERKESE KİTAP ARMAĞANI

Bilim ve Ütopya'ya abone olan her okurumuz Kaynak Yayınları, Say Yayınları ve Yordam Kitap'tan armağan kitap kazanıyor. Abone olun, seçtiğiniz kitaplardan biri sizin olsun!

İşte o kitaplar...

Hemen iletişime geçin:

bilimveutopya@gmail.com - 0312 418 52 64 – 0531 348 45 72